

Tożsamość miejsca

kryterium w projektowaniu
architektonicznym

Politechnika Lubelska
Wydział Budownictwa i Architektury
ul. Nadbystrzycka 40
20-618 Lublin

Jan Wrana

Tożsamość miejsca

kryterium w projektowaniu architektonicznym

Politechnika Lubelska
Lublin 2011

Recenzenci:

prof. dr hab. inż. arch. Kazimierz Kuśnierz, Politechnika Krakowska

prof. dr hab. inż. arch. Adam Maria Szymski, Zachodniopomorski Uniwersytet
Technologiczny w Szczecinie

Redakcja techniczna: Katarzyna Pełka

Publikacja wydana za zgodą Rektora Politechniki Lubelskiej

© Copyright by Politechnika Lubelska 2011

ISBN: 978-83-62596-19-5

Wydawca: Politechnika Lubelska

ul. Nadbystrzycka 38D, 20-618 Lublin

Realizacja: Biblioteka Politechniki Lubelskiej

Ośrodek ds. Wydawnictw i Biblioteki Cyfrowej

ul. Nadbystrzycka 36A, 20-618 Lublin

tel. (81) 538-46-59, email: wydawca@pollub.pl

www.biblioteka.pollub.pl

Druk: Perfekta info, tel. 81 46 10 229

www.perfekta.info.pl

Elektroniczna wersja książki dostępna w Bibliotece Cyfrowej PL www.bc.pollub.pl

Nakład: 100 egz.

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA	9
CEL PRACY	9
OPIS UKŁADU PRACY	10
I. WSTĘP.	13
1. TEZA PRACY	22
2. DEFINIOWANIE POJĘĆ	23
II. MIEJSCE TOŻSAMOŚCI W HISTORII KULTURY I CYWILIZACJI	29
1. EUROPA. HISTORYCZNE UWARUNKOWANIA TOŻSAMOŚCI KULTUROWEJ	31
2. KSZTAŁTOWANIE TOŻSAMOŚCI W ŚRODOWISKU KULTUROWYM	34
3. WIELOKULTUROWOŚĆ REGIONU	36
3A. REGION MORZA ŚRÓDZIEMNEGO – PÓŁNOCNA AFRYKA	36
3B. REGION BLISKIEGO WSCHODU – PÓŁWYSEP ARABSKI	37
3C. REGION WIELKIEJ RUSI	40
3D. REGION POGRANICZA JEDNOCZĄCEJ SIĘ EUROPY. LUBLIN	42
4. PODSUMOWANIE	48
ILUSTRACJE	51
III. ZNACZENIE TOŻSAMOŚCI MIEJSCA W KULTURZE POSTINDUSTRIALNEJ I ARCHITEKTURZE XX WIEKU	56
1. POSZUKIWANIE RODOWODU	60
2. KSZTAŁTOWANIE TOŻSAMOŚCI	61
IV. WYBRANE ROZWIĄZANIA W ARCHITEKTURZE I URBANISTYCE Z UWZGLĘDNIENIEM KRYTERIUM TOŻSAMOŚCI MIEJSCA	64
IV.1. WPROWADZENIE.....	64
1. REALIZACJE POLSKIE.....	66
1A. KONSERWACJA I MODERNIZACJA OBIEKTU DAWNEJ BIBLIOTEKI OPACTWA BENEDYKTYNÓW W TYŃCU	66
1B. ROZBUDOWA ZESPOŁU OBIEKTÓW AKADEMII SZTUK PIĘKNYCH W KRAKOWIE	70
1C. SKWER HERBERTA HOOVERA W WARSZAWIE	71
1D. ROZBUDOWA BIBLIOTEKI UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO	72
1E. ADAPTACJA XIX-WIECZNYCH ZABUDOWAŃ FABRYCZNYCH NA CENTRUM „MANUFATURA”, W ŁODZI	74
1F. MUZEUM SZTUKI I TECHNIKI JAPOŃSKIEJ „MANGGHA” W KRAKOWIE	75
2. REALIZACJE EUROPEJSKIE	76
2A. MUZEUM ARA PACIS W RZYMIE. WŁOCHY	76
2B. MUZEUM AKROPOLU W ATENACH. GRECJA	77
2C. REALIZACJE MARTINA DRAHOWSKIEGO W KOSZYCACH.....	78
2D. AUDITORIO DE TENERIFE, SANTA CRUZ DE TENERIFE. HISZPANIA	81
2E. TEA, CENTRUM SZTUKI WSPÓŁCZESNEJ, SANTA CRUZ DE TENERIFE. HISZPANIA.....	82
2F. SAN CARLO ALLE QUATTRO FONTANE W LUGANO. SZWAJCARIA	83
2G. KOŚCIÓŁ I CENTRUM DUSZPASTERSKIE W SERIATE. WŁOCHY.....	84
2H. GMACH NARODOWEJ OPERY I BALETU W OSŁO. NORWEGIA.....	85
IV.2. PODSUMOWANIE	86
ILUSTRACJE	89
V. PROBLEMATYKA TOŻSAMOŚCI MIEJSCA W STUDIACH ORAZ WYBRANYCH REALIZACJACH WŁASNYCH ORAZ W ZESPOLE	103
1. REGION MORZA ŚRÓDZIEMNEGO – PÓŁNOCNA AFRYKA MIASTO MISURATA (LIBIA), POSZANOWANIE TRADYCJI – PLAN MIEJSCOWY MIASTA, REWITALIZACJA CENTRUM MIASTA, DOM TOWAROWY NA STARYM MIEŚCIE (1985 – 1989)	103
1.1. WPROWADZENIE	103
1.2. TŁO HISTORYCZNE	103

1.3. TŁO KULTUROWE	106
1.4. PLAN MIEJSCOWY MIASTA MISURATA (LIBIA: 1985 – 1989)	107
2. REGION WIELKIEJ RUSI. STUDIUM, PROJEKT I REALIZACJA – REWITALIZACJI CENTRUM MIASTA ORAZ HISTORYCZNYCH CIĄGÓW HANDLOWYCH (RIADY), (1994 – 1996) w RIAZANIU. ROSJA.....	108
2.1. WPROWADZENIE	108
2.2. TŁO HISTORYCZNE	109
2.3. KONCEPCJA ODTWORZENIA HISTORYCZNEJ FUNKCJI HANDLOWO-USŁUGOWEJ GŁÓWNEGO PLACU – CHLEBNAJA PŁOSZCZAD, RIAZAŃ-ROSJA:1994 (I-SZY ETAP), PROJEKT I REALIZACJA: 1994 – 1996)	112
2.3.1 HISTORIA PLACU.....	113
2.4. "PROPOZYCJA MIEJSKIEGO SALONU" CHLEBNAJA PŁOSZCZAD - GŁÓWNA PRZESTRZEŃ PUBLICZNA MIASTA RIAZAŃ.....	115
3. STUDIA REWALORYZACJI ZESPOŁÓW ZAMKOWYCH	116
3.1. WPROWADZENIE	116
3A. ZAMEK CZOCHA WOJ. DOLNOŚLĄSKIE STUDIUM REWALORYZACJI ZESPOŁU HOTELOWO-TURYSTYCZNEGO „ZAMEK CZOCHA” WRAZ Z PRZYLEGLĄ INFRASTRUKTURĄ.....	117
3A.1. TŁO HISTORYCZNE I KULTUROWE	117
3A.2. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE I WNIOSKI DO REWALORYZACJI ZESPOŁU OBIEKTÓW HOTELOWO-TURYSTYCZNYCH „ZAMEK CZOCHA” WRAZ Z PRZYLEGLĄ INFRASTRUKTURĄ	121
3B. ZAMEK W DOBCZYCACH. WOJEWÓDZTWO MAŁOPOLSKIE. STUDIUM KONCEPCYJNO-URBANISTYCZNO-ARCHITEKTONICZNE REWALORYZACJI ZESPOŁU	124
3B.1. TŁO HISTORYCZNE I KULTUROWE	124
3B.2. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE I WNIOSKI DO REWALORYZACJI ZAMKU W DOBCZYCACH.....	126
3B.3. PROGRAM REWALORYZACJI ZESPOŁU ZAMKOWEGO W DOBCZYCACH	127
4. STUDIUM REWALORYZACJI RYNKU NOWEGO MIASTA ORAZ RATUSZA - ŻELECHÓW, WOJ. MAZOWIECKIE	128
4.1. WPROWADZENIE	128
4.2. TŁO HISTORYCZNE	129
4.3. TŁO KULTUROWE	131
4.4. OKREŚLENIE WARTOŚCI ZABYTKOWEJ I KULTUROWEJ OBIEKTU RATUSZA	133
4.5. KONCEPCJA REWALORYZACJI RATUSZA	133
4.6. OKREŚLENIE WARTOŚCI KULTUROWEJ RYNKU NOWEGO MIASTA	135
4.7. KONCEPCJA REWALORYZACJI WNEŹRZA RYNKOWEGO	135
5. JÓZEFÓW K/WARSZAWY INTEGRACYJNE CENTRUM DYDAKTYCZNO-SPORTOWE W JÓZEFOWIE POD WARSZAWĄ. KONCEPCJA, PROJEKT I REALIZACJA (1999 – 2003)	137
5.1. WPROWADZENIE	137
5.2. TŁO KULTUROWE	137
5.3. INTEGRACYJNE CENTRUM DYDAKTYCZNO-SPORTOWE, KONCEPCJA, PROJEKT, REALIZACJA	139
6. REGION POGRANICZA JEDNOCZACEJ SIĘ EUROPY. LUBLIN. STUDIA I PROJEKTY DLA POLITECHNIKI LUBELSKIEJ	140
6.1. WPROWADZENIE.....	140
6A. ROZBUDOWA BUDYNKU WYDZIAŁU BUDOWNICTWA I ARCHITEKTURY O NOWE SKRZYDŁO DLA KSZTAŁCENIA NA KIERUNKU ARCHITEKTURA I URBANISTYKA NA TERENIE KAMPUSU UCZELNI UL NADBYSTRZYCKA 40, (2009 – 2013)	141
6B. REWALORYZACJA I MODERNIZACJA DAWNEGO PAŁACU SOBIESKICH UL. BERNARDYŃSKA 13, DLA POTRZEB KSZTAŁCENIA NA KIERUNKU ARCHITEKTURA I URBANISTYKA (PRACA ZESPOŁOWA)	144

6B.1. STAN ISTNIEJACY ZESPOŁU PAŁACOWEGO	144
6B.2. NOWY PROGRAM I ZAŁOŻENIA PROJEKTOWE.....	145
7. PODSUMOWANIE	146
ILUSTRACJE	150
VI. PROPONOWANA METODA ANALIZY I PROJEKTOWANIA PRZESTRZENI Z UWZGLĘDNIENIEM KRYTERIUM – TOŻSAMOŚCI MIEJSCA	172
1. ARCHITEKTURA – KOMUNIKAT PRZESTRZENNY	172
2. CEL PROPONOWANEJ METODY ANALIZY TOŻSAMOŚCI MIEJSCA ZWIĄZANEJ Z AKTYWNAŃ POSTAWĄ PROJEKTOWĄ	172
3. PRZYJĘTA METODOLOGIA	173
4. ANALIZA - ROZPOZNANIE „KODU”	173
4.1. TŁO HISTORYCZNE	174
4.2. TŁO KULTUROWE	174
4.3. ANALIZA DOSTĘPNYCH MATERIAŁÓW FAKTOGRAFICZNYCH	174
4.4. ANALIZA MATERIAŁU BADAWCZEGO	174
4.5. UWARUNKOWANIA URBANISTYCZNE.....	175
4.6. ZASADY PROJEKTOWANIA	175
VII. ZAKOŃCZENIE	176
1. POSZANOWANIE DLA LOKALNYCH ZAPISÓW ODMIENNOŚCI KULTUROWEJ. ZROZUMIAŁY PRZEKAZ PRZESTRZENNY	176
1.1. REGION MORZA ŚRÓDZIEMNEGO. MIASTO MISURATA – LIBIA	176
1.1A. PRZESTRZEŃ PUBLICZNA W CENTRUM MIASTA MISURATA	177
1.1B. ARCHITEKTURA Z KRYTERIUM TOŻSAMOŚCI MIEJSCA	177
1.2. REGION WIELKIEJ RUSI. MIASTO RIAZAŃ	177
1.2A. INTEGRUJĄCA PRZESTRZEŃ PUBLICZNA MIASTA RIAZAŃ	178
1.2B. ARCHITEKTURA Z KRYTERIUM TOŻSAMOŚCI MIEJSCA	178
1.3. STUDIUM REWALORYZACJI RYNKU NOWEGO MIASTA ORAZ RATUSZA ŻELECHÓW. WOJEWÓDZTWO MAZOWIECKIE	178
1.3A. INTEGRUJĄCA PRZESTRZEŃ PUBLICZNA ŻELECHOWA – RYNEK	179
1.3B. ARCHITEKTURA Z KRYTERIUM TOŻSAMOŚCI MIEJSCA – RATUSZ	179
1.4. REGION POGRANICZA JEDNOCZĄCEJ SIĘ EUROPY. LUBLIN	179
1.4A. GŁÓWNA PRZESTRZEŃ PUBLICZNA MIASTA – PLAC LITEWSKI	180
1.4B. ARCHITEKTURA Z KRYTERIUM TOŻSAMOŚCI MIEJSCA	180
2. ZESPOŁY DAWNYCH ZAMKÓW Z POSZANOWANIEM KRYTERIUM TOŻSAMOŚCI	181
2.1. ZAMEK CZOCHA. WOJEWÓDZTWO DOLNOŚLĄSKIE.....	181
2.2 ZAMEK DOBCZYCE. WOJEWÓDZTWO MAŁOPOLSKIE	181
3. NOWA REALIZACJA W JÓZEFOWIE k/WARSZAWY, SZANUJĄCA TOŻSAMOŚĆ MIEJSCA	182
VIII. ZESTAWIENIA	184
1. ANEKSY	184
ANEKS 1. PRZYKŁADY AUTORSKICH ROZWIĄZAŃ PROJEKTOWYCH Z POSZANOWANIEM TOŻSAMOŚCI LOKALNEJ	184
ANEKS 2.PRZYKŁAD PRZYGOTOWANIA PROGRAMU –REWALORYZACJA ZAŁOŻEŃ ZAMKU CZOCHA W GMINIE LEŚNA	190
2. BIBLIOGRAFIA (WYBÓR)	197
3. SPIS I ŹRÓDŁA ILUSTRACJI	218
SPIS ILUSTRACJI	218
ŹRÓDŁA ILUSTRACJI	232
STRESZCZENIE	235
ABSTRACT	237

Pytanie o początki architektury zajmowało wiele miejsca w traktatach architektonicznych, począwszy od Witriwiusza. Odpowiedź na to pytanie, w zależności od proweniencji piszącego czy gustów estetycznych, prowadziła do starożytnej Grecji, Rzymu, Egiptu. Rozwiązanie sporu przynosi dopiero propozycja Laugiera z 1755 roku, która wskazuje na i nspiracje pierwszych budowniczych przyrodą.¹ Rozwinięciem tego pomysłu była koncepcja Quatremere'a de Quincy sformułowana w jego esej „De l'Architecture Egyptienne” powstałym w 1785 roku.² Quatremere de Quincy pisał, że architektura nie została zapoczątkowana w konkretnym miejscu i czasie, ale podobnie jak język była związana z rozwojem ludzkich umiejętności i wiedzy. Architektura nie została wynaleziona przez konkretnego, wyjątkowego człowieka, pisze de Quincy, lecz była wynikiem potrzeb i przyjemności człowieka. Wynalezienie architektury należy postrzegać jako równoległe z wynalezieniem języka.³

PRZEDMOWA

W drugiej połowie XX wieku, po kataklizmach dwóch wojen światowych, które doprowadziły do nieodwracalnych zniszczeń w zasobach dziedzictwa ziemi, w okresie rozpowszechnianej jednocześnie cywilizacji industrialnej powodującej nadmierne eksploataowanie zasobów naturalnych i zagrażającej środowisku przyrodniczemu, szczególnej wagi nabiera propagowana od lat 70-tych idea zrównoważonego rozwoju. Jednocześnie rozpoczęte procesy integracyjne państw europejskich żywiących nadzieję na wzbogacenie wzajemne kultur krajów deklarujących akces wspólnotowy, niosą również obawę przed powszechnie głoszoną zunifikowaną monokulturą. Dla zachowania tożsamości i odrębności kultur podejmowana jest w publikacjach i pracach naukowych potrzeba zachowania „pamięci” w formie zapisów przestrzennych w krajobrazie zbudowanym.

CEL PRACY.

Praca podejmuje ważny współcześnie problem o postrzeganiu architektury jako zrozumiałego przekazu przestrzennego wywodzącego się z kultury i tradycji badanego obszaru przy jednoczesnym założeniu, że przekaz ten jest rozpoznawalny w wielokulturowym regionie. Przekaz ten winien posiadać swoisty zapis – „genetyczny kod” tożsamości miejsca. Powinnością twórcy, architekta – projektanta jest pozyskanie umiejętności odczytania tego zapisu dla przygotowania się do aktu twórczego, kreatywnej ingerencji, która może być zaakceptowana jako „nowa”, ale oczekiwana i pożądana we współczesnej formule przekazu.

¹ Laugier M. A., *Esej o Architekturze*, tłum. M. Porzęcka, [w:] *Teoretycy artyści i krytycy o sztuce*, red. J. Biało-stocki, Warszawa 1974, s. 127.

² Lavin S., *Quatremere de Quincy and the Invention of a Modern Language*, MIT Press, Cambridge Mass. 1992, s. 56 – 59.

³ Kalitko K., *Architektura między materialnością i wirtualnością*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2005, s. 44.

Językiem przekazu architekta zatem powinno być w zależności od oceny dokonanych badań :

1. a) „utrwalanie dotychczasowego zapisu” (konserwacja, modernizacja),
b) uaktualnianie zapisu (kreatywna kontynuacja),
2. „wprowadzanie nowego zapisu” z podziałem na:
 - a) twórczą kontynuację szanującą dotychczasowy kontekst miejsca w nowej proponowanej formie,
 - b) poprzez kontrast formy, po analizie zastanej przestrzeni traktowanie jej jako materiał dla kreacji artystycznej, tworzącej nowy kontekst miejsca posługując się pretekstem, metaforą – tworzącą nowe treści przekazu.

W konsekwencji zatem zrealizowany projekt będzie zrozumiały dla odbiorcy przekazanej informacji o tożsamości miejsca, potwierdzający trafny wybór środków przekazu dla wpisania się w konkretną przekształcaną przestrzeń.

Proponowana w rozdziale VI. pracy „Metoda analizy i projektowania z uwzględnieniem kryterium tożsamości” jest uporządkowanym wynikiem prowadzonych przez autora wieloletnich studiów i wariantowych opracowań koncepcyjnych, które były zaakceptowane i zrealizowane w projektach zlokalizowanych w różnych regionach o odmiennej tradycji kulturowej, co tym bardziej unaocznia problem „tradycji miejsca” jako podstawowy dla prowadzonych prac projektowych.⁴

OPIS UKŁADU PRACY.

Książka składa się z sześciu rozdziałów, w których rozwijana jest założona w tytule teza będąca poszukiwaniem relacji pomiędzy teoretyczną wiedzą a praktyczną zasadą ingerencji twórczej przy założonym kryterium poszanowania kontekstu, tożsamości miejsca.

We wstępie przytoczono wypowiedzi autorytetów naukowych potwierdzających znaczenie zasobów kulturowych w okresie przemian i procesów integracyjnych dla zachowania zapisów o tożsamości miejsca w wieloznaczej aktywności twórczej architektów. Równocześnie potwierdza się oczekiwana w tym okresie potrzeba pobudzania świadomości historycznego rodowodu kultur, umiejętności ich rozpoznawania i budowania dialogu wielokulturowego dla przywrócenia poczucia więzi międzyludzkich oraz pragmatycznych wspólnotowych działań społeczeństw, we współczesnym procesie przemian.

Przedstawiono w tym rozdziale główną tezę pracy o konieczności rozumienia przez architekta specyficznych cech przestrzeni, które rozumie się pod pojęciem „tożsamości miejsca”, które w efekcie trafnego wyboru w twórczej kreacji projektowej jest odczytywane przez odbiorcę jako zrozumiałe i oczekiwane. W kolejności przypomniano znaczenie pojęć związanych ze zrozumieniem złożoności przyjętego w tytule pracy kryterium.

W rozdziale drugim przeanalizowano miejsce tożsamości w historii kultury i cywilizacji oraz historyczne uwarunkowania europejskiej tożsamości kulturowej. Zaprezentowane w tym rozdziale wielokulturowe regiony miały wpływ na kształtowanie się zróżnicowanej współcześnie kulturowo Europy, są miejscami aktywności projektowej autora pracy.⁵

⁴ Praca na miejscu w odmiennym kulturowo regionie pozwalała na docieranie do źródeł koniecznych informacji dla prowadzenia prac badawczych, poznawanie odrębności religijnej oraz kulturowej, możliwość konfrontacji na miejscu propozycji projektowych oraz uczestniczenia w kultywowaniu tradycji, aktywnego przeżywania sfery znaczeniowej lokalnej społeczności.

⁵ Wybrane studia, koncepcje i projekty rewaloryzacji zespołów urbanistycznych:

Prowadzone w tych regionach prowadzone badania i studia przedprojektowe zawsze poprzedzała świadomość potrzeby poznania specyfiki lokalnych odmienności i ich wpływu na złożoność wielokulturowych nawarstwień.

Rozdział trzeci porusza współczesne znaczenie tożsamości miejsca w kulturze postindustrialnej i architekturze dla podejmowanych działań skierowanych na rewitalizację terenów zdegradowanych, przy jednoczesnym prowadzeniu badań historycznych zabiegając o społeczne uczestnictwo w odtwarzaniu historycznej tożsamości. W działaniach powyższych coraz częściej prowadzona jest powszechna edukacja umożliwiająca pogodzenie interesów pokoleń w świadomym ekonomicznie eksploatowaniu zachowanych, restaurowanych i nowo-kreowanych zasobów przestrzeni kulturowej.

W rozdziale czwartym przytoczono wybrane przykłady rozwiązań w architekturze i urbanistyce, które według autora uwzględniają postawione kryterium tożsamości miejsca.

Są to przykłady realizacji w ostatniej dekadzie na terenie Polski oraz Europy, w których tożsamość jest rozpoznawalna nie tylko poprzez przyjęte rozwiązania projektowe, ale są również znakiem zachowania pamięci w formie symboliki przekazu, kreatywnej kompozycji szanującej kontekst oraz kreacji nowej tożsamości miejsca posługującej się pretekstem, metaforą, tworząc nowe treści przekazu.⁶

1) Studium rewitalizacji Starego Miasta w mieście Misurata (Libia), 1986 – 1989 rok, konsultant arch. Ammar Gargum – Misurata, (wdrożone);

2) Koncepcja rozbudowy Uniwersytetu w Kuwejcie (współautor arch. A. Buntzen „Weideplan“ Sztuttgart, Niemcy), Kuwejt 1990;

3) Studium, koncepcja, projekt realizacyjny rewitalizacji centrum miasta oraz historycznych ciągów handlowych (Riady) w Riazaniu (Rosja) 1994 – 1995 rok, konsultant arch. Leonid Woronin, architekt miasta (realizacja);

4) Studium, koncepcja (częściowa realizacja) rewitalizacji zespołu hotelowo-turystycznego „Zamek Czocho” wraz z przyległą infrastrukturą (w konsultacji z prof. K. Kuśnierzem oraz prof. J. Jasieńko) 1997 – 2000 rok;

5) Studium, koncepcja rewitalizacji zespołu „Zamek w Dobczycach” wraz z przyległą infrastrukturą (w konsultacji z prof. A. Kadłuczka i prof. K. Kuśnierzem) – 2000 rok;

6) Studium, projekt budowlany, projekty wykonawcze „Zamek Królewski na Wawelu – ryzalit północny budynku nr 5 – czytelnia, biblioteka, archiwum biblioteki” (w konsultacji z prof. K. Kuśnierzem) – 2004 rok, (realizacja);

7) Studium, projekt budowlany, projekty wykonawcze „Zamek Królewski na Wawelu – ryzalit południowy budynku nr 5 – przebudowa i modernizacja” (w konsultacji z prof. K. Kuśnierzem) – 2005 rok, (realizacja);

8) Studium, koncepcja rewitalizacji rynku i ratusza w Żelechowie (z prof. K. Kuśnierzem, oraz D. Kuśnierz-Krupą, M. Krupą) 2005 rok. Inwentaryzacja architektoniczno-urbanistyczna, studium historyczno-konserwatorskie, studium i koncepcja uzgodniona z konserwatorem;

9) Po wygraniu koncepcji inwestycji; Integracyjne Centrum Dydaktyczno-Sportowe w Józefowie k/Warszawy, projekty budowlane wielobranżowe i wykonawcze z aranżacją wnętrz oraz nadzorów nad realizacją, 1999 – 2003 rok;

10) Od IV 2007 roku autor kieruje pracownią i zespołem opracowującym „Koncepcję remontu i rozbudowy Zespołu Pałacowego Sobieskich przy ulicy Bernardyńskiej w Lublinie” oraz konsultuje i koordynuje projekty budowlane i wykonawcze. Koncepcję uzgodniono z Lubelskim Konserwatorem Wojewódzkim arch. H. Landecką;

11) Od XI 2008 roku autor kieruje Samodzielną Pracownią Architektury WBiA PL, opracowuje z arch. B. Kwiatkowskim Program funkcjonalno-przestrzenny, Koncepcję z modelami przestrzennymi, konsultuje i koordynuje projekty budowlane i wykonawcze rozbudowy obecnego Wydziału Budownictwa i Architektury PL na terenie kampusu. W roku 2011 rozpoczęto realizację projektu.

⁶ Kozłowski D., *Dzieło architektoniczne w przestrzeni miasta – o formie, kontekście, użyteczności*, Czasopismo Techniczne PK, z. 6-A/2008 s. 86 – 89, *Przestrzeń bez właściwości, czyli „przestrzeń pusta”*. Tam, gdzie natrafia na trudności ustalenia motywacji urbanistycznych rozpościera się przestrzeń pusta. Architektura lubi taką sytuację. Wynika z niej swoboda, dowolność, brak ograniczeń. Motywacje urbanistyczne bywają zastępowane pretekstami. Ongiś, by zbudować Wyższe Seminarium Zgromadzenia xx. Zmartwychwstańców

W rozdziale piątym przedstawiono problematykę tożsamości miejsca w studiach oraz realizacjach wykonanych przez kierowane przez autora zespoły w różnych regionach o odmiennej tradycji kulturowej, w których nadrzędnym zadaniem przedprojektowym było rozpoznanie tła historycznego i kulturowego oraz określenie lokalnego zapisu „kodu” z poszanowaniem kontekstu miejsca. Materiał badawczy stanowił inspirację dla zaprezentowania studiów koncepcyjnych potwierdzających rozumienie odmienności kulturowej regionu.

W rozdziale szóstym przedstawiono proponowaną metodę analizy i projektowania przestrzeni z uwzględnieniem kryterium tożsamości miejsca⁷, która wypróbowana na przywołanych przykładach daje szanse na twórcze ingerencje projektanta po „odczytaniu” i określeniu (poprzez wykonaną notatę specyficznego zapisu) lokalnego „kodu”, respektuje oczekiwania społecznego odbioru „zrozumiałego przestrzennego komunikatu” oraz rozwiązań posługujących się tworzeniem nowych treści, jako wyznacznik dla następców.

W podsumowaniu autor jako credo przekazu, po przeanalizowaniu przedstawionych zrealizowanych przykładów, wskazuje na proponowaną metodę analizy dla podejmowanych decyzji projektowych w regionach o wielokulturowych zasobach, poprzez wykonywany przez architekta w zrozumiały dla odbiorcy „język rysunku”⁸ i jego wdrożenie w przestrzeń architektoniczną⁹ przez realizację.

Należy brać pod uwagę, że materia ta zawsze ulega ocenie za trafnie lub nie, sprecyzowany przekaz formy, jej estetyki osadzonej w kontekście oraz sposób jej oddziaływania na zastane otoczenie.

w Krakowie w przestrzeni bez właściwości, zamieniono ją w przestrzeń mityczną posługując się pretekstem literackim zapisanym w idei Drogi Czterech Bram. (...) Tak rozumiany pretekst umożliwia przychylnie zaakceptowanie nowych kształtów i ich przyjazny odbiór przez widza, a twórcy dostarcza zabawy, i zapewnia spokój. W przestrzeni bez właściwości architektura potrzebuje – uzasadnienia, teorii, idei czy ideologii usprawiedliwiających poczynania twórcy we własnych oczach i w oczach publiczności.

⁷ Kucza-Kuczyński K., *O tożsamości*, Architekt nr 4, 2000, s. 8, „... w cywilizowanym kraju tożsamość istnieje zawsze, nie tylko w architekturze, bo jest ona sposobem bycia a nie modą... odwaga bycia sobą w architekturze.”

⁸ Kalitko K., *Architektura między materialnością i wirtualnością*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2005, s. 7, ... wskazanie relacji między architekturą a językiem jej opisu i analizy, jako źródła inspiracji dla kształtowania formalnego, włączając rysunek, jako prezentacji architektonicznej w obszar analizowanego problemu. Przykładem takich możliwości stały się rozważania, w których interpretuje się relacje i związki między rysunkiem, rozumianym, jako medium komunikowania idei i architekturą w okresie nowożytnym.

⁹ Norberg-Schulz Ch., *Bycie, przestrzeń i architektura*. Warszawa 2000, Murator, – *przestrzeń architektoniczna, jest polem kreacji: obejmuje wszystkie elementy przestrzeni, które człowiek może przekształcać i tworzyć jest konkretyzacją przestrzeni egzystencjonalnej.*

Gdzie ty, święta przeszłości macierzystej ziemi,
Z twojemi bohaterami, z bogami twojemi?
Z pieśnią dzielnych lirników, synów twego łona?
Przeminęłaś na świecie, jakby snem prześniona.
Któż to potrafi dzisiaj wyczytywać biegle.
Na staroświeckiej książce, lub na starej cegle.
Kiedy twoją pamiątkę znajdzie w polu chłopię
Albo ciekawy rydel w kurhanie odkopie.
Ze szkieletu, z okruchów żelaza i gliny
Kto zdoła wypowiedzieć los całej krainy?
Kto wyssać świętą prawdę z podaniowych baśni,
Kto w literze zamknięte życie nam objaśni?
Kto mrok zapadłych czasów odświecili choć trocha?
Chyba serce pobożne co praojców kocha.
Na czas wywoła z grobu cmentarzowe rzesze
I z gruzów rumowiska skrę życia wykrzesze.
Syrokomla, <Margier>¹⁰

I. WSTĘP.

Zauważanie odmienności architektury lokalnej osadzonej w kontekście oraz lokalnej tradycji i kultury narodowej, jako formę przekazu dziedzictwa, zawdzięczamy XIX-wiecznej literaturze, odkryciom i zapisom podróżników, geografów i etnografów: „*W II poł. XIX wieku świadomość lokalnych korzeni kultury narodowej była rozwijana przez pisarzy (J. I Kraszewski) i etnografów (O. Kolberg), a następnie bardzo powoli przeszczepiana na grunt architektury, czemu sprzyjała działalność krajoznawców skupionych wokół założonego w 1873 roku Galicyjskiego Towarzystwa Tatrzańskiego (T. Chałubiński) i Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (zał. m.in. Z. Gloger, 1906)... Te i inne poszukiwania stylu narodowego, acz stymulowane judofilstwem, miały jeszcze inne korzenie: przed odzyskaniem niepodległości wyrażały polską tożsamość narodową, w Polsce niepodległej – potrzebę zachowania jej tożsamości... Których wspólną cechą był szacunek dla dziedzictwa i przeszłości*”.¹¹

Z szerokiego spektrum prac o rozwoju kultur i cywilizacji zwrócić należy uwagę na te, które zakładają wizję prawdopodobnej przyszłości z jednoczesnym poszanowaniem zasobów dziedzictwa ziemi. Dla tak postawionych założeń zwraca uwagę od połowy XX wieku propagowana myśl o potrzebie poszanowania zasobów kulturowych ziemi, stając się tematem szerokich badań naukowych dotyczących przyrody i ochrony oraz rewaloryzacji krajobrazu

¹⁰ Przyniesiony fragment wiersza Syrokomli jest zacytowany w książce *Sztuka ludowa w Polsce* autorstwa Kazimierza Mokłowskiego w rozdziale VII, s. 216, wydanej nakładem Księgarni H. Altenberga, Lwów 1903.

¹¹ Szewczyk J., *Regionalizm w teorii i praktyce architektonicznej*, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajoznawczych, OL. PAN 2006, s. 96 – 109, „...Zainteresowania polską architekturą ludową miały zatem wieloraką genezę (oświeceniowa potrzeba poznania, romantyczna fascynacja ludowością, potrzeba manifestowania polskości jako elementu walki ideowej z zaborcą i zachowania tożsamości narodowej)...W krajach sąsiednich odmiennych pod względem kulturowym i mających inną sytuację polityczną, także odnajdywano wartość architektury osadzonej w kontekście, tj. ludowej, „regionalnej” lub „narodowej”. W 1857 roku sir George Scott utrwalił pojęcie architektury wernakularnej [Solewski 2000, s. 107].

kulturowego.¹² Wybitne grono architektów podejmuje w pracach badawczych oraz w wystąpieniach na Konferencjach Naukowych potrzebę ochrony wspólnego dziedzictwa kultury¹³ w przestrzeni zbudowanej¹⁴ oraz w otwartym krajobrazie naturalnym.¹⁵

¹² Ochronę krajobrazu kulturowego stanowią akty prawa międzynarodowego, postulaty konwencji międzynarodowej współpracy z centrum Światowego Dziedzictwa UNESCO, organy Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków ICOMOS, a także Narodowe Komitety Naukowe uczestniczące w przygotowaniu dokumentów o wpisie najważniejszych pomników historii, kultury i przyrody na listę światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego. Początki listy sięgają roku 1968. Na liście tej z Polski znajdują się: Stare Miasto w Krakowie (wpisane w roku 1978), kopalnia soli w Wieliczce (1978), Obóz koncentracyjny Auschwitz-Birkenau (1978), Puszcza Białowieska (1979), Stare Miasto w Warszawie (1980), Stare Miasto w Zamościu (1992), Stare Miasto w Toruniu (1997), zamek w Malborku (1997), zespół kalwaryjny w Kalwarii Zebrzydowskiej (2000), Kościoły Pokoju w Świdnicy i Jaworznie (2001), kościoły drewniane w: Binarowej Blizne, Dębnie Podhalańskim, Haczowej, Lipnicy Murowanej i Sękowej (2003), Park Mużakowski nad rzeką Nysą (2005), Hala Stulecia (Hala Ludowa) we Wrocławiu (2006).

¹³ Pruszyński J., *Dziedzictwo kultury Polski, jego straty i ochrona prawna.*, Kraków 2001, t.1, rozdz. 1, *...dziedzictwo kultury – to zasób rzeczy nieruchomych i ruchomych wraz ze związanymi z nimi wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi uznawany za godny ochrony prawnej dla dobra społeczeństwa i jego rozwój oraz przekazania następnym pokoleniom, z uwagi na zrozumiałe i akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego dowodzenia prawd i upamiętnienia wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej.*

¹⁴ Mistrzowie propagowania idei ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce: A. Szyszko-Bohusz, A. Majewski, A. Tomaszewski, W. Zin, współcześnie: A. Böhm, J. Jasieńko, A. Kadłuczka, K. Kuśnierz, E. Małachowicz, J. Purchla, B. Szmygin i inni.;

-Kadłuczka A., *Problemy integracji architektury współczesnej z historycznym środowiskiem kulturowym.* Monografia nr 18, PK, Kraków 1982,

-Kadłuczka A. *Restauracja i modernizacja Teatru Miejskiego w Krakowie*, „Architekt”, Rok XXXVII, zeszyt 3, 1991, str. 16 – 29, Kadłuczka A., *Idea zrównoważonego rozwoju a problemy ochrony dziedzictwa kulturowego na przykładzie Florencji i Krakowa*, Wiadomości Konserwatorskie nr 23/2008 s. 7 – 16, Kadłuczka A., *Podziemne muzeum Rynku Głównego w Krakowie*. Wydawnictwo PK, Kraków 2010,

-Kadłuczka A., *Sukiennice w Krakowie. Restauracja i modernizacja*. Wydawnictwo PK, Kraków 2010,

-Kadłuczka A., *Ortodoksyjna kreacja przestrzeni architektonicznej podziemnego muzeum runku krakowskiego*, Wiadomości Konserwatorskie nr 28/2010 s. 9 – 17, Kadłuczka A., *Restauracja i modernizacja galerii sztuki polskiej XIX wieku Muzeum Narodowego w Sukiennicach w Krakowie*, Wiadomości Konserwatorskie nr 27/2010 s.153 – 161.

-Kuśnierz K., *Miejskie ośrodki gospodarcze wielkich latyfundiów południowej Polski w XVI oraz XVII wieku*, ZN PK, Kraków 1989. Kuśnierz K., *Wybrane zagadnienia formowania placów miejskich w południowej Małopolsce w XVI i XVII wieku*. [w:] Ojczyzna bliższa i dalsza..., s. 18 – 24, Kraków 1993.

-Praca zbiorowa, (redaktor naukowy A. Kadłuczka) *Zabytki architektury i urbanistyki ziemi krakowskiej i ich rola we współczesnym rozwoju regionu*, Kraków 1996, Tamże publikacje, A. Kadłuczka, K. Kuśnierz, A. Gaczol, M. B. Pawlicki, K. Skalski, W. Zin i inni, Praca zbiorowa, (Materiały Seminarium Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków – Oddział w Krakowie, Redaktor naukowy A. Kadłuczka), Kraków 1998, *Utrzymanie i użytkowanie obiektów zabytkowych w warunkach gospodarki wolnorynkowej*, Tamże publikacje A. Böhma, A. Kadłuczki, K. Kuśnierza, J. Czubińskiego, J. Purchli, J. Sepiōła i inne. Praca zbiorowa (redaktor naukowy A. Böhm) *Krajobraz miejski w warunkach demokracji i wolnego rynku*. Warszawa 1996. Tamże publikacje, A. Böhma, W. Kosińskiego, K. Pawłowskiej, S. Rejzera, K. Skalskiego i inne. Międzynarodowa Konferencja Konserwatorska, Kraków 2000, *Materiały Konferencyjne*. Redaktor naukowy A. Kadłuczka, Kraków 2002. Podsumowująca konferencja na temat, *Dziedzictwo kulturowe Fundamentem Rozwoju Cywilizacji*, odbyła się w Krakowie 23 – 26 X 2000 rok. Zakończyła się przyjęciem dokumentu *Karta Krakowska 2000*, (s. 187 – 207).

¹⁵ Krakowska szkoła architektury krajobrazu miała trzech założycieli: T. Tołwińskiego, G. Ciołka i Z. Novaka.

Novak Z., Borowski J., Łuczyńska-Bruzda M., *Architektura krajobrazu*, Warszawa-Kraków 1973.

-Bogdanowski J., *Krajobraz zabytkowy jako wyraz tożsamości*, Teka Komisji Urbanistyki i Architektury PAN (Teka KUiA), t. X, 1976, s. 16.

-Böhm A., *O budowie i synergii wnętrz urbanistycznych*, Monografia nr. 16, PK, Kraków 1981, Böhm A., *Architektura krajobrazu, jej początki i rozwój*, skrypt, PK, Kraków 1994. Böhm A., *Architektura krajobrazu*, PK, Kraków 1994, s. 3.

-Mitkowska A., *Studia historyczne w architekturze krajobrazu*, [w:] *Architektura krajobrazu a planowanie przestrzenne* (podręcznik red. K. Pawłowska) PK, Kraków 2001.

W okresie tym architekci apelują o ochronę wybranych obszarów, protestując przeciw postępującej intensywnej eksploatacji zasobów ziemi oraz dewastacyjnemu uprzemysłowieniu zagrażającemu krajobrazowi naturalnemu.

Kontynuowane prace badawcze dotyczyły ochrony i kształtowania otoczenia, w którym żyje, pracuje i wypoczywa człowiek, a badania i prace projektowe prowadzono w poszanowaniu istniejących wewnątrz krajobrazowych, wzbogacając je analizą wybranego kontekstu miejsca, z podkreśleniem walorów naturalnych zasobów przyrodniczych. Janusz Bogdanowski pisał: „*Krajobraz jest fizjonomią środowiska, jest więc też formą, postacią przestrzeni i to zarówno przestrzeni nierzeczywistej, filozoficznej – jako wyraz jej treści, jak też rzeczywistej, powstałej w wyniku przemian geologicznych, przyrodniczych i kulturowych, które od wieków kształtowały postać otoczenia i stały się potencjalnymi krajobrazami zabytkowymi*”.¹⁶

Myśl tę poszerza wypowiedziami Aleksander Böhm: „*Architektura krajobrazu jest przede wszystkim sztuką i jej najważniejszą funkcją jako takiej jest tworzenie i ochrona piękna w otoczeniu siedzib ludzkich oraz szerzej w naturalnej scenerii kraju*”¹⁷; „*Zachowanie naszej tożsamości zależy więc od porządku myśli, od ścisłego stosowania pojęć, od zachowania stałych układów odniesienia oraz niezmiennej hierarchii wartości w relacjach: człowiek – krajobraz, a raczej wewnątrz człowieka – wewnątrz krajobrazu*”.¹⁸ Uzupełnia tę myśl Piotr Patoczka: „*Prawdziwym znakiem kultury jest sytuacja, w której udaje się harmonijnie ukształtować środowisko, w którym żyjemy: miasta, wsie, ulice, koleje, przyrodę i inne elementy tworzące ramy naszego życia. Jedyne w tym leży prawdziwa sztuka, jedynie w ten sposób rozwinięte formy technologii służą bez szkody człowiekowi*”.¹⁹

Podkreślana w pracach naukowych różnorodność odmienności kulturowa badanych regionów spowodowała w tym okresie rozwój kolejnych badań prowadzonych przez architektów, a dotyczących kontekstu miejsca i jego tożsamości z jednoczesnym

Myczkowski Z., z zespołem, z prac nad kartą dziedzictwa kulturowego miejscowości [w:] J. Bogdanowski, *Projekt standardowego opracowania problematyki ochrony wartości kulturowej krajobrazu i środowiska, OÖZK*, Warszawa 1996, Z. Myczkowski, *Regionalizacja – czym była, czym jest? Jaka być powinna?* [w:] *Regiony kulturowe a nowa regionalizacja kraju*, s. 232 – 241, Warszawa-Ciechanów 1994., Z. Myczkowski, *Tradycja i kanon miejsca a konieczność integracji badań w regionalizmie architektoniczno-krajobrazowym na przykładzie doliny Prądnika*. [w:] TeKa KUiA O/PAN w Krakowie, t. XXVI, Kraków 1994, s. 113 – 126. Myczkowski Z., *Tożsamość „dawna” i „nowa”*, [w:] *Wiedza o kulturze polskiej u progu XXI wieku, Architektura i dobra kultury, Tożsamość i kontynuacja tradycji*, Kongres Kultury Polskiej, Kraków 2000, s. 43 – 54 (redakcja naukowa; J. Bogdanowski i M. Holewiński). Myczkowski Z., *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*. Monografia 285, PK, Kraków 2003.

Pawłowska K., *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej*, Monografia 203, PK, Kraków 1996.

Za: K. Pawłowską, *Idea swojskości miasta*, Kraków 2001, Na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej ten kierunek dydaktyczny i naukowy uprawiany jest od wielu lat przez Instytut (dawniej Zakład) Architektury Krajobrazu, pod kier. A. Böhma i z tego nurtu wywodzi się ta praca. Publikacje między innymi [w:] TeKa KUiA O/PAN w Krakowie (rocznik wyd. od 1967 roku). Kierunek regionalny uprawiany jest także przez Katedrę Projektowania Architektury w Regionie. Publikacje między innymi w cyklu: Materiały z Ogólnopolskich Sympozjów Architektury Regionalnej (wyd. od 1980 roku). Środowisko to jest autorem manifestu pod nazwą *Krakowska Karta Architektury Regionalnej 1986 skierowanego do twórców i odbiorców architektury*. Zieliński J., *10 lat Ogólnopolskich Sympozjów Architektury Regionalnej (1980-1989)*, TeKa KUiA. O/PAN w Krakowie, t. XXVI, 1993 – 1994, K. Pawłowska, *Każde miejsce opowiada swoją historię*, praca zbiorowa pod red. M. Konopki, Agrolinia 2000, Poznań (współautorstwo).

¹⁶ Bogdanowski J., *Krajobraz zabytkowy jako wyraz tożsamości*, TeKa KUiA PAN Kraków, t. X, 1976, s. 16.

¹⁷ Böhm A., *Architektura krajobrazu*, PK, Kraków 1994, s. 3.

¹⁸ Tamże, s. 14.

¹⁹ Patoczka P., „*Ściany*” i „*Bramy*” w krajobrazie, Monografia nr 268, PK, Kraków 2000 s. 175 [wg. Fleig K., *Alvar Aalto*, Barcelona 1982].

poszanowaniem wielokulturowości badanego regionu.²⁰ Z badań prowadzonych w celu sformułowania „kanonu” wiodącego dla aktywnej postawy twórcy w kompozycjach osadzonych w regionie²¹ należy przypomnieć wypowiedzi: Wojciecha Kosińskiego „... inspiracja tradycją, bezpośrednia lub pośrednia, oscylująca między nawiązaniem twórczo do przeszłości a kreacją wyzwoloną (...) [jest] nie do ujęcia regułami, pozostaje w gestii artystycznej najwyższego lotu, najbardziej ambitna i trudna, ale najwspanialsza w udanych efektach”²² oraz Zbigniewa Radziewanowskiego „... architektura regionalna jest w swej istocie architekturą pragmatyczną. Charakterystyczną cechą architektury regionalnej jest pełna zgodność czynników kształtujących, to znaczy funkcji, konstrukcji i formy. Spójność i logika wzajemnych relacji tych trzech elementów decydowały o naturalnej harmonii, właściwej obiektom tradycyjnej architektury. [...] Liczne przykłady współcześnie realizowane pod hasłem regionalizmu w architekturze nie mają tej cechy architektury regionalnej. Formy tych obiektów zostały zdeterminowane przez czysto teoretyczne założenia projektowe, w związku z czym są to przykłady architektury „wymyślonej” - często abstrahującej od kontekstów miejsca, w którym zostały one zlokalizowane”²³, „Celem opracowania jest skonkretyzowanie postulatów dotyczących zmian, które uwzględnione i wprowadzone w praktyce planowania przestrzennego, a także gospodarowania przestrzenią winny, zdaniem autora, przyczynić się do wzmocnienia roli tożsamości walorów środowiska kulturowego jako

²⁰ Za: Pawłowską K., *Idea swojskości miasta* Kraków 2001, „W kwestii regionalizmu kulturowego Mumford [L. Mumford, *Technika i cywilizacja*, 1934] wypowiada się jasno, lecz nie jednostronnie. Regionalizm zalicza do wartości bronionych przez romantyków przed lekceważeniem ze strony utylitarystów. Obronę tę uważa za uprawnioną. Kult przyrody, przeszłości, prymitywu i różnorodności jest jego zdaniem uzasadniony, lecz tylko do pewnych granic. Podobnie jak technika nie jest absolutem...”, s. 185.

²¹ „Krakowska Karta Architektury Regionalnej” ogłoszona w 1986 r. opracowana przez zespół pod kierunkiem A. Skoczka WA PK, s. 4. „Region kulturowy. – Jedną z podstawowych potrzeb i umiejętności umysłu człowieka jest klasyfikacja. Polega ona na zaprowadzeniu porządku w otaczającym świecie i zjawisk. Istotnym rozróżnieniem, jakiego dokonuje człowiek, to podział na „swoje” i „obce”. Podział ten, który dotyczy zarówno ludzi jak i przestrzeni fizycznej, wynika z faktu uczestniczenia w życiu określonej społeczności, organizującej i użytkującej ograniczony przestrzennie obszar. Społeczność ta, prowadząc działalność na tym obszarze, przy jednoczesnej zdolności posługiwania się symbolami, nadaje jej sens kulturowy i wiąże z nią określone wartości. Tak powstają jednorodne obszary, które w swojej wewnętrznej budowie charakteryzują się podobnymi cechami fizycznymi i kulturowymi, odmiennymi od sąsiednich. Obszary te, zwane regionami, zamieszkuje ludność posiadająca świadomość odrębnych zwyczajów, wartości, operująca jednym kodem symboli, posiadająca poczucie tożsamości”; s. 5, „Region architektoniczny – tradycyjna architektura regionu – architektura regionalna jest formą organiczną. Jest wyrazem nawarstwienia wielowiekowych doświadczeń człowieka w zmaganiu z tworzywem w konkretnych warunkach środowiskowych. Formy regionalne są silnie sprzęgnięte w świadomości ludzkiej z charakterem krajobrazu. Są znakiem kulturowej odrębności regionu. Kształtowanie przestrzeni architektonicznej, w zgodzie z naturą materiału i środowiska przy jednoczesnej akceptującej postawie wobec odziedziczonych wzorców, doprowadziło na pewnym etapie do wytworzenia się obszarowej jednorodności uformowań.(...) Strefy występowania podobnych uformowań określają region architektoniczny. Region architektoniczny wyznaczony być może tylko w odniesieniu do obiektów o jednakowej funkcji, występujących w danej formacji przestrzennej (wieś, miasteczko, miasto). (...) Nie należy też zapominać, że w wielu przypadkach region charakteryzuje nie jeden, a kilka typów uformowań oraz proporcje, w jakich występują”.

²² Kosiński W., *Regionalizm*, „Architektura” 1/1981, s. 88 – 93.

²³ Radziewanowski Z., *Logika architektury regionalnej*. Architektura 3, 1985, s. 58 – 61. Z. Radziewanowski, *Tożsamość kulturowa czynnikiem determinującym rozwój ziem górskich na przykładzie Zakopanego*. [w:] Teka KUiA O/PAN, t. XXVIII, Kraków 1996.; Z. Radziewanowski, *O niektórych problemach regionalizmu i ekologii w architekturze i urbanistyce*, Wydawnictwo PK Kraków 2005, s. 16. *Architektura regionalna spełnia funkcję Katharsis; funkcję szczególnie istotną w warunkach, gdy poddane ciągłym przemianom społeczeństwa potrzebują jakiś punktów stałych, stabilnych, trwałych – dających oparcie dla świadomości i dla odbioru – punktów budujących poczucie tożsamości miejscaprzywołujących znaczenia; treści symboliczne, niewzruszone, ponadczasowe. Takie rozumienie roli architektury regionalnej współcześnie zdaje się być potrzebą o znaczeniu egzystencjonalnym.*

czynników konkurencyjności miast”²⁴ oraz Elżbiety Węclawowicz-Bilskiej „Powszechnie przyjmuje się, że wyznaczniki określające uwarunkowania regionów wynikają z ich środowiska przyrodniczego, dziedzictwa kulturowego, stanu i rodzaju zainwestowania, dostępności komunikacyjnej oraz wyposażenia w zakresie infrastruktury, zasobów demograficznych z uwzględnieniem stanu wykształcenia ludności oraz intensywności rozwoju gospodarczego warunkowaną dostępnością do kapitału, stanowią podstawę ich rozwoju”.²⁵

Od połowy XX wieku wyzwaniem społecznym oraz miejscem badań „regionu miasta” w planowaniu jego rozwoju – szczególnie w miastach historycznych – staje się zachowanie w starych centrach miejskich dziedzictwa kulturowego w trosce o przyszłe pokolenia społeczeństw. Z wielu wypowiedzi na ten temat przypomnieć należy Jacka Gyurkovicha: „Piękno i niepowtarzalna atmosfera śródmiejskich zespołów urbanistycznych większości miast o wielowiekowej historii jest magnesem przyciągającym turystów, wywołuje zaciekawienie, skłania do odbywania podróży, porównywania podobieństw i podziwiania odmienności, zapadających głęboko w pamięć dzięki sile emocjonalnych przeżyć, których dostarczają. Fenomen atrakcyjności tych przestrzeni miasta prawdopodobnie wiąże się z naszym mistycznym stosunkiem do przemijania...”²⁶

Rozwijająca się powszechnie idea zrównoważonego rozwoju, a zatem poszanowania zasobów naturalnych, przyrodniczych oraz kulturowych z jednoczesnym monitorowaniem aspiracji lokalnych dla potrzeb rozwojowych pozwala na prowadzenie prac badawczych dla określenia uwarunkowań, pozwalających na identyfikację środowiska kulturowego, określenia tożsamości miejsca przy jednoczesnym traktowaniu wyników badań jako materiału dla architektonicznej interpretacji szanującej kontekst kulturowy miejsca i zachowującej go dla przyszłych pokoleń.²⁷ Zatem jedną ze współcześnie propagowanych idei „społecznego uczestnictwa w zachowaniu dziedzictwa kulturowego” jest wzbogacanie poczucia swojskości według Krystyny Pawłowskiej „Swojskość architektury danego miejsca będzie tu rozumiana jako taka jej cecha lub zestaw cech, które sprawiają że między człowiekiem (lub grupą ludzi) a miejscem oraz pomiędzy ludźmi wspólnie zamieszkującymi określone miejsce mogą nawiązywać się emocjonalne związki przynależności i przywiązania, nazywane dalej związkami swojskości. Konsekwencją tych związków bywa wyróżnianie tego miejsca większym zainteresowaniem, chęcią decydowania o jego losach, a także aktywna dbałość o jego stan”²⁸ oraz określenia tożsamości lokalnej Adama Marii Szymskiego „Obok aktualnie dokonujących

²⁴ Radziewanowski Z., *Tożsamość kulturowa miast jako czynnik określający poziom ich konkurencyjności*, Wydawnictwo PK 2002 s. 49 – 50.

²⁵ Węclawowicz-Bilska E., *Uwarunkowania regionów i możliwości zwiększenia ich atrakcyjności*, Wydawnictwo PK 2002, s. 30 – 34.

²⁶ Gyurkovich J., *Kontynuacja – naśladowanie czy kreacja*, Zeszyty Naukowe PK 6/99, s. 105 – 111

²⁷ Bigaj P., *Lokalne i globalne znaczenie dzieła architektonicznego w tworzeniu tożsamości współczesnego miasta – architektura znaku*. „Pewną trudność sprawia postawienie jednoznacznej definicji tożsamości miasta, zwłaszcza współczesnego, gdyż pojęcie to kojarzy się i odnosi zazwyczaj do zastanych wartości historycznych centrów miast, dzielnic, bądź ich załączków miastotwórczych. Jacek Krenz skłania się na przykład ku równorzędnemu traktowaniu wartości pochodzących z przeszłości, teraźniejszości i projektowanych dla przyszłości, które w równym stopniu mogą wpłynąć lub wpłyną na tożsamość miasta. Jak pisze: podkreślenie lokalnej tożsamości zwykle opiera się na dbałości o dziedzictwo przeszłości. To jednak tylko jedna strona zagadnienia. W tych wielce szlachetnych dążeniach nie należy zapominać o tworzeniu unikalnych wartości teraźniejszości i dla przyszłości”, III Międzynarodowa Konferencja Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PKWydawnictwo Politechniki Krakowskiej 2008, Czasopismo Techniczne Z.15/2009, Architektura Z.6-A, s. 245 – 250.

²⁸ Pawłowska K., *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej*, Monografia 203, PK, Kraków 2001 s. 6.

się zmian w globalnej koncentracji kapitału i gospodarczej aktywizacji widocznym staje się potrzeba określenia LOKALNEJ TOŻSAMOŚCI tak poszczególnych grup społecznych jak i całych narodów”²⁹, co może powodować aktywne współuczestnictwo mieszkańców w rozwoju urbanistycznym miejsca ich zamieszkania.

W 1989 roku Kisho Kurosawa, z okazji swojej wystawy, powiedział we Wrocławiu: „Ludzkość jako całość nigdy nie zaakceptuje wspólnego języka, takiego jak esperanto. Międzynarodowy styl architektoniczny nie będzie zdolny do opanowania całego świata. Istotny dialog kulturowy może być prowadzony tylko przy użyciu różnych języków poszczególnych kultur. Tylko przez potwierdzenie tożsamości i integralności każdej kultury możemy zachować i utrzymać prawdziwy globalizm. Wierzę w możliwość międzynarodowego dialogu za pośrednictwem kultur lokalnych”.³⁰

Jednocześnie zwrócić należy uwagę na otwieranie się granic, rozpowszechnianie zunifikowanych wzorców europejskich, polaryzację opinii wielokulturowej hierarchii wartości, kontynuowanie poszanowania tradycji kulturowej przy stosowaniu tradycyjnych sztuk budowania z jednoczesną popularyzacją osiągnięć cywilizacyjnych, rozpowszechnianie nowych materiałów i technologii ich produkowania, nowych przemysłowych systemów wznoszenia oraz aktualnych technik projektowania.

Współcześnie coraz więcej wypowiedzi i opinii architektów skierowanych jest na socjologiczny aspekt przeobrażeń w przestrzeni zbudowanej. Fragment monografii K. Pawłowskiej naświetla oczekiwania i obawy przed postępującą współcześnie globalizacją: „Współczesny świat jest widownią wielkich procesów integracyjnych, które budzą wiele nadziei, ale równocześnie uzasadnione obawy. W tej sytuacji pytanie o zachowanie odrębności kulturowej i tym samym zachowanie różnorodności staje się coraz bardziej interesujące. Opinie przyjmujące bez dyskusji, że tendencje unifikacyjne w kulturze są dobre i nieuniknione, stały się z pewnością mniej powszechne niż w czasach panowania modernizmu. Dlatego idea swojskości nie jest utopią”.³¹ Wspomniana powyżej swojskość architektury danego miejsca będzie wiązać emocjonalnie społeczność lokalną i zachęcać do współuczestnictwa w aktywnej konserwacji. „Aktywna konserwacja jest alternatywą dla dotychczasowych działań mających na celu ochronę miast. Zawiera ona czynnik społeczny jako podstawę działań polityki konserwatorskiej w miastach”³² i propagowania rewitalizacji edukacyjnej. Kontynuowane procesy integracyjne od końca wieku XX powodują z jednej strony obawy przed utraceniem zachowanych odrębnych zasobów kultur osadzonych w lokalnej tradycji, dają jednocześnie szansę przy zastosowaniu nowych form kreacji przestrzeni oraz przy użyciu współczesnych materiałów i technologii do utrwalania „kodów lokalnych,, przekazywanych we współcześnie przetworzonej formie.

Konieczną dla uświadamiania ciągłości tradycji i kultury jest wypowiedź Dariusza Kozłowskiego w publikacji pokonferencyjnej w PAN O/Kraków, a poprzedzającej Kongres Kultury Polskiej 2000: „Dziedzictwo ziemi”

²⁹ Szymski A. M., *Kryzys teorii czy teoria kryzysu?*, Zeszyty Naukowe PK 6/99, s. 319 – 327.

³⁰ Sztuka Świata, *Pochwała różnorodności. Architektura po roku 1960*. P. Trzeciak, Arkady, Warszawa 1996.

³¹ Pawłowska K., *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej*, Monografia 203, PK, Kraków 2001, s. 143.

³² Hasler U., Algreen-Ussing G., Kohler N., 2002: *Cultural heritage and sustainable development in SUII*, Position Paper (3) -September. Przykładem działań w zakresie aktywnej konserwacji jest stworzenie tzw. Ekomuzeów; O. Kazuoki, 2005. *Urban Ekomuzeum movements in japan making a sustainable community through amuseological way*. [w:] *Urban Futures: continuities and discontinuities*, Rome 2 – 5 October 2002 (terminy i autorzy przywołani w publikacji; E. Przesmyckiej, *Rewitalizacja przyrodnicza miast – kontynuacja czy dyskontynuacja*, Teka I KUiA PAN O/Lublin 2005, s. 55, 57.

1. Uczenie się architektury nie może się obejść bez nauczania historii piramid i gotyku nadwiślańskiego. Bez poznania dziedzictwa kultury uniwersalnej. Szkoła architektury jest miejscem tych labiryntów, profesor – jest przewodnikiem w takiej podróży.

2. Na ziemiach Polski znajdują się dzieła wielkiej sztuki architektonicznej należące do dziedzictwa kultury europejskiej, które stworzyły różne narody: dotychczas pozostają niewidzialne.

3. Stanowią Dziedzictwo Ziemi; należą do nas i do „Światowego Muzeum Wyobraźni.”³³

„od samego początku istnienia architektury [...] dwie przeciwstawne siły zdają się oddziaływać na jej kształt. Jedna ukierunkowana na zachowanie formy zastanej, druga na jej przekształcenie. Utrwalanie opiera się na dążeniu do utrzymania tradycji i obyczaju [...] Zmiany wymusza zaś rozwój życia człowieka, we wszystkich aspektach technicznych i społecznych. Czynnikiem hamującym jest więc kultura, czynnikiem je przynoszącym – cywilizacja”.

*Maciej Gutowski*³⁴

Podejmowana jest coraz częściej we współczesnych publikacjach i pracach naukowych problematyka zauważalnej utraty więzi środowiskowych, słabnącej wrażliwości do przestrzeni zbudowanej świadczącej o tożsamości miejsca urodzenia przy jednoczesnych oczekiwaniach potrzeby budowania świadomego, powszechnego odbioru architektury i jej roli w życiu społecznym oraz oddziaływania przestrzeni architektonicznej na egzystencję człowieka. Jacek Gądecki, socjolog, autor wydanej publikacji *„Architektura i tożsamość – rzecz o antropologii architektury”* poszukuje odpowiedzi na ważne pytania: *„Architektura i przestrzeń architektoniczna stają się dla mnie podstawowym narzędziem do analizy tożsamości człowieka współczesnego..., Rola architektury w kształtowaniu tego, co wspólnotowe jest nieporównywalnie większa. Stwierdzenie, że architektura pozostaje tekstem, sprawia, że jako taka ma ona zdolność komunikowania sensów wielu odbiorcom, jest rozumianym komunikatem”* oraz dodaje, że: *„Poszukiwanie wielości natomiast doprowadza wprost do antropologii architektury, dyscypliny, która odkrywa wielość i stara się z niej czerpać. Wydaje się, że dzięki nowemu podejściu do architektury, reprezentowanemu przez krytyczny regionalizm, architekturę rodzimą (wernakularną) oraz idee partycypacji, możemy starać się odtwarzać osobowe oraz lokalne tożsamości...”*³⁵

Aspekt współcześnie pojmowanej kreatywnej twórczości architektonicznej traktującej pamięć jako zbiorowy zapis kulturowy wymaga od autora dzieła zrozumienia oddziaływania

³³ Kozłowski D., *Nauka architektury albo przechadzanie się po labiryncie – czyli dziedzictwo ziemi*, Materiały z Konferencji Naukowej, *Architektura i dobra kultury. Tożsamość i kontynuacja tradycji*, poprzedzającej Kongres Kultury Polskiej 2000 zorganizowanej przez przewodniczącego Komisji Urbanistyki i Architektury PAN O/Kraków oraz dziekana Wydziału Architektury PK Kraków, 26 czerwca i 6 listopada 2000, s. 55 – 60.

³⁴ Gutowski M., *Cywilizacyjne i kulturowe czynniki kształtowania domu mieszkalnego dzisiaj*, w: *Budownictwo mieszkaniowe w Krajach Europy Środkowo-Wschodniej w okresie transformacji*, Politechnika Białostocka, Białystok 1997.

³⁵ Gądecki J., *Architektura i tożsamość, rzecz o antropologii architektury*. Wydawnictwo Rolewski, Złotoryja 2005, s. 11 – 13.

nowej architektury we współczesnym kształtowaniu środowiska zbudowanego i jego wpływ na coraz szerszy krąg odbiorców w miejscu ich zamieszkania.

Zwrócić należy szczególną uwagę na wypowiedzi środowiska twórców i nauczycieli akademickich dotyczące koniecznej i świadomej ingerencji twórczej architekta: Marii Misiągiewicz: „*Architekt wkracza w świat gotowy, przeszłość przypomina mu o konieczności potocznych działań, zachowań i doświadczeń przekazanych obyczajem, tradycją lub prawem. Instynkt poszukiwania sprawiał, że Sztuka Budowania przekraczała granice wyznaczone przez to, co już dane i uznane*”³⁶; Dariusza Kozłowskiego: „*Oddziaływanie zachodnioeuropejskiego centrum, także przemożny wpływ na świat indywidualności architektury amerykańskiej powoduje, że moc policentryczności kulturowej zaciera się zmieniając się w całość kultury globalnej. Jest to zagrożenie dla marzeń o odrębności „sztuki ojczyzn”, ale także szansa na zmianę statusu obszarów peryferyjnych*”³⁷; Wacława Serugi: „*...właściwie jeśli założyć proustowskie podejście do obserwacji przestrzeni od oglądu dalekiego do bliskiego, należałoby przyjąć kolejność: krajobraz-urbanistyka-architektura, czyli ideał naturalnego i harmonijnego przejścia od ogółu do szczegółu. Dopiero całościowe ujęcie tych zagadnień może stworzyć właściwe ramy rozwoju otaczającej nas przestrzeni wizualnej i to zarówno miast, przedmieść jak przestrzeni pozamiejskich.*”³⁸ Ważne są też wypowiedzi Andrzeja Wyżykowskiego oraz Zbigniewa Zuziaka „*...komponenty przestrzeni kultury są nośnikami jej wartości duchowych (estetycznych, moralnych i religijnych) i materialnych (ekonomicznych, użytkowych, technicznych itp.). Wartości – z kolei – można traktować również jako tryby jej integracji i harmonizowania.*”³⁹

W tym dyskursie zwraca szczególną uwagę otwarty apel Konrada Kucza-Kuczyńskiego o potrzebie tożsamości we współczesnej architekturze: „*W cywilizowanym kraju tożsamość istnieje zawsze, nie tylko w architekturze, bo jest ona sposobem bycia a nie modą (...) Dorosłe w architekturze kraje przeszły przez fazę kontestacji tożsamości już dość dawno temu. Tak dawno, że często współcześni polscy architekci o tym nie wiedzą lub zapomnieli. Tak było w Skandynawii, a szczególnie w Finlandii i Danii oraz we Francji i w Szwajcarii. (...) Tożsamość we współczesnej architekturze ma wiele twarzy. To na pewno wystarczający znak materiału... w zbudowanej górskiej kaplicy Mario Botta na górze Tamaro w jego rodzinnym Ticino. (...) Szukanie tożsamości już nie paneuropejskiej, ale ponadkontynentalnej to, moim zdaniem, delikatne zaznaczenie cech architektury azjatyckiej w realizacji rezydencji ambasadora Korei w Aninie, projektu Ewy Kuryłowicz z zespołem APA, tak jak kiedyś robił to Romuald Gutt w obiektach ambasady chińskiej w Warszawie... szukanie znaków odrębności czy też indywidualności. Tożsamość to nawet konwencja narodowego ‘spirit of the place’: tworzenia nowej japońskiej ascezy w betonach świątyń Tadao Ando i meksykańskich kolorach wielkich Legorreta, a z naszego kręgu krajów postkomunistycznych – zjawisko zwane Imre Makovec. Wreszcie najważniejsze – odwaga bycia sobą w architekturze... To spokojna tożsamość Stanisława Niemczyka, zagubienie się Tomasza Turczynowicza, patos, a czasem*

³⁶ Misiągiewicz M., *Architektura – sztuka definiowania kształtu*, Zeszyty Naukowe PK 7/2000, s. 183 – 188.

³⁷ Kozłowski D., *My home is my Fortezza albo dwa domy na peryferiach Europy*”, Zeszyty Naukowe PK 7/2000, s. 125 – 132,

³⁸ Seruga W., *Architektura – Urbanistyka – Krajobraz ideał trzech jedności*, VII Ogólnopolska II Międzynarodowa Konferencja Instytutu Projektowania Urbanistycznego, Wydziału Architektury PK, Zeszyty Naukowe 7/2000, s. 257 – 264.

³⁹ Wyżykowski A. i Zuziak Z., *Nowe przestrzenie publiczne – wielokulturowość a kreacja urbanistyczna*, Zeszyty Naukowe PK7/2000, s. 233 – 244.

gwałtowność Marka Budzyńskiego, elegancka poetyka Piotra Szaroszyka, odważny postmodernizm Dariusza Kozłowskiego, geometria Romualda Loeglera".⁴⁰

Istotną myśl dotyczącą tożsamości znajdujemy w wypowiedzi Grażyny Schneider-Skalskiej: „Człowiek musi w okresie wielkich gwałtownych zmian, niepewności i podważania dotychczasowych norm i wartości szukać miejsc stałych i zrozumiałych symboli, stwarzających poczucie przynależności do kręgu kulturowego, pozwalających na zachowanie tożsamości.”⁴¹ W artykule tym autorka przywołuje ważne współcześnie pytanie Christiana Norberg-Schulza: „Czego zatem powinniśmy wymagać od przestrzeni architektonicznej, by człowiek mógł wciąż nazywać się istotą ludzką”⁴², na które pada próba odpowiedzi: „Przed wszystkim musimy wymagać dającej się przedstawić struktury, oferującej bogate możliwości identyfikacji. W wieloznacznej, złożonej, lecz zorganizowanej przestrzeni architektonicznej widzimy zatem alternatywę dla śmiertelnej idei mobilności i dezintegracji”⁴³. Grażyna Schneider-Skalska w końcowym fragmencie artykułu stawia ważną dla tej rozprawy tezę: „Są miejsca, które tworzą kontekst wymagający twórczej kontynuacji i takie, w których autor, realizując całkowicie nową ideę, tworzy początek nowej wartości i kontekst dla następców. Istotne jest, aby autor nowego dzieła poznał kontekst miejsca i oceniając go jako bezwartościowy, robił to świadomie. Żeby decyzje podejmowane były wynikiem wiedzy, talentu i wrażliwości, a nie braku wiedzy i arogancji. Z całą pewnością można posłużyć się zasadą *primum non nocere*”.⁴⁴

„W toku swojego istnienia [ludzie] wynajdują nowe sposoby myślenia i działania – zarówno w stosunkach wzajemnych, jak i w stosunku do przyrody, która ich otacza. Tym sposobem produkują kulturę i tworzą historię. Architektura i Urbanistyka przynależą do obu tych kategorii, ujawniając wszystkie pozytywne i negatywne cechy odzwierciedlające aktualny stosunek człowieka do otaczającej go rzeczywistości.”⁴⁵

M. Carrithers

⁴⁰ Kucza-Kuczyński K., *O tożsamości*, Architekt nr 4, 2000, s. 8.

⁴¹ Schneider-Skalska G., *Dzieło architektoniczne zawsze w kontekście*, Czasopismo Techniczne PK, nr 15/2008, s. 153, (*Mówiąc o architekturze i używając słowa kontekst myślimy zarówno o fizycznym sąsiedztwie tworzonej przez nas nowej „rzeczy”, jak też o tradycji miejsca, wartościach kulturowych, zaszczytach historycznych. Wydaje się, że nie ma pytania, czy kontekst powinien przestać wpływać na dzieła współczesnych architektów, tylko na jakim poziomie i w jakich warunkach powinien być czy jest uwzględniony*).

⁴² Norberg-Schulz Ch., *Bycie, przestrzeń, architektura*, Murator, Warszawa, 2000, s. 114.

⁴³ Tamże, s. 114

⁴⁴ Schneider-Skalska G., *Dzieło architektoniczne zawsze w kontekście*, Czasopismo Techniczne PK, 15/2008, s. 155.

⁴⁵ Carrithers M., *Dlaczego ludzie mają kultury*, PIW, Warszawa, 1992, s. 70.

1. TEZA PRACY

Jednym z podstawowych czynników mających istotne znaczenie w twórczej kreacji architektonicznej jest zrozumienie przez architekta specyficznych cech przestrzeni opisującej wszystko, co zwykło się rozumieć pod pojęciem „TOŻSAMOŚCI MIEJSCA”.

Właściwe zrozumienie tego powinno stanowić główną wytyczną w poszukiwaniu rozwiązań projektowych gwarantujących trafność wyboru (trafność rozpoznawania „kodu” przestrzennego), który pomimo dowolnego (aktualnie modnego) języka architektonicznego wpisuje się w zastaną przestrzeń, a także tworzy treści z zasobów kulturowych miejsca.

W efekcie – to co nowe – odczytywane jest powszechnie jako oczywiste i oczekiwane.

Pojęcie wieloznaczne – **tożsamość**, stosowane w rozważaniach naukowych, tworzeniu teorii oraz pracach twórczych związanych z przekształcaniem „wspólnej przestrzeni dla życia”, staje się w okresie wzmożonej integracji słowem „kluczem” przy identyfikacji rodowodu nawarstwień kulturowych. Dla podjętej pracy cennym materiałem naukowym są monografie Zbigniewa Myczkowskiego „Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce”⁴⁶ oraz Krystyny Pawłowskiej „Idea swojskości w urbanistyce i a rchitekturze miejskiej”⁴⁷, które analizują emocjonalne postawy ludzi odnoszące się do wspólnego miejsca, cech wspólnych określających ideę tożsamości miejsca i czasu:

*„Jeśli idea stanowiąca temat tej pracy ma szansę urzeczywistnienia, to tylko wówczas, gdy będzie traktowana nie tylko jako problem architektoniczno-estetyczny, lecz także i to w pierwszym rzędzie jako problem społeczno-kulturowy nie tylko w ramach tak zwanych badań podstawowych i wdrożeniowych, ale w konsekwencji – w szczególności w studiach, projektach i realizacjach”.*⁴⁸

*„Swojskość architektury danego miejsca będzie tu rozumiana jako taka jej cecha lub zestaw cech, które sprawiają, że między człowiekiem (lub grupą ludzi) a miejscem oraz pomiędzy ludźmi wspólnie zamieszkującymi określone miejsce mogą nawiązywać się emocjonalne związki przynależności i przywiązania, nazywane dalej związkami swojskości. Konsekwencją tych związków bywa wyróżnianie tego miejsca większym zainteresowaniem, chęcią decydowania o jego losach, a także aktywna dbałość o jego stan”.*⁴⁹

Przywołane w monografii Z. Myczkowskiego zdefiniowane przez K. Pawłowską pojęcie „idei swojskości w odniesieniu do architektury...” było kolejnym impulsem dla kontynuacji podjętej przez autora pracy „...Hipoteza ta wraz ze wszystkimi racjami, argumentami i przykładami realizacji nie pretenduje jednak do roli dowodu⁵⁰ na bezwzględną konieczność

⁴⁶ Myczkowski Z., *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK, Kraków 2003.

⁴⁷ Pawłowska K., *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskie*, Monografia 203, PK, Kraków 1996.

⁴⁸ Myczkowski Z., *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK, Kraków 2003, s. 17 – 18.

⁴⁹ Pawłowska K., *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskie*, Monografia 203, PK, 1996, s. 6.

⁵⁰ Tamże, s. 20 – 21; w tym miejscu autorka podaje następujący cytat komentujący rolę hipotezy w pracach naukowych: *Z tego względu niewielu chyba uczonych mogłoby twierdzić, że jakakolwiek hipoteza najbardziej szczegółowo sprawdzona jest stwierdzeniem bezwzględnej i powszechnej prawdy. Jest znacznie bardziej prawdo-*

realizacji idei, ani do roli prorocstwa na przyszłość. W pracy tej, przyjmując stanowisko umiarkowanego indeterminizmu⁵¹, uważa się, że kierunek rozwoju architektury nie jest ani z góry zdeterminowany ani całkowicie dowolny, a możliwość wpływania na rozwój wypadków istnieje, choć jest ograniczona. Jest to założenie analogiczne do postawy L. Mumforda wyrażonej w następującym zdaniu: *Człowiek jako istota obarczona dziedzictwem społecznym należy do świata zawierającego w sobie przeszłość i przyszłość, w którym dzięki właściwemu doborowi środków można wpłynąć na bieg wypadków lub wytyczyć cele niezwiązane bezpośrednio z daną sytuacją i zmienić w ten sposób kierunek otaczających go ślepych sił*.⁵² I dalej: *„Szukając odniesień filozoficznych hipoteza ta nie odwołuje się do kierunków pozytywistycznych, lecz bliższa jest fenomenologii. Zakłada, że człowiek działa w przestrzeni intencjonalnie i on nadaje tej przestrzeni kształt i znaczenie. Takiemu właśnie celowi służyć może idea architektoniczna w rękach profesjonalistów*”.⁵³

Możemy zatem przyjąć, że nauka o wartościowaniu – aksjologia, zajmująca się oceną stanu duchowego (niematerialnego) stanowi kryterium naszego postępowania i jest kanonem piękna i prawdy.

2. DEFINIOWANIE POJĘĆ

Współczesne procesy integracyjne oraz rozpowszechniana zasada zrównoważonego rozwoju spowodowały zwrócenie społecznej uwagi na konieczną ochronę środowiska przyrodniczego oraz przywracanie walorów kulturowych miejsca. Drogą dla zatrzymania dalszej degradacji przestrzeni przemysłowej jest jej przyrodnicza rewitalizacja, a prowadzenie aktywnych badań historycznych dla zabezpieczenia dziedzictwa kulturowego. Działania powyższe są drogą ożywienia tych miejsc, ich współczesną otwartość, a przy tym odtwarzanie i utrzymywanie ich historycznej tożsamości.

Rozwija się równocześnie idea społecznego uczestnictwa w aktywnej konserwacji dla ochrony dziedzictwa kulturowego „Dziedzictwo – partycypacja – muzeum”: *„Aktywna konserwacja musi dziś wyrażać i brać pod uwagę zarówno długoterminowe, historyczne poglądy ekspertów i współdział społeczności lokalnej, jak też silne ekonomiczne zainteresowania w eksploatacji dziedzictwa kulturalnego. (...) będzie to możliwe w przypadku skumulowania interesów pokoleń w środowisku zurbanizowanym*”.⁵⁴ Potwierdza się w coraz szerszym aspekcie stwierdzenie, że „Ochrona środowiska jest drogą zachowania

podobne, że jest ona dobrym, być może nawet bardzo dobrym przybliżeniem dla pewnego skończonego zakresu okoliczności, którego granice nie są dokładnie oznaczone. W miarę postępu dalszych badań zostanie ona prawie na pewno zastąpiona uogólnieniem dokładniejszym lub mającym szersze zastosowanie. Taką rolę w metodzie pracy naukowej wyznacza hipotezie E. Wilson, odnosząc to do nauk ścisłych i przyrodniczych. Hipotezy dotyczące nauk humanistycznych, a także architektury, są jeszcze trudniejsze do statystycznego udowodnienia, co jednak nie wyklucza ich pożyteczności.” Bright Wilson Jr. E., *Wstęp do badań naukowych*, PWN, Warszawa 1968, s. 54 – 55.

⁵¹ Tamże powołany: *Główne zagadnienie filozoficzne*, wybór tekstów pod red. Z. Horbaczewskiego, t. I, PWN, Warszawa 1967.

⁵² Tamże powołany: L. Mumford, *Technika i cywilizacja. Historia rozwoju maszyny i jej wpływ na cywilizację*, PWN, Warszawa 1966 (pierwsze wydanie 1934), s. 76.

⁵³ Tamże powołany: E. C. Relph, *Doznania geograficzne a bycie w świecie. Fenomenologiczne pochodzenie geografii* [w:] *Geografia percepcji. Przegląd zagranicznej literatury geograficznej*, wyd. I. G. I P. Z. PAN, z. 2, Warszawa 1989.

⁵⁴ Przesmycka E., *Rewitalizacja przyrodnicza miast – kontynuacja czy dekontynuacja*, Międzynarodowa Konferencja „Przyrodnicza rewitalizacja miast”, Katedra Architektury, Urbanistyki i Planowania Przestrzennego Wydziału Inżynierii Budowlanej i Sanitarnej, PL, Lublin 9 – 19.IX.2006 Teka PAN O/Lublin,

tożsamości miejsca⁵⁵ – gdyż każde miejsce posiada swój zapis historyczny. Proces kulturowego kształtowania miejsca został zapisany w jego strukturze jako swoisty kod DNA.

Cenną pracą porządkującą problematykę ochrony krajobrazu jest przywołana wcześniej monografia Z. Myczkowskiego⁵⁶, który we wprowadzeniu stwierdza, że; „tożsamość miejsca i tożsamość czasu są zwornikiem krajobrazu”, a jednocześnie potwierdza ten fakt postawionym „równaniem”:

tożsamość miejsca = kultura i tradycja miejsca + kanon miejsca.

Autor w powyższej monografii omawia podstawowe pojęcia: a) Tożsamość, b) Miejsce a tożsamość, c) Percepcja, d) Kultura i tradycja miejsca, e) Kanon miejsca w zarysie, f) Stan badań w zarysie jako tło rozwoju powyższych pojęć⁵⁷ oraz zamyka pracę podsumowaniem – Krajobraz jako wyraz tożsamości a zintegrowana ochrona.

Sprecyzowanie pojęć stało się kolejnym impulsem do kontynuowania badań autora tej pracy dla zaproponowania metody analizy i projektowania przestrzeni z uwzględnieniem kryterium tożsamości miejsca jako podstawowego kryterium w projektowaniu architektonicznym – oraz kolejnych poszukiwań i twórczej aktywności zmierzającej do rozpoznawania „zapisu kodu” w odmiennych kulturowo regionach.

W definiowaniu pojęć tożsamości kulturowej autor monografii przywołuje autorytety prac filozoficznych, socjologicznych, nauk humanistycznych, o architekturze oraz architekturze krajobrazu i nauk przyrodniczych.⁵⁸ Szczególnie istotnym jest przytaczany dysput B. Skarga⁵⁹, która w rozdziale „*Tożsamość czy różnica*” powołuje się na Heideggera⁶⁰ i Hegla.⁶¹ Heidegger w przywoływanym dziele stwierdza, że „*słyszac głos tożsamości*

⁵⁵ Przesmycka E., Radziewanowski Z., Wrana J., *Ochrona środowiska – drogą zachowania tożsamości kulturowej miejsca*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Ochrona środowiska w planowaniu przestrzennym”, Instytut Projektowania Miast i Regionów Wydziału Architektury PK, Kraków 29 – 30 listopada 2007 rok.

⁵⁶ Myczkowski Z., *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK, Kraków 2003

⁵⁷ Pragnę podziękować autorowi Monografii Z. Myczkowskiemu, za możliwość skorzystania z doświadczeń.

⁵⁸ Tamże, s. 5, a) „*duch (znaków) miejsca*” – *genius loci* – Relp E., *Place and Placelessness*, Pion Ltd. London 1976, b) „*duch (znaków) czasu*” – *Zeitgeist* – F. Hegel, *Fenomenologia ducha*, 1807.

Tamże, s. 41. W. Stróżewski, *Wykłady o Platonie, Ontologia*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1992, s. 217 – 221, Wykład XXV. Sofista. *Tożsamość i różnica. Pojęcie tożsamości jest nie tylko skomplikowane i stare jak świat, ale też rzadko nazywane po imieniu – często realizowane nawet w heroicznych postawach wobec świata i ludzi niż dopowiedzianego w rzeczy samej.*

Tamże, s. 41. Tatariewicz W., *Historia filozofii*, PWN, Warszawa 1970, s. 77, t. 1, s. 80, t. 2, s. 80, 206 – 207, 215.

Tamże, s. 13. L. Dyczewski, *Wstęp*, [w]: *Tożsamość polska i otwartość na inne społeczeństwo*, pod redakcją L. Dyczewskiego OFM Conv. KUL, Lublin 1996, s. 7, *tożsamość ... w ostatnich latach wyrasta do tematów naczelných ... w analizach literackich i historycznych, badaniach socjologicznych i psychologicznych.*

Tamże, s. 13, za autorem – jak też na warsztacie badawczym nauk o krajobrazie,

Por. m. in. D. L. Armand, *Nauka o krajobrazie*, PWN, Warszawa 1980; wykazuje on, że krajobraz będący dotychczas w głównej mierze domeną artystyczną malarzy i literatów, a naukową geografów, geologów, ekologów i przedstawicieli innych nauk przyrodniczych, od przełomu XIX i XX wieku stał się przedmiotem zainteresowań historyków i architektów. Także [w]: A. Richling, J. Solon, *Ekologia krajobrazu*, PWN, Warszawa 1996.

Tamże, s. 13, Por. rozdział o stanie badań, gdzie obszerne poglądy w tym zakresie podali na gruncie opracowań polsko języcznych, opierając się na literaturze światowej i krajowej, głównie: J. Bogdanowski, M. Łuczyńska-Bruzda, K. Wojciechowski, J. Rączka, A. Böhm, K. Pawłowska, A. Richling i J. Solon i inni.

⁵⁹ Skarga B., *Tożsamość i różnica*, Eseje metafizyczne, Znak, Kraków 1997.

⁶⁰ Heidegger M., *Identität und Differenz*, wyd. 1, Gunter Neske, Pfullingen, 1957, wyd. 7, 1982.

⁶¹ Hegel G., *Nauka logiki*, wyd. pol. 1967 – 68; tenże: *Encyklopedia nauk filozoficznych*, przeł. F. Nowicki, Warszawa 1990.

człowiek potrafi ocenić znaczenie własnego świata, także techniki, historii, przyrody. (...) Rozumienie tożsamości wyrasta do rangi zadania człowieka jako najistotniejszego celu.

Autor monografii przywołując encyklopedyczną definicję tożsamości – *Tożsamość – stosunek zachodzący między każdym przedmiotem a nim samym, identyczność, równość*⁶², stwierdza jednocześnie, że określenie skomplikowanego przedmiotu, jednego z najistotniejszych aspektów naszego bytu sięga okresu platońskiej filozofii⁶³, przyznając równocześnie, że pojęcie tożsamości zaczęło znajdować różne i słuszne interpretacje u wielu uznanych autorów w środowisku architektonicznym⁶⁴ oraz przypominając, że filozofowie⁶⁵ doliczyli się 161 definicji kultury, a znawcy socjologii kultury⁶⁶ różnią się w swoich poglądach. Jednak najbliższą i najszerszą dla prowadzonych badań zdaje się być rozpatrywana przez autora monografii definicja tożsamości ujęta w naukowym polu badawczym psychologii architektury przez Krzysztofa Lenartowicza.⁶⁷

TOŻSAMOŚĆ:

W badaniu osobowości jest to istota osoby, ciągłość siebie, wewnętrzne subiektywne pojęcie samego siebie jako jednostki;

- w logice jest to taka zależność dwu lub więcej elementów, że w sylogizmie każdy może być zastąpiony drugim bez zmiany prawdziwości wyrażenia;
- w nieco luźniejszym znaczeniu jest to „głęboka” zależność między elementami, która istnieje mimo zewnętrznego braku podobieństwa;
- w teorii Piageta⁶⁸ jest to taki stan świadomości, że relacja opisana powyżej rzeczywiście zachodzi.⁶⁹

Przyjąć zatem należy stwierdzenie, że: *„Tożsamość jest „najgłębszą” zależnością zachodzącą między percypowanym przez człowieka krajobrazem (otoczeniem) wraz z j ego historycznie nawarstwionymi elementami: treścią (kulturą, tradycją miejsca) i formą (kanonem miejsca).”*⁷⁰

⁶² Por. *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, Warszawa 1997, t. 6, s. 433.

⁶³ Por. W. Stróżewski, *Wykłady o Platonie, Ontologia*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, 1992, s. 217 – 221, Wykład XXV. *Sofista. Tożsamość i różnica*.

⁶⁴ Za Z. Myczkowskim, s. 23, por. m. in. Wśród wielu ostatnich pozycji: J. W. Rączka, *Regionalizm krakowski, czyli uwagi o tożsamości „krakowskiej szkoły architektury*, [w:] Politechnika Krakowska, Pomoce dydaktyczne, Kraków 1994, czy Z. Gądek, *Nowy tradycjonalizm – zachowawcza tożsamość miejsca, a także stracona szansa nowoczesnej interpretacji*, [w:] *Nurty i tendencje rozwojowe w architekturze drugiej połowy XX wieku*. Materiały Sympozjum „Rybna 96”, Nota, Gliwice 1996, s. 33 – 34.

⁶⁵ Tamże, por. m. in. M. Grygorowicz, *Tematyka sensualistycznego uzasadnienia tożsamości podmiotu ludzkiego i jego odniesień do rzeczywistości w twórczości Condillaca*, *Folia Philosophica*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Także: *Uniwersalne wartości etyczne w różnych kulturach*, Materiały V Jagiellońskiego Sympozjum etycznego pod redakcją B. Szymańskiej i J. Pawlicy, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1993.

⁶⁶ *Tożsamość polska i otwartość na inne społeczeństwa*, pod redakcją L. Dyczewskiego OFM Conv. KUL, Lublin 1996.

⁶⁷ Lenartowicz K., *Słownik psychologii architektury dla studiujących architekturę*, skrypt PK, 1997, Kraków, s. 138.

⁶⁸ Piaget J., psycholog francuski (1896 – 1980), twórca teorii inteligencji, a zwłaszcza epistemologii genetycznej, w której dowodzi, że: *rozwój inteligencji może być biologicznym rezultatem dynamicznej interakcji między dzieckiem i otoczeniem*, przyp. Z. Myczkowski, *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK. Kraków 2003, s. 24.

⁶⁹ Jak podaje w tym miejscu w/w autor: *Klasycznym przykładem tego jest przypadek dziecka, które jest świadome, że płyn zachowuje swoją „głęboką” tożsamość nawet, gdy przechodzi różne przekształcenia, np. przy przelewaniu z jednego pojemnika do innego o różnym kształcie.* (Tamże, s. 24.)

⁷⁰ Myczkowski Z., *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK. Kraków 2003, s. 24.

TOŻSAMOŚĆ MIEJSCA.

Kontynuując rozważania autor stwierdza, że pojęcie to jest równie skomplikowane jak omówione **tożsamość**, przywołuje encyklopedyczną definicję oraz kolejne wypowiedzi autorów: *Miejsce – zbiór wszystkich punktów płaszczyzny lub przestrzeni, mających pewną wspólną własność...*⁷¹, *„Tradycja miejsca; miejsce – każdy fragment krajobrazu”*⁷², *„...krajobraz poznaje się przede wszystkim poprzez poznawanie poszczególnych jego wnętrz. Wnętrzem w tym przypadku jest całe fizjologiczne otoczenie miejsca, z którego oglądamy krajobraz. Miejsc takich może być oczywiście nieskończona ilość.*⁷³

Cenne dla prowadzonej analizy stanu badań jest prekursorskie rozważanie nad kulturą miejsca Jana Bruzdy, który stwierdza, iż: *Można przeciwstawić pojęcie miejsca i przedmiotu jako zasadniczo odmienne kategorie. (...) Miejsce będzie tu pewnym obszarem, często jakimś terytorium czy terenem, przedmiot zaś określonym, zamkniętym w sobie obiektem występującym w danym miejscu*⁷⁴.

Ważne dla prowadzonej analizy stanu badań są kolejne punkty widzenia:

- a) w dziedzinie geografii humanistycznej: *„Miejsce ... zamknięta i uczłowieczona przestrzeń staje się miejscem. Życie człowieka jest dialektycznym ruchem między bezpiecznym schronieniem a przygodą, przywiązaniem a wolnością. W otwartej przestrzeni można intensywnie odczuć walory miejsca, a w samotności zaciszego miejsca ogrom rozciągającej się poza nim przestrzeni staje się dominujący...”*⁷⁵,
- b) w dziedzinie architektury,
 - *„... podkreślając znaczenie miejsca w architekturze wyrażono jego nadrzędność w procesie kreacyjnym. Miejsce bowiem zawiera istotne konteksty, które ten proces determinują. W żadnej innej dziedzinie sztuki nie występuje tak wiele kontekstów jak w architekturze*⁷⁶,
 - *„... interesujące są właśnie te aspekty architektury, które wynikają z tożsamości tej części przestrzeni, z którą w danym przypadku mamy do czynienia. Taka część przestrzeni o określonej tożsamości to właśnie miejsce – ograniczone, określone, specyficzne*⁷⁷”,
- c) w psychologii architektury⁷⁸:
 - *miejsce – jest to rezultat zależności między atrybutami fizycznymi danej przestrzeni a aktywnościami i koncepcjami, które ludzie z nią wiążą*⁷⁹,

⁷¹ [Za:] *Encyklopedia Powszechna PWN*, Warszawa 1969, s. 649, *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 4 M-P, s.v.

⁷² Por. Myczkowski Z., s. 25, Bogdanowski J., *Konserwacja i kształtowanie w architekturze krajobrazu skrypt do przedmiotu „Architektura krajobrazu”*, wydany w Politechnice Krakowskiej w 1968; cytaty za wydaniem drugim, 1972, s. 16.

⁷³ Por. Myczkowski Z., s. 25, Nowak Z., *Planowanie regionalne i udział w nim architekta*, wyd. 1 1950; tu za wydaniem III jubileuszowym, Politechnika Krakowska, Kraków 1997, s. 155.

⁷⁴ Myczkowski Z., s. 25, Bruzda J., *Kultura miejsca*, [w:] TeKa KUiA O/PAN w Krakowie, t. XXVIII, Kraków 1996, s. 81.

⁷⁵ Por. Myczkowski Z., s. 25, [za:] YiFu Tuan, *Przestrzeń i miejsce*, PIW, Warszawa 1976.

⁷⁶ Por. Myczkowski Z., s. 25, [za:] Gądek Z., *Architektura miejsca*, Kraków 1996, s. 9.

⁷⁷ [Za:] Pawłowska K., *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej*, Monografia 2003, Kraków 1996.

⁷⁸ Lenartowicz K., *Słownik psychologii architektury dla studiujących architekturę*, skrypt, PK, Kraków 1997, s. 89.

⁷⁹ Por. Myczkowski Z., s. 26, [za:] Canter D., *The Psychology of Place*, [w] Architectural Press, London 1997.

- *miejsce – jest zawsze ograniczone, zostało stworzone przez człowieka i dostosowane do jego specjalnych zamierzeń*⁸⁰,
- *miejsce – stanowi podstawowy element przestrzeni egzystencjalnej człowieka.*⁸¹

Przypomniany autor monografii Z. Myczkowski podczas konferencji poprzedzającej Kongres Kultury Polskiej 2000 rozróżnia pojęcie tożsamości miejsca zależnie od skali ingerencji architekta w zastaną przestrzeń, precyzując podział na:

TOŻSAMOŚĆ MIEJSCA „DAWNA”

– *zespół czynników wyrażających w krajobrazie całokształt ciągłości tradycji, kultury i kanonu miejsca w ich historycznym nawarstwieniu (materialnym-substancjalno-wizualnym oraz niematerialnym-ideowo-koncepcyjnym) percypowanym przez człowieka. „Dawna” tożsamość miejsca wyraża sumę postaw człowieka w odniesieniu do dawnego obszaru, które identyfikujemy i hierarchizujemy według „miary”, którą stanowi „wnętrze” lub „jednostka” architektoniczno-krajobrazowa w zależności od stopnia jego nasycenia i czytelności składnikami (materialnymi i niematerialnymi) środowiska przyrodniczego i kulturowego.*⁸²

TOŻSAMOŚĆ MIEJSCA „NOWA”

– *zespół czynników wyrażających w krajobrazie całokształt współczesnych treści, form i funkcji świadomie kontynuujących lub negujących ciągłość tradycji, kultury i kanon miejsca (również w wymiarze materialnym-substancjalno-wizualnym oraz niematerialnym-ideowo-koncepcyjnym). „Nowa” tożsamość miejsca wyraża sumę postaw człowieka (tak zwanego współczesnego) odzwierciedlonych w jego działaniach w odniesieniu do danego obszaru, które również identyfikujemy według „miary”, którą stanowi „wnętrze” lub „jednostka” architektoniczno-krajobrazowa w zależności od rodzaju i stopnia ingerencji w składniki środowiska przyrodniczego i kulturowego.*⁸³

TOŻSAMOŚĆ MIEJSCA (STOPIEŃ TRADYCYJNY)

– *tradycyjny stopień tożsamości miejsca – najczęściej w obszarach lub miejscowościach, w których znajdują się obiekty i zespoły ewidencjonowane konserwatorsko, a mające znaczenie w lokalnym wymiarze kanonu oraz tradycji i kultury miejsca, gdzie każde działanie powinno uwzględniać wymogi rewitalizacji, czyli utrzymania składników „dawnej” i umiejętnego wprowadzania elementów „nowej” tożsamości (integracji, rekonstrukcji, rekompozycji) – stałego dążenia do przywracania zachowanego i kontynuowania po części i znanego z historii stanu; tu na ogół znajdowały się obszary krajobrazu chronionego, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, strefy ochrony konserwatorskiej.*⁸⁴

⁸⁰ Por. Myczkowski Z., s. 26, [za:] Bollnow O. F, *Mensch und Raum*, Stuttgart 1963.

⁸¹ Por. Myczkowski Z., s. 26, [za:] Norberg-Schulz Ch., *Existence. Spade and Architecture*. [w:] Studio Vista, London 1971.

⁸² Myczkowski Z. *Tożsamość „dawna” i „nowa”*, Materiały z Konferencji Naukowej KONGRES KULTURY POLSKIEJ 2000, Architektura i dobra kultury, tożsamość i kontynuacja tradycji, PAN O/Kraków, PK Kraków 2000, s. 45.

⁸³ Tamże, s. 47.

⁸⁴ Tamże, s. 54.

TOŻSAMOŚĆ MIEJSCA (STOPIEŃ CYWILIZACYJNY)

– *cywilizacyjny stopień tożsamości miejsca – najczęściej występuje w obszarach lub miejscowościach czy ich części, gdzie występuje jakiś aspekt (cecha) dawnego kanonu oraz tradycji i kultury miejsca wymagający „troski konserwatorskiej” (np. kontynuacja cech budownictwa lub innej tradycji kulturowej mającej swój krajobrazowy wyraz), gdzie każde działanie powinno uwzględniać wymogi twórczej kontynuacji lub kreacji czyli wprowadzania elementów „nowej” tożsamości – stałego czuwania nad współczesną działalnością inwestycyjną; tu na ogół znajdowałyby się obszary sąsiedzko położone w stosunku do wyżej wymienianych lub nawet małe tereny czy wręcz obiekty, kwalifikujące się każdorazowo do indywidualnego włączania w nową tożsamość przesłanek ze znanej z historii dawnej.*⁸⁵

Należy również przypomnieć definicje związane z niematerialną⁸⁶ wartością związaną z tożsamością miejsca „jako treści pamięci” oraz konieczność ich odzyskania dla wypełnienia poszukiwanego zapisu, „kodu” miejsca:

OCHRONA TREŚCI

– *zapisanych w krajobrazie dotyczy tych spośród nich, które stanowią wartość niematerialną, zatem element kulturowego dziedzictwa. Czynność ochrony odnosi się przy tym zarówno do samej treści i ma wówczas na celu ocalenie jej przed zapomnieniem (akcentowanie jej istnienia, roli jaką pełni), jak i do jej nośników – znaków...*⁸⁷

REWALORYZACJA TREŚCI

– *tkwiących w danym miejscu również może dotyczyć samej istoty treści lub jej nośników. W pierwszym ujęciu chodzi o przywrócenie w świadomości ludzkiej szacunku dla danej treści, np. obcych religii czy kultur, względnie ujawnienie prawdziwej treści związanej z danym miejscem, a celowo utajonej...*⁸⁸

KREACJA TREŚCI

– *jest tu rozumiana jako nadawanie miejscu treści, jakiej nie miało dotąd. Warunkiem takiego działania jest użycie treści istotnej dla społeczności i stworzenie dla niej odpowiednich nośników. Treść nadana danemu miejscu może być zaczerpnięta ze zbioru znaczeń stanowiących kulturowe dziedzictwo, może także być w swej istocie nowa.*⁸⁹

Istotnym, jak odczytujemy z wielu wypowiedzi, staje się związek miejsca z jego tożsamością, a również z emocjonalnym stosunkiem do kontekstu, który to miejsce determinuje.

Należy zatem wyróżniać ważność miejsc związanych z czasem i zasięgiem oddziaływania: a) ponadregionalne b) regionalne, c) lokalne: miejsce kultu – miejsce święte, miejsce ważne historycznie i kulturowo – świeckie, ważne społecznie.

⁸⁵ Tamże, s. 54

⁸⁶ Dąbrowska-Budziłło K., *Treść Krajobrazu kulturowego w jego kształtowaniu i ochronie*, Kraków 2002.

⁸⁷ Małachowicz E., (współpraca Maciej Małachowicz) *Konserwacja i rewitalizacja architektury w środowisku kulturowym*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2007, s. 74.

⁸⁸ Tamże, s. 74

⁸⁹ Tamże, s. 76

Kultura europejska nie jest narzędziem ani w służbie kapitalizmu, ani socjalizmu; nie jest też wyłączną własnością ani eurokratów z EWG, ani nikogo innego. Być jej winnym posłuszeństwo, nie znaczy rościć sobie pretensje do wyższości nad innymi kulturami (...) jedność kultury europejskiej jest po prostu produktem końcowym trwającego przez trzy tysiące lat trudu, podejmowanego przez naszych różniących się od siebie przodków. Jest to dziedzictwo, którego odrzucenie oznacza naszą własną zgubę, i zbrodnią byłoby pozbawiać go ludzi młodszych od nas oraz przyszłe pokolenia. Naszym zadaniem jest raczej to dziedzictwo zachowywać i odnawiać.⁹⁰

Hugh Seton-Watson

II. MIEJSCE TOŻSAMOŚCI W HISTORII KULTURY I CYWILIZACJI

Patrząc na zniszczone w dniu 11 września 2001 roku w wyniku ataków terrorystycznych wieżowce World Trade Center w Nowym Yorku – symbole Światowego Centrum Dominacji Finansowej wielu intelektualistów zastanawiało się nad procesem przemijania, powstawaniem i upadkiem imperiów.⁹¹

Potrzeba określenia się zatem, „identyfikacji” – kim jesteśmy, nasila się na przełomie XX i XXI wieku, w okresie upadku systemów totalitarnych, rozpowszechniania liberalnej demokracji, tzw. „amerykanizacji stylu życia”, procesów integracyjnych w Europie przy jednoczesnej ekspansywnej aktywności świata islamu oraz rosnącej dumy ze swojego dziedzictwa w krajach postkolonialnych na kontynentach Afryki i Azji.

Okrucieństwo ludzi w stosunku do siebie w dziejach świata, powoduje powstawanie i upadek cywilizacji, kultur posiadających odmienną tożsamość, dobra intelektualne, kulturowe oraz lokalne tradycje. W XX wieku zostaliśmy zobowiązani, jako świadomi spadkobiercy mnogości kultur, do rejestracji oraz sporządzania reguł dla ich poszanowania tworząc „kod rozpoznawczy” określający wspólne cechy łączące się w opis „identyfikacji” – „tożsamości miejsca”. Rodzące się cywilizacje, określały region, „miejsce”, w którym

⁹⁰ Seton-Watson H., „*What Is Europe, Where Is Europe? From Mystique to Politique*”, wykład wygłoszony w Królewskim Instytucie Spraw Zagranicznych w Londynie 23 kwietnia 1985. Druk w „*Encounter*” (lipiec – sierpień 1985, s. 9 – 17 (cytat w książce Normana Daviesa *EUROPA*), Wyd. ZNAK 2004, s. 40.

⁹¹ Kapuściński R., *Nasz Kruchy świat* (rozmowa z R. Kapuścińskim przeprowadzona przez A. Domoślowskiego i A. Kaczorowskiego, 30 września 2001. Ryszard Kapuściński stwierdza, że „Pierwszą moją myślą po tym, jak obejrzałem 11 września sceny nowojorskie, było to, że musimy na nowo przemyśleć świat. R. Kapuściński, *Świat jest wielką sprzecznością*, (wywiad przeprowadzony przez J. Gowina i Ł. Tischnera), Znak 2002, styczeń (nr 1), s. 50.

[Za:] Gzell S., *Architekt i globalizacja*, Architektura i Urbanistyka, Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej, z. 10 pod redakcją Hanki Zaniewskiej, Adama Nadolnego, *Globalne problemy tożsamości miast*, Poznań 2007, s. 25 – 30, Autor przestrzega, że pomimo dokonanego ataku na wieże World Trade Center powstają wizje globalnego miasta przyszłości z wielkim zgrupowaniem wieżowców; *Pomimo ataku na wieże World Trade Center, pomimo tego, że wieżowce są trudne do zbudowania i trudno o zwrot włożonych w budowę pieniędzy, stale się je buduje* („*Better than flying*”, *Special Report, Economist.com. 01.06.2006*). Są coraz wyższe, śmieiej obmyślone, stając się pomnikami współczesnej, architektonicznej wspaniałości. Gdy Francois Schuiten prezentował na Expo 2000 swój gigantyczny, panoramiczny obraz (140 na 11,5 metra) zatytułowany „Planeta wizji”, w jego centrum stało Utopijne miasto, wielkie zgrupowanie wieżowców, o kształtach formowanych według recept postmodernistycznych: motywy amerykańskie mieszały się z dalekim Wschodem, wspominały czasy Art. Deco, modernizmu i socrealizmu, przy tym, mimo swej wielkości, uspokajały widza zapewnieniem o perfekcji technicznej. Nie było wątpliwości – to budynki globalnego miasta przyszłości.

obowiązywały ustalone systemy wartości, wzbogacające kulturę duchową, zasady współżycia współmieszkańców, zasady wznoszenia obiektów trwałych (świątyń, zabudowań monarchów, administracji, zabudowań mieszkalnych). Współczesne procesy powstawania jednego globalnego rynku świata „jednobiegunowego”, rozwoju komunikacji medialnej, możliwości kształtowania fałszywego obrazu, manipulacji informacją – winny nas skłonić do określania reguł kształtowania przestrzeni jako wspólnego dobra, w którym prawo do odmienności jest nadrzędnym dla poszanowania i zachowania kryteriów „tożsamości miejsca”.

Od pierwszych rysunków skalnych na rozległym terenie geograficznym: od jaskiń Zachodniej Europy: (m. in. Lascaux, Rouffignac, Niaux), rytów skalnych w Karelii, odległych brzegów Bajkału, jaskiń w południowej części Uralu, po pozostałości obozowisk kultury późnego paleolitu koło Irkucka, towarzyszy człowiekowi potrzeba zaznaczenia szczególnego miejsca pobytu.⁹²

Zadziwiające jest, że pomimo barbarzyńskich zniszczeń w dziejach ludzkości, np. spalenie Biblioteki Aleksandryjskiej, niszczenie antycznych świątyń i pałaców Egipcjan, Greków i Rzymian, jak również Inków, Azteków, po współczesne XX-wieczne katastrofalne wojny, w których ginęły miliony ludzi i „zmiciono” z powierzchni ziemi miasta (Hiroszima, Nagasaki), do dnia dzisiejszego pozostały liczne dowody ludzkiej kreatywności w postaci, sztuk pięknych, literatury, filozofii, nauk ścisłych, zasad budowania – architektury, po zasady współżycia społecznego, poszanowania praw i szacunek dla człowieka.⁹³ Przez cały okres w historii świata powstawaniu kolejnych cywilizacji, rozkwitu i utrwalaniu się kultur towarzyszą zapisy – „kody” określające sposoby życia mieszkańców, obrzędowości, oddawania czci: bogom oraz zmarłym, odmienne technologicznie systemy budowania obiektów umożliwiające przemieszczanie się na lądzie, wodach i powietrzu, zdobnictwa, systemy przekazu informacji,⁹⁴ tworząc opis pozwalający na „identyfikację” odrębności tego regionu. Można by mnożyć przykłady szczególnych miejsc, które zapisały własną tożsamość w historii i cywilizacji: Sumerów, Egiptu, Antycznej Grecji, Rzymu, Starożytnego Wschodu (Persja, Indie, Chiny) itd. W dziejach wielokrotne dążenie narodów do pokojowego współistnienia wymagało dużo wysiłków.⁹⁵ Podkreślić jednak należy, że: *...cechą*

⁹² SZTUKA ŚWIATA, Praca Zbiorowa, Warszawa ARKADY 1989, rozdz. Sztuka pradziejowa, s. 9.

⁹³ MOCARSTWA ŚWIATA, Praca Zbiorowa, Warszawa MUZA S.A. 1994, s. 7 – 8.

⁹⁴ Białostocki J., *Innowacja i tradycja*, [w:] *Tradycja i innowacja*, PWN, Warszawa 1981, s. 12, *Tradycja, której znaczenie stopniowo wprawdzie maleje, zwłaszcza od momentu, gdy człowiek opanował umiejętność mechanicznego przechowywania informacji, dawniej zależnej głównie od pamięci – jest historyczną świadomością osiągnięć człowieka, stanowi ona źródło norm i wzorów, jest też probierzem działania, kształtowania i myślenia. Tradycja staje się także czynnikiem wiążącym grupy społeczne, od najmniejszych, takich jak rodzina, w której pamięć o przodkach, ich zasługach i osobowości stanowi nierzadko, szczególnie dzisiaj najsilniejszy czynnik spajający członków kolejnych pokoleń – aż po wielkie wspólnoty narodowe, których pamięć odwołuje się do wydarzeń bohaterów i pamiątek legitymujących i uzasadniających poczucie więzi wewnątrz grupy, a odrębność wobec tych, którzy do niej nie należą.*

⁹⁵ Davies N., *EUROPA, ZNAK* Kraków 2004, s. 33 – 34. *”Dla historyków Europy najbardziej podstawowym zadaniem jest identyfikacja rozlicznych rywalizujących ze sobą wątków, z których spleciona jest tradycja chrześcijańska, a następne ich należyte wyważenie w stosunku do różnych elementów pozachrześcijańskich i antychrześcijańskich. Pluralizm musi być. Mimo pozorowanej supremacji wiary aż do połowy XX wieku nie da się zaprzeczyć, że wiele spośród najsukuczniejszych bodźców epoki nowożytnej – od umiłowania starożytności w okresie odrodzenia po obsesyjne umiłowanie natury w epoce romantyzmu – miało charakter z gruntu pogański. Trudno byłoby także upierać się, że współczesny kult nowoczesności, erotyki, ekonomii, sportu czy kultury pop ma wiele wspólnego z chrześcijańskim dziedzictwem.(...) Niewielu analityków byłoby obecnie skłonnych twierdzić, że kiedykolwiek istniało coś, co można by określić mianem europejskiego monopolu kulturowego. Jednym z ciekawszych rozwiązań jest propozycja, aby kulturalną spuściznę Europy uznać za twór złożony z kilku zachodzących na siebie i przecinających się kręgów (Henri Janne, *Europe’s Cultural Identity*, Strasburg 1981.*

dominującą w tworzeniu wspólnej kultury narodów, z których każdy ma swoją własną odmienną od innych kulturę, jest religia.⁹⁶

*Spadkobiercami świata antycznego byli członkowie plemion teutońskich, którzy (...) na klasycznych fundamentach stopniowo budowali nową jednolitą cywilizację; w nowszych epokach zaczęła ona obejmować swoim zasięgiem cały świat, zacieśniając więzi między wszystkimi mieszkańcami ziemi i jednocząc ich pod swymi wpływami.*⁹⁷

1. EUROPA. HISTORYCZNE UWARUNKOWANIA TOŻSAMOŚCI KULTUROWEJ

Rozpatrując historyczne uwarunkowania, które miały wpływ na kształtowanie się tożsamości kulturowej Europy, sięgnięto do współczesnych analiz historyków:

1. Macieja Kociuby z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, który w pracy „*Tożsamość kulturowa cywilizacji europejskiej...*” wyróżnia cztery złożone zespoły nawarstwiający się w poszczególnych epokach, a które do dzisiaj wywierają wpływ na historyczne trwanie tożsamej kulturowo Europy. Zespoły czynników o charakterze religijno-kulturowym:

- po pierwsze – judaizm⁹⁸,
- po drugie – chrześcijaństwo⁹⁹,
- po trzecie – kultura duchowa starożytnych Greków¹⁰⁰,

⁹⁶ Eliot T. S., *Die Einheit der europäi Kultur*, Berlin 1946 wyd. ang. *The Unity of European Culture*, dodatek do *Notes towards the Definition of Culture*, Londyn 1948, zwł. s. 122 – 124.

⁹⁷ Plunkett T. L. i Mowat R. B., *A History of Europe*, Oksford 1927; przedmowa, s. VII.

⁹⁸ Kociuba M., *Tożsamość kulturowa cywilizacji europejskiej. O potrzebie aksjologicznej „metanoi”*. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin vol. XXVII, 3 2002 r. s. 39 – 61. *Judaizm z koncepcją monoteizmu i osobowego Boga. (...) Cztery tysiące lat ciągłego trwania Żydów pouczają, że w tak ogromnej rozpiętości czasowej liczą się głównie czynniki kulturowe, takie jak religia, język, przywiązanie do tradycji i kultywowanie określonego systemu wartości. (...) (S. Jedynak, Refleksje historyka myśli społecznej w sprawie problematyki narodu, czyli Est modus in rebus, [w:] Być w narodzie. Szkice o idei narodu, narodowej kulturze i nacjonalizmie, red. Zdybel L., Lublin 1998, s. 24). Gdy zastanowić się nad wpływem judaizmu na cywilizację Europy, czy ogólniej Zachodu, to wydaje się, że przynajmniej trzy elementy godne są podkreślenia. ...Pierwszy element to oczywiście monoteizm, który w momencie formowania się nie był czymś tak oczywistym jak dzisiaj, kiedy mamy już trzy religie, na gruncie których wierzy się w jednego Boga. Drugim – człowiek zachowuje swą wolność i dzięki niej może być odpowiedzialny, w pełni podmiotowy. Trzecim – etyka, radykalnie oddzielająca dobro od zła i jednoznacznie ustalająca kryteria ład moralnego. Warto również przypomnieć wpływ Żydów na formowanie się prądów modernistycznych w kulturze europejskiej – muzyka Mahlera i Schönberga oraz plastyka Chagalla, (s. 41 – 43)*

⁹⁹ Tamże (s. 44 – 45) *Chrześcijaństwo z koncepcją uniwersalnej religii, kultury i cywilizacji...Formowanie się i rozwój chrześcijaństwa zbiega się w czasie (schyłek Cesarstwa i odnowienie cywilizacji na Zachodzie w wieku VIII – IX) z powstawaniem podwalin pod nowoczesną Europę.. Na wschodzie rozrośnie się niebawem „drugie płuco Europy” – prawosławie... Trzeba pamiętać, że chrześcijaństwo wschodnie, dziedzicząc język i kulturę grecką, nabrało swoistych cech na długo przed schizmą w roku 1054.*

¹⁰⁰ Tamże (s. 45 – 47) *Kultura duchowa starożytnych Greków z ich mitologią, filozofią, sztuką, nauką i praktyką polityczną (formami ustrojowymi)... przejawem jedności wszystkich Hellenów, który może być uważany za jakiś model jednoczącej się Europy, była instytucja amfiklionii greckiej (Por. ks. Cz. Bartnik, Fenomen Europy, Radom 2001, s. 28 – 29) Najśłynniejsza amfiklionia jednoczyła 12 plemion greckich wokół świątyni Apollina w Delfach...wszystkie plemiona greckie miały silnie rozwinięte poczucie wspólnoty kulturowej, która ostatecznie cementowała ich jako Hellenów i przeciwstawiała barbarzyńcom – wszystkim, którzy do tej tradycji nie należeli...Drugim elementem, pełniącym w kulturze wyróżnioną rolę, był język,... mieli pewien jednorodny, choć archaiczny punkt odniesienia. Tym punktem był język Homera. Wiele wskazuje na to, że jest to dziedzictwo,*

- po czwarte – kultura duchowa starożytnych Rzymian¹⁰¹,

2. Normana Daviesa. autora jednej z najważniejszych publikacji historycznych *EUROPA*. Autor tej obszernej publikacji przedstawiając chronologiczny rozwój europejskiej historii i kultury zwraca uwagę historykom, którzy lubią przyjmować współczesne pojęcie cywilizacji „Zachodu” – (głównie Anglicy, Francuzi, Niemcy i Amerykanie), że *pojęcie... jest stare jak sami starożytni Grecy, którzy Wolną Helladę uważali za przeciwieństwo zdominowanych przez Persję despotycznych rządów na Wschodzie*”.¹⁰²

W powyższej publikacji Norman Davies podkreśla wariantowość wpływów na europejską historię i kulturę, jednocześnie powstałych przez stulecia wiele nawarstwień, wymieniając je w kolejności historycznej: a) Cesarstwo rzymskie¹⁰³, b) Cywilizacja chrześcijańska¹⁰⁴, c) Świat katolicki¹⁰⁵, d) Protestantyzm¹⁰⁶, e) Francuski wariant¹⁰⁷, f) Wariant imperialistyczny¹⁰⁸, g) Wariant marksistowski¹⁰⁹, h) Pierwszy niemiecki wariant¹¹⁰, i) Wariant WASP¹¹¹, j) Drugi wariant niemiecki¹¹², k) Amerykański wariant¹¹³, l) Eurowariant.¹¹⁴

które sięga jeszcze epoki mykeńskiej. Ten sposób wypowiedania się przetrwał wieki ciemne (XII – X przed Chrystusem) i mógł następnie zostać utrwalony na piśmie wraz z przejściem alfabetu fenickiego.

¹⁰¹ Tamże (s. 47 – 49) *Duch rzymski to zarazem duch podboju i eksploracji. Raz zaszczerpiony stanowi nieodłączny składnik cywilizacji śródziemnomorskiej i – dużo później – atlantyckiej, tzn. cywilizacji Europy i obu Ameryk.*

¹⁰² Davies N., *EUROPA*, Kraków 2004 (s. 48).

¹⁰³ Tamże (s. 48 – 49) *Cesarstwo rzymskie – ... do dziś istnieje wyraźna różnica między krajami, które niegdyś stanowiły integralną część cesarstwa – jak Francja czy Hiszpania – a tymi, które nigdy nie znalazły się w zasięgu Rzymian – jak na przykład Szwecja czy Polska. W tym kontekście pojęcie „Zachodu” zaczęło kojarzyć z tymi częściami Europy, które mogą sobie rościć pretensje do rzymskiego dziedzictwa.*

¹⁰⁴ Tamże (s. 49) *Cywilizacja chrześcijańska, ... poczynając od VII wieku, była definiowana na podstawie granicy religijnej z islamem. Domena chrześcijaństwa była Zachodem, domena islamu – Wschodem.*

¹⁰⁵ Tamże (s. 49) *Świat katolicki... opiera się na odrębnych tradycjach kościołów rzymsko- i grekokatolickich zwłaszcza po schizmie z 1054 roku oraz na kryterium dominacji łaciny, jako powszechnie używanego języka.*

¹⁰⁶ Tamże (s. 49) *Protestantyzm nadal zachodniej cywilizacji nowe znaczenie, ogniskując ją wokół grupy państw Europy Północno – Zachodniej, które w XVI wieku wymknęły się spod kontroli Kościoła katolickiego.*

¹⁰⁷ Tamże (s. 49) *Francuski wariant zachodniej cywilizacji nabrał znaczenia w XVII i XVIII wiekach. Znalazł on wyraz w świeckiej filozofii oświecenia i w ideałach rewolucji 1789 roku.*

¹⁰⁸ Tamże (s. 49) *Wariant imperialistyczny zachodniej cywilizacji opierał się na nieograniczonej pewności siebie czołowych imperiów świata, związanej z długim okresem pokoju w Europie przed 1914 rokiem.*

¹⁰⁹ Tamże (s. 50) *Wariant marksistowski stanowił lustrzane odbicie imperialistycznego. Marks i Engels wierzyli, iż przedwczesny rozwój Zachodu doprowadzi do szybkiej dekadencji i do rewolucji... te opinie zyskały na doniosłości dzięki temu, że imperium sowieckie nieoczekiwanie przyjęło marksizm – leninizm, jako swoją oficjalną doktrynę.*

¹¹⁰ Tamże (s. 50) *Pierwszy niemiecki wariant zachodniej cywilizacji wykrystalizował się wraz z początkiem pierwszej wojny światowej. Opierał się na zasadzie niemieckiej dominacji w Mitteleuropie (Europie środkowej), a zwłaszcza Austrii, na nadziei na militarną klęskę Francji i Rosji...*

¹¹¹ Tamże (s. 50) *WASP: „White Anglo-Saxon Protestant”, czyli „biały Anglosas wyznania protestanckiego”: określenie członków grupy społecznej i kulturowej dominującej w Ameryce w okresie powstania Stanów Zjednoczonych w ich obecnym kształcie. Wariant WASP pojawił się jako wynik wspólnoty interesów Stanów Zjednoczonych i Imperium Brytyjskiego, która stała się widoczna w okresie pierwszej wojny światowej.*

¹¹² Tamże (s. 51) *Drugi wariant niemiecki, w formie stworzonej przez faszystów, przywracał do życia wiele elementów pierwszego, jednocześnie wprowadzając własne uzupełnienia... Wariant ten leży u podstaw drugiej próby zdobycia supremacji w Europie, którą Niemcy podjęły w 1933 roku i która zakończyła się wśród ruin roku 1945. Jednocześnie wykluczał Żydów.*

¹¹³ Tamże (s. 51) *Amerykański wariant zachodniej cywilizacji wykrystalizował się po drugiej wojnie światowej wokół konstelacji państw, które zaakceptowały przewodnią rolę USA i które hołdowały amerykańskim ideałom demokracji i kapitalizmu.*

¹¹⁴ Tamże (s. 51) *Eurowariant zachodniej cywilizacji wyłonił się pod koniec lat czterdziestych jako wynik prób utworzenia nowej wspólnoty (zachodnio) europejskiej... ale przystąpienie do wspólnoty Zjednoczonego Królestwa, koniec żelaznej kurtyny, plany stworzenia ściślejszej unii politycznej i monetarnej oraz perspektywa*

Norman Davies przypomina, że patrząc z pozycji propagatora zachodniej cywilizacji przy jednoczesnym rejestrowaniu kulturowych i historycznych zdobyczy Europy, oceniając je z perspektywy rozpoczynającego się XXI wieku, należałoby przyjąć: „tolerancję religijną, prawa człowieka, rządy demokratyczne, praworządność, tradycję naukową, modernizację społeczną, pluralizm kulturowy, gospodarkę wolnorynkową oraz najwyższe wartości chrześcijańskie – litość, miłosierdzie, poszanowanie jednostki ludzkiej”.¹¹⁵

Podejmując zatem temat historycznych uwarunkowań tożsamości kulturowej Europy pamiętać należy o jej wielokulturowej złożoności i nawarstwieniach. W konsekwencji dla utrwalenia własnej tożsamości interesy polityczne często brały górę przy potrzebie dominacji nad sąsiadem.

„W skład europejskiej wspólnoty kulturowej wchodzi narody żyjące poza granicami Niemiec i Włoch (...) to coś, o czym absolutnie nie wolno zapominać tylko dlatego, że dziś nie mogą one wejść w skład wspólnoty gospodarczej czy politycznej, która obejmowałaby całą Europę (...) W żadnym innym miejscu świata wiara w rzeczywiste istnienie i znaczenie europejskiej wspólnoty kulturowej nie jest tak powszechna, jak w krajach położonych poza obszarem (...) W opinii tych społeczeństw pojęcie Europy obejmuje pojęcie wspólnoty kultur, do której należą specyficzne kultury i podkultury każdego z nich. Żadne z nich nie jest w stanie przetrwać bez Europy, podobnie jak Europa nie może przetrwać bez nich”.¹¹⁶

Współcześnie przy zacieśniających się procesach integracyjnych w Europie, zanikających podziałach na Zachód i Wschód należy przypominać, że wspomnianej wcześniej „cywilizacji zachodniej” obecnym bastionem pozostają Stany Zjednoczone, chociaż zdecydowana część mieszkańców tego kraju ma swoje korzenie w europejskiej kulturze i tradycji, zatem powinniśmy wspólnie uporać się z europejskim dziedzictwem.

„Korzenie absolutnej większości Amerykanów tkwią w Europie. Zaadoptowali oni – angielski język i europejską kulturę ludzi, którzy dali początek ich ojczyźnie, nierzadko twórczo je rozwijając. Ale ci Euroamerykanie nigdy nie będą szukać natchnienia w Azji czy w Afryce, nigdy nie będą się też oddawać studiowaniu spraw całego świata. Aby móc sobie poradzić z samymi sobą, koniecznie muszą jakoś dojść do ładu ze swoim europejskim dziedzictwem”.¹¹⁷

Trwający od lat proces integracji europejskiej oraz poszukiwanie elementów do skonstruowania wspólnej „tożsamości europejskiej” jest podejmowany w wielu dyskursach: filozofów, historyków, historyków kultury, publicystów i polityków.¹¹⁸

rozszerzenia granic wspólnoty na wschód spowodowały głęboki kryzys, zarówno w dziedzinie określenia własnej tożsamości, jak i zamiarów.

¹¹⁵ Davies N., *EUROPA*, Znak 2004.

¹¹⁶ Seton-Watson H., „*What Is Europe, Where Is Europe? From Mystique to Politique*”, wykład wygłoszony w Królewskim Instytucie Spraw Zagranicznych w Londynie 23 kwietnia 1985. Druk w „*Encounter*” (lipiec – sierpień) 1985, s. 9 – 17 (cytat w książce Normana Daviesa *EUROPA*), Wyd. ZNAK 2004, s. 39.

¹¹⁷ Tamże, s. 58.

¹¹⁸ Pawlak A., *Stara i nowa Europa. Kształtowanie się tożsamości europejskiej*, Dwumiesięcznik społeczno-polityczny „*Realia*” s. 2 – 4, *Tożsamość europejska – twierdzą filozofowie Jacques Derrida i Jürgen Habermas – zrodzona na oczach opinii publicznej miała w sobie od samego początku coś z konstrukcji. Tym, co fascynuje, gdy myślimy o Europie jako o homogenicznym podmiocie politycznym, jest właśnie ten absolutny brak „naturalnych” podstaw, na których można by nadbudować jakąś narodową świadomość. Europa może być tylko jednością „kultury” i to wyłącznie kultury w tym znaczeniu, które przeciwstawiają „naturze” – dodaje Gianni Vattimo. (...) W przekonaniu cytowanych już Derridy i Habermasa, trudność ze znalezieniem takich elementów, z których można by skonstruować nową europejską tożsamość poszerzonej Europy, polega na tym, że wszystkie najważniejsze historyczne osiągnięcia Europy utraciły siłę budowania wyłącznie europejskiej tożsamości, wskutek osiągnięcia światowego sukcesu; Ponieważ chrześcijaństwo i kapitalizm, nauki przyrodnicze i technika,*

To, co staje się współcześnie doniosłe, związane z tożsamością naszej ważnej ludzkiej części jakości życia, koniecznej dla zachowania ciągłości kulturowej – to potrzeba zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego.

2. KSZTAŁTOWANIE TOŻSAMOŚCI W ŚRODOWISKU KULTUROWYM

Świadomość potrzeby ochrony wartości kulturowych oraz dowodów własnej tożsamości rozwija się od XVIII wieku, jednak usankcjonowane przez organizacje międzynarodowe akty prawne są respektowane dopiero w XX wieku.¹¹⁹ Jednocześnie od połowy XVIII wieku w wyniku podbojów kolonialnych, niczym nieograniczone grabieże dzieł kultury z podbitych krajów wzbogacają zbiory największych muzeów świata, w ten sposób pozbawiając dorobku kulturowego kraje, z których pochodziły.

Znaczące przykłady z okresu XIX wieku: a) grabież w wyniku wojny spiszowych rumaków sprzed Bazyliki św. Marka w Wenecji, b) wywóz dzieł z okupowanych krajów; rzeźby Parthenonu, ołtarz Pergamoński, wzgórze Akropolu i wiele innych. Wiek XX to okres spotęgowanych grabieży podczas I oraz II wojny światowej i gromadzenie zasobów dzieł z krajów okupowanych, a także zbiorów w muzeach etnograficznych, kultur krajów kolonialnych z Afryki i Ameryki Łacińskiej. Spotykamy się również z oceną, że w wyniku tych grabieży cenne dzieła kultury, obce kulturowo dla ówczesnych mieszkańców krajów zdominowanych przez najeźdźcę, uratowano przed ich zniszczeniem w wyniku braku powszechnej wówczas edukacji i umiejętności prowadzenia prac archeologicznych oraz konserwatorskich w tych krajach.

prawa rzymskie i Kodeks Napoleona, mieszczański sposób życia i prawa człowieka, sekularyzacja państwa i społeczeństwa rozprzestrzeniły się na inne kontynenty, zdobycze te nie stanowią już europejskiego pro prium.(...) Nieco odmiennego zdania jest Umberto Eco, według którego wewnątrz cywilizacji europejskiej można zaobserwować coraz silniejsze poczucie tożsamości europejskiej, najmocniej odczuwane w zetknięciu z kulturą pozaeuropejską, także amerykańską. Eco wskazuje na takie elementy europejskiej tożsamości, jak: pojęcie dobrobytu wypracowane na drodze walk związkowych, upadek kolonializmu i utraty imperiów, rządy dyktatury oraz doświadczenia wojny na własnym terytorium.(...) Z kolei węgierski filozof i historyk kultury - Tamas Toth uważa, że z pewnością istnieje taka czy inna tożsamość europejska, ale zastanawia się, jak stała się ona możliwa i odpowiada: (...) Klaus Eder, Reiner M. Lepsius, Richard Munsch i inni już od paru lat usiłują poddać socjologicznej analizie gospodarcze, polityczne i kulturowe procesy poszukiwania kolektywnej świadomości, względnie kolektywnej konstrukcji tożsamości. Są przy tym zgodni, że w procesie europejskiej integracji ważną rolę odgrywa kultura (...). Nowe poszukiwania europejskiej tożsamości są oczywiście w toku (...) potwierdzają jednak przypuszczenie, że Europa przelomu wieków swoją rzeczywistą integrację osiągnąć może w pełni tylko przez kulturę.(...) Zdaniem wielu znawców przedmiotu istota Europy kryje się w oddziaływaniu dwóch przeciwstawnych sił – integrowania się, ujednociania oraz różnicowania i pluralizmu, dając w efekcie unitas multiplex. Stworzenie społeczeństwa wielokulturowego, skoncentrowanego wokół określonych wspólnych wartości albo wspólnego „rdzenia kultury” jest zresztą celem integracji kulturowej Europy (...). Inną opinię na temat wielokulturowości Europy Środkowej ma szef ośrodka „Pogranicza” w Sejnach, Krzysztof Czyżewski: W Europie jako całości, w Unii Europejskiej, która moim zdaniem nie ma ciągle konceptu wielokulturowości, która karmi się bardzo powierzchownym pomysłem „multiculti”, pytanie o stworzenie nowego etosu, nowej postawy czy nowej wizji dialogu międzykulturowego jest pytaniem o niezwykle istotnym znaczeniu. Czy nowoczesność jest w stanie wypracować swój etos dialogu międzykulturowego, etos pogranicza, etos wielokulturowości.

¹¹⁹ Tamże, a) Karta Haska z 1954 roku, o ochronie dóbr kultury na wypadek wojny, b) Zalecenia UNESCO z 1968 roku, w sprawie ochrony zabytków zagrożonych przez wielkie roboty, c) Konferencja Generalna UNESCO w Paryżu 1972, Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, d) Deklaracja Amsterdamska, z 1975 roku, UNESCO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury) powołała organizacje w celu ochrony dziedzictwa kulturowego: Międzynarodową Radę Muzeów (ICOM), Międzynarodową Radę Pomników i Miejsc Zabytkowych (ICOMOS), Międzynarodowy Ośrodek Badań nad Konserwacją i Restauracją Dóbr Kultury (w Rzymie).

Podejmowane działania poprzez zalecenia UNESCO w roku 1954 roku w celu ograniczenia tego procederu wieńczy w roku 1970 *Konwencja w sprawie środków zapobieżenia eksportu, importu i transferu nieprawnie nabytych dóbr kultury*. Od połowy XX wieku rośnie świadomość potrzeby ochrony i opieki zasobów (nie tylko dzieł monumentalnych, ale również zasobów przemysłowych, mieszkalnych i prywatnych). Powszechna staje się również konieczność edukacji, budowanie świadomości społecznej dla znaczenia i poszanowania pojęcia „tożsamości w środowisku kulturowym”. Po drugiej wojnie światowej, w wyniku zmiany terytorium kraju pojawia się nowy problem kulturowy związany z emocjonalnym stosunkiem społeczeństwa do zabytków obcych na terenach odzyskanych, istotnym dla rozpatrywania zasobów kulturowych przez lokalną społeczność. Problem ten zdefiniował Jan Pruszyński dzieląc go na „*Dziedzictwo kulturowe*” oraz „*Spuściznę kulturową*”.¹²⁰ Współcześnie ten problem zanika w sytuacji postępujących procesów integracyjnych i przyjęcia przez kraje wspólnoty pojęcia „wspólnego europejskiego dziedzictwa”.

Istotnym dla rozpatrywania zasobów kulturowych jest zdefiniowanie nowego pojęcia wielopokoleniowego kapitału przez Wojciecha Bonenberga „*KAPITAŁ KULTUROWY*”, który określa w artykule „*Miejska przestrzeń kreatywna*”¹²¹, że: „*Zasoby te, będące efektem wielowiekowej akumulacji dziedzictwa kulturowego, można przekształcić w kapitał rozwojowy. Kultura i ekonomia stają się elementami coraz bardziej powiązаныmi i współzależnymi. Dawne postrzeganie kultury w mieście jako funkcji generującej koszty i wymagającej subsydiowania, zostało zastąpione podejściem upatrującym w kulturze źródła zysku napędzającego gospodarkę miejską*”, nazywając to zjawisko za A. Tofflerem „*eksplozją kulturalną*”.¹²²

Rozpoczęte w drugiej połowie XX wieku procesy integracyjne powodują poczucie lokalnej więzi społecznej oraz świadomość o „wspólnym wielokulturowym dziedzictwie” w zasobach materialnych. Zwraca się jednocześnie uwagę na równie ważne niematerialne wartości kulturowe potwierdzające „tożsamość miejsca”. Problem ten został zdefiniowany przez Krystynę Dąbrowską-Budziłło¹²³:

Wartość niematerialna ma wiele odmian wynikłych z rodzajów znaczeń, ma także swoją wewnętrzną hierarchię. Określanie wartości niematerialnej musi przebiegać w sposób gwarantujący jej przydatność dla określenia wniosków projektowych do planu. Za główną

¹²⁰ Pruszyński J., *Dziedzictwo kultury Polski, jego straty i ochrona prawna.*, Kraków 2001, t.1, rozdz. 1.

¹²¹ Bonenberg W., *Miejska przestrzeń kreatywna*, Zeszyt Politechniki Poznańskiej, nr 10, Architektura i Urbanistyka, Poznań 2007, s. 7 – 23, *Pojęcie kapitału kulturowego zostało sformułowane przez Pierre Bourdieu dla zdefiniowania wartości kulturowych, które ludzie zdobywają (często bardzo dużym wysiłkiem), aby odnieść sukces w życiu zawodowym i społecznym.* Por.: Bourdier P. 1998. *Teoria obiektów kulturowych*, tłum. Andrzej Zawadzki, w: *Odkrywanie modernizmu*, (red.) Ryszard Nycz, Universalis. Kraków, s. 259 – 281, [Za:] W. Bonenberg, *Kapitał kulturowy obejmuje dobra kultury, które są przedmiotem w globalnym społeczeństwie: wiedzę, umiejętność, kreatywność. Zasadniczą cechą kapitału kulturowego jest to, że może on być zamieniony na kapitał ekonomiczny. Dotyczy to zarówno kapitału kulturowego mającego formę materialną (obrazy, płyty z nagraniami muzycznymi, przedmioty modne i luksusowe) jak i niematerialną (umiejętności, pomysły, innowacyjność, wykształcenie, itp.). Zwraca uwagę fakt, że kapitał kulturowy jest najbardziej stabilnym typem kapitału, a jego akumulacja przebiegać może przez wiele pokoleń. Ponadto jest to wyjątkowo bezpieczna lokata kapitału, trudna do zdobycia, ale i bardzo trudna do utraty. Kapitał kulturowy miasta ma istotne znaczenie społeczne. Jest to niedoceniony potencjał ekonomiczny, dotychczas niebilansowany jako zasoby miejskie ... Proces ekonomizacji kultury związany jest z nowymi potrzebami na styku produkcji, konsumpcji i stylu życia. Toffler nazywa to zjawisko „Eksplzją kulturalną”, której oznaką jest indywidualizacja potrzeb, dostępność do dóbr kultury, wzrost kapitału kulturowego społeczeństwa.*

¹²² Toffler A., *Trzecia fala*, PIW, Warszawa 1986.

¹²³ Dąbrowska-Budziłło K., *Treść krajobrazu w jego kształtowaniu i ochronie*, Kraków 2002.

intencję ich sformułowania przyjmujemy chęć uzyskania optymalnej postaci krajobrazu, w której szacunek dla kulturowego dziedzictwa łączyłby się z zachowaniem i dalszym zapisywaniem znaczeń egzystencjalnych i pojęciami: >genius loci<, >tradycja miejsca¹²⁴< czy >kultura miejsca¹²⁵<

Wszystkie cywilizacje istnieją tylko po to, aby tworzyć kultury, a kultury – aby tworzyć ludzi.

*Miquel de Unamuro
(Civilization y cultura)¹²⁶*

3. WIELOKULTUROWOŚĆ REGIONU

Wybrane do analizy regiony to miejsca nawarstwiania się kultur, historii – gdzie zasoby i pozostałości różnych epok sztuki budowania, sztuki użytkowej, malarstwa, rysunku i rzeźby koegzystują z tętniącym życiem współczesnych aglomeracji. To również regiony, których historia odbiła się jak w lustrze we współczesnej architekturze, detalu, zdobnictwie, czego dowody możemy podziwiać do dziś. To miejsca powstawania nowych kultur, religii, które miały wpływ na wzbogacenia europejskiego wielokulturowego dziedzictwa.

Zaprezentowana poniżej analiza wybranych obszarów stanowi bagaż obserwacji, badań, poszukiwań tożsamości miejsca i doświadczeń, jakie autor nabył kierując zespołami przy rewaloryzacji, rewitalizacji i rekompozycji założeń urbanistycznych i obiektów kubaturowych w tych regionach. Przy jednoczesnym gromadzeniu wiedzy o kulturze i historii tych regionów współczesność stawiała wyzwania do kreatywnych transformacji lokalnego „kodu” przy zastosowaniu nowych technologicznych form przekazu.

3A. REGION MORZA ŚRÓDZIEMNEGO – PÓŁNOCNA AFRYKA

Źródła kulturowe dotyczące rejonu Morza Śródziemnego – północnej Afryki znajdujemy w pismach egipskich z okresu II-go wieku p.n.e. Jedne z pierwszych rysunków naskalnych, które znajdują się w rejonie Mizdy i Sebhy (Sahara), pochodzą sprzed 10 tys. lat p.n.e.¹²⁷ Również z tego okresu zachowały się osady Nomadów w Ghat (centralna Sahara), oraz Ghadames (Sahara, obecnie położony u zbiegu granic trzech państw: Tunezji, Algierii i Libii). To w tym rejonie rozwijało się osadnictwo Fenicjan (pierwsze osady w rejonie Trypolitanii: Oea – obecny Trypolis, Leptis Magna, Sabratha – IX – VII wiek p.n.e.).¹²⁸

Współczesne współistnienie wielokulturowości, widoczne w odmiennym sposobie życia, ubiorze, sztuce użytkowej, architekturze, w pozostawionych dowodach przemijających

¹²⁴ [Za:] Myczkowski Z., *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK 2003, s. 33, K. Pawłowska, *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej*, Monografia 2003, PK, Kraków 1996, *Tradycja miejsca – część tradycji zbiorowości, która uwidacznia się w krajobrazie kulturowym, czyli tradycje architektoniczne, urbanistyczne i wszystkie inne związane z zagospodarowaniem przestrzeni*.

¹²⁵ Tamże, s 33. *Zmaterializowana ciągłość historyczna mająca swój zaktualizowany wątek (osobowość), zatem wyraz istotowo dobrej postawy (śląd długotrwałej miłości) człowieka utrwalonej w tym miejscu. Wyrazem najdoskonalszym kultury miejsca byłoby zapewne jego piękno (określane przez C. K. Norwida jako: kształt miłości, a postrzegane też w innym układzie odniesienia jako wyraz prawdy).*

¹²⁶ [Za:] Bogdanowski J., *Wstęp*, Materiały z Konferencji Naukowej poprzedzającej Kongres Kultury Polskiej 2000, *Architektura i dobra kultury, tożsamość i kontynuacja tradycji*, PAN O/Kraków, PK Wydział Architektury, Kraków 2000, s. 7.

¹²⁷ Haynes D. E. L., *The antiquities of Tripolitania*, Tripolis 1981, s. 101 – 134.

¹²⁸ Bakir T., *Leptis Magna*, Tripolis, 1981, s. 6 – 9.

dziejów i tworzonej architektury będącej dokumentem przemijania – to z jednej strony zachowane założenia urbanistyczne całych miast z okresu imperium rzymskiego (wspomniane powyżej), odkryte w wyniku prowadzonych prac archeologicznych miasta Leptis Magna, Sabratha¹²⁹ z doskonale zachowanym układem podstawowych zespołów miejskich – Forum, świątynie, teatry, łaźnie oraz kontrastujące z nimi, tętniące życiem współczesne miasta związane arteriami szybkiego ruchu. To współczesne życie z atrybutami postępu technicznego powoduje przeobrażenia kulturowe.

Imperium rzymskie odgradzało się od terenów koczujących Nomadów gęstą siecią warowni i obelisków strzegących granic imperium (rozstaw punktów granicznych uzależniony był od zasięgu widoczności rozpalonych ognisk). Obecnie miasta tamtej antycznej kultury od zabudowań tubylczej ludności oddziela się ogrodzeniem.

Reliktem w tym rejonie jest doskonale przetrwała, z przepięknie zachowanymi do dziś mozaikami, zlokalizowana nad Morzem Śródziemnym w odległości ok. 100 km na wschód od obecnej stolicy Trypolisu posiadłość kolonialna z okresu rzymskiego – Villa Selenia. Śladem historii dawnego miasta Oea (obecnie Trypolis) jest zachowany Łuk Tryumfalny Marka Aureliusza z I wieku n.e.

Napływ ludów koczowniczych po upadku miast imperium Rzymu oraz przetaczające się przez ten teren wojska imperium arabskiego zaczynają pozostawiać ślady osadnicze: zespoły mieszkalne, tereny targowe – tzw. „suki”, meczety, hipodromy, warownie Nomadów. Ludność zamieszkująca pierwotnie ten teren – Berberowie nie asymilują się z napływową ludnością arabską pozostając mniejszością kulturową (region obecnej zachodniej części Libii; miasta Zuwarah, Nalut, Jefren oraz miasto nomadów pustynnych Tuaregów – Ghadames). Panowanie Imperium Otomańskiego w wiekach XV – XIX zaznacza swój okres zachowaną Twierdzą Turecką w Trypolisie. Część tego obiektu służy obecnie funkcji muzealnej.

Pierwsza połowa XX wieku to okres panowania Włoch – prowadzone są w tym okresie prace archeologiczne w miastach rzymskich (Trypolitania – Sabratha, Leptis Magna), greckich (Cyrenajka – Apolonia, Cyrena) oraz powstają nowe zespoły mieszkalne – architektura kolonialna (w miastach Tripoli i Benghazi – miasto w rejonie Cyrenajki – wschodnie wybrzeże Libii). W drugiej połowie XX-go wieku eksploatacja złóż ropy naftowej powoduje szybki wzrost gospodarczy.

Wysoki dochód narodowy i uzyskiwane wpływy ze sprzedaży ropy naftowej wzmacniają świadomość kulturową tego kraju, warunkując powstawanie nowej architektury z poszanowaniem „tożsamości kulturowej”.

Nowa urbanizacja regionu, w tym dynamiczna rozbudowa miast oraz import myśli technicznej, jest nowym „poligonem” doświadczeń dla rewaloryzacji zespołów starej architektury arabskiej w miastach: Tripoli, Misurata, Sirte. Rozpoczynają się prace związane z mapowaniem i inwentaryzacją zasobów, planowaniem nowych zespołów miejskich z zachowaniem oraz rewitalizacją istniejących.

3B. REGION BLISKIEGO WSCHODU – PÓLWYSEP ARABSKI

Jest to jeden z ciekawszych regionów świata, w którym przenikały się wpływy wielu kultur, rozwijały się religie, które kształtowały rozwój sztuk pięknych, architektury, sztuki użytkowej. Region ten jest wspomniany w Starym Testamencie przez proroka Izajasza jako

¹²⁹ Wright E., *The Ancient World*, The Hampln Publishing Group Limited, London 1979.

„Ziemia Święta”¹³⁰. Jest miejscem powstania trzech religii objawionych: religii i kultury żydowskiej¹³¹, religii i kultury chrześcijańskiej¹³², religii i kultury muzułmańskiej.¹³³

Okres panowania Rzymu w tym regionie to początek trudnego okresu dla religii i kultury żydowskiej i jej rozproszenie na tereny Europy. Jest to również czas rozpowszechniania się na terenach całego cesarstwa rzymskiego nowej religii chrześcijańskiej¹³⁴, która w czasie I wieku n.e. staje się religią uniwersalną.

W roku 313 n.e. wydany w Mediolanie przez Konstantyna Wielkiego edykt tolerancyjny powoduje, że religia chrześcijańska uzyskuje status religii akceptowanej w imperium rzymskim. W IV wieku n.e. cesarz Konstantyn Wielki rozpoczyna budowę nowego miasta – Konstantynopola, nowej stolicy wschodniego imperium Rzymu – Bizancjum.

Miasto Jerozolima jest świadkiem historii – podbite przez muzułmanów już w VII wieku n.e. i wielokrotnie odbijane przez krzyżowców, stanowi współcześnie miejsce znakomitych przykładów sztuki wczesnochrześcijańskiej, bizantyjskiej, muzułmańskiej. Nowa stolica regionu, Konstantynopol, ze wspaniałą budowlą Hagia Sofia, wybudowaną przez cesarza Justyniana w VI wieku, staje się ośrodkiem sztuki bizantyjskiej, silnie oddziaływującej w rejonie Bałkanów i Rusi.

Okres panowania Justyniana jest ostatnim, w którym północna Afryka i Azja Mniejsza wraz z Palestyną i Syrią znajdują się w obszarze kultury chrześcijańskiej.

„W VII wieku pojawienie się i gwałtowny rozwój islamu na zawsze zmieniły kształt chrześcijańskiego świata. Nadszedł kres jedności ziem rejonu Morza Śródziemnego oraz ich długotrwałej dominacji (...) Polityka Kościoła chrześcijańskiego przestała rozgrywać na dużej pentagonalnej arenie, przechodząc w ostry dwustronny konflikt między patriarchą greckim w Konstantynopolu i biskupem rzymskim w Rzymie.”

Pierwsza połowa VII wieku – podróż Mahometa¹³⁵ z Mekki¹³⁶ do Medyny – daje początek religii i kulturze arabskiej (muzułmańskiej).¹³⁷

¹³⁰ *Ziemia Święta*, Edizioni Soprani, Roma 1982.

¹³¹ ŻYDZI. Grant M., *Dzieje dawnego Izraela*, Warszawa 1991, *Starożytny Izrael. Od czasów Abrahama do zburzenia Jerozolimy przez Rzymian*. Warszawa 1994.; J. Le Goff, *Sakiewka i życie. Gospodarka i religia w średniowieczu*, Gdańsk 1995.; Bystron J. S., *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce wiek XVI – XVIII*, t. 1, Warszawa 1994, s. 71 – 96.; Johnson P., *Historia Żydów*, Kraków 2004.

¹³² CHRZEŚCIJANIE. Daniel-Rops H., *Dzieje Chrystusa*, Warszawa 1995, Żywczyński M., *Kościół i rewolucja francuska*, Kraków 1995.; J. Wierusz Kowalski, *Wczesne chrześcijaństwo I-X wiek*, Warszawa 1985; Tenże, *Chrześcijaństwo Średniowieczne XI-XV wiek*, Warszawa 1985; Tenże, *Katolicyzm nowożytny*, Warszawa 1985; Banaszak M., *Historia Kościoła katolickiego*, t. 1-4, Warszawa 1986-1992; *Historia Kościoła*, pod red. Rogier L. J., Aubert R., Knowles M. D., t. 1-5, Warszawa 1985-1988.

¹³³ MUZUŁMANIE. Hatti K., *Dzieje Arabów*, Warszawa 1969, M. Robinson, *Mahomet*, Warszawa 1994. J. Hauziński, *Burzliwe dzieje kalifatu bagdadzkiego*, Warszawa 1993, A. Hourani *Historia Arabów*, Gdańsk 1995., Manteuffel T., *Bizancjum i wczesne średniowiecze*, [w:] *Wielka historia powszechna*, t. 4, Warszawa 1938, s. 90 – 118.

¹³⁴ Davies N. *Europa*, Wyd. Znak 2004, s. 228 – 236.

¹³⁵ *Mahomet – wielki prorok, mistyk, mąż stanu i polityk, reformator życia społecznego. Stworzył religię, która zjednoczyła rozproszone i rozbite plemiona arabskie. Wiarę w jednego, jedyne Boga, w życie pozagrobowe i Sąd Ostateczny oparł na ideach judaizmu i chrystianizmu. Odwołał się do wspólnego proroka Abrahama i uznał bieg zdarzeń opisanych przez Stary Testament, jak również proroków obu wcześniejszych religii (Jezus uznawany jest w islamie za proroka). Jednak idee te umiejętnie dostosował do mentalności i warunków życia nomadów. Mahomet, z powodu prześladowań pierwszych wyznawców islamu, wyemigrował (ar. Hidżra – emigracja) wraz z grupą wiernych z Mekki do Medyny, gdzie zorganizował społeczność muzułmańską na wzór plemion nomadów. T. Kelm, *Architektura Sakralna Sahary*, Warszawa, Arkady 2000.*

¹³⁶ Mekka (inaczej Bakka) ... już w czasach preislamskich, będąc centrum handlowym, stanowiła centrum życia religijnego półwyspu arabskiego. Tu wzniesiono najważniejsze sanktuarium arabskie Kaabę, jeszcze przed istnieniem miasta. Czczono w nim najważniejszego boga pogańskiego Hubala (obok trzech innych bogiń i idoli), a szczególnie czarny kamień – meteoryt wbudowany w ścianę zewnętrzną, blisko południowego narożnika.

Wywodząca się z tego regionu architektura arabska jest bardzo dekoracyjna, z ażurową ornamentyką, a w meczetach rysunek geometrycznych form zdobi wnętrza obiektów (dziedziniec przeznaczony jest do modłów¹³⁸, Minaret¹³⁹, Meczeta¹⁴⁰). Wzorcem dla architektury meczetów w Afryce Północnej jest charakterystyczny meczet z dziedzińcem i sanktuarium wielonawowym oraz kwadratową wieżą wejściową – Wielki Meczeta (Sidi Okba) w Kairuanie (836), mieście zbudowanym przez Abbasydów. Ekspansywni Umajjadzcy Berberowie przeszli na teren obecnej południowej Hiszpanii i założyli kalifat w Kordobie (711).

Wiek XX zaznaczył się w tym regionie szybkim wzrostem osadnictwa, wydzieleniem się krajów o dużych zasobach naturalnych (głównie ropa naftowa), to również czas przywrócenia państwowości narodu żydowskiego i powrót do historycznych konfliktów lokalnych. Okres ten to drugi szczyt rozkwitu sztuki arabskiej, powstanie nowych miast (w okresie jednego pokolenia), zachowujących przy nowych technologiach budowania przepych, wspaniały detal architektury oraz koronkową ornamentykę – w Kuwejcie, Emiratach Arabskich, Arabii Saudyjskiej.

Powraca przepych architektonicznej kompozycji, wsparty kunsztem technologicznego detalu. Jest to region – jeden z wielu – który u schyłku XX-go wieku zachował odrębność, tożsamość kulturową i religijną, zachowując również historyczne zdobnictwo, a jednocześnie otwartość na nowoczesność, promieniującą na kraje o religii muzułmańskiej.

Należy zwrócić uwagę na powrót w regionie Półwyspu Arabskiego aktywności religijnej żydów, chrześcijan, muzułmanów, których celem życia stało się odwiedzenie tej ziemi. Jerozolima, Betlejem, Mekka są corocznym miejscem spotkań milionowych rzesz pielgrzymów. Przy tak znacznej wielokulturowości regionu – zaczynają nasilać się lokalne konflikty na tle religijnym.

Sanktuarium to było miejscem największych pielgrzymek. Kelm T., *Architektura Sakralna Sahary*, Warszawa, Arkady 2000.

¹³⁷ *Po śmierci Mahometa dwa ugrupowania religijne i polityczne przeciwstawiły się sobie. Jedni (sunnici uważali, że sukcesja po Proroku powinna należeć do tych, których wybierze społeczność i ma być to władza czasowa. Szyyci utrzymywali, że sukcesorem może być tylko potomek lub krewny Proroka, bo władza jest darem bożym. Sukcesor Proroka, jego zięć Ali, jak również wnuk Hossein, zamordowani w czasie walk o władzę, obwołani zostali przez szytów pierwszymi imamami i świętymi męczennikami. Kolejni imamowie (było ich dwunastu) podkreślali swój związek krwi, jak również i mistyczny z Mahometem. Szyizm został zaadoptowany przez ludność perską, sunnizm przez Arabów.* Kelm T., *Architektura Sakralna Sahary*, Warszawa, Arkady 2000.

¹³⁸ *Pierwszym meczetem, a jednocześnie wzorem dla późniejszych meczetów, był dom Mahometa w Medynie, zbudowany w 623 roku. Mahomet przystosował go, a dokładnie przylegające do niego podwórze, do wspólnych modłów wiernych. Mihrab (ar. Mihrab – schronienie, ucieczka) pojawił się w meczetach w okresie późniejszym, prawdopodobnie przy rekonstrukcji meczetu proroka w Medynie (między 705 a 709 roku) i zastąpił namalowane ślepe drzwi, które wskazywały (wg autorów) kierunek Mekki w pierwotnych meczetach. W domu Mahometa element ten nie występował, a tradycja podaje, że kierunek modłów (kibłę) wskazywał kamień wmurowany w skałę.*

¹³⁹ *Minaret – kolejny charakterystyczny element meczetów – pojawił się dopiero około 715 roku, prawdopodobnie po raz pierwszy w Wielkim Meczecie w Damaszku, jako symbol wiary, prestiżu i zwycięstwa islamu. Nie jest on jednak elementem niezbędnym i w wielu przypadkach w ogóle nie występuje. Służy do nawoływania wiernych do modlitwy.*

¹⁴⁰ *Rozróżnia się trzy zasadnicze grupy meczetów podzielone wg typów planu: arabskiego, irańskiego i tureckiego. Omawiany plan arabski charakterystyczny jest dla pierwszego okresu hidżry. Jedyne on jest reprezentatywny dla okresu cywilizacji islamu czysto arabskiego. Rozwój meczetów na planie typu irańskiego datuje się od XI wieku, tj. od czasu transformacji meczetu typu arabskiego (Meczetu Piątkowego), w Isfahanie, m.in. przez dodanie iwanów, monumentalnych, sklepionych nisz wejściowych – elementów charakterystycznych dla architektury perskiej. Rozwój meczetów na planie typu tureckiego rozpoczął się od 1550 roku i łączy się z nazwiskiem słynnego architekta Sinana, choć zarysował się już w XIV wieku. Cechą charakterystyczną tych meczetów jest sala modlitw przykryta wielką kopułą i pozbawiona kolumn, na wzór kościoła Mądrości Bożej (Hagia Sofia) w Istambule.* Kelm T., *Architektura Sakralna Sahary*, Arkady, Warszawa, 2000.

3C. REGION WIELKIEJ RUSI¹⁴¹

Pierwsze osadnictwo wczesnochrześcijańskie pojawia się na Krymie za pośrednictwem mnichów, przybyłych z Bizancjum¹⁴² w czasach ikonoklazmu.¹⁴³ Wpływy bizantyjskie na Bałkanach i Rusi od X wieku n.e. oraz misje: podróż apostoła, Andrzeja z Chersonesu – Korsunia krymskiego w górę Dniepru, misja morawsko-panońska świętych misjonarzy słowiańszczyzny – Cyryla i Metodego (863), wyprawa misyjna na Ruś metropolity bizantyjskiego Michała (886) w czasach panowania w Kijowie księcia Olega doprowadziły do przyjęcia chrztu w obrządku wschodnim przez księcia kijowskiego Włodzimierza Świętosławowicza w roku 988.¹⁴⁴ Region ten wyraźnie wykazuje odrębność kulturową, zarówno w architekturze jak i sztuce.

Przyjęta kultura i religia z Kijowa¹⁴⁵ poprzez Włodzimierz¹⁴⁶ (płn. Ruś) trafia w XV wieku do Moskwy¹⁴⁷, gdzie rozkwita zespołem cerkiewnym na Wzgórzu Kremlowskim.

¹⁴¹ Paszkiewicz H., *Początki Rusi*, Kraków 1996; Paszkiewicz H., *Powstanie narodu ruskiego*, Kraków 1998, po raz pierwszy imię Rusów pojawia się w źródle „*Annales Bertiniani*” pod rokiem 839. Źródła pisząc o początkach Rusi w IX wieku uważały ją za pojęcie etniczne, oznaczające lud, który wywędrował ze Skandynawii. Warto podkreślić, że na początku dziejów poza określeniem Normanów termin „Ruś” nie miał innego znaczenia narodowego, a wśród plemion słowiańskich szerzył się przede wszystkim na skutek rozwoju wschodniego (greckiego) chrześcijaństwa, w czym znaczny udział mieli metropolici kijowscy czuwający nad obroną interesów bizantyjskich. Po chrzcie Włodzimierza Wielkiego w 988 roku termin „Ruś” nabiera dodatkowo znaczenia religijnego oznaczającego wszystkich słowiańskich i niesłowiańskich wyznawców Kościoła wschodniego dla podkreślenia ich odrębności wobec ludów o innych wierzeniach.

¹⁴² BIZANCJUM I PRAWOSŁAWIE. (Angold M., *Cesarstwo Bizantyjskie 1025 – 1204. Historia polityczna*. Wrocław 1993, s. 7 – 19, L. Bazyłow, *Historia Rosji*, Wrocław 1975, s. 91, B. Rybakow, *Pierwsze wieki historii Rusi*. Warszawa 1983; Browning R., *Justynian i Teodora*. Warszawa 1977; Runciman S., *Dzieje wypraw krzyżowych*, t. 1 – 3, Warszawa 1987, Runciman S., *Upadek Konstantynopola 1453*, Warszawa 1994, L. Gumilow, *Od Rusi do Rosji. Szkice z historii etnicznej*. Warszawa 1996, s. 112, L. Bazyłow, *Historia Rosji*. Wrocław 1975, s. 91.) R. Łużny, J. Jarco, *Kronika ważniejszych wydarzeń w pierwszym tysiącleciu chrześcijaństwa (988 – 1988) na ziemiach Wschodniej Słowiańszczyzny: od Rusi Kijowskiej do Rosji, Ukrainy i Białorusi, RUŚ tysiąc lat chrześcijaństwa*. Warszawa 1992, s. 25 – 49.

¹⁴³ Wrana J., *Trwałość tradycji kulturowej (... ty jesteś Piotr – czyli skała, na tej skale zbuduję kościół mój... ewangelia wg. św. Mateusza), świątynie – symbole na skale – Krym*, II Międzynarodowa Konferencja, *Architektura bez granic, Rola architektury sakralnej w kształtowaniu tradycji i krajobrazu kulturowego*, 18 – 19.09. 2006 Lublin, Praca zbiorowa pod redakcją Przesmyckiej Ewictwo PL, *Architektura sakralna w kształtowaniu tożsamości kulturowej miejsca*, s.337 – 341. „Równoległe z przybywającymi greckimi mnichami, którzy wykuwają pierwsze grotty skalne na zboczach doliny, z której biegnie droga do wyniosłego płaskowyżu, w odległości ok. 1,5 km. Rozpoczyna się osadnictwo skalnego miasta Czufut-Kale. Mieszkanie w wysokogórskich grotach dawało wówczas szansę przeżycia w trudnych czasach (obecnie Region Bakczysaraju). Trudy dotarcia w wieku XIX wzdłuż doliny oraz obok Uspieńskiego Monastynu do historycznego skalnego miasta opisał Adam Mickiewicz (*Droga nad przepaścią Czufut-Kale*).

¹⁴⁴ Łużny R., Jarco J., *Kronika ważniejszych wydarzeń w pierwszym tysiącleciu chrześcijaństwa (988 – 1988) na ziemiach Wschodniej Słowiańszczyzny: od Rusi Kijowskiej do Rosji, Ukrainy i Białorusi*. A. Bujak *RUŚ tysiąc lat chrześcijaństwa*. Warszawa 1992, s. 25 – 49. (988 – 989).

¹⁴⁵ Tamże, Rok 1037. *Konsekrowanie katedry metropolitarnej Mądrości Bożej (Sofijskiej) w Kijowie, wielki książę Jarosław Mądry (1054) sprawuje mecenat nad kulturą, sztuką i budownictwem sakralnym*.

¹⁴⁶ Tamże, 1155. *Porwanie przez księcia Andrzeja Bogolubskiego (później kanonizowanego), zmarłego w roku 1174 władcy Włodzimierza nad Kłazmą w ziemi suzdalskiej, z podkijowskiego Wyszogrodu, cudownego obrazu Matki Boskiej, znanego później pod mianem ikony Matki Boskiej Włodzimierskiej, przedmiotu szczególnego kultu na Rusi Moskiewskiej (Włodzimierska Ikona Matki Bożej została przywieziona przed 1132 rokiem do Kijowa, jako dar cesarzy bizantyjskich porwana do Włodzimierza nad Kłazmą, położonego około 200 km na wschód od Moskwy. Z Włodzimierza niesiono ją uroczystie w 1395 roku w procesji do Moskwy, by zażegnać niebezpieczeństwo obłędności miasta przez Tamerlana. Tamerlan wycofał swoje wojska następnej nocy, co uznano za cud. Ikonę umieszczono w Uspieńskim Soborze na Kremlu, gdzie przebywała do 1917 r. otoczona wielkim kultem. Obecnie znajduje się w Galerii Tretiakowskiej. Anna Radiukiewicz „Na Wschód od Zachodu”, s. 98).*

¹⁴⁷ Tamże, 1448. *Biskupi ruscy w Moskwie obierając bez uzgodnienia z patriarchą Konstantynopola metropolitę Jonę, ogłaszają tym samym niezależność (autokefalię) Kościoła moskiewskiego od Bizancjum. Akt ten*

Osadnictwo Wielkiej Rusi na kresach zachodnich sięga okresu wcześniejszego, którego przykładem jest Księstwo Riazańskie ze stolicą w mieście Rianzań. Już w IX wieku powstaje tu osada na „bursztynowym szlaku”, wiodącym od Bałtyku do Indii i Chin. Psalterz z Cerkwi Nikoły Starego (XVI – XVII) podaje 1095 rok jako datę założenia grodu i zbudowania niewielkiej twierdzy na brzegu Oki i dwóch innych rzek. Znaczącą rolę w historii Riazania odegrał książę Oleg Świątosławowicz, wnuk księcia kijowskiego Jarosława Mądrego. Już w XII wieku Oleg oddziela się od metropolity czernihowskiego. Gród wielokrotnie zdobywano, a w 1180 roku wziął go szturmem książę włodzimierski. W roku 1237 gród podpalają ordy tatarskie. Księstwo Riazańskie przestaje istnieć w 1521 roku i wchodzi w skład państwa rosyjskiego.¹⁴⁸ Przetwały tylko niektóre wspaniałe obiekty sakralne – sobory ze złożonymi zwieńczeniami „cebulastymi” oraz przebogata ikonografia zdobiąca wewnętrzne ściany soboru i ikonostasu oraz historyczne zespoły administracji, kontrastujące z architekturą i sztuką minionego systemu XX wieku.¹⁴⁹

Historia nie ustrzegła miasta Riazania, jednego z pierwszych miast Wielkiej Rusi, przed całkowitą dewastacją – najazdy tatarskie, wojny napoleońskie, I oraz II wojna światowa (przykład aktywności po zmianach systemowych w rozdziale V).

potwierdzony będzie jeszcze w latach następnych, zwłaszcza w związku z upadkiem w 1453 roku Konstantynopola, zniszczeniem Cesarstwa Wschodniego i zniewoleniem, przez państwo islamskie Turków, patriarchatu konstantynopolińskiego. Wielcy książęta moskiewscy zaczynają sami zatwierdzać metropolitów powoływanych na katedrę biskupią stolicy księstwa. 1480 Wielcy książęta moskiewscy przyjmują – jako sukcesję po cesarzach bizantyjskich – tytuł samodzielnicy, regalia i herb – orla dwugłowego.

Tamże, 1542 – 1563. Okres aktywnej działalności kościelno-religijnej i kulturalnej metropolity Makarego, pisarza i doradcy cara Iwana Groźnego. Makary, rzecznik ideologii mocnego scentralizowanego państwa oraz pełniący ważną społeczną rolę zreformowanego kościoła, poprzez liczne akty organizacyjno-kościelne (kanonizowanie na soborach lat 1547 i 1549 szeregu świętych i podniesienie ich lokalnego kultu do rangi ogólnoruskiej, redagowanie postanowień tzw. soboru „stu rozdziałów” z roku 1551... zasłużył się wielce dla sformułowania i umocnienia ideologii politycznej państwa moskiewskiego.

Tamże, 1562. Patriarcha Konstantynopoliński uznaje przyjęty jeszcze w roku 1547 przez Iwana Groźnego tytuł cara „pana chrześcijan prawosławnych Wschodu i Zachodu”. Łużny R., Jarco J., Kronika ważniejszych wydarzeń w pierwszym tysiącleciu chrześcijaństwa (988 – 1988) na ziemiach Wschodniej Słowiańszczyzny: od Rusi Kijowskiej do Rosji, Ukrainy i Białorusi. RUŚ tysiąc lat chrześcijaństwa. Warszawa 1992, s. 25 – 49.

¹⁴⁸ Zolotyj N. P., Pawłowa E. W., *Rianzań 900-lat*. Rianzań 1995.

¹⁴⁹ Szewczyk J., *Regionalizm w teorii i praktyce architektonicznej*, Teka KAUiSK O/PAN w Lublinie 2006, s. 98
„...Korzenie poszukiwań architektury narodowej w Rosji sięgają, podobnie jak w innych krajach, co najmniej romantyzmu, w tym wypadku romantycznej fascynacji sztuką bizantyjską. Wprawdzie dawne Bizancjum inspirowało też Zachód, to jednak w Rosji zainteresowanie przerodziło się wręcz w kult stymulowany z jednej strony filozofią słowianofilów [Główni teoretycy tego prądu umysłowego to u schyłku lat 30 XIX wieku I. Kirejewski a później A. S. Chomiakow, K. S. Aksakow, J. F. Samarin; w I. 1840 – 1870 krytykowali europeizację Rosji i domagali się powrotu do „prawdziwie chrześcijańskich”, rdzennie słowiańskich zasad społecznych, które jakoby charakteryzowały Ruś do czasów Piotra I.] a z drugiej popierany przez rząd. Na wzorcach bizantyjskich oparto pierwsze próby wprowadzenia „stylu rosyjskiego”: już w latach 20-tych XIX wieku Wasilij Stasow połączył w cerkwiach w Kijowie (1826 – 1830) i Poczdamie (1827 – 1832) klasyczne formy z elementami skopiowanymi ze staroruskich budowli (zakomora, kokosznik). Oficjalny, popierany przez carów akademizm bizantyjski (traktowany w poł. XIX wieku jako styl narodowy) reprezentowali architekci; Konstantin Ton (katedra Chrystusa Zbawiciela w Moskwie 1839 – 1843, pałac kremlowski w Moskwie 1839 – 1849), Roman Kuzmin (cerkiew grecka w Petersburgu 1863 – 1866), David Grimm (katedra w Chersonesie 1861 – 1871) i in.

*Lublin jest chyba po u tracie Wilna ostatnim miastem dawnej Rzeczypospolitej, miastem unii przecież z zachowanymi przynajmniej w tradycji i zabytkach wątkami wielonarodowymi i wielowyznaniowymi. Oglądając cudowną Kaplicę w Kościele Świętej Trójcy (w trakcie odnawiania), bez przerwy myślałem o freskach Giotta w Asyżu, a zwłaszcza jego „Capella dell scrovegni” w Padwie. Całe zresztą Wzgórze Zamkowe jest przepiękne. A inne wątki? Mała cerkiew wśród kościołów (mówiono mi, że kiedyś sąsiadowały ze sobą cerkiew, kościół i synagoga), resztki żydowskiego Jesziwotu z roku 1506, resztki (podobno) starego majdanu tatarskiego. Wszystko to trwa zgodnie obok siebie, nie podmywane przyływami nacjonalistycznych amoków. Prawie nie do wiary”.*¹⁵⁰

F. Herling Grudziński

D. REGION POGRANICZA JEDNOCZĄCEJ SIĘ EUROPY. LUBLIN

TŁO HISTORYCZNE

Początki osadnictwa na terenie Lublina położonego na Wyżynie Lubelskiej, stolicy województwa lubelskiego (nieprzerwanie od roku 1474) oraz Lubelszczyzny, współcześnie największego miasta w Polsce po wschodniej stronie rzeki Wisły, sięgają VI wieku¹⁵¹.

¹⁵⁰ Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN” Pamięć – Miejsce – Obecność;

– Zapomniana przeszłość – *Wielokulturowe Tradycje Lubelszczyzny. W regionie Lubelskim przez setki lat żyli obok siebie Polacy, Żydzi, Ukraińcy, a także Romowie, Tatarzy i Niemcy. Było to miejsce kulturowego spotkania Wschodu z Zachodem, rozwijały się tu różne religie. Ta zapomniana Przeszłość powinna stać się duchowym bogactwem i dziedzictwem Lubelszczyzny, być ważną częścią zbiorowej pamięci mieszkańców tego regionu.*

Da to szansę młodemu pokoleniu na podjęcie dialogu z innością i różnorodnością otaczającego świata.

– Pamięć - *na istotną część historii tego miasta i regionu składa się pamięć o tym, co powstało ze spotkania różnych kultur, a także o tym, co uległo zniszczeniu i zagładzie.*

– Miejsce - *Lublin, miasto, w którym żyjemy, położone jest w szczególnym miejscu na pograniczu Wschodu i Zachodu. W tym mieście i regionie do dzisiaj obecne są ślady innych kultur.*

– Obecność - *nasza obecność w kulturze związana jest nierozzerwalnie z pamięcią o miejscu, w którym żyjemy i otwartością na spotkanie z tym, co ważne i żywe w całej kulturze europejskiej.*

– *Venclova T., „Lublin, znajduje się mniej więcej w pół drogi między Krakowem a Wilnem. Styka się tutaj Wschód i Zachód, Północ i Południe, nakładają się na siebie losy dwóch narodów i państw. W kaplicy zamkowej można oglądać freski namalowane przez mistrzów, których sprowadził do Lublina Litwin, król Władysław Jagiełło, freski, które na dodatek są wschodnie, bizantyjskie, chociaż rozmieszczone na sklepieniach ściśle zachodnich, gotyckich. Główny plac miasta nazywa się placem Litewskim; znajduje się na nim pomnik Unii Litewskiej, która zaważyła na losach Polski i Litwy w sposób zasadniczy, z tym, że jest oceniana przez Polaków i Litwinów w sposób diametralnie różny. Słowem, Lublin to miasto, gdzie wyraźnie odczuwa się ciśnienie historii, tej historii, która wciąż wpływa na naszą świadomość, na nasze codzienne zachowanie”.*

Scriptores nr 29 (Z. 22), *Rozmowy o kulturze przestrzeni, Pamięć, Miejsce, Obecność*, Wydawca: Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN”, Lublin 2005.

http://tnn.pl/k_113_m3.html

Dane do historii miasta zaczerpnięto z pozycji autorstwa: Praca zbiorowa pod redakcją Wiktora Zina, *Miasta historyczne*, Jadwiga Jamiołkowska, Mieczysław Kurzątkowski *Lublin*, Arkady Warszawa 1986, s. 279–292; Gawdzik Cz., *Rozwój urbanistyczny starego Lublina*, *Ochrona zabytków* 7 (1954) nr 3(26), s. 143–160;

Kolejne fazy rozwoju przedlokacyjnego osadnictwa na tym obszarze, terenie pociętym rozlewiskami i dopływami dwóch strug: Czerniejówki i Czechówki do rzeki Bystrzycy (lewobrzeżnego dopływu Wieprza) zachowują nadal jego struktury przestrzenne określone wzgórzami Czwartku, Grodziska, Starego Miasta oraz Zamku.

Po raz pierwszy w wieku XII pojawia się nazwa miasta Lublin w Kronice Wincentego Kadłubka, opisującego gród z umocnieniami drewniano-ziemnymi na Wzgórzu Zamkowym będący wówczas siedzibą kasztelana. Wczesna osada mająca charakter miasta wczesnośredniowiecznego z nieregularnym układem ulic z półkolistą linią obronną położona była wówczas na południowy-wschód od grodu.

Lublin prawa miejskie uzyskał za panowania Władysława Łokietka 15 sierpnia 1317 roku. Dokonano wówczas przestrzennej reorganizacji miasta; wytyczony został niewielki rynek o wymiarach 62 x 72 m oraz wybiegające z niego nieregularne ulice. Prawdopodobnie Lublin miejskie prawa na prawie magdeburskie uzyskał wcześniej, jeszcze za czasów Bolesław Wstydliviego około 1257 roku, jednak akt lokacyjny nie zachował się. Taki układ urbanistyczny nie był typowym, dla powszechnego wówczas rozplanowania miast średnio-wiecznych w układzie szachownicowym.

Po najeździe tatarów którzy w roku 1341 splądrowali miasto, w okresie panowania króla Kazimierza Wielkiego wybudowane zostały mury obronne z dwoma bramami broniącymi i kontrolującymi wjazd do miasta - Grodzką i Krakowską które również akcentowały w układzie miejskim główną drogę przelotową, wiodącą ul. Grodzką przez Rynek i ul. Bramową. Powstaje również w tym okresie; murowany zamek z zachowaną w obrysie murów XIII-wieczną wieżą oraz kościół św. Trójcy. Przełomowe znaczenie dla rozwoju Lublina, który do połowy XIV wieku był przygranicznym centrum władzy państwowej i administracji kościelnej, miała zawarta w Krewie unia polsko-litewska w roku 1385. Lublin wówczas znalazł się na ważnym szlaku, łączącym stolice dwóch państw jagiellońskich Krakowa i Wilna. W tym okresie Lublin uzyskuje miano jednego z najważniejszych ośrodków miejskich państwa polsko-litewskiego, położonego w strategicznym regionie krzyżujących się szlaków gospodarczych oraz w geograficznym i politycznym centrum.

Od czasu kiedy Lublin staje się stolicą województwa tj. od roku 1474 rozpoczyna się systematyczna przebudowa miasta z zabudowy drewnianej (w wyniku częstych pożarów oraz szczególnie niszczących pożarów miasto w latach 1557 oraz 1574) w zabudowę murowaną przesądzając o renesansowych formach zabudowy. Miasto w obrębie murów zajmowało obszar niewiele ponad 10 ha; brak więc miejsca powodował drążenie pod domami głębokich, kilkukondygnacyjnych piwnic przeznaczonych na składy towarów. Zaczęto wznosić murowane budynki użyteczności publicznej, kościoły i klasztory, zastępujące starsze budowle drewniane. W tym okresie Lublin staje się ważnym międzynarodowym ośrodkiem handlowym. Na cztery wielkie wówczas jarmarki w roku przybywają kupcy ruscy, ormiańscy, greccy, niemieccy, francuscy, niderlandzcy, angielscy. Okres ten często nazywany jest złotym wiekiem Lublina.

Gawarecki H., Gawdzik Cz., *Lublin krajobraz i architektura*, Arkady, Warszawa 1964, Kuwałek R., *Terra Incognita. Ulica szeroka w Lublinie*, Sciroptores nr 2/2003 (28), Michalczuk S. *O początkach Lublina, czyli geneza układu urbanistycznego Starego miasta*, Biuletyn Historii Sztuki 1970, r. 32, nr 2, Nieścioruk K. „*Palcem po planie*”, Sciroptores nr 3/2005 (29), Radzik T., *Portret historyczny*, [red.] Sciroptores nr 1/2004 (27), Riabinin J., *Materiały do historii miasta Lublina 1317-1792*, Lublin 1938 nr 280, s. 96, Rymut S., *Nazwy miast Polski*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987, s. 133
Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2007.
www.lublin-info.yoyo.pl, *Miasto Lublin – Położenie*

Wiek XVI-ty potwierdza strategicznie ważne położenie miasta. W dniu 1-go lipca 1569 roku podpisano w Lublinie Unię Polsko-Litewską, - ważne wydarzenie na arenie międzynarodowej, wyznaczające kształt polityczny państwa aż po epokę rozbiorową. Kolejnym znaczącym wydarzeniem dla tej części Polski było; złożenie hołdu lennego Zygmuntowi II Augustowi przez księcia pruskiego Albrechta Fryderyka Hohenzollerna podczas sejmku w Lublinie 19 lipca 1569 oraz ustanowienie w roku 1578 siedziby Trybunału Koronnego dla Małopolski. Rozkwita życie kulturalne i umysłowe, trwają również ożywione spory wyznaniowe.

O tym okresie czytamy że : *Siedziba sądu najwyższego, który w Lublinie urzędował ponad 200 lat, powodowała napływ szlachty do miasta. Lublin dynamicznie się rozwijał. Wznoszoną w tym okresie przez liczne grupy murarzy pochodzenia włoskiego -charakterystyczną zabudowę obejmującą znaczną część miasta oraz wykształcone cechy zachowanych obiektów sakralnych określa się renesansem lubelskim. Powstawały liczne zajazdy, nadbudowywano kamienice, bogate rody wznosiły dwory i pałace. Spowodowało to w 2 poł. XVI i w XVII wieku gwałtowny wzrost liczby jurydyk starościńskich, szlacheckich i duchownych, wyjętych spod prawa miejskiego. Nastąpił intensywny rozwój przedmieść (północny wschód – ciasna zabudowa drewniana, południowy zachód - zagęszczała się zabudowa przed Bramą Krakowską).*

Na początku XVII wieku ludność miasta liczyła około 12 000. W ciągu XVII wieku następuje stopniowy upadek świetności miasta. Przyczyniły się do tego najazdy szwedzkie i kozackie, epidemie, a także utrata znaczenia Lublina jako ośrodka handlowego. Ruch budowlany trwa nadal w 2 poł. XVII i w ciągu XVIII wieku do rozbiorów Polski. Zabudowa rozwijała się dość chaotycznie w kierunku południowym i zachodnim, rozciągając się wzdłuż dróg wylotowych wykorzystując dogodniejsze warunki terenowe. W tym samym czasie pogłębiło się zaniedbanie Starego Miasta. Nowe możliwości otwierają się przed miastem, gdy w 1809 roku znalazło się w granicach Księstwa Warszawskiego, a w 1815 roku Królestwa Polskiego. W wyniku starań władz zmierzających do utworzenia na terenie wschodniej Polski silnego ośrodka rolniczo-handlowego – Lublin ówczesna stolica województwa i siedziba biskupstwa – szybko dźwignął się z ruiny.

Komisja Województwa Lubelskiego przystąpiła do regulacji układu przestrzennego miasta i przebiegu głównych dróg wylotowych. W tym czasie powstał: a) trakt zamojski prowadzący od południa obecną ul. Buczka wprost na ul. Królewską, b) trakt lubartowski, będący przedłużeniem ul. Nowej oraz c) trakt warszawski. Przed Bramą Krakowską uregulowano dzisiejszy pl. Władysława Łokietka, przy którym zlokalizowano wg planów A. Groffego Nowy Ratusz (lata 1827 – 1828). Ulica Krakowskie Przedmieście stała się główną arterią miasta prowadzącą w kierunku założonego w latach 1818 – 1820 pl. Musztry (obecnie plac Litewski) W ten sposób ukształtował się układ komunikacyjny Śródmieścia, funkcjonujący do dnia dzisiejszego. Do najbardziej wartościowych elementów układu przestrzennego Lublina należą¹⁵²: *Stare Miasto, które zachowało pierwotne rozplanowanie i liczne obiekty zabytkowe; wątki urbanistyki doby konstytucyjnej Królestwa Kongresowego w postaci układu komunikacyjnego śródmieścia, reprezentacyjnych placów Litewskiego*¹⁵³

¹⁵² Praca zbiorowa pod redakcją Wiktora Zina, *Miasta historyczne*, Jadwiga Jamiołkowska, Mieczysław Kurzątkowski *Lublin*, Arkady Warszawa 1986, s. 285.

¹⁵³ Główny plac miejski – Plac Litewski w Lublinie, *Kalendarium historyczne (Plac Litewski, Studium architektoniczno-krajobrazowe)*, Urząd Miejski w Lublinie, Wydział Budownictwa, Urbanistyki i Architektury, Lubelska Pracownia Urbanistyczna, Lublin 2000, s. 2).

i Katedralnego oraz budowli z tego czasu: wnętrza śródmiejskie ukształtowane architekturą późnoklasycystyczną, historyzującą, eklektyczną, secesyjną, modernistyczną, konstruktywistyczną oraz towarzysząca jej zielenią; panoramy i perspektywy widokowe wynikające z naturalnego ukształtowania terenu. W związku z tym całe śródmieście Lublina uznano w 1967 roku za obszar podlegający ochronie konserwatorskiej i wpisano do rejestru zabytków (od Czechówki na północy do ul. Górnej i Okopowej na południu oraz od zamku po stronie wschodniej do ul. Lipowej i Długosza na zachodzie).

Przed 1560 (XIV, XV wiek) – wykształcenie się trójkątnego placu u zbiegu dróg (traktu krakowskiego oraz drogi na północny-zachód).

Połowa XVI wiek budowa obwałowań, umocnień obronnych w sąsiedztwie wschodniej granicy placu, 1569 – plac wg tradycji niepotwierdzonej źródłowo miejscem obozowiska szlachty litewskiej w trakcie obrad Sejmu i podpisania unii polsko-litewskiej, zw. Unią Lubelską.

Ok. 1569 - budowa pomnika Unii Polsko-Litewskiej, przypisywana Zygmuntowi Augustowi;

1588 -budowa „curii” Firlejów, następnie od 1683 roku pałacu Lubomirskich, po 1819 roku przekształconego dla potrzeb Komisji Województwa Lubelskiego;

1641–1643 - budowa z fundacji bpa Świrskiego zespołu kościelno-klasztornego Bonifratów 2 poł. XVII wieku budowa, przy wschodniej granicy posiadłości Lubomirskich, pałacu; od I ćwierćwiecza XVIII wieku Sieniawskich, następnie Czartoryskich;

1726–1736 - budowa z fundacji Sanguszków zespołu kościelno-klasztornego Kapucynów;

1819–1826 -wyburzenie zabudowań bonifraterskich, zniszczenie pierwotnego murowanego pomnika Unii Lubelskiej, utworzenie Placu Musztry, rozbudowa d. Pałacu Lubomirskich dla potrzeb KWL, utworzenie ogrodu-parku, budowa nowego żelaznego pomnika Unii, budowa zespołu gmachów Komisji Obwodowej i Komory Celnej;

1859–1860 - budowa gmachu Rządu Gubernialnego wg. projektu J. Ankiewicza;

1862–1867 - budowa hotelu „Europejskiego”;

1873–1874 - budowa soboru prawosławnego;

1912–1914 - budowa gmachu Banku Państwowego Rosji;

1924 budowa Grobu Nieznanego Żołnierza, rozbiórka cerkwi prawosławnej;

do 1962 - przebudowa placu, budowa fontanny;

1962–1964 - przebudowa placu wg. projektu arch. T. Augustynka, arch. T. Bobka przy konsultacji prof. G. Ciołka (zieleni) i J. Jarnuszkiewicza (plastyka).

Obecnie kompozycja trójdzielna w układzie południkowym oraz dwudzielna w układzie równoleżnikowym Placu Litewskiego, odpowiada generalnym założeniom wspomnianego powyżej projektu. Wśród zachowanych składników ogrodowych pozostał dobrze zadbane kopiec z pomnikiem Unii Polsko – Litewskiej, w formie nadanej w latach 30-tych XX wieku oraz fontanna. Nie pielęgnowana zieleni powoduje zatarcie powiązań widokowych, szczególnie od strony promenady Krakowskiego Przedmieścia. Z powodu braku obecnie współczesnych funkcji stracił on swoje znaczenie i służy wyłącznie komunikacji, a przez plac się jedynie przechodzi.

-W dniach 24–27.XI.2008 rok, autor pracy przewodniczy Warsztatom Międzynarodowym dotyczącym przekształceń Głównego Placu (przestrzeni publicznej) Miasta Lublina „Placu Litewskiego”. Warsztaty odbyły się w budynku Trybunału na Starym Mieście w Lublinie. W ciągu trzech pracowitych dni prof. arch. J. Gehl z Uniwersytetu w Kopenhadze, ekspert przekształceń przestrzeni publicznej, merytorycznie prowadził warsztaty przy udziale zaproszonych zespołów z Niemiec (Berlin), Włoch (Mediolan), Litwy (Wilno) i Polski (Kraków), które w przedstawionych opracowaniach pokazały analizę funkcji Placu uwzględniając wartości historyczno-symbolicznych znaczeń miasta;

-Wrana J., *Centrum miasta integrujące mieszkańców – odzyskiwanie lokalnej tożsamości*, Czasopismo Techniczne PK, Z. 8/2009, z. 4-A/2008, s. 275-286, J. Wrana, *Przywracanie przestrzeni publicznej mieszkańcom miasta*, Politechnika Śląska w Gliwicach, Wydział Architektury, Monografia pod redakcją J. Witeczka, Gliwice 2009, s. 291-297, Wrana J., *Przekraczanie granicy pamięci*, Instytut Architektury i Planowania przestrzennego, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, wydawnictwo FORMA – czasopismo naukowo-dydaktyczne 11/2009 PAN O/Gdańsk, s. 225–232.

*„Przez wieki widocznymi symbolami wielokulturowości Lublina była : kaplica zamkowa łącząca gotycką architekturę z bizantyjskim wystrojem, prawosławna cerkiew Przemienienia Pańskiego, synagoga Maharamszul, a później także kościół ewangelicki. Przedstawiciele mniejszości wyznaniowych i narodowych widoczni byli w gospodarce Lublina, we władzach miejskich, kulturze i oświacie”.*¹⁵⁴

TŁO KULTUROWE

Lublin położony jest na pograniczu kulturowym wschodniego i zachodniego chrześcijaństwa. Istniejące tu jeszcze we wczesnym średniowieczu szlaki handlowe sprawiły, że przez wieki miasto tworzyło barwną, wielokulturową i wieloreligijną mozaikę. Region ten był zamieszkiwany zarówno przez Polaków jak i Żydów, Rusinów (Ukraińców), Szkotów, Włochów, Niemców, Holendrów, Turków, Ormian, Greków i Rosjan. Miało to odzwierciedlenie również w architekturze – powstawały kościoły katolickie, cerkwie i synagogi.

Region lubelski stał się kolebką wielokulturowości między innymi ze względu na swoje położenie geograficzne – znajdował się na skraju polskich ziem etnicznych, stanowił znaczący ośrodek handlu położony na skrzyżowaniu ważnych szlaków kupieckich. Prawdopodobnie w żadnym z naszych miast nie krzyżowała się taka różnorodność religii, stylów i kultur, co w Lublinie. Ukształtowało to charakter miasta, które tolerancję i rozumienie innych łączy z patriotyzmem, posiadając jednocześnie szczególną siłę wchłaniania nowych idei i ludzi bez zmiany „swego charakteru”.

Historia Lublina od wieków związana jest z obecnością mniejszości narodowych i religijnych. Ten ważny element przeszłości, poprzez swoją odmienną religijną, obyczajową, wpływał na oblicze tego miasta. Wielokulturowy Lublin jest próbą przybliżenia odrębności kultur mniejszości narodowych i religijnych, ale też ich wzajemnego przenikania i uzupełniania. Podejmowane w Lublinie programy edukacyjne skupiają się nie tylko na ukazaniu wielokulturowej tradycji dawnego Lublina, ale przede wszystkim prezentują istniejące do dziś bogactwo różnorodności narodowej i wyznaniowej grodu.

Przechodząc jednak do klasycznie przyjętego podziału, gdzie podstawowym kryterium wyróżniającym pozostaje wyznanie, dokonano krótkiej charakterystyki głównych grup religijnych, które na ogół pokrywają się z klasyfikacją etniczną. Zdarza się jednak tak, iż w obrębie jednej gminy wyznaniowej mamy do czynienia z wieloma grupami etnicznymi.

Prawosławni to jedni z najstarszych mieszkańców Lublina.¹⁵⁵ W XVI i XVII wieku był tu główny ośrodek reformacji – działała tu jedna z ważniejszych gmin braci polskich. Na

¹⁵⁴ Radzik T., *Żyli z nami. Lublin w dziejach i kulturze Polski* pod red. A. Witusika, T. Radzika, KAW, Lublin 2000, autor wspomina wybitne osoby związane z Lublinem między innymi; ks. bp Juliusz Bursche, rabin: Szalom Szachna, Salomon Ben Lechiel Luria, Majer Szapiro, wójt i burmistrz Jan Authenlect, burmistrz Tomasz Mirus, lekarze: Jakub Cynberg, Mojżesz Zajdenman, cyrulik Franciszek Grimaldi, aptekarz Marian z Katanii,

¹⁵⁵ *Katedralna cerkiew pw. Przemienienia Pańskiego w Lublinie*, Redakcja: K. Leśniewski, Lublin 2005, s.7–17; A. Mironowicz, *Prawosławni w wielowyznaniowej i wielokulturowej Rzeczypospolitej*, [w:] *Chrześcijaństwo w dialogu kultur na ziemiach Rzeczypospolitej. Materiały Międzynarodowego Kongresu*, pod red. S. Wilka, Lublin 2003, s. 202–220; tenże, *Kultura prawosławna w dawnej Rzeczypospolitej*, [w:] *Rzeczpospolita wielu wyznań*, pod red. A. Kaźmierczyka, A. Link-Lenczowskiego, M. Markiewicza i K. Matwijowskiego, Kraków 2004, s. 409–436, A. Różycka-Bryzek, *Sztuka w Polsce piastowskiej a Bizancjum i Ruś*, [w:] *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. II, pod red. S. Stępnia, Przemyśl 1994, s. 295-306; F. Sielicki, *Polsko-ruskie stosunki kulturalne do końca XV wieku*, Wrocław 1997, s. 106. Mroczo T., Dąb B., *Gotyckie Hodegetrie polskie*, [w:] *Średniowiecze. Studia o kulturze*, t. III, Wrocław 1966, s. 20-32.

przełomie XIX i XX wieku, w okresie nasilonego rozwoju przemysłu, ich rola nabrała szczególnego znaczenia. Koniec wieku XVII i XVIII to okres, kiedy rozkwit przeżywa społeczność Rusinów. Zamieszkiwali oni te tereny już od średniowiecza, zaś w 1588 roku powstało w Lublinie bractwo cerkiewne.

Wyznawcy kościoła rzymsko-katolickiego stanowią tradycyjnie najliczniejszą grupę¹⁵⁶ mieszkańców tego regionu. Już w XII wieku Lublin był siedzibą archidiakonatu (podległej diecezji w Krakowie), ale już 1805 roku powstaje w Lublinie samodzielna diecezja obejmująca dawną łacińską diecezję chełmską oraz niewielkie części diecezji poznańskiej, płockiej i łuckiej. Najstarsze wzmianki o świątyni katolickiej w mieście, kościele p.w. Św. Mikołaja na Wzgórzu Czwartek pochodzą z połowy XIV wieku, który jednak według historyków jest znacznie starszy.

Do czasu II-giej wojny światowej 1/3 część mieszkańców Lublina stanowili Żydzi.¹⁵⁷ Pierwsze wzmianki o lubelskiej gminie żydowskiej pochodzą z drugiej połowy XV wieku. Podczas okupacji gmina żydowska poniosła wielkie straty. Niemcy utworzyli obóz koncentracyjny Majdanek oraz getto dla ludności żydowskiej. Podczas Zagłady, w ramach Akcji Reinhard zginęło ok. 40 tys. lubelskich Żydów, zniknęło całe tzw. Miasto Żydowskie i niemal cała dzielnica Wieniawa.

Ukształtowana przez stulecia specyficzna tolerancja wyznaniowa w województwach wschodnich Rzeczypospolitej wpłynęła na postawy mieszkającej tam ludności w wieku XIX i XX. Istniejąca symbioza kultur i wyznań kształtowała oblicze społeczeństwa kresowego. Z jednej strony bardziej aniżeli gdzie indziej nastawionego patriotycznie, ale równocześnie kumulującego elementy kulturowe innych narodów. Obecne pogranicze Wspólnoty Europejskiej było „małą ojczyzną” wielkich synów tych regionów ; Adama Mickiewicza, Marka Chagalla, Stanisława Moniuszki czy Tadeusza Kościuszki. Symon Braga, emigracyjny badacz twórczości Adama Mickiewicza w roku 1955 pisał: „*Białoruskie elementy w Mickiewiczowskiej twórczości to nie tylko jakaś ich powierzchowna okrasa. To coś, co zrosnięte jest z nią organicznie i co jest od niej nieodłączne, coś, co tkwi w samych korzeniach jej twórczości. Chodzi tu o fakt całkiem naturalny u kogoś, kto jak Mickiewicz na Białorusi urodził się i na niej wyrósł pod bezpośrednim wpływem tego, co składało się na byt i kulturę tamtejszego chłopstwa i drobnej szlachty.*” I dalej: „*[..] to nie kraj Wisły i Warty, a Niemna i Wilna okazywał się przyrodzoną i niewyczerpaną krynicą Mickiewiczowskiego poetyckiego talentu i natchnienia*”.¹⁵⁸ Specyficzna tradycja kulturowa tego regionu została ukształtowana pod wpływem dwóch wielkich cywilizacji religijno-kulturowych: wschodniej (bizantyjsko-ruskiej) i zachodniej (łacińsko-rzymskiej).

W tym regionie wiele narodów przez tysiąclecie kształtowało kulturową tożsamość obecnego pogranicza Wspólnoty Europejskiej, gdzie podstawowym elementem współistnienia była i jest współcześnie konieczna – tolerancja.

¹⁵⁶ Litak S., *Od Reformacji do Oświecenia. Kościół katolicki w Polsce nowożytnej*, Lublin 1994, s. 133–134. Banaszak M., *Historia Kościoła katolickiego*, t. 1–4, Warszawa 1986-1992,

¹⁵⁷ Szmygin B., *Czy można chronić świat, który przestał istnieć? Dzielnica żydowska w Lublinie*. s. 263–286, w wydaniu po konferencyjnym, M. Murzyn-Kupisz, J. Purchla (redakcja naukowa), *Przywracanie pamięci. Rewitalizacja zabytkowych dzielnic żydowskich w miastach Europy Środkowej*, Materiały z Międzynarodowej Konferencji, która odbyła się w Krakowie w dniach 25–26 czerwca 2007, MCK, Kraków 2008. Radzik T., *Lubelska dzielnica żydowska*, Lublin 1999, s.26–27.

¹⁵⁸ Braga S., *Mickiewicz i bielaruskaja plyn polskaje literatury*, [w:] *Z historyja na „wy”*. Artykuły, dokumenty, wspomnienia, Mińsk 1994, s. 293–294; Mironowicz A., *Andrzej Kempfi w kręgu Mickiewiczowskich albo ruthe - ników*, [w:] *Wilno i Ziemia Mickiewiczowskiej Pamięci. Materiały III Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku*, t. I, *W kręgu spraw historycznych*, pod red. E. Feliksiak i E. Konończuk, Białystok 2000, s. 377–385.

W refleksji nad zjawiskiem tożsamości kulturowej, poszukując odpowiedzi na fundamentalne pytanie, kim jesteśmy – zawsze docieramy do problematyki czasu i przestrzeni.¹⁵⁹ Względnie jednorodny stosunek do przeszłości, terażniejszość i przyszłość umożliwia widzenie wspólnego obrazu świata własnego i społeczeństwa¹⁶⁰, a obraz ten konstruowany jest w oparciu o wspólną postawę wobec miejsc, form architektonicznych, fragmentów przestrzeni... nie da się pomyśleć bez poczucia stałości świata bez poczucia ciągłości, bez poczucia trwałego zakorzenienia.¹⁶¹

4. PODSUMOWANIE

Przyjęta teza, że **architektura – to przekaz przestrzenny**¹⁶² –

jest wyrazem potrzeb jej oddziaływania, a posługując się „tekstem sporządzonym w języku czytelnym” twórca jest zrozumiały dla społecznego odbioru tożsamości miejsca oraz uczestniczy w edukacyjnym rozwoju społeczeństw.

Doświadczenia kataklizmów wojen w XX wieku sprawiły powstawanie idei pacyfistycznych, nowych procesów integracyjnych, monitorowanie rozwoju oraz zachowanie wzajemnej równowagi w ekosystemie. Powraca potrzeba poszanowania dziedzictwa ziemi zarówno w przestrzeni zbudowanej, ale również koniecznej ochrony przestrzeni krajobrazu naturalnego.

Tematem konferencji naukowych są często podejmowane problemy: ochrony dziedzictwa ziemi, poszanowania odmienności kultur wzbogacających europejskie wielokulturowe dziedzictwo, architektury w regionie z poszanowaniem kontekstu oraz tożsamości miejsca¹⁶³, a także zrozumiała wyobraźnia twórcza architekta w odbiorze społecznym.

Powracać zaczyna również wielowarstwowy problem tożsamości lokalnej, wywodzący się z tradycji „małych ojczyzn” z cennymi odmiennymi zasobami rodzimej tradycji w okresie ogólnoświatowej tendencji głoszenia idei globalizacji oraz rozpowszechnianych procesów

¹⁵⁹ Myczkowski Z., *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK. Kraków 2003, s. 8, [Za:] D. Wadowski, *Mit jako zwornik czasu i przestrzeni*, [w:] *Tożsamość polska i otwartość na inne społeczeństwa*, pod redakcją L. Dyczewskiego OFM Conv. KUL, Lublin 1996, s. 61.

¹⁶⁰ Tamże, s. 61.

¹⁶¹ Tamże, s. 73.

¹⁶² Wrana J., *Architektura – zrozumiały komunikat przestrzenny*, X Międzynarodowa Konferencja Naukowa Instytutu Projektowania Architektonicznego, DEFINIOWANIE PRZESTRZENI ARCHITEKTONICZNEJ, ARCHITEKTURA DZIŚ, Wydział Architektury PK, Kraków 19 – 20 listopada 2010, Czasopismo Techniczne PK, Z. A/2010.

¹⁶³ Przykład: A. Gil, K. Zalewski, *Tożsamość miejsca w dobie globalizacji*, ARCHIVOLTA, 1/2007, s. 70 – 73. Międzynarodowa Konferencja z cyklu ULAR (Urban Landscape Renewal) – Odnowa Krajobrazu Miejskiego, która miała miejsce na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach, w dniach 22 i 23 czerwca 2006, przygotowana przez zespół pod kierownictwem Prof. Niny Juzwy, *Globalizacja skłania także nas – architektów i urbanistów do postanowienia pytań: Czym jest tożsamość miejsca? Jak i kiedy ona się rodzi? Jaki wpływ na tożsamość przestrzeni ma współczesna kosmopolityczna architektura? Jak uwarunkowania globalizacji w architekturze i urbanistyce wpływają na znaczenie tożsamości miejsca? Wreszcie: czy współczesny obiekt architektoniczny staje się elementem tożsamości miejsca?* (kolejne sesje prowadzili zaproszeni goście: Henryk Buszko, Aleksander Franta, Zbigniew Bać, Wojciech Bonenberg, Zbigniew Kamiński, Teresa Bardzińska-Bonenberg, Zbigniew Zuziak, Krzysztof Lenartowicz).

integracyjnych. Przykładem mogą być formy poszanowania historycznych centrów miejskich przy dynamicznym rozwoju miast.

Wybrane wypowiedzi autorytetów środowisk twórczych oraz nauczycieli akademickich¹⁶⁴ zwracają uwagę na ważny współcześnie aspekt postrzegania kontekstu i tożsamości miejsca w kreatywnej postawie, oraz zrozumiałej dla odbiorcy formie przekazu w przekształconej przez architekta przestrzeni.

Spełniając zatem potrzebę świadomego, społecznego odbioru architektury, koniecznym jest sprecyzowanie zrozumiałego „języka przekazu” z przyzwoleniem na poszukiwanie różnorodnych form uwzględniających współczesne tendencje twórczych interwencji oraz oczekiwanego ich ekonomicznego wykorzystania w złożonym wielokulturowym regionie.

Rozwijający się w wieku XX-tym rynek komunikacji medialnej, rozwiązań zaawansowanych technologii wielu dziedzin oraz powstający system kontroli ich dystrybucji powodują uzależnienia gospodarcze krajów rozwijających się określane jako rozwój „kilku prędkości”. Powstające w tym okresie programy dla ekonomicznych priorytetów rozwoju, spowodowały budzenie się świadomości o potrzebie monitorowania zasad eksploatacji zasobów naturalnych ziemi, zrównoważenie rozwoju z poszanowaniem ekonomicznych i społecznych celów z konieczną ochroną światowego dziedzictwa

Po doświadczenia dwóch wojen światowych, okresu nadmiernego, destrukcyjnego dla środowisk: naturalnego i zbudowanego uprzemysłowienia powstają na przełomie XX i XXI wieku programy mające na celu przywrócenie utraconego priorytetu więzi społecznych oraz relacji człowiek – środowisko, który towarzyszył powstawaniu kolejnych cywilizacji na kuli ziemskiej. Analizując rozwój cywilizacji, powstawanie odmiennych kultur zauważamy ich odmienność zapisaną „w kodzie” określającą cechy identyfikujące tożsamość miejsca.

Zwrócono uwagę na apel K. Kuczy-Kuczyńskiego¹⁶⁵ o potrzebie świadomej działalności twórczej, w której poczucie tożsamości miejsca wyrażonej w poszukiwaniu odrębności identyfikującej, odmienne cechy miejsc aktywności architekta, świadomość narodowego *'spirit of the place'*, a przede wszystkim odwaga bycia sobą w architekturze, to świadome stosowanie współcześnie zrozumiałego „języka przekazu” kształtowanej formy architektonicznej

Założona główna teza pracy –

to zrozumienie czynników mających wpływ na odczytanie znaków i symboli potwierdzających przynależność do wspólnoty kulturowej, „zapisanego kodu” – dla potwierdzenia znaczenia tożsamości miejsca w kreatywnej twórczości, umożliwiającej w efekcie odczytanie w projektowanej formie architektonicznej przekazu przestrzennego (w rozumiałym dla odbiorcy języku).

¹⁶⁴ W zakresie idei ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce; A. Szyszko-Bohusza, A. Majewskiego, W. Zina, A. Tomaszewskiego oraz współcześnie: J. Purchli, A. Kadłuczki, K. Kuśnierza, A. Böhma, J. Jasieńko, E. Małachowicza B. Szymygina, M. B. Pawlickiego i innych, w zakresie idei ochrony krajobrazu w Polsce: T. Tołwińskiego, G. Ciołka, Z. Nowaka, A. Böhma, K. Łuczyńskiej-Bruzda, Z. Myczkowskiego, A. Mitkowskiej, K. Pawłowskiej, W. Kosińskiego, P. Patoczki i innych, w zakresie idei poszanowania dziedzictwa ziemi, dziedzictwa kultury, tożsamości miejsca przy współczesnej kreacji twórczej architekta: D. Kozłowskiego, M. Misiągiewicza, K. Kucza-Kuczyńskiego, Sł. Gzelli, W. Bonenberga, L. Kłosiewicza, J. Gyurkovicha, A. Wyżykowskiego, Z. Zuziaka A. M. Szymskiego, Z. Paszkowskiego, E. Węclawowicz-Bilskiej, E. Przemyskiej, K. Dąbrowskiej-Budziło i innych.

¹⁶⁵ K. Kucza-Kuczyński, *O tożsamości*, Architekt nr 4, 2000, s. 8.

W podrozdziale „Definiowanie pojęć” autor przedstawia stan badań dotyczących zakresu poznawczego, przywołując monografie i artykuły naukowe autorstwa; K. Pawłowskiej, Z. Myczkowskiego, K. Lenartowicza, E. Małachowicza i K. Dąbrowskiej-Budziło.

Rozpatrując historyczne uwarunkowania tożsamości kulturowej Europy, w rozdziale drugim historycy Maciej Kociuba oraz znakomity znawca historii Europy Norman Davies zwracają uwagę na regiony Morza Śródziemnego oraz Bliskiego Wschodu mające wpływ na współcześnie złożony i utrwalony rodowód kultur krajów, które podjęły pod koniec XX-wieku drogę integracji podejmując jednocześnie proces kształtowania się tożsamości europejskiej.

Regiony powyższe to miejsca kultur starożytnych Greków i Rzymian oraz powstania nowych kultur, trzech wielkich religii objawionych (zjawisk kulturowych i cywilizacyjnych): judaizmu¹⁶⁶, chrześcijaństwa¹⁶⁷, islamu¹⁶⁸ oraz kultury bizantyjskiej, jak też religii i kultury prawosławia (studiując tło kulturowe powstania i rozwoju prawosławia na terenach Rusi, nie sposób nie wspomnieć o okresie powstania nad Bosforem wschodniej części imperium rzymskiego i rozwoju kultury bizantyjskiej¹⁶⁹) oraz ich uczestnictwo we wzbogacaniu wielokulturowych nawarstwień w europejskiej rodzinie „małych ojczyzn”.¹⁷⁰

Teren Polski był zawsze miejscem spotkań kultur, narodów i wielu religii. Od początku państwowości spotykają się na obszarze naszego kraju kultury; łacińsko-rzymska, bizantyjsko-grecko-słowiańska oraz w okresie późniejszym religie monoteistyczne – judaizm i islam.

Od czasu wstąpienia naszego kraju do Wspólnoty Europejskiej teren naszego kraju, a szczególnie jego wschodnia część, jest miejscem dialogu i spotkań o złożoności problematyki tożsamości miejsca wielokulturowego pogranicza.¹⁷¹

¹⁶⁶ Johnson P., *Historia Żydów*, Kraków 2004, („Żydzi to najbardziej odporny naród w dziejach. Hebron jest tego dowodem”).

¹⁶⁷ Duč A., *Dzieje 2000 lat Chrześcijaństwa*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2000, („Boże słowo wcieliło się w dokładnie oznaczonym momencie, w określonej społeczności i kulturze, pośród konkretnego ludu”).

¹⁶⁸ Hourani A., *Historia Arabów*, Gdańsk 1995; Kelm T., *Architektura sakralna Sahary*, Arkady 2000; Stępniewska-Holzer B., *Życie codzienne na Bliskim Wschodzie w XIX wieku*, PIW, Warszawa 2002. (Religia będąca syntezą judaizmu i chrystianizmu – początek od 622 roku, hidżry.)

¹⁶⁹ Bing R., *Justynian i Teodora*, Warszawa 1977, Mango C., *Historia Bizancjum*, Gdańsk 1997, Bujak A., *Ruś. Tysiąc lat chrześcijaństwa*, Warszawa 1992, Rybakow B., *Pierwsze wieki historii Rusi*, Warszawa 1983.

¹⁷⁰ Są to regiony, w których autor spędził zawodowo wiele lat kierując zespołami projektowymi, opracowując prace studialne, koncepcje oraz projekty realizacyjne.

¹⁷¹ Wybrane Konferencje Naukowe z ostatniego okresu, dotyczące wielokulturowości regionu pogranicza Europy: a) II Międzynarodowa Konferencja „Architektura bez granic”. *Rola architektury sakralnej w kształtowaniu tradycji krajobrazu kulturowego*, Katedra Architektury i Planowania Przestrzennego Wydziału Inżynierii Budowlanej i Sanitarnej Politechniki Lubelskiej, Lublin 18–19.IX.2006 rok (*Architektura sakralna w kształtowaniu przestrzeni kulturowej Europy, Wielokulturowość architektury sakralnej i jej rola w kształtowaniu tożsamości krajobrazu*)

b) II Międzynarodowa Konferencja Naukowa kultur pogranicza *”Architektura miejsc kultu i pamięci w dialogu narodów i religii”*, Zakład Architektury kultur lokalnych, Wydział Architektury Politechniki Białostockiej, Białystok - Vilnius 02–04.X.2009 rok (Głównym celem konferencji było ukazanie i próba oceny zjawiska wymiany wartości w architekturze miejsc kultu i pamięci, powstałej w wyniku spotkania i dialogu różnych narodów i religii, na obszarach kulturowego pogranicza, w wielu miejscach na świecie).

ILUSTRACJE

3A. REGION MORZA ŚRÓDZIEMNEGO – PÓŁNOCNA AFRYKA (Libia – przez Homera określany kraj leżący bezpośrednio na zachód od Egiptu, a przez Herodota cała Afryka Północna)

Ilustracje: 1) Rysunki naskalne w rejonie Sebha (Sahara); 2) Ulica starego centrum miasta w Libii; Ghadames – miasto na terenie Sahary centralnej (obecnie zbieg trzech granic państw: Tunezji, Algerii, Libii), pierwsza osada sprzed ok. 10 tys. lat (ulice przykryte zadaszeniem z lokalnym doświetleniem i naturalną wentylacją); 3) Stare miasto arabskie w Tripoli (miejsce wczesnej osady fenickiej Oea); 4) Granica imperium Rzymu (Sahara); 5) Meczet z końca XIII wieku (rejon Jalo, Sahara centralna); 6) Villa Selena II-gi wiek n.e. Kolonia rzymska nad Morzem Śródziemnym – zachowana bryła; 7) Leptis Magna, Sabratha, (Region Tripolitanii), miasto okresu imperium Rzymu – fragment zachowanych łaźni; 8) Leptis Magna-Arkada na Forum; 9) Leptis Magna – Bazylika wczesnochrześcijańska; 10) Sabratha, miasto okresu imperium Rzymu – Teatr – widok. (zdjęcia ze zbiorów autora).

3B.1. REGION BLISKIEGO WSCHODU – PÓŁWYSEP ARABSKI

A 11

12

13

14

15

B 16

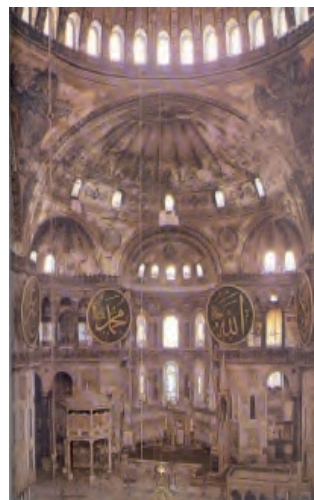
17

18

19

Ilustracje A: 11) Jerozolima plan miasta ok. 20 lat p.n.e.; 12) Jerozolima, Brama Herodowa; 13) Wzgórze Herodionu k/Jerozolimy; 14) Jerozolima główny plac po Synagodze zbudowanej przez Heroda; 15) Współczesny Tel-Awiv – zdjęcie satelitarne wybrzeża. Ilustracje B: 16) Palestyna w czasach Chrystusa; 17) Rekonstrukcja planu Jerozolimy z czasów rzymskich; 18) Wnętrze bazyliki Justyniana z VI wieku; 19) Hagia Sophia, arch. Antemiusz z Tralles i Izydorz z Miletu, wnętrze (zamieniona w wieku XV na meczet).

3B.2. REGION BLISKIEGO WSCHODU – PÓŁWYSEP ARABSKI

C

20

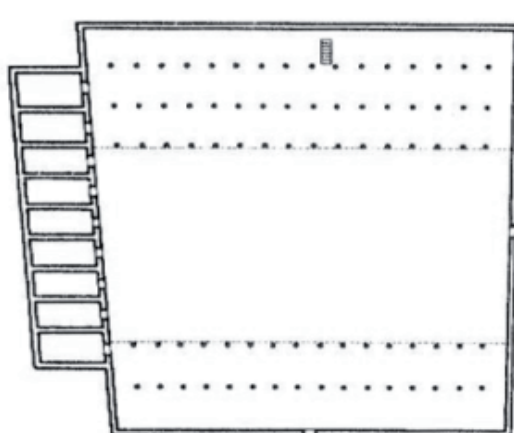
23A

21

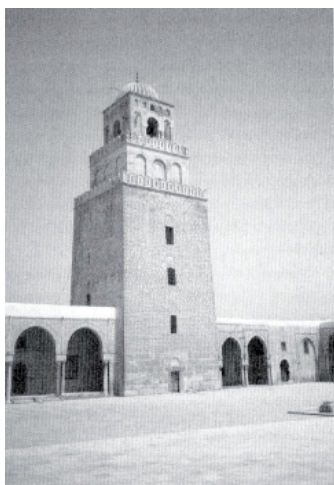

23B

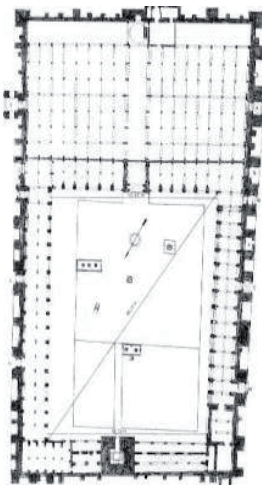
22

24A

24B

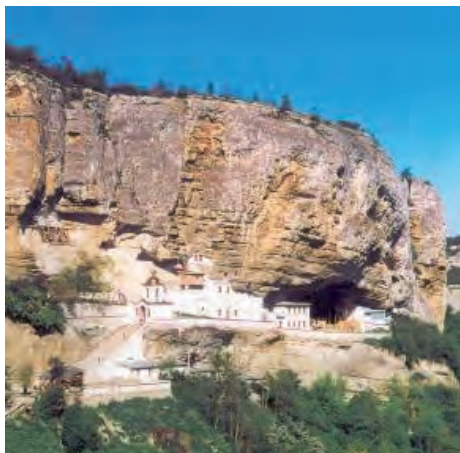
25

Ilustracje C: 20) Mahomet prowadzący do szturmu na Mekkę, 21) Skrzynia z płaszczem Mahometa, 22) Odtworzony plan domu Mahometa w Medynie wraz z dziedzińcem przeznaczonym do modłów, 23A) Wielki Meczet w Kairuanie – najstarszy z obecnie istniejących, widok; 23B) Wielki Meczet w Kairuanie – Plan Meczetu, 24A) Wielki Meczet (Sidi Okba) w Kairuanie (836) – wnętrze; 24B) Wielki Meczet w Suzie (850-851), widok z lotu ptaka; 25) Jerozolima – Wielki Meczet na skale (skarbiec islamu)

3C. REGION WIELKIEJ RUSI

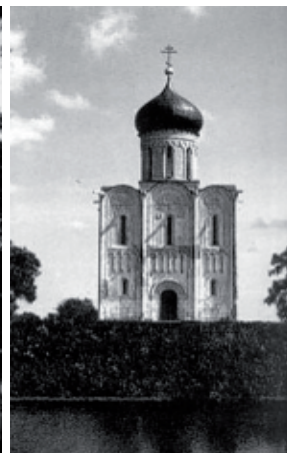
26

27

28

29A

29B

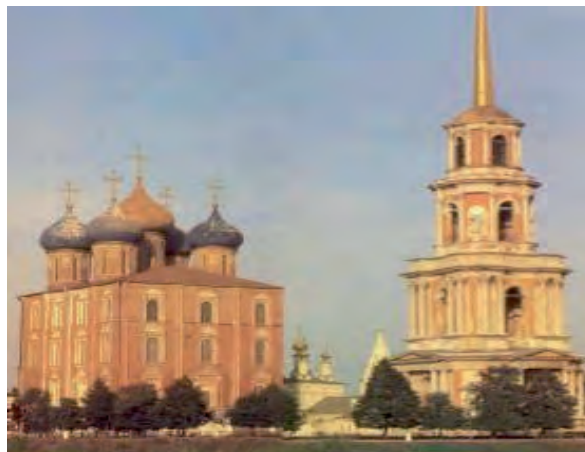
30

31

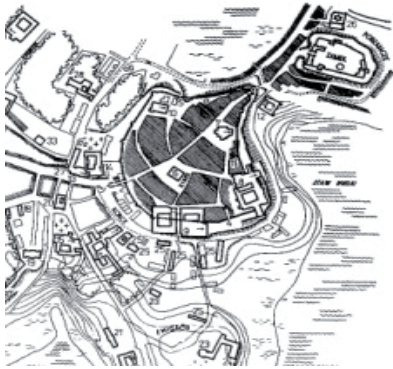
32

Ilustracje: 26) Krym. Uspieński Monastyr, przy drodze do Czufut-Kale w rejonie Bakszysaraj. W głębi widoczne grotty skalne; 27) Sobór w Nowogrodzie Wielkim (1045 – 1050); 28) Sobór Wstawiennictwa Matki Bożej nad rzeką Nerwą (ok. 1165). Wzniesiony przez księcia Włodzimiersko-Suzdalskiego Andrzeja Bogolubskiego w pobliżu Włodzimierza; 29) Wzgórze Kremłowskie w Moskwie – A) Cerkiew Zwiastowania, B) Cerkiew dwunastu apostołów; 30) Wzgórze Kremłowskie w Moskwie – Dekoracyjne zwieńczenia cerkwi; 31) Riazan, Kreml – Siedziba Arcybiskupa oraz cerkiew św. Jana Baptysty (1658); 32) Riazan, Kreml – Uspieński Sobór, Widok.

3D. REGION POGRANICZA JEDNOCZĄCEJ SIĘ EUROPY. LUBLIN

33

34

35

36

37

38

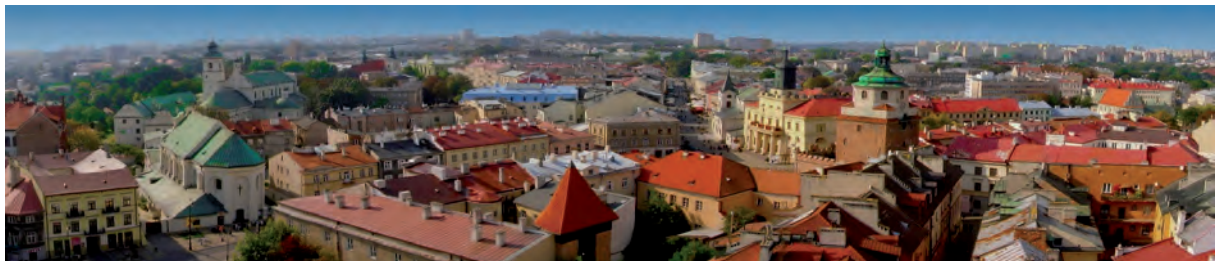
39

40

41

Ilustracje: 33) Plan Miasta w XVI – XVII wieku; 34) Zamek i dzielnica żydowska, rysunek L. Urmowskiego z 1810 roku; 35) Zamek i ulica Kowalska, rok 1860; 36) Kościół św. Mikołaja na Czwartku (1964); 37) Brama Krakowska od strony ulicy Grodzkiej; 38) Gmach Kasy Przemysłowców Lubelskich na rogu Krakowskiego Przedmieścia i Szpitalnej (Kołłątaja) – proj. Gustaw Landau, 39) Stare Miasto na tle Śródmieścia w roku 2000; 40) Zdjęcie satelitarne Placu Litewskiego; 41) Współczesna panorama miasta.

„Poszanowanie dziedzictwa kulturowego i historycznego nie oznacza bezkrytycznego powtarzania form z przeszłości. Znaczy natomiast interpretowanie prawdziwego znaczenia architektury, a przez to jej odnowę (rewaloryzację), nadawanie jej nowej roli w strukturze urbanistycznej.”

KARTA MEGARIDE¹⁷²

III. ZNACZENIE TOŻSAMOŚCI MIEJSCA W KULTURZE POSTINDUSTRIALNEJ I ARCHITEKTURZE XX WIEKU

Druga połowa XX wieku, po głębokim kryzysie w skali światowej, wynikającym z gigantycznych zniszczeń w przestrzeni zbudowanej, spowodowanych tragiczną w skutkach II wojną światową i eksplozją ruchów narodowyzwoleńczych, nadmiernej eksploatacji naturalnych zasobów ziemi, narastających zagrożeń ekologicznych w uprzemysłowionych regionach – to okres rozpoczętych na forum międzynarodowym dyskusji nad nowym obliczem świata.

Potrzeba świadomego budowania miejsca przetrwania człowieka w zgodzie z naturą spowodowała na szeroką skalę rozważania i w konsekwencji formułowanie dokumentów oraz głoszenie idei potwierdzanych dekretemi CIAM¹⁷³ i UIA¹⁷⁴, dotyczących zasad kształtowania procesów oraz programów monitorowania rozwoju z zachowaniem równowagi pomiędzy przestrzenią zbudowaną i przyrodniczą. Dynamiczny rozwój nowych technologii oraz nowych materiałów stosowanych na terenach urbanizowanych, odmiennych od stosowanych przez pokolenia w wybranych miejscach, spowodował potrzebę analizy dla określenia czynników sprzyjających budowaniu wzajemnej równowagi w ekosystemie.

Rozwijająca się epoka globalizacji – stosowania kryteriów zależności: militarnych, gospodarczych, społecznych, kulturowych – rozpowszechnia się niezależnie od stopnia cywilizacyjnego regionu. Widoczna jest w systemach ujednoczenia sposobów handlowania, komunikowania się (telefonii komórkowej, łącza elektronicznego, łączności satelitarnej), uniwersalnych technologiach stosowanych w architekturze, sposobie ubierania się, modzie, showbiznesie, w sposobie współżycia między ludźmi – stwarzając sytuację peryferyjności kultur narodowych i powodując ujednoczenie wzorów współżycia społeczeństw i sposobów postępowania. Do rozwijania się procesu przyczyniają się współczesne środki przekazu, programowa konkurencyjność, bezkrytyczna grabież zasobów naturalnych – czemu służy postęp techniczny w komunikowaniu się. Świat staje się „wioską globalną”.

Jednocześnie druga połowa XX wieku, nazywana fazą postindustrialną – to dynamiczny rozwój informacji, rozwój usług, rozwój wiedzy o stanie zagrożeń, rozwój ludzkiego intelektu oraz poszukiwań technologii energooszczędnych. Okres ten zaczynamy nazywać cywilizacją „trzeciej fali”:

„Pierwotna cywilizacja agrarna o zdecydowanej przewadze rolnictwa w wyniku rewolucji przemysłowej zmieniła się na cywilizację wtórną – przemysłową. Ta zaś wykazuje gwałtowne

¹⁷² KARTA MEGARIDE, Neapol 29 maja 1994 rok.

¹⁷³ Międzynarodowy Kongres Architektury Nowoczesnej (organizacja powstała w La Sarraz w Szwajcarii w 1928 roku i działała do roku 1956, czwarty Kongres CIAM uchwalił Kartę Ateńską w 1933 roku).

¹⁷⁴ Międzynarodowa Unia Architektów – przedstawicielstwo 116 krajowych organizacji architektonicznych, powstałe 28.06.1948 roku w Lozannie w Szwajcarii.

*przesunięcia strukturalne na rzecz usług, które zaczynają dominować w krajach o najwyższej stopie zamożności, prowadząc w nich do początków cywilizacji tercjalnej. Powinna ona ustabilizować się pod koniec XX wieku”.*¹⁷⁵

Formą ostrzegawczą dla przetrwania gatunku ludzkiego, jak też przestrożą, by racjonalnie wykorzystywać zasoby ziemi, jest propagowanie od lat 70-tych XX wieku IDEI ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU. Podczas Kongresu Architektury Polskiej w Gdańsku w dniach 24 – 26 IX 1998 roku stwierdzono, że „u podstaw koncepcji zrównoważonego rozwoju, która zrodziła się jako alternatywa dla industrialnej cywilizacji ilościowego wzrostu, niepohamowanego konsumpcjonizmu, okupionego rozpadem więzi społecznych i rabunkową gospodarką środowiskiem, znalazły się dwa zagadnienia: [1] konieczność zmiany modelu relacji człowiek – środowisko i [2] związana z poprzednią kwestią zmiana modelu stosunków społecznych (paradygmatu społecznego). Istotę koncepcji zrównoważonego rozwoju określają zasady [a] całościowego podejścia do rzeczywistości i do procesów rozwoju, [b] poszanowania zasobów oraz [c] harmonizowania i ingerencji ekologicznych, ekonomicznych i społecznych celów rozwoju”.

Odbywające się w drugiej połowie XX wieku kongresy na szczeblach regionalnych oraz na forum światowym stawiają sprawę ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego oraz ekorozwoju jako nadrzędne w dobie zrównoważonego rozwoju: Deklaracja Sztokholmska, 1972 „Środowisko człowieka”, Konwencja Paryska 1972 „Ochrona Światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego”, „Habitat” Vancouver 1976, Karta Machu-Picchu 1977, Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych, Waszyngton 1987, Raport G.H. Brundtland 1987 „Globalny program działań – Agenda 21”, 1992, Karta Aalborgska 1994, Carta Megaride 1994, Lizbona 1996, Agenda Habitat II, 1996, Nowa Karta Ateńska 1998, Apel Hanowerski 2000, Karta Krakowska 2000, Światowy Szczyt na rzecz zrównoważonego rozwoju 2002, XXI Światowy Kongres UIA 2002, „Apel Wrocławski” 2002.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Arct Z., *Projektowanie architektoniczne zakładów przemysłowych*, Warszawa 1974, s. 30 – 32.

¹⁷⁶ Baranowski A., *Architektura wobec zrównoważonego rozwoju*, Gdańsk 1998, s. 25.

¹⁷⁷ Deklaracja Sztokholmska 1972 „Środowisko człowieka” po raz pierwszy formuje pojęcie polityki ekologicznej oraz precyzuje zasady korzystania z zasobów naturalnych ziemi (I Szczyt Ziemi);

– Konwencja Paryska 1972 r. stwierdza, że „dziedzictwu kulturalnemu i naturalnemu coraz bardziej zagraża zniszczenie, nie tylko wskutek szkód wywołanych przyczynami tradycyjnymi, lecz także wskutek przeobrażeń społecznych i gospodarczych, które pogarszają sytuację przez zjawiska jeszcze groźniejszych szkód i zniszczeń”;

– „Habitat” Vancouver 1976 – Konferencja Narodów Zjednoczonych na temat osiedli ludzkich jest podsumowaniem myśli urbanistycznej XX wieku;

– Karta Machu-Picchu 12 grudnia 1977 – Światowy Kongres UIA (Machu-Picchu 1977);

– Waszyngton 1987, Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych w preambule precyzuje, że: „Wszystkie miasta na świecie są rezultatem mniej lub więcej spontanicznego rozwoju lub opracowanego planu i jako takie są materialnym odzwierciedleniem różnicowania społeczeństw w toku ich dziejów i z tego tytułu wszystkie miasta są historyczne”;

– „Globalny program działań – Agenda 21, 1992 – Szczyt Ziemi w Rio de Janeiro – zobowiązywał narody do przyjęcia koncepcji zrównoważonego rozwoju oraz nowego podejścia do roli i miejsca w przyrodzie (II Szczyt);

– Karta Aalborgska 1994, Dania, „Karta miast europejskich na rzecz zrównoważonego rozwoju”;

– Carta Megaride 1994, Neapol 29 maja 1994 roku, zwróciła uwagę na konieczność „interpretowania architektury”, a nie powtarzania historycznych wzorców;

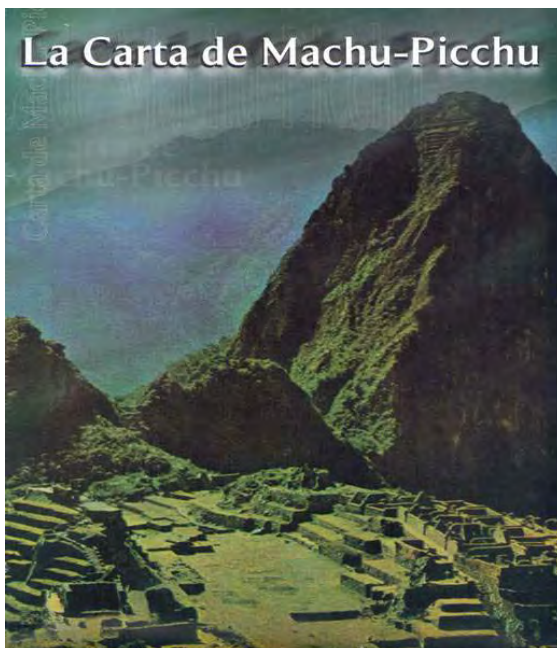
– „Lizboński Plan Działania: od Karty do Działania” – Lizbona 1996;

– Agenda Habitat – szczyt Miast Habitat II, Istambuł 1996 – Konferencja Narodów Zjednoczonych – postulująca skoordynowaną politykę urbanistyczną;

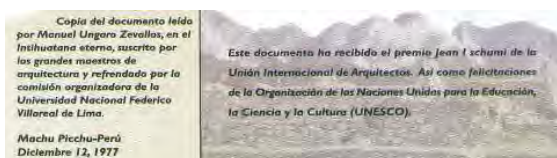
– „Nowa Karta Ateńska”, maj 1998 CIAM;

A

La Carta de Machu-Picchu

B

Ilustracja: 42, Karta „Machu – Picchu” A. Strona tytułowa; B. Podpisy Zarządu UIA, (Kopię Dokumentu otrzymał autor pracy podczas spotkania w siedzibie Stowarzyszenia Architektów Meksykańskich, Meksyk, wrzesień 2003).

- Apel Hanowerski – 2000, „Apel liderów miast Europy u progu XXI wieku”;
- Karta Krakowska 2000 w preambule podkreśla, że „każda wspólnota przez swą zbiorową pamięć i świadomość przeszłości jest odpowiedzialna za identyfikację oraz zarządzanie swym dziedzictwem. Poszczególne składniki dziedzictwa są postrzegane jako nośniki wielu wartości, które mogą zmieniać się w czasie. W tym procesie zmian każda wspólnota rozwija świadomość i poczucie potrzeby dbania o wartości swego wspólnego dziedzictwa.”;
- XXI Światowy Kongres UIA (Berlin 2002) – wezwanie do środowiska architektów, aby kształcić przyszłe pokolenia łącząc idee globalizacji ze świadomością tradycji lokalnych;
- „Apel Wrocławski” 2002 – Kongres Architektów Polskich, Wrocław 17 – 19.05.2002.

Ilustracja: 43, I Kongres CIAM, 1928, Zdjęcie grupowe przed kaplicą zamku La Sarraz (Szwajcaria) – na zdjęciu od lewej stoją: Mart Stam, Pierre Chareau, Victor Bourgeois, Max Haefeli, Pierre Jeanneret, Gerrit Rietveld, Rudolf Steiger, Ernst May Santoris, Gabriel Guevrekian, Hans Schmidt, Hugo Haring, Zavala, Florentin, LeCorbusier, Paul Artaria, Helene de Mandrot, Friedrich Gubler, Rochat, Andre Lurcat, Robert von der Murhll, Maggioni, Huib Hoste, Sigfried Giedion, Werner Moser, Josef Frank, od lewej siedzą: Garcia Mercadal, Molly Weber, Tadevossian. (Zdjęcie pochodzi z pracy: Peter Gosel, Gabriele Leuthau, *Architektura XX wieku*, TASCHEN GmbH Köln, 2006, s. 570).

Na szczególną uwagę zasługuje Światowy Kongres UIA w roku 1997, podczas którego nastąpiło podpisanie Karty „Machu – Picchu” oraz zbliżenie poglądów dotyczących tego istotnego problemu. Zgromadzeni architekci zaapelowali do elit świata o ratowanie naszego wspólnego dziedzictwa kulturowego, ginących cywilizacji występujących w odmiennych kulturowo regionach i oddalonych od tętniących życiem współczesnych aglomeracji w przodujących gospodarczo krajach. Przykład powyższy stał się kamieniem milowym w tworzeniu tezy o symbiozie zbudowanej przestrzeni kulturowej z otaczającą przyrodą oraz możliwością utrzymania tej równowagi przy współczesnej ingerencji projektowo-planistycznej architektów.

Okres powojenny w Polsce sprzyja badaniom związanym z psychologicznymi potrzebami kontaktu człowieka z naturą oraz pojawiającymi się negatywnymi skutkami postępującej degradacji środowiska. Programowe uprzemysłowienie kraju, ingerujące w stan zasobów biologicznych naturalnego środowiska, w tym również w wolnej przestrzeni nie zabudowanej, powoduje niszczenie naturalnych zasobów koniecznych dla zachowania ładu przestrzennego.

Prace badawcze i projektowe rozpoczęte przez Janusza Bogdanowskiego z zespołem doprowadzają do zbliżenia poglądów architektów, urbanistów i ekologów na ten istotny problem cywilizacyjny. Przełom nastąpił jednak dopiero w latach 90-tych XX wieku, po przyjęciu przez państwa członkowskie ONZ zasady zrównoważonego rozwoju jako

wyznacznika cywilizacji XXI wieku. Opracowana przez członków Europejskiej Rady Urbanistów (lata 1995 – 1998) i uchwalona na Kongresie CIAM w Atenach w maju 1998 roku „Nowa Karta Ateńska” wyznaczyła rolę planistów w procesie podejmowania decyzji o zagospodarowaniu z podkreśleniem konieczności prowadzenia dialogu ze społeczeństwem i władzami lokalnymi: „wszystkie opracowania planistyczne muszą być oparte o zasady trwałego i zrównoważonego rozwoju, a ocena wpływu na środowisko powinna być integralną częścią planu i wiązać się z procesem partycypacji społecznej”.¹⁷⁸

Współczesne procesy integracyjne oraz rozpowszechniana zasada zrównoważonego rozwoju spowodowały zwrócenie społecznej uwagi na konieczność ochrony środowiska przyrodniczego oraz przywracanie walorów kulturowych miejsca.

*„Naród, który traci pamięć, traci swoją tożsamość...”,
nie mogę nie pisać, że może stracić, gdy ulice miast,
osiedla, centra zaleje fala modnej,
neomodernistycznej, globalnej architektury, która
właściwie może zaistnieć wszędzie, w każdym
państwie, regionie, w każdej sytuacji krajobrazowo-
topograficznej, słowem w każdym kontekście
przyrodniczo-krajobrazowym i kulturowym”*

K. Kucza-Kuczyński¹⁷⁹

1. POSZUKIWANIE RODOWODU

Okres przemian gospodarczych i otwieranie się nowych rynków na ekspansję nowych technologii rozbudza w świadomości społeczności wielokulturowych regionów konieczność zachowania tradycji lokalnych.

W rozważaniach o poszukiwaniu rodowodu wracamy do pojęć wyznaczających wartościowanie jako sposób postępowania w ocenie zjawisk obiektywnych – niezależnych, oddziałujących na istotę tworzonych dzieł oraz subiektywnych – powstających w rzeczywistym świecie, w tworzonej przez architektów „przestrzeni zbudowanej” oraz ocenianej przez grupy społeczne w określonym miejscu i czasie.

Człowiek, przeobrażając naturę dla doskonalenia własnej egzystencji, wkraczał w otaczającą przyrodę, wprowadzając w krajobraz struktury i formy usprawniające sposób życia, w konsekwencji budując miejsca zamieszkania, kultu, wymiany towarowej oraz pracy – kreował w ten sposób wartość kulturową miejsca.

Jeśli cofniemy się w czasie do okresu imperium rzymskiego i jego podbojów narzucających nową kulturę regionom jego wpływów – stwierdzimy, że forma globalizacji towarzyszy rozwojowi cywilizacyjnemu, uzyskując jednak stopniowo coraz większy zasięg oddziaływania. Okres historycznych podbojów to jednocześnie odkrywanie odrębnych kulturowo regionów, szanujących własne tradycje kulturowe, religie, sposoby budowania, ubierania się, a także odmienne struktury społeczne.

Rozpoczęty w XIX wieku okres rewolucji przemysłowej oraz postępująca w XX wieku standaryzacja życia, nastawienie konsumpcyjne krajów gospodarczo rozwiniętych doprowadziły do tworzenia się ponadczasowych systemów uzależnienia politycznego

¹⁷⁸ Nowa Karta Ateńska, Kongres CIAM w Atenach 1998.

¹⁷⁹ Kucza-Kuczyński K., *Czwarty wymiar architektury*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 1982.

i ekonomicznego, przy jednoczesnym rozwoju „wysoko technologicznego” systemu informacyjnego, co pod koniec tzw. „trzeciej fali” skutkuje powstawaniem „megastruktur”.¹⁸⁰

Człowiek żyjący w „betonowych miastach” w otaczającym go zdegradowanym środowisku przyrodniczym, uczestnicząc w ciągłym pościgu za postępem, zaczyna być zmęczony i zmierza do zmiany, do przewartościowania, widząc potrzebę większej ekologii życia, przyczyniając się równocześnie do zmiany takich pojęć jak przestrzeń, krajobraz, czas przemijania, świadomość tożsamości oraz w konsekwencji do zmian w elitach władzy, od elit „współczesnej oligarchii przemysłowej” do demokracji.

W pierwszej połowie XX wieku podejmowane były działania skierowane na ujednoczenie systemu projektowania i promowania tzw. „stylu międzynarodowego”. Zorganizowana w roku 1931 w Nowym Jorku przez arch. Henrego Russella Hitchcocka i Philipa Johnsona wystawa modernistycznej architektury w Museum of Modern Art otwiera okres stylu międzynarodowego: „*Idea stylu znów stała się aktualna i nośna. Styl współczesny, obejmujący cały świat, jest jednolity i spójny, a nie fragmentaryczny jak wiele budowli pierwszej generacji nowoczesnych architektów*”.¹⁸¹ Również propozycje miast idealnych składane przez europejskich architektów oraz plany miast przemysłowych z przełomu XIX i XX wieku były systemowymi rozwiązaniami, zmierzającymi do ujednoczenia ponadregionalnych form komunikacji poprzez architekturę.

Trwające procesy integracyjne spowodowały oddolne budzenie się w społeczeństwach świadomości regionalnej odrębności narodowej, kulturowej. Ten masowy odruch, wynikający z potrzeby związku z miejscem urodzenia, z historią naszych przodków oraz z wyrastaniem wielu pokoleń we wspólnej kulturze i tradycji, jest podświadomym protestem przeciwko postępującej degradacji środowiska przyrodniczego oraz przestrzeni zurbanizowanej. To zwrot w historii, skierowany na poszukiwanie własnego oraz zbiorowego rodowodu.

*Tożsamość miejsc w przestrzeni urbanistycznej
związana jest w dużej mierze z ich przeszłością
historyczną i tradycją o wymiarze zarówno użytkowym
jak i symbolicznym.”*

Zbigniew Paszkowski¹⁸²

2. KSZTAŁTOWANIE TOŻSAMOŚCI

Spośród ukazujących się na rynku wydawniczym publikacji dotyczących zagadnień tożsamości zwraca uwagę publikacja Uniwersytetu Warszawskiego zatytułowana „*Tożsamość bez granic. Współczesne wyzwania*” pod redakcją naukową Elżbiety Budakowskiej.¹⁸³ W przedstawionych w publikacji artykułach zwraca się uwagę na skłaniające do refleksji

¹⁸⁰ Bieda K., Palej A., „*Krajobraz trzeciej fali*”, VI Ogólnopolska, I Międzynarodowa Konferencja Instytutu Projektowania Urbanistycznego, Kraków, 23 – 24 kwietnia 1999. *Czynnik kreacji w projektowaniu urbanistycznym. Kreacja współczesnego miasta: realizacja, zapisy rozwoju, teoria*. Termin użyty za A. Tofftem (*Trzecia fala*, 1980 i szereg innych publikacji tego autora) rozumiany jako całokształt przemian towarzyszących formowaniu się cywilizacji poprzemysłowej.

¹⁸¹ Gosel P., Leuthau G., *Architektura XX wiek*, TASCHEN, Kolonia 2006, s. 237.

¹⁸² Paszkowski Z., *Tradycja i innowacja w twórczości architektonicznej*, Szczecin 1997.

¹⁸³ Praca zbiorowa (redaktor naukowy E. Budakowska), *Tożsamość bez granic. Współczesne wyzwania*, Wydawnictwo UW, Warszawa 2005, (B. Misztal, Katolicki Uniwersytet w Waszyngtonie USA, *Tożsamość jako pojęcie i zjawisko społeczne w zderzeniu z procesami globalizacji*, T. Pilch, UW, *W poszukiwaniu wspólnych fundamentów wartości Europy*, E. Budakowska UW, *Współczesne migracje a nowe wyzwania wobec identyfikacji narodowo-kulturowej*, W. Misiak UW, *Tożsamość a przyszłość państw narodowych*, G. Babiński UJ, *Tożsamość na pograniczach*, M. Libiszowska-Żółtowska UW, *Konwersja jako reorientacja tożsamości*).

procesy przemian wywołanych zmiennością rzeczywistości społecznej: „... w jaki sposób w nowych uwarunkowaniach dokonać koniecznego zintegrowania jednostek i zbiorowości w nową formułę kapitału społecznego”.¹⁸⁴ Problem jest złożony, gdy weźmiemy pod uwagę trwające od końca XX wieku poszukiwania i podejmowane próby zdefiniowania tożsamości europejskiej, przy jednoczesnym uwzględnieniu wielowiekowej odrębności kulturowej poszczególnych państw, przy stale rosnącej migracji, mającej wpływ na zwiększający się relatywizm wobec zasobów kulturowych państw przyjmujących emigrantów oraz przy zauważalnym kształtowaniu się wielokulturowości terenów pogranicza. Powraca przy tym wielowarstwowy problem tożsamości lokalnej, wywodzącej się z tradycji „małych ojczyzn” z cennymi, odmiennymi zasobami rodzimej tradycji.

W kształtowaniu tożsamości zasadniczą rolę odgrywa kwestia autoidentyfikacji oraz postrzeganie jednostki przez wspólnotę lokalną. Często zadajemy pytanie, czy autorytet jest nadal osobliwym wzorcem postawy uznawanej przez środowisko.

Otwarcie się granic wprowadza powszechny schematyzm, powtarzalność, zunifikowane wzorce nie liczące się z kontekstem miejsca i tożsamością architektury regionalnej, co powoduje odradzanie się nurtu utożsamiania się – identyfikacji z kulturą, miejscem, miastem regionem.¹⁸⁵ Utożsamianie się z miejscem to przyznawanie się do rodziny, rodzimych obyczajów, a w nieco szerszym zrozumieniu do grupy społecznej, do jej systemów wychowawczych oraz jej tradycji budowania. Architektura tożsamości zatem jest wynikiem czerpania z rodzimych zasobów formowania układów funkcjonalnych i przestrzennych, stymulująca sposoby współżycia społeczeństwa oraz asymilująca obyczaje i kulturę¹⁸⁶ grup społecznych.

W artykule *Tożsamość a kreacja* Zbigniew Paszkowski na postawione przez siebie pytanie: „Czy istnieje związek między kreacją a tożsamością?” prowadzi analityczny wywód, stwierdzając: „Tożsamość operuje znanym kodem przekazu. Projektowane formy i rozwiązania przestrzenne są zrozumiałe tylko wówczas, gdy twórca operuje znanym odbiorcy kodem przekazu. W kodzie tym zawarta jest wieloraka informacja – również o przynależności lokalnej. Kreacja jest natomiast pojęciem szerokim. Mieści się w tym pojęciu zarówno operowanie „materiałem genetycznym miejsca”, jak i posługiwanie się nowymi tworzywami oraz tworzenie nowych zestawień kompozycyjnych... Może mieć charakter rodzimy (wernakularny), emanować tożsamością – ale może być też innowacyjną próbą wprowadzenia nowości w istniejące środowisko kulturowe”.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Tamże s. 49 – 71.

¹⁸⁵ [Za:] Z. Paszkowski, *Tożsamość a kreacja w urbanistyce*, Zeszyty naukowe PK 6/99 s. 140, Tożsamość miejsca definiuje Kevin Lynch jako to, co dostarcza indywidualności i odrębności od innych miejsc i służy jako podstawa do uznania danego miejsca za oddzielną, samodzielnie jednostkę.

¹⁸⁶ Rodziński A., *Osoba i kultura*, Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1985, s. 137, *Kultura społeczna – rozumiana jako styl życia wyznaczony przez akceptowane zbiorowo wzory myślenia i działania, a więc w ostatecznym rozrachunku przez pewne aksjologiczne opcje i preferencje zdobywające przewagę w tym, że myślenie i działanie – oscyluje pomiędzy skrajnościami podobnie jak indywidualna osobowość. Wiadomo, że całe społeczeństwa bywają nastrojone w jakiejś epoce w specyficzny sposób, zresztą z tej głównie przyczyny dana epoka jest właśnie jakąś epoką. Dziejowy zakręt, na którym znajduje się dziś nasza kultura narodowa, naznaczony jest usiłowaniem wyłamania się z bezdusznej formalistyki, z rygorów myślenia i wartościowania pryncypialistycznego.*

¹⁸⁷ Paszkowski Z., *Tożsamość a kreacja w urbanistyce*, Zeszyty naukowe PK 6/99, s. 139 – 144. *Tożsamość architektury to taki zbiór jej cech, który pozwala na określenie jej przynależności do konkretnego regionu czy rejonu.*

Potwierdza zatem konieczność ochrony tożsamości miejsc, przyzwalając na twórczą ingerencję innowacyjnymi metodami. Píše: „*Ochrona tożsamości miejsc jest obroną przeciwko przekształceniom, zmieniającym zasadniczy „kod genetyczny” przestrzeni urbanistycznej. Wszelkie działania przestrzenne akceptujące ten kod przyczyniają się do zachowania urbanistycznej tożsamości, nawet jeśli wprowadzają innowacyjne rozwiązania w skali architektonicznej*”.¹⁸⁸

Zatem powinniśmy w szczególnie ważnych zasobach przestrzeni zbudowanej określać granice, w których poszanowanie tożsamości staje się priorytetem. Z pewnością do tak cennych zasobów zaliczyć trzeba przestrzeń starych miast oraz historycznych zespołów urbanistycznych. Dlatego architekt ingerujący w tę przestrzeń oraz pragnący uszanować kontekst miejsca w sposób kreatywny winien „interpretować znaczenie lokalnego >> kodu << architektury”. Podkreślić należy, że nadrzędnym celem w twórczości architektonicznej jest kreacja estetycznej przestrzeni, zapewniającej optymalne warunki funkcjonalne w symbiozie i w zgodzie z otoczeniem i krajobrazem. To często otoczenie jest źródłem inspiracji i stawia wyzwanie dla kreatywnych rozwiązań.

W przedstawianych w pracy przykładach celem nadrzędnym było poszanowanie przestrzeni kulturowej w otoczeniu miejsca, wyzwalające inwencje twórcze w postaci wariantowania wizji rozwiązań architektoniczno-urbanistycznych, inspirujące do poszukiwań uwarunkowań kontekstu miejsca.

Drogą poznawania było również zdefiniowanie odrębności religijnej regionu, często w symbolice lub mistycznym przesłaniu, a także sposobie kultywowania tradycji oraz stosowania lokalnych materiałów i systemów budowania, z akcentowaniem detalu jako „wyróżnika”. Często potwierdzały się tezy stawiane przez E. Cassiera: „...*symbol jest częścią ludzkiego świata treści, zaś sygnał jest częścią fizycznego świata bytu*”.¹⁸⁹

W prowadzonych pracach (w przedstawionych przykładach) kontekst miejsca odgrywa bardzo dużą rolę inspirującą, a jednocześnie motywuje do poszanowania tożsamości oraz rozwiązywania problemów wynikających z uwarunkowań miejscowych. Możliwość projektowania w odmiennych kulturowo miejscach motywowała autora do poszukiwań w zasobach kulturowych i krajobrazowych, prowokując do odmiennych interwencji twórczych.

Przebywanie wśród mieszkańców tych regionów, uczestniczenie w spektaklach, spotkaniach, obrzędach ludowych, budowało podświadomie konieczność poszanowania tych tożsamości oraz gotowość do wzbogacania przestrzeni o nowe interpretacje, zgodne ze sferą znaczeniową miejsca, a często z jego symboliką.

¹⁸⁸ Tamże, s. 141

¹⁸⁹ G. Durand w książce *Wyobrażenia symboliczne*, PWN, Warszawa 1986, s. 64 przytacza tezy E. Cassiera, odnoszące się do roli symboli w życiu populacji.

IV. WYBRANE ROZWIĄZANIA W ARCHITEKTURZE I URBANISTYCE Z UWZGLĘDNIENIEM KRYTERIUM TOŻSAMOŚCI MIEJSCA

IV.1. WPROWADZENIE

Dla przeanalizowania przyjętych zasad twórczej aktywności zawodowej architekta ingerującego w zastany kontekst miejsca zostały wybrane przykłady zrealizowanych polskich i europejskich rozwiązań projektowych, które uwzględniały istniejący „kod zapisu” – kryterium tożsamości miejsca, chroniąc zachowane treści a także przykłady, w których poprzez kreację następuje nadawanie nowych znaczeń.

Wybrane przykłady realizacji w Polsce :

„Konserwacja i modernizacja obiektu dawnej biblioteki Opactwa Benedyktynów w Tyńcu”. Opactwo jest klasycznym zespołem wyrastającym z lokalnej tradycji, który wraz z restytucją zachowanych śladów dziejowych transformacji otoczenia jako zaproponowany „rezerwat kultury” jest zapisem pamięci dziedzictwa kulturowego. Zaproponowana forma ekspozycji poprzez „ścieżki historyczno-kulturowe” jest kreatywną formą edukacyjną o naszej tożsamości.

„Rozbudowa zespołu obiektów Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie”. Szczególną uwagę dla analizowanego kryterium „tożsamości miejsca” zwraca zrealizowany projekt nowego skrzydła z elewacją modernistyczną z wydatnymi pilastrami dostosowanymi do zabytkowego Głównego Budynku ASP przy placu Matejki. Autorzy projektu umiejętnie wkomponowali współczesną formę wchodząc w XIX-wieczny neorenesansowy zespół Akademii oraz szanując miejsce szczególne dla kultury – rejon pobliskiego średniowiecznego centrum Krakowa.

„Skwer Herberta Hoovera w Warszawie”. Nowe zrealizowane zagospodarowanie jest przykładem regeneracji przestrzeni publicznej poprzez wprowadzenie aktywnych integrujących funkcji placu, które spowodowało, że jest on chętnie odwiedzanym miejscem spotkań. Szanując kontekst miejsca oraz współczesne rozwiązania kompozycyjne i materiałowe, twórcy – wprowadzając nową ożywcza jakość – uszanowali kryterium tożsamości miejsca.

„Rozbudowa Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego”. Zaprojektowana w otaczający nadwiślański krajobraz bryła budynku z pnąciami zieleni na elewacjach oraz wykonaną w patynowanej zieleni elewacją główną wraz z pokrywającym dachy ogrodem jest manifestacją połączenia „*natury z kulturą*.” Zrealizowany obiekt jest przekazem – według autora – jako *nowo odczytana i zinterpretowana „symboliczna jedność przeciwieństw kultury i natury”*. Nowy obiekt jest przykładem poszanowania środowiska przyrodniczego z kreowaniem nowej tożsamości miejsca.

„Adaptacja XIX-wiecznych zabudowań fabrycznych na centrum „Manufaktura w Łodzi””. Zrewitalizowany w ostatnich latach XIX-wieczny zakład włókienniczy jest przykładem dialogu pomiędzy tym co stare, wartościowe i co nowe, estetyczne i funkcjonalne. Przykład potwierdza intuicyjne poszukiwanie przez architektów koniecznej zrównoważonej egzystencji dla współcześnie wprowadzonych funkcji i treści. Obiekty zachowują współczesny kontekst, godzą „stare” z „nowym” równoważąc relacje pomiędzy koniecznym rozwojem gospodarczym a kulturą, szanując jednocześnie dziedzictwo przypisane do miejsca.

Muzeum sztuki i techniki japońskiej „Manggha” w Krakowie.¹⁹⁰ Obiekt powstały na wprost Wzgórza Wawelskiego zlokalizowany na przeciwnym brzegu Wisły jest miejscem spotkań dwóch jakże odmiennych kultur i tradycji. Inspiracją dla twórcy obiektu wchodzącego w relacje z Wawelem była „metafora dwóch sfalowanych linii” odczytana z nurtu rzeki oraz znanego, a będącego w zbiorach Jasińskiego, japońskiego drzeworytu autorstwa Hokusai.

Wybrane przykłady realizacji europejskich :

„Muzeum Ara Pacis w Rzymie”. Obiekt jest współczesną formą estetycznego „opakowania” zachowanego w oryginale Ołtarza Pokoju cesarza Augusta – dowodu poszanowania kultury starożytnych Rzymian, potwierdzeniem trwania tożsamej kulturowo Europy. Współczesna forma budynku powstała dla ochrony i ratowania niszczącego zabytku, w której autor używając nowoczesnego języka architektury nie zapomniał o podkreśleniu i eksponowaniu centralnie ustawionego w muzeum ołtarza.

„Muzeum Akropolu w Atenach”. Zlokalizowany na pozostałościach ruin historycznych Aten u podnóża wzgórza Akropolu nowoczesny budynek muzeum kompozycyjnie nawiązuje do proporcji Partenonu oraz rysunku zagospodarowania wzgórza, jest przykładem intuicyjnego poszanowania tradycji i kontekstu miejsca przez architekta stosującego współczesne formy przekazu.

„Realizacje Martina Drahowskiego w Koszycach”. Przedstawione przykłady zrealizowanych projektów potwierdzają umiejętne operowanie przez architekta lokalnym materiałem oraz formą architektoniczną przy współczesnych ingerencjach twórczych oraz potrzebę szczerego operowania formą z zachowaniem skali z zapisu lokalnego „kodu”. Autor potwierdza w projektach skuteczne i świadome działanie stosując kryterium tożsamości miejsca.

„Auditorio de Tenerife”. Auditorium zrealizowane na największej z Wysp Kanaryjskich, Teneryfie jest symbolem przybycia na wyspę nowej, współczesnej formy architektonicznej respektującej tradycję i kontekst miejsca. Zaproponowana forma sali koncertowej *symbolizuje przykryty potężnym liściem południowy namiot współczesnych nomadów nowych idei, a także przybycie z otwartej przestrzeni nowej jakości.*¹⁹¹ Auditorium porządkuje dotychczasowe kontenerowe nadbrzeże miasta, wkomponuje się w otoczenie tworząc nową tożsamość, lecz zachowując lokalną tradycję treści.

„TEA. Centrum Sztuki Współczesnej. Santa Cruz, Teneryfa.” Współczesna forma architektoniczna zlokalizowana wśród postkolonialnej zabudowy miasta, poprzez zastosowany “kod przestrzenny”, bogato ażurowane ściany wykonane z żelbetu przy użyciu lokalnego kruszywa pochodzenia wulkanicznego, nawiązuje z otoczeniem dialog wzajemnie

¹⁹⁰ Lenartowicz K., *Tożsamość architektury – tożsamość architekta*, Materiały z Konferencji Naukowej KONGRES KULTURY POLSKIEJ 2000, *Architektura i dobra kultury, tożsamość i kontynuacja tradycji*, PAN o/Kraków, PK Kraków 2000, s. 105 – 109. ... *Musimy przyjąć do wiadomości fakt, że japoński obiekt stał się w przestrzeni Krakowa znakiem określającym tożsamość miasta w kategorii najnowszej architektury. Nie ma nic z tradycyjnych form architektury miejsca, ale z tym miejscem dobrze się wiąże, przez metaforę fali, otwarcia widokowe i właściwą skalę. Mamy tu więc do czynienia z realizacją odwiecznie obowiązującej zasady dobrej kontynuacji, którą u nas formułował i postulował Juliusz Żórawski, kontynuacji tradycji dobrej roboty rzemieślniczej. Takie próby, osadzone w głęboko rozumianej tradycji miejsca, a nie tylko w znajdującym chwilowe uznanie powielaniu motywów zewnętrznych, są jednak rzadkie – łatwiej udaje się grać na sentymentach.*

¹⁹¹ Wrana J., *Współczesna forma architektoniczna a kontekst miejsca*, Czasopismo Techniczne PK 1-A/2009, Z. nr 7, s. 589 – 593; Wrana J., *Santiago Calatrava – rzeźbiarz w żelbecie*, INŻYNIERIA i BUDOWNICTWO (Miesięcznik Polskiego Związku Inżynierów i Techników Budownictwa), nr 8/2010, s. 413 – 414.

przenikających się przestrzeni. Układ budynku umożliwił wyciszenie wnętrza od codziennego życia miasta, powodując jednocześnie ich wzajemne przenikanie. Tworząc nową tożsamość zachowano treści znaczeń kulturowego dziedzictwa.

Projekty Mario Botty. a) „San Carlo Alle Quattro Fontane w Lugano”. Projekt jest symbolicznym hołdem dla pierwszej realizacji w Rzymie słynnego włoskiego architekta Borrominiego. Stworzony model w skali 1:1 z modularnych paneli, bez zewnętrznych elewacji, zlokalizowany w górskim rejonie dzieciństwa artysty nad zatoką jeziora Lugano, jest przypomnieniem „pamięci” z zasobów dziedzictwa we współczesnym języku przekazu; b) „Kościół i Centrum Duszpasterskie w Seriate”. Współczesny obiekt kościoła na planie kwadratu wraz z wydłużoną formą budynku duszpasterstwa (zlokalizowany w sąsiedztwie XVII-wiecznego kościoła), wykonany z materiałów stosowanych w przeszłości: kamień w kolorze czerwonym, drewno, złoto, nawiązuje do historycznej formy zlokalizowanego obok istniejącego obiektu.

„Gmach Narodowej Opery i Baletu w Oslo”. Od otwarcia w roku 2008 ten największy obiekt kultury w Norwegii stał się nowym symbolem stolicy. Zlokalizowany w centrum miasta kojarzy się z „wielką krą lodową z fiordu”. Poprzez przyjętą formę oraz zastosowane materiały tworzy „nową tożsamość” z poszanowaniem zapisów treści z zasobów narodowych.

1. REALIZACJE POLSKIE

Dla z ilustrowania przyjętej „TEZY PRACY” kryterium świadomego działania architekta dla poznania i zrozumienia specyficznych cech przestrzeni opisującej wszystko, co zwykle się rozumieć pod pojęciem „TOŻSAMOŚCI MIEJSCA” – wybrane zostały zrealizowane rozwiązania projektowe z ostatniej dekady, w których autorzy ingerują świadomie w zastaną przestrzeń oceniając „jej właściwości”. Twórcy w przedstawionych przykładach, stosując współczesny język architektonicznej interpretacji, uzyskali czytelny i zrozumiały przekaz – komunikat przestrzenny – dla odbiorców.¹⁹²

1A. KONSERWACJA I MODERNIZACJA OBIEKTU DAWNEJ BIBLIOTEKI OPACTWA BENEDYKTYNÓW W TYŃCU

Z. RADZIEWANOWSKI Z ZESPOŁEM

UWARUNKOWANIA KULTUROWE

PRZEKSZTAŁCENIA W PROCESIE HISTORYCZNEGO ROZWOJU

Dziedzictwo kulturowe zespołu zabudowań Opactwa Benedyktynów w Tyńcu posiada walor unikalny – przede wszystkim ze względu na istniejącą możliwość ochrony, a więc zachowania tego dziedzictwa i przekazania go przyszłości nie tylko w postaci struktury budowli, ale także jej otoczenia nasyconego śladami niezwyklej tysiącletniej przeszłości.

Opactwo Tynieckie stanowi klasyczny przykład „zespołu tradycyjnego” o znaczących indywidualnych cechach, a zarazem zespołu wyrastającego z lokalnej tradycji. Dziejowe

¹⁹² Przykładem realizacji z końca XX wieku, w którym twórcy świadomie oceniając przestrzeń stworzyli wybitne dzieło posługując się pretekstem dla „zapisu idei Drogi do Czterech Bram”, jest projekt Dariusza Kozłowskiego, Marii Misiągiewicz, Wacława Stefańskiego, *Wyższe Seminarium Zgromadzenia XX Zmartwychwstańców w Krakowie*, (1985 – 1993); D. Kozłowski, *Dzieło architektoniczne w przestrzeni miasta – o formie, kontekście, użyteczności*, Czasopismo Techniczne PK, z. 6-A/2008 s. 86 – 89. *Przestrzeń bez właściwości czyli „przestrzeń pusta”*. [Za:] *Sztuka Świata, Pochwała różnorodności. Architektura po roku 1960*. Przemysław Trzeciak, Arkady, Warszawa 1996. ... *Ta grupa architektów tworzy eksperymentalne, wnoszące swobodę wyobraźni przestrzennej i wyraziste symboliczne treści w postmodernizmie.*, Wrana J. *Poszukiwanie piękna w architekturze współczesnej*, Czasopismo Techniczne PK 6-A/2007, Z. nr 13, s. 477 – 481

transformacje zespołu urbanistycznego Opactwa Benedyktynów w Tyńcu, i jego otoczenia stanowią wybitną wartość kulturową, a ich restytucja, a także sama ekspozycja ich śladów w ukształtowaniu funkcjonalno-przestrzennym, stanowić będzie istotny wkład w zachowanie dziedzictwa kulturowego rejonu Tyńca, a także Krakowa oraz Polski.

Program adaptacji „Wielkiej Ruiny”¹⁹³ stanowiącej zachodnią część południowego skrzydła założenia Opactwa przewiduje wykorzystanie tego obiektu na cele turystyczno-konferen- cyjne: powierzchnia ok. 1800 m² oraz recepcję dla pielgrzymów o powierzchni ponad 800 m². W piwnicach, na parterze i I-szym piętrze, z wątkami romańskimi, gotyckimi i barokowymi, powstaje muzeum przedstawiające dzieje Opactwa i Zakonu. Ekspozowane tu będą starodruki, dawne naczynia i szaty liturgiczne, miedzioryty ukazujące życie klasztorne itp. Odtworzono również wystrój wnętrza gabinetu opata z XVIII wieku.

Do ekspozycji zasobów historycznych Opactwa zastosowane zostaną również środki multimedialne. Pomieszczenie dawnej biblioteki na I-szym piętrze będzie pełnić funkcje sali przeznaczonej na konferencje, koncerty i wystawy czasowe mieszczące ok. 100 osób. Na drugim piętrze i poddaszu utworzono prawie 30 pokoi mieszkalnych z łazienkami.

Poza odrestaurowaniem oryginalnych wątków budowli, dla zachowania spójności przestrzennej, odbudowano w sposób tradycyjny sklepienia bądź ich fragmenty w wybranych pomieszczeniach przyziemia i piętra.

Projekt wystroju wewnątrz zakładał ekspozycję autentycznych wątków murów będących zapisem kolejnych faz rozwoju w dziejach Opactwa. Została też „zrekonstruowana” barokowa kamienna posadzka dawnej biblioteki w postaci czarno-białej szachownicy. Jednocześnie sposób wykonania tej posadzki ukazuje współczesne osiągnięcia techniczne, dzięki którym można było zastosować zwielokrotnione wymiary płyt kamiennych. Podobnie zostały potraktowane wszystkie nowe partie murów ceglanych i żelbetowych stropów, szczerze ukazujące swoją współczesną prowinienę.

Aby podkreślić rolę kulturową Opactwa w strukturze zagospodarowania przestrzennego Krakowa opracowano schemat pożądanych optymalnych relacji systemowych (tezę 1).

TEZA 1. Dotycząca systemowych zależności planowanej rekonstrukcji i rewitalizacji dawnej biblioteki Opactwa Bernardynów w Tyńcu na cele kultury:

¹⁹³ Dane i materiały do opisu uzyskano od autora projektu Z. Radziewanowskiego”

Sekwencja prac studialnych i projektowych:

– program funkcjonalno-użytkowy rekonstrukcji i rewitalizacji zabytkowej zabudowy Opactwa Benedyktynów w Tyńcu; Z. Radziewanowski, 2005;

– badania architektoniczno-konserwatorskie zachodniej części skrzydła południowego kompleksu zabudowań Opactwa Ojców Benedyktynów w Tyńcu, określanego jako „*Wielka Ruina*”; autor: W. Niewalda, 1985 – 1987r.

– inwentaryzacje fotograficzne części założenia klasztorного; wyk. Biuro Fotografii i Pomiaru Osnów – KPG sp. z o.o.; 1995 i 2005;

– program prac konserwatorskich z 2006 r.; autor: A. Kozioł;

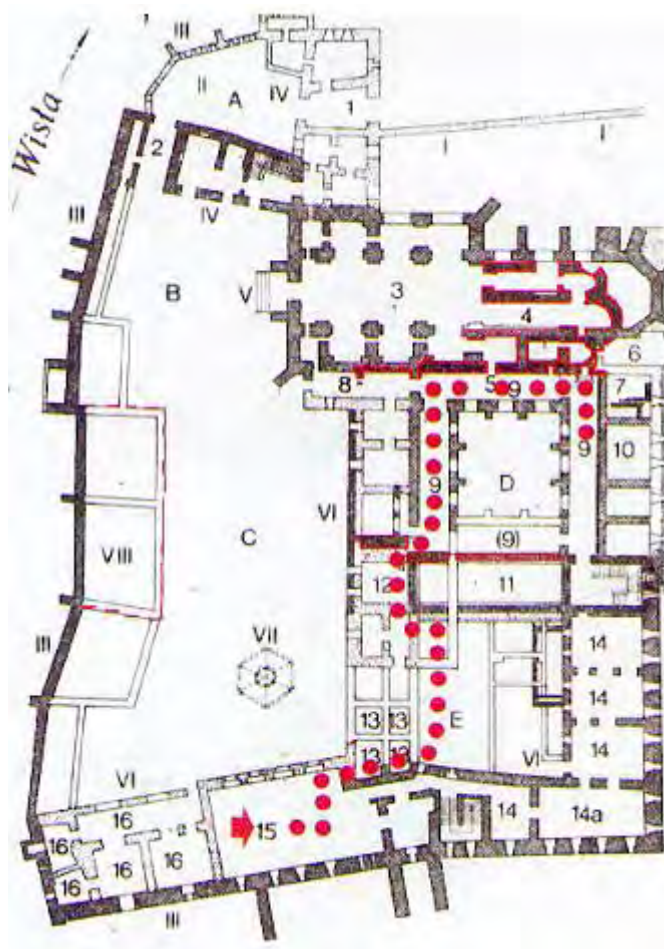
projekt architektoniczny dotyczący 4 etapu odbudowy założenia klasztorного Ojców Benedyktynów w Tyńcu części określanej jako „*Wielka Ruina*” autor: Z. Radziewanowski i M. Arct-Ponikiewska, 1989;

– program konserwatorsko-modernizacyjny budynku dawnej biblioteki Opactwa Benedyktynów w Tyńcu 2006, obejmujący projekt zagospodarowania terenu, projekt architektoniczno-budowlany, projekt architektoniczny aranżacji wnętrza, specyfikacje techniczną wykonania i odbioru robót; autor: Z. Radziewanowski, Z. D. Radziewanowski i J. M. Radziewanowska, 2006;

– projekt zastępczy architektoniczny „Odbudowy i renowacji budynku dawnej biblioteki Opactwa Benedyktynów w Tyńcu na cele kultury”, autor; Z. Radziewanowski, Z. D. Radziewanowski, J. M. Radziewanowska, 2008.

- założenie urbanistyczne Opactwa Benedyktynów w Tyńcu – rezerwat kulturowy;
- Tynieck Park Kultury;
- Tyniecko - Bielański Park Kulturowy;
- struktura Zagospodarowania Przestrzennego Krakowa;
- system ścieżek historyczno-kulturowych.

OPACTWO BENEDYKTYNÓW W TYŃCU

Dzielnice: A. Zamkowy, B. Kościelny, C. Klasztorny, D. Wirydarz klasztorny, E. Podwórko klasztorne

Obiekty: 1. Brama wjazdowa barokowa, 2. Brama przejazdowa gotycka, 3. Kościół gotycki, 4. Kościół romański (relikty), 5. Romański portal, 6. Zakrystia, 7. Skarbczyk, 8. Sień, 9. Krużganki, 10. Kapitularz, 11. Stary refektarz (romański), 12. Romańskie podziemie, 13. Dawne izby służebne, 14. Część odbudowana po II wojnie światowej (kuchnia, nowy refektarz, biblioteka, I piętro i poddasze – cele zakonne), 14. a. Nowy refektarz, 15. Dawna biblioteka, 16. Dawne pomieszczenia gospodarcze

Zabudowania: Północna część klasztornej muru obwodowego, II – Miejsce usytuowanie dawnego zamku, III – Mur obronny, IV – Opatówka, V – Kościół, VI – Zabudowania klasztorne, VII – Studnia, VIII – miejsce dawnego starostwa,

Mury lub relikty: romańskie, gotyckie, barokowe, zachowane fundamenty murów (odkryte i nie odkryte)

- Proponowany przebieg trasy zwiedzania najstarszych zabytkowych fragmentów Opactwa
- Proponowany taras widokowy z ekspozycją wyniesiony ponad poziom terenu oraz zaznaczenie zarysu murów dawnego starostwa
- Fragmenty zabytkowych murów (romańskie, gotyckie)

Ilustracja: 44, Wnioski dotyczące programu funkcjonalno-użytkowego renowacji skrzydła południowo-zachodniego „Wielkiej Ruiny”.

Proponowaną formą ekspozycji walorów postulowanego „zespołu tradycyjnego” opactwa w Tyńcu są „ścieżki historyczno-kulturowe”: w obrębie zabudowy Opactwa Benedyktynów, w ramach założenia urbanistycznego opactwa, postulowanego jako rezerwat kulturowy. Ich program, układy, funkcjonalny i przestrzenny, jak też określenie realności realizacji wykraczają poza zakres przedmiotowego opracowania. Uznaje się jednak za niezbędne zaznaczenie ich koncepcji w ramach niniejszej ogólnej charakterystyki uwarunkowań kulturowych.

Postuluje się kreację następujących form „ścieżek kulturowych” Opactwa i Tyńca:

- ścieżkę historyczno-kulturową w obrębie zabudowy Opactwa Benedyktynów;
- ścieżkę historyczno-kulturową w ramach założenia urbanistycznego opactwa postulowanego jako rezerwat kulturowy;
- ścieżka historyczno-kulturowa Tyńca i Piekar stanowiąca część postulowanego tyniecko-biełańskiego parku kulturowego.¹⁹⁴

W lipcu 2008 r. nastąpiło zakończenie odbudowy Wielkiej Ruiny w ramach projektu „Ochrona światowego dziedzictwa kulturowego przez rewitalizację zabytkowego Opactwa Benedyktynów w Tyńcu”, dofinansowanego z funduszy europejskich. Na trudność tego przedsięwzięcia wskazuje sama nazwa remontowanego obiektu, eksponująca olbrzymią skalę założenia biblioteki i znaczny stopień zniszczenia.¹⁹⁵

¹⁹⁴ I. Program funkcjonalno-użytkowy postulowanej „ścieżki historyczno-kulturowej” w obrębie zabudowy Opactwa Benedyktynów w Tyńcu:

I/1 – istniejące relikty romańskiego refektarza mieszczące się w podziemiach pod nową zakrystią.

I/2 – istniejące mury romańskie znajdujące się w piwnicy w rejonie furty.

I/3 – podziemia wschodniej partii tzw. „wielkiej ruiny” – aktualnie zagruzowane, a postulowane do restauracji i renowacji.

I/4 – część podziemi „wielkiej ruiny” dostępna z poziomu przyziemia – parteru, w której znajdują się odsłonięte fragmenty historycznych fundamentów i murów, postulowanych do renowacji.

I/5 – istniejące fragmenty romańskiego założenia opactwa, występujące w obrębie krużganku klasztornego, jak też w podziemiach kościoła.

I/6 – istniejące, odrestaurowane partie i detale architektoniczne (portale, żebra sklepień) gotyckiego założenia opactwa (krużganek, kapitularz) dostępne z krużganku.

II. Program funkcjonalno-użytkowy postulowanej „ścieżki historyczno-kulturowej” w obrębie zespołu – założenia urbanistycznego Opactwa Tynieckiego stanowiące element „rezerwatu kulturowego” Opactwa Benedyktynów w Tyńcu:

II/1 – ekspozycja zarysów murów dawnego „starostwa” – postulowana restauracja relikwów murów „starostwa” oraz zaznaczenie kształtu jego rzutu w formie tarasu platformy widokowej – przestrzeni dla ekspozycji plenerowej.

II/2 – istniejąca zrekonstruowana drewniana studnia na dziedzińcu zewnętrznym klasztoru.

II/3 – istniejący budynek dawnego „browaru” mieszczący pracownię konserwatorską usytuowaną w ogrodzie warzywnym oraz mury z basztami obronnymi, a także projektowane nowoczesne urządzenia do pozyskiwania energii solarnej.

II/4 – teren dawnego założenia ogrodowego wymagający restytucji po specjalistycznych ustaleniach i decyzjach dotyczących jego uformowania – łączy się to także z potrzebą koordynacji lokalizacji odwiertów projektowanej pompy ciepłej.

II/5 – zabytkowe urządzenia obronne murowe i ziemne postulowane do renowacji lub zaznaczenia miejsca lokalizacji oraz uformowania.

II/6 – historyczne mury wydzielające zróżnicowane funkcje w terenie oraz miejsca lokalizacji nieistniejących, a istotnych dla całości układu przestrzennego Opactwa elementów i obiektów.

III. Program funkcjonalno-użytkowy postulowanej „ścieżki historyczno-kulturowej” w obrębie Tyńca i Piekar stanowiący element założenia urbanistyczno-krajobrazowego tyniecko-biełańskiego parku krajobrazowego.

III/1 – miejsca lokalizacji obiektów dziedzictwa kulturowego: dawnej przeprawy – brodu – tzw. „pomostu jurajskiego” przez Wisłę, zabudowań folwarku, browaru klasztornego, szpitala – przytułku, kościoła św. Andrzeja, obszaru „nawisa”, miejsc badań wykopaliskowych, umocnień obronnych „winnicy”, pozycje baterii armatnich, stawów rybnych itd.

III/2 – miejsca występowania historycznie i współcześnie wybitnych walorów naturalnych, jak uformowanie linii brzegowej Wisły, wzgórza tynieckie, układy zieleni niskiej i wysokiej. Postuluje się w kompozycji założenia parkowego zaznaczenie dawnego przebiegu koryta Wisły.

¹⁹⁵ W roku 2009 realizacja uzyskała nagrodę w konkursie „Realizacja roku 2009”.

1B. ROZBUDOWA ZESPOŁU OBIEKTÓW AKADEMII SZTUK PIĘKNYCH W KRAKOWIE¹⁹⁶

ANDRZEJ GETTER, JACEK BUDYN

Powierzchnia: 1375,99 m² (część projektowana), 584,45 m² (adaptacja tkanki istniejącej)

Tło historyczne: Powstała w roku 1818 Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie jest najstarszą wyższą uczelnią artystyczną w Polsce. Funkcjonowała pierwotnie jako Szkoła Rysunku i Malarstwa w ramach Oddziału Literatury Uniwersytetu Jagiellońskiego. Po usamodzielnieniu się w roku 1873 przyjęła miano Szkoły Sztuk Pięknych, a jej dyrektorem został wybitny polski malarz historyczny Jan Matejko (1838 – 1893), obecny patron uczelni. Po jego śmierci doniosłą rolę odegrał Julian Fałat, wybitny malarz pejzażysta, zasłużony jako reformator uczelni, która za jego czasów uzyskała rangę szkoły wyższej i nazwę Akademii Sztuk Pięknych. Akademia, podczas pełnienia funkcji pierwszego rektora uczelni Juliana Fałata, uzyskała pozycję głównego centrum polskiego życia artystycznego. Po II wojnie światowej istniały w Krakowie dwie wyższe uczelnie artystyczne. Po ich połączeniu w roku 1950 powstała Akademia Sztuk Plastycznych (od roku 1979 Akademia Sztuk Pięknych imienia Jana Matejki).

Kontekst miejsca: Akademia Sztuk Pięknych im. Jana Matejki zajmuje połowę bloku zabudowy Plac Matejki – ulica Basztowa – ulica Paderewskiego. Zabudowę ASP stanowią: a) od strony Placu Matejki zabytkowy budynek Akademii (trzykondygnacyjny, neorenesansowy), jest to kubatura wzniesiona na rzucie „L” wydłużonego w kierunku północ-południe na narożniku placu Matejki i ul. Basztowej, proj. Macieja Moraczewskiego, zrealizowana w 1879 na zlecenie J. Matejki (budynek wpisany do rejestru zabytków); b) od strony ul. Basztowej zaadaptowany w latach 90-tych budynek Basztowa 18 (trzykondygnacyjny, neorenesansowy), stanowi kubaturę wzniesioną na rzucie czworokąta wydłużonego w kierunku wschód-zachód projektu Karola Zaręby, powstał w 1878 roku (budynek wpisany do rejestru zabytków); c) od strony ul. Paderewskiego nowe skrzydło Wydziału Rzeźby (elewacja frontowa modernistyczna z wydatnymi pilastrami o zmiennym podziale dostosowanym do rozczłonkowania zabytkowego Budynku Głównego) przy pl. Matejki 13, wzniesiony w latach 1989-2001, swoim układem przestrzennym i modułarnym dostosowany do dalszej rozbudowy ASP - sale wielofunkcyjne na dziedzińcu Akademii (autorzy arch. Andrzej Getter, arch. Jacek Budyn). Pozostała część bloku to budynki Basztowa 16 i 17 w pierzei ulicy zakończonej narożnym modernistycznym budynkiem od strony Placu Kleparskiego. Od strony ulicy Paderewskiego stała nieuporządkowana pierzeja z budynkami nr 3 i 4 która stanowiła potencjalną możliwość dalszego rozwoju ASP (co zostało określone w zatwierdzonym docelowo studium programowo-przestrzennym z 1996 roku). Wnętrze bloku wypełniały pozostałości chaotycznej zabudowy oficynowej o zróżnicowanych gabarytach.

Opis projektu: Krakowska Akademia Sztuk Pięknych w latach 1989 – 2001 była poddawana licznym przebudowom i rozbudowom. Czynności te prowadzone były etapowo:

- Etap I – przebudowa budynku głównego na placu Matejki 13 z zabezpieczeniem mediów;
- Etap II – adaptacja nowego budynku przy ulicy Basztowej 18;
- Etap III – renowacja nowego skrzydła Wydziału Rzeźby od strony ulicy Paderewskiego oraz wyburzenie oficyn wewnątrz blokowych w latach 1997–1999 w ramach przygotowania kolejnego etapu inwestycji. Podczas III fazy wyburzenie oficyn służyło stworzeniu warunków

¹⁹⁶ Dane oraz materiały do opisu uzyskano od autora projektu A. Gettera „Projekt wykonawczy architektoniczno-budowlany IV-go etapu przebudowy i rozbudowy ASP w Krakowie”.

dla realizacji zamykającego całość (etapu IV), zespołu sal wielofunkcyjnych. Nowa przestrzeń wielofunkcyjna o charakterze ogólnouczelnianym obejmuje amfiteatralną salę wielofunkcyjną na ok. 220 miejsc, sale audytoryjno-ekspozycyjne oraz przestrzeń galeryjną z funkcjami towarzyszącymi.

W projekcie przewidziano również korektę przeznaczenia pomieszczeń budynku Basztowa 18 powiązanych z przestrzenią projektowaną (w związku z koniecznością lepszego wykorzystania przestrzeni użytkowej i zwiększenia jej atrakcyjności – galeria ASP i klub studencki). Projektując zespół przyjęto układ modułarny i konstrukcyjny co umożliwia możliwość prawidłowej rozbudowy (osie klatek schodowych, układ komunikacji wewnętrznej). W ramach tej realizacji wykonano również części świetlików dla otaczającej salę przestrzeni galeryjnej. W projektowanym obiekcie uwzględniono również problem „piątej elewacji”, komponując płaski żwirowy dach z architekturą świetlików.

Znaczenie projektu dla tożsamości miejsca:

Do wyróżniających cech tej realizacji należy umiejętność wkomponowania kreatywnej współczesnej architektury w XIX-wieczną neorenesansową zabudowę Akademii z poszanowaniem miejsca szczególnego dla historii Krakowa – pobliskich zachowanych fragmentów średniowiecznych murów obronnych wraz z Barbakanem i Bramą Floriańską.

1C. SKWER HERBERTA HOOVERA W WARSZAWIE¹⁹⁷

JEMS ARCHITEKCI

Projekt: 2006 rok, **Realizacja:** 2008 rok, **Powierzchnia:** 1 500 m²

Tło historyczne: Skwer powstał pod sam koniec XIX wieku, kiedy to trwały przygotowania do uroczystości stulecia urodzin Adama Mickiewicza. Wtedy zburzono kilka kamienic mieszkalnych, które stały prawie pośrodku ulicy, bowiem w tym miejscu ulica znacznie się rozszerzała i otaczała kamienice swoimi dwiema odnogami. Powstały w ten sposób niewielki plac, który był urbanistycznie zamknięty dwiema dominantami, pomnikiem wieszczki Adama Mickiewicza wystawionym za zgodą władz carskich w roku 1898 z jednej strony, a z drugiej oddaloną od niego o około sto metrów starą XVII-wieczną figurą Matki Boskiej Paławskiej. Ten układ przestrzenny przetrwał do dnia dzisiejszego, a sam skwer był przez lata w różny sposób modernizowany. Jeszcze w XIX wieku Władze Warszawy upiększyły plac, okazałą fontanną, a później, w okresie międzywojennym na skwerze powstał kolejny pomnik, tym razem wdzięczności Ameryce, dłuta Xawerego Dunikowskiego. W czasie powstania warszawskiego i tuż po nim śródmieście Warszawy zostało całkowicie zniszczone. Po II wojnie światowej stolica podniosła się z ruin, a wraz z nią pomniki, kościoły. W okresie powojennym skwer Hoovera był raczej mało przyjazną dla przechodnia częścią Krakowskiego Przedmieścia, nieco niedostępną. Przy okazji remontu Traktu Królewskiego został przeprowadzony konkurs na uporządkowanie i zagospodarowanie tego niewielkiego fragmentu miejskiej przestrzeni. Konkurs wygrała firma JEMS Architekci.

Opis projektu: Przed rozpoczęciem prac projektowych zespół JEMS Architekci zasięgał opinii ludzi, którym Warszawa leży na sercu, specjalistami w dziedzinach, które nie mają wiele wspólnego z architekturą. Odpowiedzi były dosyć zgodne. Jedni uważali, że miejsce należy pozostawić w spokoju – pawilony ani inne kubatury nie powinny być stawiane, bo

¹⁹⁷ Materiały do opisu przykładu: Budownictwo –Technologie -Architektura nr 1/2010, s. 14 – 18.

http://www.sztuka-architektury.pl/index.php?ID_PAGE=17391

http://architektura.muratorplus.pl/realizacje/nawosci/skwer-hoovera,166_7306.html

<http://www.jems.pl>, www.copperconcept.org (artykuł w oparciu o materiały JEMS Architekci)

zielony skwer w centrum miasta to wszystko, co można zaakceptować. Inni uważali, że ingerencja, jeżeli jest niezbędna, powinna być bardzo dyskretna ze względu na rangę miejsca i jego historyczne otoczenie.

Zgodnie z odpowiedziami respondentów, w pierwszej kolejności postanowiono obniżyć poziom skweru. Plac, który wcześniej był nieco wyniesiony nad poziom Krakowskiego Przedmieścia i oddzielał od siebie górną i dolną część tej ulicy, optycznie znacznie obniżył się. Stał się bardziej przystępny i znacznie łatwiejszy do ogarnięcia wzrokiem. Otrzymano coś w rodzaju kaskady: górna ulica, poniżej skwer, jeszcze niżej dolna część ulicy.

W następnej kolejności zdecydowano o takim ukształtowaniu, aby powstała jedna, mocna, czytelna oś urbanistyczna, w skład której wejdą i pomnik Mickiewicza, i skwer, i figura Matki Boskiej. W ten sposób od strony Mickiewicza skwer kończy się teraz sadzawką, a od strony Matki Boskiej małą sceną letnią pod gołym niebem. Autorzy w ten sposób opisują założenia projektu ; *Pawilon został w projekcie maksymalnie zepchnięty w stronę wschodniej granicy skweru i tam przytulony do wysokiego muru oporowego, który istniał w tym miejscu co najmniej od lat 30-tych XX wieku. W bryle pawilonu zwraca uwagę ciekawy kontrast między pewną ilością elementów masywnych i dużą ilością elementów mających podkreślić lekkość i otwartość bryły. Posadzka placu została wyłożona piaskowcem. Otwarty pawilon i plac przed nim, na którym tętni miejskie życie, tworzą jedną przestrzeń. Konstrukcja pawilonu jest żelbetowa, ale z zewnątrz obłożona piaskowcem. Pod ziemią została ukryta duża betonowa sala, w której odbywają się przede wszystkim wystawy, ale też koncerty, spotkania i wszystko to, co jest związane z działalnością kulturalną. Sala powstała, ponieważ drugim celem zbudowania nowego skweru Hoovera – po uporządkowaniu przestrzeni samego placu – było doprowadzenie do tego, żeby ten fragment Warszawy żył jak najintensywniej życiem miejskim.*

Znaczenie projektu dla tożsamości miejsca.

Skwer stał się ogólnodostępnym i chętnie odwiedzanym miejscem, których w Warszawie jest ciągle zbyt mało. W pawilonie „nad ziemią” działa kawiarnia, która latem, po zlikwidowaniu przedniej ściany, szeroko otwiera się na plac, gdzie stoją stoliki i parasole. Na niewielkiej scenie odbywają się koncerty. W betonowym pawilonie „pod ziemią” organizowane są przede wszystkim wystawy, odbywają się też spotkania, koncerty i spektakle. Miasto odzyskało kolejną przyjazną przestrzeń publiczną, która w krótkim okresie czasu zaczęła tętnić aktywnym życiem oraz jest chętnie wybieranym przez mieszkańców przyjacielskim miejscem spotkań.

1D. ROZBUDOWA BIBLIOTEKI UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO¹⁹⁸

MAREK BUDZYŃSKI, ZBIGNIEW BADOWSKI

Projekt: 1993, **Realizacja:** 1995 – 1999, **Powierzchnia:** 64 000 m², **Kubatura:** 260 000 m³

Tło historyczne: Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, założona w 1817 roku, do czasu wybudowania nowego gmachu mieściła się tuż obok innych zabudowań uniwersyteckich na Krakowskim Przedmieściu. Już od dawna brakowało tam miejsca. O konieczności budowy nowego gmachu mówiło się jeszcze przed wojną. Pierwszy projekt,

¹⁹⁸ Materiały do opisu przykładu: *Zmieniam przestrzeń dla potrzeb życia*, rozmowa Pawła Pięciaka z Markiem Budzyńskim, *Budownictwo-Technologie-Architektura*, nr 2/2008, s. 16 – 20.

http://www.slideshare.net/mik_krakow/a2-jarosaw-trybu-miejsce-otwarte,

http://www.culture.pl/pl/culture/artykuly/in_bl_uw_warszawa, <http://www.buw.uw.edu.pl/> - Strona internetowa BUW, <http://bryla.gazetadom.pl> -Zielone dachy”, BUW ma 10 lat”, <http://www.klimaty.warszawy.pl>, www.mm.warszawa.pl

powstały w latach 60-tych, nie doczekał się jednak realizacji. W 1993 roku ustalono, że planowany gmach powstanie na rogu ulic Dobrej i Lipowej na Powiślu. Rozpisany konkurs architektoniczny został rozstrzygnięty w październiku 1993 roku. Do realizacji wybrany został projekt autorstwa architektów Marka Budzyńskiego i Zbigniewa Badowskiego.

Kontekst miejsca: Nowa Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego zlokalizowana została poniżej historycznego kompleksu Uniwersytetu Warszawskiego, nad Wisłą, w jednej z bardziej zaniedbanych i „porzuconych” przestrzeni w mieście, która ma się z czasem przekształcić w warszawską Dzielnicę Łacińską (miasteczko uniwersyteckie). Biblioteka znajduje się w odległości zaledwie 10 min. pieszej wędrowki od terenu centralnego UW przy Krakowskim Przedmieściu.

Opis projektu: Uroczystość wmurowania kamienia węgielnego odbyła się w dniu 6 października 1995 roku, a otwarcia nowego gmachu BUW dokonano w roku 1999. Nowy budynek ma powierzchnię ponad 60 tys. m², z czego pod zbiory biblioteczne przeznaczono 40 tys. m² i może na tej przestrzeni pomieścić 4 miliony woluminów.

Właściwy budynek – czterokondygnacyjna bryła sprawia wrażenie bardzo klarownej i spokojnej. Od jej trzech elewacji emanuje niezwykła surowość – ściany w znacznej części wykonane zostały z lanego, nie barwionego betonu, na których po zawieszonych na nich kratkach pną się roślinność. Elewacja frontowa z okładziny z blachy miedzianej pokryta jest zielonym nalotem – wyręczając czas. Na ścianach zielonej elewacji umieszczono fragmenty tekstów w językach: staropolskim, staroruskim, greckim, arabskim, hebrajskim. Obok znalazły się: zapis nutowy i notacja matematyczna. Powyżej, na wielkiej ścianie biegnącej wzdłuż całej elewacji, umieszczono napis: BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA. Wejścia główne, usytuowane nieco poniżej poziomu ulicy, prowadzą do obszernego holu – pasażu, pokrytego przeszklonym dachem. Panuje tu zgiełk i ruch, gdyż część frontową, a także kondygnację podziemną wynajęto firmom komercyjnym. Ten zaskakujący pomysł zgodny jest z wolą architektów. Marek Budzyński mówi o nim: *„Zestawienie biblioteki z częścią komercyjną było bliskie przekonaniom o jedności przeciwieństw i o tym, że świadome ich zestawianie we właściwych proporcjach stanowi o sukcesie organizacji nad entropią.”*

O tej realizacji możemy przeczytać że : *„Autor postrzega przestrzeń Biblioteki jako szczególne miejsce krzyżowania się porządków świata kultury, nauki i spraw transcendentnych. Istotnie, cały gmach przepojony jest symbolicznymi znaczeniami ukazującymi niezwykle wyczerpanie projektantów w tym względzie. Licznym odwołaniem do tradycji kultury towarzyszy doskonale wyczucie współczesności i idei, jakie niesie. Gmach ostentacyjnie niemal operuje otwartością. Szklane stropy zdają się akcentować otwartość na niebo, w którym od zawsze upatrywano siedziby Najwyższych Wartości. Także sam sposób organizacji zbiorów i usług pozwala zrealizować tak popularną w świecie ideę biblioteki otwartej, gdzie kontakt czytelnika z książką nie jest ograniczony barierami przestrzennymi i organizacyjnymi”*.

Wnętrze gmachu charakteryzuje się przestronnością i surowością: metal, beton, prostota. Wszystko utrzymane jest w kolorystyce szarości i zielonej patyny. Z przykrytego szklanym dachem holu – pasażu, przez główne wejście zwieńczone ogromną otwartą księgą z napisem: HINC OMNIA („stąd wszystko”), obszerne schody prowadzą na pierwsze piętro. U szczytu schodów ustawiono na smukłych kolumnach postacie czterech filozofów szkoły warszawsko-lwowskiej w ponadnaturalnej skali. Są to podobizny: Kazimierza Twardowskiego (1866 – 1938), Jana Łukasiewicza (1878–1956), Alfreda Tarskiego (1901–1983) i Stanisława Leśniewskiego (1886–1939). Powierzchnię trzonów kolumn pokrywają cytaty z ich dzieł. Za

kolumnadą filozofów rozciąga się wielka, otwarta przestrzeń z przeszklonym dachem. Zlokalizowano tu stanowisko informacji wstępnej, regały o wolnym dostępie, katalogi biblioteczne, zarówno komputerowe jak i szufladkowe. Dwie wyższe kondygnacje otwierają się efektownie galeriami na przestrzeń wielkiej hali. Drugie piętro mieści czytelnice: ogólną i czasopism bieżących, praktycznie połączone ze strefą wolnego dostępu. Na najwyższym, trzecim piętrze usytuowano gabinety zbiorów specjalnych: rycin, starych druków, kartografii, rękopisów, zbiorów muzycznych i dokumentów życia społecznego oraz gabinet zbiorów XIX-wiecznych. „Serce gmachu” stanowi przestrzeń pod szklaną kopułą znajdująca się na przedłużeniu osi głównej hali Biblioteki. Dekoracją akcentującą kulturową otwartość stanowią umieszczone na ścianach fasady teksty różnych kultur i zapisy w różnych systemach, bez wyróżniania żadnego z nich.

Jak mówi sam Autor: *„fasada nazwana kulturową mówi o związkach z przeszłością, z różnorodnością cywilizacji, z grecko-rzymskim i judeo - chrześcijańskim źródłem polskiej kultury. Ponadto wiąże ona budowlę w jedność z organizacją miasta.”* Przez sześć wejść od strony ulicy Dobrej życie przenika do wnętrza, do „uliczki”, do przestrzeni dzielącej i wiążącej część komercyjną z Biblioteką i zewnętrzną zielenią. *Przestrzeń miasta ma więc bez przeszkód wnikać w przestrzeń kultury.* Autorzy odważnie zastosowali roślinność, jako integralną część projektu. Tak na trzech elewacjach zewnętrznych, jak i w opracowaniu elewacji wnętrza holu – pasażu, istotną rolę spełniają pnące się po zaprojektowanych do tego celu kratownicach rośliny. Tworzą one rodzaj naturalnej – jak mówi Budzyński – *„biologicznie czynnej powłoki budowli. Te pokrywające mury rośliny mają być czytane jak ornament.”* Podobną manifestacją połączenia natury z kulturą jest ogród porastający dachy Biblioteki.

Znaczenie projektu dla tożsamości miejsca.

To rzadko stosowane przy obiektach tej skali rozwiązanie wydaje się być jasną konsekwencją całego symbolicznego programu budowli, która zdaniem architekta winna być widziana jako na nowo odczytana i zinterpretowana *„symboliczna jedność przeciwieństw kultury i natury”*. *Biblioteka wpisuje się w przyjazny klimat przyrodniczy oraz poprzez swój niezwykle przyjazny charakter pozostaje przestrzenią, w której chce się przebywać. To sukces – udane połączenie wysokiej kultury, bagażu jej tradycji i powagi im przysługującej z najnowszymi nurtami myśli ludzkiej, z najnowszymi trendami obecnymi w architekturze, z otwartością i przyjaznością.*

1E. ADAPTACJA XIX-WIECZNYCH ZABUDOWAŃ FABRYCZNYCH NA CENTRUM „MANUFATURA”, W ŁODZI¹⁹⁹

JEAN MARC PIVOT, BIURO MARCINIAK & WITASIAK, BIURO LUTOMSKI, BIURO BILIŃSKI

Faza przygotowawcza: 1999–2003 rok, realizacja; 2003–2005 rok.

Kontekst miejsca: Łódź ul. Ogrodowa. Łódź zawdzięcza wielkiemu przemysłowi rozwój w XIX wieku i upadek pod koniec XX wieku. Obecnie przyszedł czas na podjęcie śmiałych prób rewitalizacji wielkich obiektów, dając szanse na ożywienie życia miasta postindustrialnego.

Tło historyczne: W dwóch największych niegdyś łódzkich fabrykach tekstylnych, Scheiblera i Poznańskiego (późniejszy Poltex) zaczyna tęnić życie. Powstała w drugiej

¹⁹⁹ Materiał dla opisu przykładu: Architektura 10/2006, s. 46–55.

połowie wieku XIX fabryka Izraela Poznańskiego to zespół budynków, w których jeszcze do nie dawna realizowane były wszystkie etapy procesu produkcji włókienniczej.

Opis projektu: Celem projektu jest rewitalizacja zabytkowej substancji, z wprowadzeniem do niej nowych, zróżnicowanych funkcji: biurowej, handlowej, rozrywkowej, kulturowej, hotelowej oraz wystawienniczej. Wyburzono obiekty, które nie były objęte ochroną konserwatorską, zachowując zabudowę zabytkową otaczającą centralnie położony plac. Jeśli chodzi o wartość estetyczną, to podjęto próby dialogu między tym, co stare a tym, co nowe, wykorzystując kontrasty panujące w tej estetyce, łącząc obiekty historyczne z nowoczesnymi konstrukcjami, co świadczyć może o nowym przeznaczeniu dawnej fabryki. Plac (obecnie nazwany Rynkiem) wzbogacono w elementy małej architektury, a przyziemia zachowanych budynków otwarto na przestrzeń placu. Całość zamyka nowoczesna, przeszklona fasada wejściowa centrum handlowego, która optycznie przedłuża przestrzeń Rynku.

Znaczenie projektu dla tożsamości miejsca:

Mimo że po przemysłowe dziedzictwo jest wciąż bardziej obciążeniem niż szansą (m. in. dla projektantów), Manufaktura obroniła tożsamość miejsca. Przedstawiony przykład zrealizowanych prac adaptacyjnych oraz rewitalizacji zabytkowego zakładu przemysłowej Łodzi potwierdza intuicyjne poszukiwanie przez architektów koniecznej zrównoważonej egzystencji dla współcześnie wprowadzanych funkcji i treści. Obiekty zachowują współczesny kontekst, godzą „stare” z „nowym”, szanując dziedzictwo przypisane do miejsca, kreują „nową” tożsamość miejsca. Takie centra handlowe mogą przecież przy powiązaniu z tkanką miejską dać jej silny impuls rewitalizacyjny.

1F. MUZEUM SZTUKI I TECHNIKI JAPOŃSKIEJ „MANGGHA” W KRAKOWIE²⁰⁰

ARATA ISOZAKI, współpraca KRZYSZTOF INGARDEN, JACEK EWY

Projekt: 1990 rok, Realizacja: 1994 rok.

Kontekst miejsca: Teren, na którym powstało Centrum Manggha, znajduje się przy zakolu rzeki Wisły, naprzeciwko Wzgórza Wawelskiego. Trudno o bardziej dobitny kontekst. Architekt miał do rozwiązania trudny problem – jego zadaniem było wypracowanie formy, której bryła wchodziłaby w relację z architekturą Wawelu. W tym przypadku otoczenie stało się jedną z inspiracji dla kształtu budynku. Centrum Manggha, tak widoczne z tarasu Wzgórza Wawelskiego, zostało skomponowane jako rysunek „fal wody płynącej” pośrodku Wisły. Jak pisał Isozaki: „*kilka sfalowanych linii przepływającej obok rzeki utworzyło geometrię linii konstrukcji dachu.*”

Opis projektu: Nazwę Muzeum przyjęto od pseudonimu Feliksa Jasińskiego (1861–1929) – MANGGHA, krytyka i kolekcjonera sztuki. Źródłostów tkwi w transliteracji japońskiego słowa „manga”, które jest zarazem tytułem serii szkiców ze zbiorów Jasińskiego. „Kilka sfalowanych linii”, o których mówił autor, odnosiło się nie tylko do lokalnego kontekstu topograficznego i hydrograficznego, ale także do korzeni japońskich – do znanego drzeworytu z serii "36 widoków góry Fuji" (autorstwa Hokusai), znajdującego się

²⁰⁰ Materiał do opisu przykładu: Woynarowski J. *Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej MANGGHA*, Kraków 2008, *MANGGHA – historia projektu*, Wydawca Muzeum Sztuki i Techniki japońskiej, 30 – 302 Kraków ul M. Konopnickiej 26. , Wrana J., *Architektura – rozumiały komunikat przestrzenny*, Czasopismo Techniczne PK, 7-A/2010/2, Zeszyt 15, s. 413-416, <http://www.manggha.krakow.pl/architektura>, <http://www.manggha.krakow.pl> http://salebiznesowe.pl/804,muzeum_sztuki_i_tekniki_japońskiej_manggha

w kolekcji Jasińskiego. Drzeworyt przedstawia rybaków w łodzi unoszonej przez wielką falę i dlatego też fala stała się motywem przewodnim projektu.

Z opisów realizacji czytamy : *Wejście główne do budynku znajduje się od strony ulicy Konopnickiej, hałaśliwego traktu komunikacyjnego ruchu tranzytowego. Dwa pasy murów kamiennych wzdłuż ulicy – tworzą namiastkę warowni broniącej wnętrza przed zgiełkiem miasta. Zza zewnętrznego muru widać jedynie wstęgę kamiennej elewacji wejściowej, a w zasadzie tylko jej górną część bez okien, sam zaś mur zewnętrzny łagodnym łukiem ukierunkowuje ruch wzdłuż budynku i prowadzi wzrok ku drzewu rosnącemu na wewnętrznym dziedzińcu, z boku osi głównego wejścia. Można zatrzymać się na chwilę, ogarnąć ukryty ogród wzrokiem, a dla osób, kierujących się w stronę biur, prowadzi droga po schodach, obok basenu Wielkie panoramiczne okno z holu wejściowego i kawiarnianego komponuje swymi ramami widok ponad nurtem sfalowanej Wisły na wznoszący się na przeciwległym brzegu Zamek Królewski na Wawelu. Odkrywa zarazem przybywającemu historyczny kontekst, w jakim umieszczone są zbiory sztuki japońskiej. Pozwala zatrzymać się na chwilę niezbędną na przejście ze świata ulicznego zgiełku w świat sztuki i refleksji. Fale dachu wyglądają tak, jakby szczyty jednych fal miały się nieregularnie z dolinami innych, jednakże dostrzec można, iż ta swobodna kompozycja posiada jeden element porządkujący – płaszczyzny fal uchwycone są i spięte w jednym miejscu – wzdłuż osi wejścia. „Tak jak kolekcja Jasińskiego przekroczyła ramy sztuki japońskiej – tak ten budynek również wyszedł poza ramy japońskości i zapuścił korzenie w polskiej ziemi”.*

Znaczenie projektu dla tożsamości miejsca:

Kraków, dawna stolica Polski, leżąca nieco na uboczu obecnych wielkich zawirowań i mód stylistycznych jest miastem, w którym czas jeszcze płynie na tyle wolno, że sztuka może być w nim dostrzeżona i jednocześnie na zasadzie wzajemności – przejrzeć się w nim. W jego układzie architektonicznym z formami rodzimymi mieszały się przez stulecia wpływy różnych epok i kultur. Manggha została zaprojektowana właśnie jako miejsce spotkania dwóch tradycji i kultur – na płaszczyźnie zarówno historycznej, jak współczesnej, artystycznej i technologicznej. Obiekt muzeum został wybrany jako jedna z 20-tu najciekawszych realizacji architektonicznych w Polsce po 1989 roku w konkursie „Polska. Ikony architektury.”

2. REALIZACJE EUROPEJSKIE

2A. MUZEUM ARA PACIS W RZYMIE. WŁOCHY

RICHARD MEIER & PATRERS ARCHITECTS

Projekt: 1999 rok, **Realizacja:** 2006 rok.²⁰¹

Kontekst miejsca: Nowa hala chroniąca w swym wnętrzu Ołtarz Pokoju cesarza Augusta (Ara Pacis Augustea) usytuowana jest w samym środku historycznego centrum miasta, przy Ponte Cavour.

²⁰¹ Materiał do opisu przykładu: Rzym, Key Guide, Hachette Livre, 2006, *Sto Journal*, czasopismo dla projektantów, architektów i inwestorów. Redakcja T. Wernicki, Rok XIII nr 2, 2009, s. 10 – 13.

<http://www.ara-pacis-museum.com>, <http://en.arapacis.it> - The Meier project, <http://www.richardmeier.com>
<http://www.ara-pacis-museum.com/2006/11/an-oracle-of-modernism-in-ancient-rome>

Wrana J., *Architektura nowoczesna a kontekst miejsca*, PŚI. w Gliwicach, Praca Zbiorowa pod redakcją Jerzego Witeczka, Monografia, s 107-113, Wrana J., *Architektura – rozumiały komunikat przestrzenny*, Czasopismo Techniczne PK, 7-A/2010/2, Zeszyt 15, s. 413 - 416

Tło historyczne: Pierwotnie marmurowy monument o wymiarach 12 na 11 m, który cesarz August kazał wznieść w roku 9 przed Chrystusem dla upamiętnienia pokoju rzymskiego, znajdował się przy Via Flaminia, dzisiejszej Via del Corso. W XVI wieku pogrążający się już monument został odkopany, a poszczególne części cennych marmurowych płaskorzeźb wywiezione z kraju. W 1938 roku Mussolini przeniósł pozostałości wraz z mauzoleum Augusta na Piazza Augusto Imperatore nad brzeg Tybru, w pobliże Ponte Cavour. Pawilon, którego budowę dla ochrony ołtarza zlecił Vittorio Ballio Morpurgo, nigdy nie wypełnił swojej funkcji. Dopiero po 1995 roku podjęte zostały konkretne działania dla przeciwstawienia się powolnemu rozpadowi budowli.

Opis projektu: Oddane w roku 2006 muzeum ARA PACIS w Rzymie składa się z 3-ch części rozmieszczonych na osi północ – południe. Galeria wejściowa poprzedzona jest podwyższonym placem ze stojącym na nim obeliskiem. Właściwy pawilon wystawowy znajduje się w centrum założenia, a w części tylnej na trzech poziomach rozmieszczona jest strefa konferencyjna z restauracją i tarasem dachowym. Dodatkowo uzyskana kondygnacja cokołowa mieści cyfrową bibliotekę, biura i dwa duże pomieszczenia przewidziane na ekspozycje. Trójpodział budowli jest odpowiedzią na sytuację urbanistyczną. Z jednej strony plac Augusta miał zostać wyraźnie ograniczony od brzegu Tybru, zaś z drugiej monument miał być widoczny z zewnątrz. Hala wystawowa posiada przeszkloną ścianą o długości ponad 50 m. otwartą na plac i ruchliwą ulicę nadbrzeżną pełną samochodów. Meier umiejętnie wykorzystał nowoczesne elementy architektury nie zapominając że centrum projektu stanowi zabytkowy ołtarz. *„Pośrodku zanurzonej w olśniewająco białym świetle hali stoi Ara Pacis, monument, wokół którego wszystko tutaj się obraca”*.

Znaczenie projektu dla tożsamości miejsca:

Spokojna forma obiektu wzbudziła kontrowersje i z trudem była przyswajana przez konserwatywnych rzymian. Autor użył czytelnego współczesnego języka architektonicznego dla „ochronnego opakowania” zachowanego w oryginale Ołtarza Pokoju cesarza Augusta – który jest potwierdzeniem trwania tożsamej kulturowo Europy. Bryła budynku wycisza strefę wejściową od Placu Augusta izolując ją od ruchliwej arterii wzdłuż Tybru.

2B. MUZEUM AKROPOLU W ATENACH. GRECJA²⁰²

BERNART TSCHUMI ARCHITECTS

Projekt + Realizacja: 2000–2008 rok.

Kontekst miejsca: *„Aby zmierzyć się z problemem perfekcji, należy doskonalić typy. Świątynia Partenonu jest wybornym produktem rozwiniętym z typu”* – pisał Le Corbusier w 1923 r. w „Vers une architecture” W nowym obiekcie muzealnym, zlokalizowanym około 300 metrów od wzgórza Akropolu umieszczona jest nie oglądana dotychczas wystawa starożytnych eksponatów. Muzeum zlokalizowano na archeologicznych odsłoniętych wykopaliskach ruin dawnych Aten. Ważnym zadaniem dla zespołu projektowego było uwzględnienie historycznego sąsiedztwa, jego symbolicznego współcześnie przekazu oraz usytuowanie obiektu w charakterystycznym dla tego miasta siatkowym układzie ulic.

²⁰² Materiał do opisu przykładu: *Sto Journal, czasopismo dla projektantów, architektów i inwestorów*. Redakcja T. Wernicki, Warszawa, Rok XIII, nr 1/2009, s. 8. <http://www.Newacropolismuseum.gr>
<http://www.sztuka-architektury.pl>, Wrana J., *Architektura nowoczesna a kontekst miejsca*, PŚI. w Gliwicach, Praca Zbiorowa pod redakcją Jerzego Witeczka, Monografia, s 107–113, Wrana J., *Architektura – zrozumiwały komunikat przestrzenny*, Czasopismo Techniczne PK, 7-A/2010/2, Zeszyt 15, s. 413–416

Nowoczesny budynek muzeum znajduje się zaledwie trzysta metrów od wzgórza Akropol i jest schronieniem dla nie oglądanych dotychczas starożytnych eksponatów. Muzeum powstało na pozostałościach ruin dawnych Aten, które zostały wyeksponowane na dolnej kondygnacji. Zlokalizowane u podnóża dzieło obrysem dwóch kondygnacji (parter wykonany nad wykopaliskami w żelbecie z fasadą nawiązującą do plastra miodu) oraz piętro (poziom ekspozycji – szkielet żelbetowy, podział wewnętrzny, strop kasetonowy w „expose concrete”) nawiązuje do obrysu wzgórza Akropolu. Na górze natomiast zainstalowano część fryzów pochodzących z Partenonu, który widoczny jest z okien muzeum.

Opis projektu: Budynek o powierzchni 21 tys. m² składa się z trzech kondygnacji. Pierwsza wsparta jest na około stu betonowych filarach rozstawionych w ten sposób, by nie naruszyć starożytnych ruin, które oglądać można poprzez przeszkloną podłogę lub w specjalnych wnękach.

Budynek ma dwie warstwy, z których jedna prowadzi do wykopalisk. Żeby zachować i prezentować archeologiczne odkrycia, cały obiekt umieszczony został na palach, a na parterze zastosowano szklane rampy prowadzące do galerii. Drugi poziom mieści galerie, w których znajdują się wszystkie rzeźby i dzieła sztuki będące w posiadaniu muzeum. Miejsca w galerii, w których obecnie znajdują się gipsowe odlewy czekają na powrót oryginałów, wywiezionych w roku 1801 z Akropolu przez brytyjskiego arystokratę lorda Elgin w okresie okupacji tureckiej, a które są jedną z głównych atrakcji Muzeum Brytyjskiego w Londynie.

Na samym szczycie zaprojektowano „ sanktuarium” nowego muzeum, Galeria Partenonu (Partenon Gallery) – prostokątna całkowicie przeszklona przestrzeń przesunięta o 23 stopnie od reszty budynku i wysunięta w kierunku Partenonu usytuowana równoległe do świątyni na wzgórzu Akropolu. Najwyższe, przeszklone pomieszczenie jest kwintesencją związku nowego obiektu z Partenonem, dlatego zdecydowano, aby było ono zorientowane w ten sam sposób co antyczna świątynia. To dlatego jest ono obrócone względem niższych kondygnacji, a jego narożniki wychodzą poza obrys budynku.

Znaczenie projektu dla tożsamości miejsca:

Partenon jest jednym z najważniejszych dzieł sztuki antycznej architektury i budując w jego pobliżu twórca prowadzi dialog między nim a nowym budynkiem. Architekt wybrał abstrakcyjne nawiązanie do Partenonu posługując się nowoczesną minimalistyczną formą oraz użyciem współczesnych technologii, materiałów budowlanych takich jak beton czy szkło. Beton pochłania światło, oryginalne rzeźby wykonane z marmuru odbijają to światło. To połączenie sprawia, że prezentowane dzieła sztuki są doskonale wyeksponowane.

Możliwy powrót w przyszłości oryginałów z Akropolu – będzie efektownym przykładem, co może współcześnie działać intuicyjne poszanowanie tradycji i kontekstu miejsca przez architekta stosującego współczesne formy przekazu.

„Muzeum Akropolu” w Atenach jest przykładem zastosowania przez autora współczesnego „języka przekazu” z jednoczesnym poszanowaniem tradycji i kontekstu miejsca „gdzie przeszłość spotyka się z teraźniejszością”.

2C. REALIZACJE MARTINA DRAHOWSKIEGO W KOSZYCACH

"Uważnie badam miejsce, skąd pochodzę, powtarzam sobie jego historię, śpiewam jego pieśni, chronię jego język, dlatego że czynią ze mnie to, kim jestem, a jeśli tego nie zrobię teraz, to kto to zrobi? Zróżnicowanie kraju, z którego pochodzę, wpłynęło na różnorodność stylu życia w poszczególnych regionach. Dlatego było

ważne, jaką drogę wybrać w trakcie pracy nad projektami, jak odpowiedzieć na wieczne: quo vadis? Droga, jaką obrałem wraz z moimi współpracownikami, to poznanie drogi tych, którzy byli przed nami, przeszli ją i wytyczyli. Staraliśmy się nie zalać asfaltem bruku na tej drodze, nie wrywać starych płyt i nie zastępować ich betonowymi. Staraliśmy się raczej zapoznać z materiałem i sposobem wykonania bruku na drodze i uzupełnialiśmy brakujące części. A potem, tam gdzie mieliśmy położyć bruk, chcieliśmy, by był co najmniej tak dobry jak ten ułożony wcześniej. Chcieliśmy, by był jeszcze ładniejszy i aby wypowiadał się o czasach, w których żyjemy i tworzymy".²⁰³

Martin Drahovsky

Martin Drahovsky²⁰⁴ jest twórcą architektury lokalnej, architektem, którego twórczość charakteryzuje się niebanalnym, zaskakującym wyrazem nie odwołującym się do Kosmopolitycznych wzorców.

Martin Drahovsky operuje archetypem i pokazuje, jak ciepłem drewna przywrócić budynkom ludzki wyraz, tak potrzebny w krajobrazie blokowisk. Główna cecha jego twórczości to poszukiwanie tożsamości miejsca i formy. Pokazuje, jak można tworzyć harmonijną i atrakcyjną przestrzeń operując tradycyjnym materiałem.

HOTEL BANKOV (okolice Koszyc)

Jednym z projektów, idealnie odzwierciedlającym poszukiwania autora, jest Hotel Bankov (współautorzy: PETER PASZTOR, PAVEL SIMKO), projekt: 1992, realizacja: 1994–1996).

Historia Hotelu Bankov znajdującego się w pięknej, spokojnej okolicy zaledwie 4 km od centrum miasta Koszyc sięga wieku XIX. Fakt, iż posiada ponad 140-letnią tradycję, czyni go najstarszym, istniejącym, historycznym hotelem Słowacji.

W roku 1992 podjęto decyzję o rozbudowie hotelu i nadaniu mu nowego, współczesnego wyrazu. Projekt zlecono Martinowi Drahovskiemu, który poprzez użycie drewna w wystroju elewacji sprawił, że stojąca pośród lasu bryła budynku wtapia się w otaczający krajobraz. Drewno użyte zostało także w projektach małej architektury i we wnętrzach hotelu (stolarka, stropy). Autor w bardzo dyskretny sposób wprowadził nowe elementy, jak hol wejściowy z przykryciem, loggie na bocznych skrzydłach czy nowy segment (na lewo od wejścia) zawierający basen.

Stosując lokalny materiał, zachowując skalę obiektu oraz wystrój rozbudowywanej części autor zachował „kod” lokalnej tożsamości architektury w tym rejonie. Martin Drahovsky w roku 1997 za przebudowę hotelu otrzymał nagrodę imienia Dusana Jurkovića (słynny słowacki architekt żyjący w latach 1868–1947).

KAPLICA POGRZEBOWA „DOM SMUTKU” NAD CIROCHOU.

współautor: Pavel Simko.

realizacja: 1994–1997)

²⁰³ <http://www.sztukasakralna.pl/domsmutku.php>

²⁰⁴ Chwalibóg K., Twórczość z tożsamością, (prezentacje), Architekt, nr 4, kwiecień 2000, s. 14–19.

Łukowaty grzbiet dachu, wyrastający na cmentarnym wzgórzu w zamierzeniu Autora, odgrywa podwójną rolę – wpisuje budynek w otaczający, pagórkowaty pejzaż i jednocześnie symbolizuje sylwetę ziemnego kurhanu. Użycie archetypu daje się wyraźnie wyczuć jeśli spojrzymy na kaplicę. Wnętrze przekryte drewnianą, ciekawie rozwiązana wieżbą otwiera się szklaną ścianą na cmentarz. Także i tu, podobnie jak w innych projektach Drahovskiego, wyważenie efektu osiągnięte zostało poprzez ciekawą geometrię konstrukcji i podziałów, a nie przez przesadne zdobnictwo.

KAPLICA POGRZEBOWA „DOM SMUTKU”, VALALIKY.

realizacja: 2003

Bryła kaplicy prezentuje się jako „namiot” na lekkim stelażu. Nawa otwarta od zachodu trzema przeźroczami o bogato zdobionej stolarce, zamknięta jest po przeciwnej stronie ścianą symbolicznego muru, wychodzącego przed elewację frontową. Strona wschodnia muru to zaplecze liturgiczne, gospodarcze i sanitarne. Drewniana korona szkieletu kaplicy przekryta jest strzechą z rodzimej naddunajskiej trzciny

DOMY RZEMIEŚLNICZE PRZY ULICY GARNCARSKIEJ, KOSZYCE

(współautor: RESTISLAV ROZMA)

Realizacja: 1996–1999 rok

Jest to kolejny przykład nowej architektury kontynuującej tradycję. Projekt wynikał z koncepcji programowej, stworzonej przez władze miejskie. Chciano zrealizować rodzaj skansenu, gdzie „na żywo” można zobaczyć, jak wyglądają czynne warsztaty tradycyjnych rzemiosł. Projekt ten był rewitalizacją istniejącej zabudowy przy ulicy Garncarskiej. Autor zachował oryginalną skalę i wyraz bryły, jednocześnie uzyskując współczesny design poprzez dodanie asymetrycznych okien oraz dużych powierzchni przeszklonych w elewacjach.

Całość charakteryzuje prostota formy i spokojna kolorystyka, co sprawia, że ludzkie oko odbiera przestrzeń jako spokojną i harmonijną. Drahovsky w sposób bezbłędny pokazał, że w historycznym otoczeniu nie jest obowiązkiem tworzenie pseudo zabytków ani kiczu.

MODERNIZACJA SALI WIELOFUNKCYJNEJ W BUDYNKU XIX-WIECZNEGO RATUSZA W MIEŚCIE KOSZYCE

Realizacja: 1998–1999 rok

W projekcie tym Autor po raz kolejny wykazuje się wysoką jakością warsztatu w projektowaniu architektury na styku z przeszłością, podejmując decyzję, by do bryły budynku starego ratusza dodać współczesną formę. „Doklejona” zostaje tu forma werandowego wejścia w szkło i drewnie.

Pomimo iż drewniana konstrukcja wymagała masywnych profili, całość wygląda niezwykle lekko. Detal, w którym drewniana konstrukcja werandy uzupełniona jest metalowymi fragmentami, to najbardziej charakterystyczne cechy zmodernizowanej sali.

2D. AUDITORIO DE TENERIFE, SANTA CRUZ DE TENERIFE²⁰⁵. HISZPANIA SANTIAGO CALATRAVA

Projekt: 1999–2001 rok, Realizacja: 2003 rok.

Kontekst miejsca: Obiekt mieści się na nadbrzeżu zatoki w mieście Santa Cruz de Tenerife (nieopodal Plaza de España). Audytorium na Teneryfie jest symbolem przybycia na wyspę nowej, współczesnej formy architektonicznej respektującej współczesne zalecenia mistrza teorii oraz tradycję i kontekst miejsca. Obszar zajmowały wcześniej zabudowania przemysłowe i rafineria naftowa, którą obecnie zastąpiły obszerne tereny publiczne ze zmiennym ciągiem placów i ogrodów podkreślających naturalne znaczenie tego miejsca.

Opis projektu: Zbudowana na planie prostokąta o wymiarach 154 x 100 m sala koncertowa umieszczona została na schodkowej platformie. Wewnętrzna część, która tworzy symetryczną czaszę, kryje w sobie główne audytorium na 1800 miejsc. Główna sala przykryta kopułą wysokości 50 m nawiązuje do studiów Santiago Calatravy symbolizujących ludzkie oko z powieką.

Dwa zewnętrzne „żagle” obejmują hol, pełniący zarówno rolę foyer jak i fizycznej bariery przed hałasem dochodzącym z zewnątrz. Dwa duże betonowe łuki po obu stronach budynku mieszczą wejścia dla publiczności, tworząc formalny kontrast ze stożkową czaszą budowli.

W skład obiektu wchodzi również kameralna sala koncertowa na 428 miejsc. Sala ta z charakterystycznym betonowym dachem łupinowym w formie zakrzywionego trójkąta, która wznosi się 60 metrów nad otaczającym go placem, jest jedną z najbardziej widowiskowych budowli zaprojektowanych przez Calatravę.

W wydanej w roku 2005 książce *Santiago Calatrava* Philipa Jodidio, autor pisze „Bez względu na to, jak wyrafinowaną matematyką i inżynierią posługuje się w swej pracy Santiago Calatrava, kieruje nim sztuka i uczucie, dzięki którym tworzy dzieła wykraczające daleko poza trywialne obliczenia rozkładu sił i naprężeń”²⁰⁶.

Znaczenie projektu dla tożsamości miejsca:

Gmach Audytorium wspaniale wkomponowuje się w otoczenie przywołując na myśl gigantyczną, rozbijającą się u brzegu fale. Zaproponowana współczesna forma sali koncertowej zlokalizowana jest na brzegu zatoki, symbolizuje „przykryty potężnym liściem południowym namiot współczesnych nomadów nowych idei” (rzeźbiarskie wyciszenie przestrzeni), a także „przybyciem z otwartej przestrzeni oceanu nowej jakości na wybrzeże wyspy”.

Obiekt, który wznosi się na wysokość 60 metrów, jest jedną z najciekawszych realizacji Calatravy. Inną interpretacją formy jest „zderzenie się dwóch brył w formie fal, które pozostają w ciągłym dialogu z prawdziwymi falami oceanu rozbijającymi się o brzeg wyspy”. Zbudowany w żelbecie (expose concrete) porządkuje kontenerowe nadbrzeże Santa Cruz

²⁰⁵ Materiał do opisu przykładu: M. Agnoletto, F. Boccia, S. Cassara, A. Di Marco, G. E. Rosso, M. Tagliatori *Dzieła nowoczesnej architektury*; Karmara S. A., Annapurna, wydanie I Warszawa 2007 s.160 – 165, Jodidio P., *Santiago Calatrava*, TASCHEN GmbH, 2008 (wydanie w języku polskim), Jodidio P, *Santiago Calatrava, Complete Works 1979 – 2007*, TASCHEN GmbH, 2008.

Wrana J. *Współczesna forma architektoniczna a kontekst miejsca*., Czasopismo Techniczne PK nr 7/2009 s. 589 – 593, Wrana J. *Santiago Calatrava – rzeźbiarz w żelbecie*, Wydawnictwo „Inżynieria i Budownictwo”, nr 8/2010, s. 413-414. 2010, Wrana J., *Architektura – zrozumiały komunikat przestrzenny*, Czasopismo Techniczne PK, 7-A/2010/2, Zeszyt 15, s. 413 - 416,

<http://www.teatenerife.es>

²⁰⁶ Jodidio P., *Santiago Calatrava*, TASCHEN GmbH, 2008 (wydanie w języku polskim), s. 20.,

Tamże, s. 20 Wywiad z Santiagiem Calatravą, Zurych, 22 lutego 2006 „ Życie jest jak zbieranie pereł znajdujących tu i tam po drodze – mówi Calatrava. – Co jest sensem funkcji w architekturze ? To miłość, miłość, którą ktoś daje innym, hojność architekta. W architekturze zawarta jest wielka tajemnica, jaką jest miłość do ludzi, którą można rozumieć w kategoriach funkcji....Piękno powstaje dzięki inteligencji lub intuicji.”

czyszcząc je z dotychczasowej zabudowy przemysłowej, doskonale wkomponowuje się w otoczenie, mając oparcie w panoramie wzgórz powulkanicznych.

Według Manuela Blasco mistrz Santiago Calatrava jest: „*niezwykłym twórcą pomników – łączy swe prace ze środowiskiem, przekształca obraz świata, w którym żyjemy, czyniąc go zarówno jego własnym jak i naszym własnym, tworząc przestrzeń nowej ery i symbole naszego społeczeństwa.*”

2E. TEA, CENTRUM SZTUKI WSPÓŁCZESNEJ, SANTA CRUZ DE TENERIFE HISZPANIA²⁰⁷

HERZOG & DE MEURON, DAVID KOCH, współpraca VIRGILIO GUTIERREZ
HERREROS.

Projekt: 1999 – 2001 rok, Realizacja: 2008 rok.

Kontekst miejsca: Nowe Centrum sztuki TEA znajduje się w samym centrum miasta portowego Santa Cruz de Tenerife. Budynek wypełnił zaniechaną przestrzeń obok dawnego szpitala zaadaptowanego na potrzeby Muzeum Natury i Człowieka, między ruchliwą arterią komunikacyjną a suchym korytem kanału Barranco de los Santos. Budynek prawie nie jest widoczny z poziomu wybrzeża (wykorzystuje naturalny spadek terenu w stronę oceanu), lecz dopiero z wyżej położonych części miasta. Poprzez horyzontalny układ, podzielenie bryły na trzy części i niewielką wysokość dostosowaną do sąsiadującej zabudowy, budynek nie przytłacza skalą wpisując się w kontekst miejsca na zasadzie kontrastów z bazaltową wieżą kościoła Nuestra Señora de la Concepcion i ciepłymi w kolorach budynkami w sąsiedztwie.

Opis projektu: Niska, dwukondygnacyjna bryła obiektu mieści muzeum sztuki współczesnej, centrum fotografii i bibliotekę publiczną. By nadać mu charakter miejsca tętniącego życiem, budynek został przecięty pieszymi ciągami komunikacyjnymi. W miejscu, w którym zbiegają się, utworzony został szeroki dziedziniec z kawiarniami i restauracjami. Gmach TEA posiada fasadę wykonaną w całości z szarego betonu.

Charakterystycznym elementem wielofunkcyjnego centrum wystawienniczego jest żelbetowa zewnętrzna ściana biblioteki z nieregularnymi otworami okiennymi, których układ stanowi graficzny zapis światłocienia na powierzchni falującej wody. Diagonalny układ planu, kompozycja otwarć i zamknięć w elewacjach powodują przenikanie wnętrza z zewnątrz, a rampy komunikacyjne w budynku dodatkowo nadają wnętrzu dynamiki. Układ ten jest oparty na ogólnodostępnym trakcie pieszym biegnącym po rampie do wejścia głównego, a w środku budynku rozszerzającym się i tworzącym częściowo zadaszony dziedziniec.

²⁰⁷ Materiał do opisu przykładu: Architektura & Biznes nr 09/2009, str. 46, *Centrum sztuki TEA*, Architektura (murator) nr 5/2009, Biuro Herzog & de Meuron, Jacques Herzog, Pierre de Meuron, Dawid Koch, *Centrum sztuki TEA*, (*TEA – Tenerife Espacio de las Artes*) Santa Cruz de Tenerife, Wyspy Kanaryjskie, Hiszpania, Projekt 1991 – 2001, Realizacja 2008, Biuro Herzog & de Meuron, Jacques Herzog, Pierre de Meuron, Harry Guggler, Christine Binswangen, Dawid Koch *Przywrócić ocean miastu*, – rewitalizacja przestrzeni publicznej Plaza de Espana, Santa Cruz de Tenerife, Wyspy Kanaryjskie, Hiszpania, Projekt 2002 – 2005, Realizacja 2006 – 2008, *MATERIA*, *Herzog & de Meuron TEA*, *Spazio Delle Arti*, *TEA*, *Space for the Arts*, rivista trimestrale marzo 2009, Motta Architettura. Haduch B., Haduch M., *TEA art rozmaitości*, *Herzog&de Meuron*, *Tenerife Espacio de las Artes*, A&B Architektura & Biznes, nr 09/2009, Wrana J., *Współczesna forma architektoniczna a kontekst miejsca*. Czasopismo Techniczne PK nr 7/2009 s.589–593, , Wrana J., *Architektura – zrozumiwały komunikat przestrzenny*, Czasopismo Techniczne PK, 7-A/2010/2, Zeszyt 15, s. 413 - 416, Prezentacja laureatów nagrody, Pritzкера

http://www.sztuka-architektury.pl/index.php?ID_PAGE=31,

[http://pl.wikipedia.org/wiki/Herzog & de Meuron](http://pl.wikipedia.org/wiki/Herzog_%26_de_Meuron)

Ta surowa i zimna powierzchnia została przez Autorów projektu urozmaicona 1200 niewielkimi oknami tworzącymi 720 różnych wzorów. W dzień dostarczają one wnętrzu światła, a w nocy nadają fasadzie budynku niesamowity, "rozgwieżdżony" wygląd.

Autorzy dążąc do symbolicznego otwierania i zamykania się przestrzeni wewnętrznej na otoczenie zamierzali uzyskać atmosferę „bezpiecznej wyspy” dla zaprojektowanego centrum wystawienniczego. Dla biblioteki głównej wraz z czytelnią oddzielonych od „zewnątrznego otoczenia” żelbetową ścianą ażurową uzyskali „atmosferę koniecznego wyciszenia”.

Przykładem inspirującym bliskość morza jest forma opraw oświetleniowych w postaci spadających kropeł – szklane bańki, zawieszane na cienkich przewodach. W wielu spotkanych przez autora opiniach zaproponowany układ graficzny otworów okiennych stanowi efekt świetlny – refleksy świetlne na posadzce i ścianach, przypominające fale na wodzie.

Znaczenie projektu dla tożsamości miejsca:

Obiekt zlokalizowany w otaczającej przestrzeni miejskiej (w niedalekiej odległości od Auditorium Santiago Calatravy) poprzez zastosowanie ażurowych żelbetowych ścian (odwołujących się do ornamentalnych przegród ażurowych stosowanych w budynkach od wieków w architekturze tej strefy klimatycznej) nawiązuje z otoczeniem dialog wzajemnie przenikających się przestrzeni. Zastosowane bogato zdobione ażurowe powszechnie stosowane były w architekturze mauretańskiej. Grafitowy kolor i oryginalny sposób ułożenia otworów okiennych decydowały o charakterze budynku. Kolejnymi inspiracjami przy tworzeniu ażurowej elewacji były tradycyjne ozdoby obecne na jarmarkach na Teneryfie oraz perforowane zadaszania upraw hiszpańskich. Można zatem stwierdzić że zastosowano „kod lokalny” kształtując formę centrum sztuki TEA.

Obiekt wykonany jest z ciemnego, szarego betonu mającego, wg architektów przypominać wszechobecną na wyspie, zastygłą lawę. Do wykonania ścian betonowych użyto również kruszywa pochodzenia wulkanicznego z różnych części wyspy. Układ budynku umożliwił połączenie życia codziennego miasta i wewnętrznego TEA, powodując wzajemne ich przenikanie.

2F. SAN CARLO ALLE QUATTRO FONTANE W LUGANO. SZWAJCARIA²⁰⁸

MARIO BOTTA

Projekt: 1999 rok, **Realizacja:** 1999 rok, **Zdemontowanie:** 2003 rok.

Kontekst miejsca: Drewniany model kościoła San Carlo alle Quattro Fontane wyłania się z najgłębszej zatoki jeziora Lugano w mieście Lugano (największe miasto we włoskojęzycznym kantonie Ticino, graniczącym z Włochami). Otoczone górami, określane jest jako miasto parków, kwiatów, willi i kościołów, pełne śródziemnomorskiego uroku. Dzięki regularnie organizowanym wystawom w muzeach miasto cieszy się opinią ważnego ośrodka kulturalnego.

Drewniany model Botty został zrealizowany właśnie na jedną z takich wystaw. W 1999 roku przypadała 400 rocznica narodzin Francesco Borrominiego (1599 – 1667), barokowego architekta, który swoje lata młodości spędził nad jeziorem Lugano. Z tej okazji muzeum Cantonale Museo d'Arte zorganizowało wystawę poświęconą artyście, zapraszając Mario Bottę do współpracy.

²⁰⁸ Materiały do opisu przykładu: Philip Jodidio, *ARCHITECTURE NOW*, TASCHEN GmbH Köln 2005, s. 117, http://www.botta.ch/Page/Sa%201999_376_SanCarlino_en.php

Opis projektu: Głównym celem projektu było oddanie hołdu słynnemu barokowemu artyście, jakim był Borromini. Pomysł, by stworzyć model kościoła San Carlo alle Quattro Fontane, nie był przypadkowy. Świątynia, która znajduje się na jednej z wąskich uliczek Rzymu, była pierwszym samodzielnym projektem artysty. Pod kierownictwem Mario Botty stworzono drewniany model rzeczywistych rozmiarów, będący przestrzennym, trójwymiarowym przekrojem przez fragment świątyni z widokiem na jej wnętrze. Bryła modelu – rzeźby wzrasta na wysokość 33 m i zbudowana jest z 35 000 drewnianych paneli o grubości 4,5 cm. Każdy z nich był zwymiarowany i docięty wcześniej, na plac budowy dotarły już gotowe elementy, z których „złożono” bryłę. Cały model został wzmocniony przez stalowe liny przymocowane do stalowej ramy o masie 90 ton. Panele, które były montowane modułowo z odstępami co 1 cm, nadały oryginalnie barokowemu wnętrzu nowy, współczesny wyraz (brak szczegółowości barokowych ozdób).

Model postawiono na platformie o powierzchni 22 m², kilka metrów oddalony od brzegu, na końcu promenady, przy wejściu do Parku Ciani. Bryła obiektu pozbawiona jest elewacji oraz bocznych kaplic, jednak Botta zastosował ciekawy zabieg, pozwalający po części zobrazować kształt oryginału. W posadzce platformy, na której stoi model, widoczny jest rysunek rzutu kościoła San Carlo alle Quattro Fontane.

Znaczenie projektu dla tożsamości miejsca:

W odróżnieniu od „pierwowzoru”, usytuowanego w tkance miejskiej, model Botty wyłania się z zielonej zatoki jeziora Lugano w otoczeniu gór, tych samych gór, które Borromini obserwował w młodości.

2G. KOŚCIÓŁ I CENTRUM DUSZPASTERSKIE W SERIATE. WŁOCHY²⁰⁹

MARIO BOTTA

Projekt: 1994–2000 rok, Realizacja: 2001–2004 rok.

Powierzchnia: 2 137 m² (Kościół 741 m², Centrum 1 396 m²)

Kontekst miejsca: Nowy kościół pod wezwaniem błogosławionego Papieża Jana XXIII znajduje się na przedmieściach miasta Seriate na południe od Bergamo, przy drodze łączącej te miasta. Jest zlokalizowany w sąsiedztwie XVII-wiecznego kościoła San Alessandro Martire (na południowy wschód od starego budynku).

Opis projektu: Kościół zbudowany na planie kwadratu 25 x 25 m, posiada bryłę o mocnych geometrycznych kształtach, charakterystycznych dla Botty. Każda z fasad wzrasta u podstawy, następnie się zwęża i znowu pionowo pnie się ku górze tworząc cztery wieże wysokie na 23 m. Elewację frontową zdobi cienki krzyż, przecinający centrum fasady. Krzyż, wyraźnie skierowany ku górze, w zamierzeniu autora ma podkreślać i akcentować dialog między niebem a ziemią. Betonowa struktura budynku odziana jest z zewnątrz w czerwone płyty z łupanego kamienia naturalnego.

Wnętrze, pokryte płytami złożonego drewna, doświetlone zostało przez 4 świetliki będące zwieńczeniem wież. Świetliki tworzą w kościele niesamowitą atmosferę, wpuszczając pionowe słupy światła do wnętrza. Podłoga, cokół ścian i meble liturgiczne pokryte są polerowanym marmurem. Przestrzeń wewnątrz dopełnia absyda obłożona tymże marmurem, w którym wyrzeźbione jest ukrzyżowanie Chrystusa i grupa kobiet w żałobie towarzysząca

²⁰⁹ Materiał do opisu przykładu: *THE PHAIDON ATLAS OF 21ST CENTURY WORLD ARCHITECTURE*, Comprehensive edition, Phaidon Press Limited 2008, s. 508.

<http://www.generativeart.com/on/cic/papersGA2003/a31.htm>

http://www.botta.ch/Page/Re%202004_265_ChiesaSeriate_en%20%28Sa%29.php

temu zdarzeniu. Autorem rzeźb jest włoski artysta Giuliano Vangi. Od wschodu kościół łączy się z wydłużoną bryłą centrum duszpasterstwa, mieszczącą m.in. pokoje dla księży i sale katechez.

Znaczenie projektu dla tożsamości miejsca:

Wybór Botty w doborze materiałów odzwierciedla jego koncepcję kościoła jako miejsca, które musi wytrzymać próbę czasu, nie podlegać przelotnym kaprysom i modzie. Czerwony kamień, drewno i złoto – materiały przypominające kościoły z przeszłości nawiązują do sąsiadującego kościoła San Alessandro Martire. Nowy obiekt kościoła wyposażony w baterie słoneczne ukryte w pogrążonym dachu zabezpiecza centrum w potrzebną energię elektryczną. Realizacja centrum duszpasterskiego w Sieriate to przykład „symbiozy – gdzie przeszłość spotyka się z przyszłością.

2H. GMACH NARODOWEJ OPERY I BALETU W OSLO. NORWEGIA²¹⁰ **SNØHETTA ARCHITECTS**

Realizacja: 2002 – 2007 rok, Powierzchnia: 38 500 m².

Kontekst miejsca: 12 kwietnia 2008 roku król Harald V otworzył nowy gmach Opery i Baletu w Oslo. Futurystyczny, pokryty białym marmurem budynek wyrasta z portu w samym centrum miasta i już w momencie otwarcia stał się nowym symbolem stolicy Norwegii.

Gmach Opery Norweskiej został ulokowany na skraju dzielnicy Bjørvika, niedaleko giełdy papierów wartościowych i głównego dworca kolejowego. Jest to największy w kraju budynek przeznaczony na cele kultury od czasu zbudowania Katedry Nidarosdomen w Trondheim w XIV wieku.

Opis projektu: Powierzchnia dolnego poziomu budynku ma ponad 38 000 metrów kwadratowych, jest więc równa czterem standardowym boiskom piłkarskim. Budynek mieści trzy sceny i 1100 różnych pomieszczeń. Głównym wejściem do gmachu opery wkracza się do wielkiego foyer – przestrzennego otwartego pomieszczenia z aneksami na bary i restaurację które, wykończonego są prostymi materiałami : kamień, beton, szkło i drewno.

Główne audytorium, zbudowane w klasycznym kształcie podkowy, oferuje ogromne możliwości ruchu scenicznego i wspaniałą akustykę. Powierzchnia sceny wynosi kilka tysięcy metrów kwadratowych, a niektóre jej części znajdują się nawet 16 metrów poniżej poziomu morza. W przeciwieństwie do lekkiego wystroju foyer, główna scena ozdobiona została specjalnie preparowanym drewnem dębów bałtyckich.

Audytorium oferuje 11 350 miejsc siedzących, wyposażonych w indywidualne monitory umożliwiające wyświetlanie napisów w ośmiu językach. Balkony są dziełem sztukników z północno-zachodnich wybrzeży Norwegii, a z sufitu zwisa największy w kraju okrągły

²¹⁰ Gromholt S. M., *Oslo's Opera*, A10 New European Architecture, 20/2008, s. 4, E. Cisek, „*Opera Narodowa w Oslo jako znak miejsca i droga w wędrówce ku iluminacji*”, Czasopismo Techniczne PK, Z. 15/2008, s. 267 – 272, E. Cisek, *Równowaga i harmonia jako piękno współczesnej architektury Norwegii*, Czasopismo Techniczne PK 13/2007 (104), s. 197 – 201, MATERIA, *Snøhetta Operahouse*, rivista trimestrale – dicembre 2009. Motta Architecturas. 70 – 83, P. Jodidio, *Oslo Opera House*, ARCHITECTURE NOW, nr 6 Cologne GMBH s. 484 – 491. Wrana J., *Architektura nowoczesna a kontekst miejsca*, PŚI. w Gliwicach, Praca Zbiorowa pod redakcją Jerzego Witczka, Monografia, s 107-113, Wrana J., *Architektura – zrozumiemy komunikat przestrzenny*, Czasopismo Techniczne PK, 7-A/2010/2, Zeszyt 15, s. 413 - 416

<http://www.norwegofil.pl/Wiadomosci/Wydarzenia/Nowa-Opera-Narodowa-w-Oslo.html>

<http://bryla.gazetadom.pl/bryla/1,90857,6558995.html>

http://www.arcspace.com/architects/snoehetta/oslo_opera/oslo_opera.html:il.12

kandelabr o średnicy 7 metrów. Waży 8 ton i składa się z 5800 elementów z kryształowego szkła. Zbudowała go norweska firma Hadeland Glassverk. Z zewnątrz najbardziej zwraca uwagę biały, stromy kamienny dach budynku, który wyrasta wprost z Oslofjordu, uatrakcyjniając turystom spacer i pozwalając podziwiać widoki miasta. Część elewacji została wykonana z dekoracyjnych paneli aluminiowych z widocznymi na ich powierzchni wzorami nawiązującymi do tradycyjnych technik tkackich utworzonych z wypukłych oraz wklęsłych form. Oglądając budynek od strony fiordu, można dostrzec ścianę paneli z słonecznych. Jest ich tu więcej niż gdziekolwiek indziej w Norwegii. Zapewniają one okolicznym domom część potrzebnej energii elektrycznej.

Znaczenie projektu dla tożsamości miejsca:

W październiku 2008 roku gmach Opery zdobył główną nagrodę inauguracyjnego Światowego Festiwalu Architektonicznego w kategorii Kultura. Członkowie jury: sir Peter Cook, Christoph Ingenhoven i John Walsh uznali Operę za wysokiej klasy dzieło architektoniczne, stanowiące spójną i przejrzystą realizację niezwykle złożonego projektu.

Futurystyczny, pokryty białym marmurem budynek już w momencie otwarcia stał się nowym symbolem stolicy Norwegii. *„Inwestycje związane z kulturą stały się, zwłaszcza w ostatnim dziesięcioleciu, ważnymi elementami porządkującymi przestrzeń miasta i podkreślającymi tożsamość narodową Norwegów poprzez nawiązywanie do lokalnych artefaktów z przeszłości i archetypowych motywów doświadczenia świata”*.

Nowy budynek Opery Narodowej Den Norske Opera & Ballet w Bjørvika w Oslo położony nad Oslofjordem –będący „Wrotami Norwegii” jest tego doskonałym przykładem²¹¹.

Po otwarciu w kwietniu 2008 roku gmach Opery zyskał powszechne zainteresowanie oraz liczne entuzjastyczne recenzje, zarówno w kraju, jak i za granicą.

„Gmach opery w Oslo to potężny, wspaniały budynek, rozbrzmiewający muzyką i śpiewem, potwierdzający pozycję Norwegii jako ważnego centrum kultury. Przede wszystkim jest to gmach otwarty: każdy, kto przybywa do Oslo, pragnie zobaczyć Nową Operę i wspiąć się na marmurową górę Snøhetta” – pisze Jonathan Glancey z „The Guardian”.

Richard Morrison z „The Times” oświadcza natomiast: *„Jestem oczarowany. Jest typowo norweska, olśniewająca, z wielkim poczuciem humoru, a jednocześnie z zaskakującą, ukrytą głębią*.

Sverre Fehna, norweski architekt modernistyczny mówi *„Artefakty muszą się na nowo narodzić i znaleźć swą przestrzeń w nowym kontekście. Aby różne artefakty mogły odnaleźć swą przestrzeń, architekt musi żyć w ich zasięgu tak, jak słowa żyją w zasięgu głosu aktora”*.

IV.2. PODSUMOWANIE

Wybrane realizacje ilustrują przyjętą zasadę twórczych działań projektowych, w których Autor, świadomy tożsamości miejsca, po rozpoznaniu „lokalnych zapisów” uzyskał społeczną akceptację kreatywnych rozwiązań w przekształcanej przestrzeni.

²¹¹ [Za:] E. Cisek, *„Opera Narodowa w Oslo jako znak miejsca i droga w wędrówce ku iluminacji”*, Czasopismo Techniczne PK, Z. 15/2008 s. 267 – 272. *Podczas uroczystości otwarcia chór niewolników z opery Verdiego „Nabucco” utworzyło 450 amatorów, pracowników, dostawców, robotników (Norwegowie, Pakistańczycy, Szwedzi..); stanęli na scenie w kaskach i ochronnych ubraniach. – Ta Opera wreszcie powinna zmienić nastawienie do Norwegii – powiedział jej dyrektor Bjorn Simensen.*

1. Utrwalanie dotychczasowego zapisu poprzez świadomą konserwację, modernizację, adaptację (z zachowaniem skali obiektu, z zachowaniem i ekspozycją wartościowych wątków historycznych) z nową funkcją:

a) Z. RADZIEWANOWSKI z zespołem, „Konserwacja i modernizacja obiektu dawnej biblioteki Opactwa Benedyktynów w Tyńcu”. Zaproponowana forma ekspozycji poprzez „ścieżki historyczno-kulturowe” jest kreatywną formą edukacyjną o naszej tożsamości;

b) J. M. PIVOT, BIURO MARCINIAK&WITASIAK, BIURO LUTOMSKI, BIURO BILIŃSKI, „Adaptacja XIX-wiecznych zabudowań fabrycznych na centrum „Manufaktura” w Łodzi”. Manufaktura obroniła tożsamość miejsca, przyjmując współczesną formę przekazu, równoważąc relacje pomiędzy koniecznym rozwojem gospodarczym a kulturą, szanując dziedzictwo przypisane do miejsca;

c) Realizacje MARTINA DRAHOWSKIEGO w Koszycach 1) M. DRAHOWSKI, P. PASZTOR, P. SIMKO, “Hotel Bankov” k/Koszyc. 2) M. DRAHOWSKI, R.ROZMA, „Domy rzemieślnicze przy ulicy Gancarskiej w Koszycach” 3) M. DRAHOWSKI, „Modernizacja sali wielofunkcyjnej w budynku XIX-wiecznego Ratusza w Mieście Koszyce”. 4) a także realizacje: M. DRAHOWSKI, P. SIMKO, Kaplica pogrzebowa „Dom smutku nad Cirochou” oraz Kaplica pogrzebowa „Dom smutku”, Valaliki (*...w powyższych projektach Drahowskiego wrażenie efektu osiągnięte zostało poprzez ciekawą geometrię konstrukcji i podziałów, przy zastosowanie lokalnych materiałów.* Autor potwierdza w projektach skuteczne i świadome działanie stosując kryterium tożsamości miejsca.

2. Uaktualnianie zapisu (kreatywna kontynuacja) – delikatna twórcza ingerencja w zastany zapis „kodu”:

a) A. GETTER, J. BUDYN, „Rozbudowa zespołu obiektów Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie”. Autorzy projektu, szanując miejsce szczególne dla kultury, umiejętnie wkomponowali współczesną formę wchodząc w XIX-wieczny neorenesansowy zespół Akademii,

b) JEMS ARCHITEKCI, „Skwer Herberta Hoovera w Warszawie”. Zespół autorski przekształcając przestrzeń publiczną uszanował kryterium „tożsamości miejsca”; autorzy przywracając funkcje integracyjne wpisali się we współcześnie propagowany program „odzyskiwania miasta dla mieszkańców.”

3. Twórcza kontynuacja szanująca dotychczasowego kontekstu miejsca w nowej proponowanej formie:

a) R. MEIER & PARTNERS ARCHITECS, „Muzeum Ara Pacis w Rzymie”. Autor użył czytelnego współczesnego języka architektonicznego dla „ochronnego opakowania” zachowanego w oryginale Ołtarza Pokoju cesarza Augusta – dowodu poszanowania kultury starożytnych Rzymian, który jest potwierdzeniem trwania tożsamej kulturowo Europy,

b) B. TSCHUMI ARCHITECTS, „Muzeum Akropolu w Atenach”. Obiekt nawiązuje dialog z najważniejszym dziełem sztuki architektury starożytnej Grecji i jest „przestrzennym apelem” Greków o powrót wywiezionych w okresie okupacji tureckiej dzieł sztuki,

c) M. BOTTA, „San Carlo alle Quattro Fontane – ... jest przypomnieniem „pamięci” z zasobów dziedzictwa we współczesnym języku przekazu, d) M. BOTTA, “Kościół

i centrum duszpasterskie w Sierate – autor przyjmując materiał zastosowany w obiekcie sąsiadującym nawiązuje w nowym projekcie do historycznej formy.

4. Poprzez kontrast formy, tworzy nowy kontekst miejsca jako wyznacznik dla jego następców, posługuje się dla zapisu idei tworzonego dzieła, metaforą – tworzy nowe treści przekazu:

- a) M. BUDZYŃSKI, Z. BADOWSKI, „Rozbudowa biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego”. Podczas uroczystości otwarcia obiektu autor przedstawia swoje przesłanie: *Biblioteka jest światem wyizolowanym, światem specjalnego, sztucznie stworzonego klimatu, w którym książka jest równie ważna jak czytelnik, jest światem ducha i kultury*”;
- b) A. IZOSAKI, współpraca K. INGARDEN, J. EWY, „Muzeum sztuki i techniki japońskiej MANGGHA w Krakowie”. Przykład poprzez poszukiwanie przez autora znaczeń tradycji jest kreacją treści – „metaforycznym” spotkaniem dwóch kultur w miejscu ważnym dla kultury polskiej wpisując się w tożsamość miasta Krakowa;
- c) S. CALATRAVA, „Auditorio de Tenerife”, Santa Cruz de Tenerife. Twórca przed uroczystym koncertem otwarcia we wrześniu 2003 roku, tak prezentuje swoje dzieło: *Jest to architektoniczna wersja rzeźby, w której można delektować się muzyką*;
- d) HERZOG & DE MEURON, DAVID KOCH, „TEA, Centrum sztuki współczesnej”, Santa Cruz de Tenerife... *poprzez zastosowanie ażurowych żelbetowych ścian (odwołujących się do ornamentalnych przegród ażurowych stosowanych w budynkach od wieków w tym klimacie) nawiązuje z otoczeniem dialog wzajemnie przenikających się przestrzeni*;
- e) SNØHETTA ARCHIECTS, „Gmach Narodowej Opery i Baletu w Oslo. Dzieło prezentowane w publikacjach wywołuje zachwyt, przywołując skojarzenia kontekstu miejsca: *Gmach nowej Opery w Oslo jest jak zadziwiająca marmurowo-granitowa wizja, wynurzająca się z fiordu niczym gigantyczna kra lodowa*. „Artefakty muszą się na nowo narodzić i znaleźć swą przestrzeń w nowym kontekście. Aby różne artefakty mogły odnaleźć swą przestrzeń, architekt musi żyć w ich zasięgu tak, jak słowa żyją w zasięgu głosu aktora”.

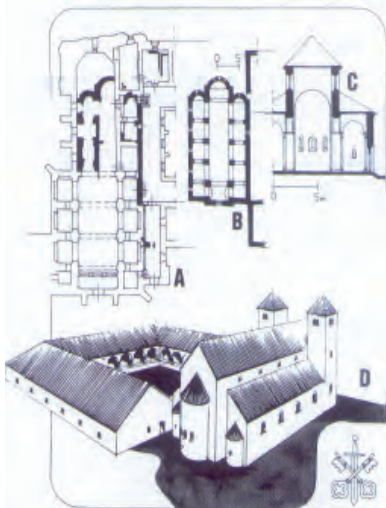
ILUSTRACJE

1. REALIZACJE POLSKIE

1A. KONSERWACJA I MODERNIZACJA OBIEKTU DAWNEJ BIBLIOTEKI OPACTWA BENEDYKTYNÓW W TYŃCU.

Z. RADZIEWANOWSKI, Z ZESPOŁEM.

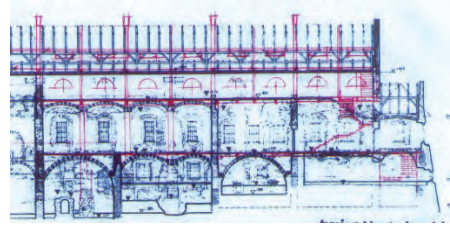
45

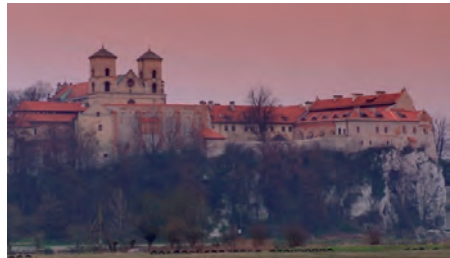
46

47

48

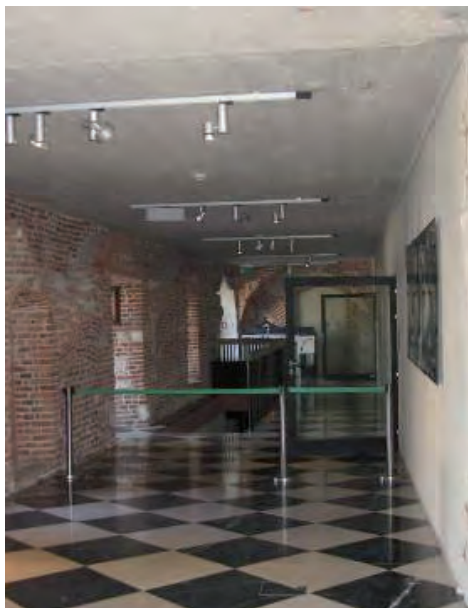
49

50

51

Ilustracje:

45) Klasztor romański.

A. Rzut kościoła nowożytnego z naniesionymi grubą kreską pozostałościami kościoła romańskiego,

B. Rekonstrukcja rzutu świątyni romańskiej wg badań K. Żurowskiej,

C. Rekonstrukcja przekroju świątyni romańskiej wg badań K. Żurowskiej,

D. Przypuszczalny wygląd romańskiego założenia klasztornego w ujęciu perspektywicznym.

46) Sytuacja, Trasa postulowanej ścieżki historyczno-kulturowej w obrębie założenia urbanistycznego Opactwa Tynieckiego – stanowiąca element zespołu kulturowego Opactwa Benedyktynów w Tyńcu;

47) Przekrój;

48) Widok Opactwa od strony Wisły;

49) Kościół i dziedziniec klasztorny ze studnią;

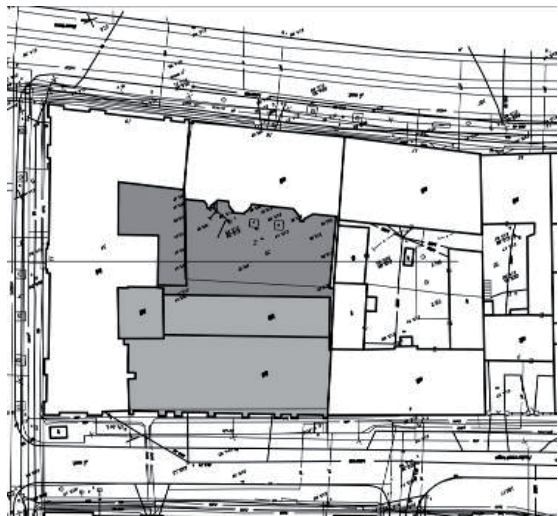
50) Odrestaurowane zabudowania biblioteki;

51) Odrestaurowane skrzydło południowo-zachodnie „Wielkiej Ruiny” (wnętrze).

1B. ROZBUDOWA ZESPOŁU OBIEKTÓW AKADEMII SZTUK PIĘKNYCH W KRAKOWIE

ANDRZEJ GETTER, JACEK BUDYN

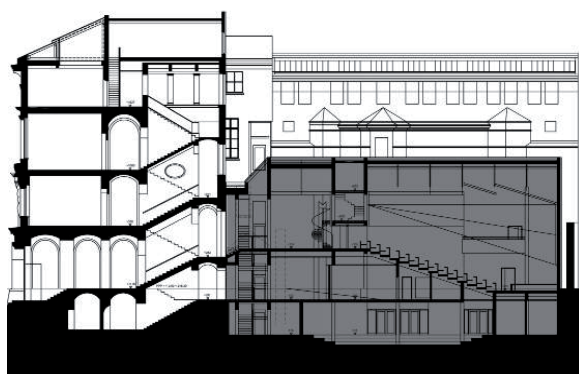
52

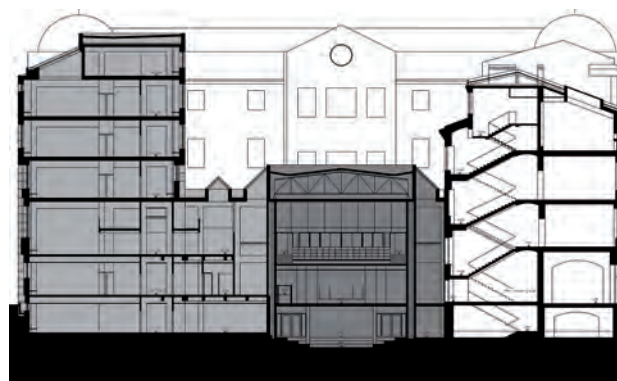
53

54

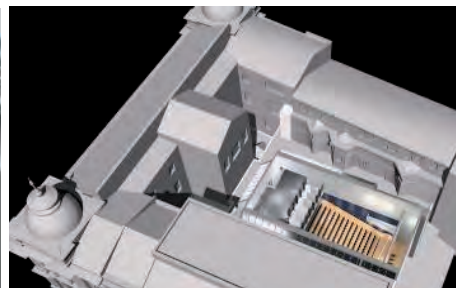
55

56

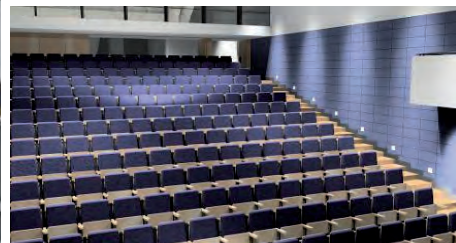
57

59

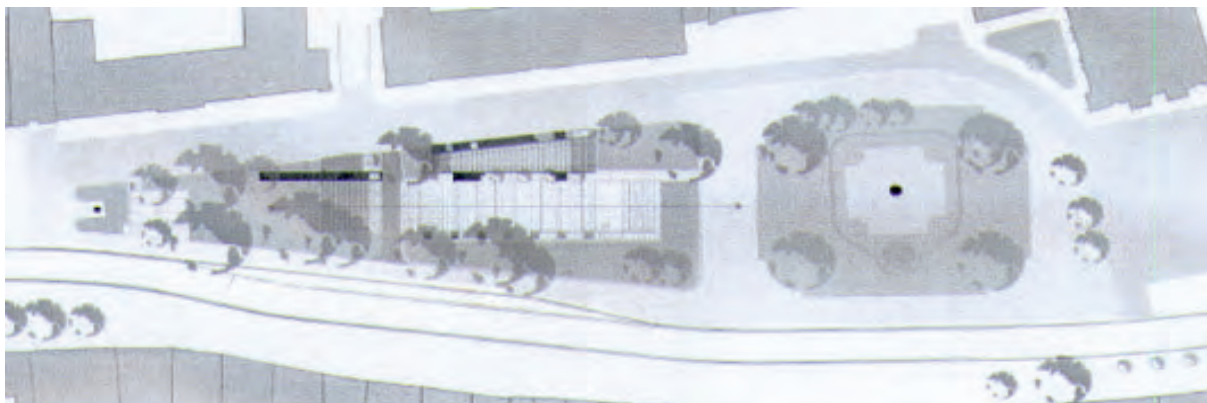

58

Ilustracje: 52) Sytuacja (szarym kolorem oznaczono zakres rozbudowy); 53) Rzut parteru, 54) Przekrój A-A; 55) Przekrój B-B; 56) Działanie przed wyburzeniami rozdrobionej zabudowy, 57) Model komputerowy prezentujący rozbudowę skrzydła z Aulą; 58) wizualizacja wnętrza Auli; 59) Widok nowego skrzydła ASP od strony pomnika Bitwy pod Grunwaldem na placu Matejki.

60

61

62

63

Ilustracje: 60) Sytuacja; 61) Przekrój poprzeczny; 62) Zdjęcie z realizacji – widok od południa, 63) Zdjęcie z realizacji z wyraźnie zarysowana osią skweru ciągnącą się w kierunku północ-południe.

1D. BIBLIOTEKA UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO

MAREK BUDZYŃSKI, ZBIGNIEW BADOWSKI

64

65

66

67

70

69

68

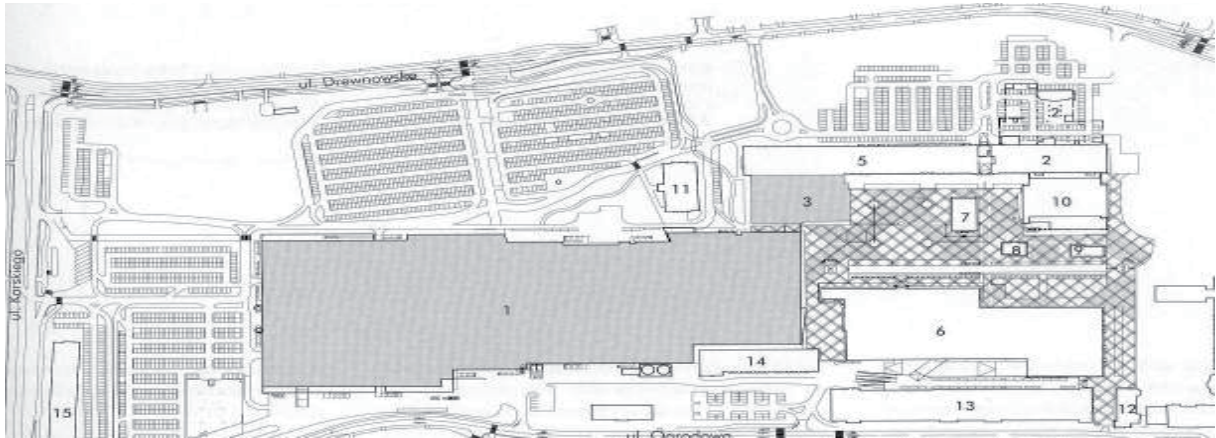

Ilustracje: 64) Rzut parteru zespołu obiektów bibliotecznych i ogrodów wewnętrznych; 65) Plan zagospodarowania zespołu obiektów bibliotecznych wraz z ogrodem – szkic autora projektu; 66) Zdjęcie założenia z lotu ptaka; 67) Strefa wejściowa biblioteki; 68) Fragment elewacji północnej założenia; 69) Fragment ogrodu projektu Ireny Bajerskiej; 70) Wnętrze głównego pasażu.

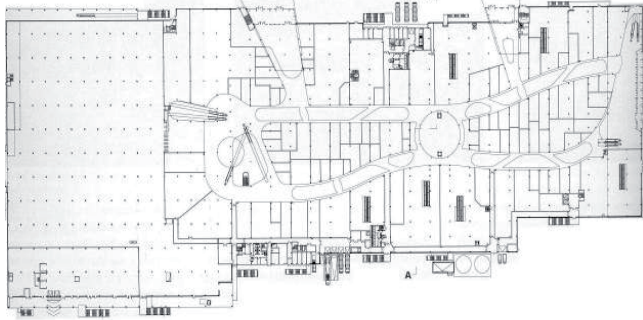
1E. ADAPTACJA XIX-WIECZNYCH ZABUDOWAŃ FABRYCZNYCH NA CENTRUM „MANUFATURA” W ŁÓDZI.

JEAN MARC PIVOT, BIURO MARCINIAK&WITASIAK, BIURO LUTOMSKI, BIURO BILIŃSKI

71

72

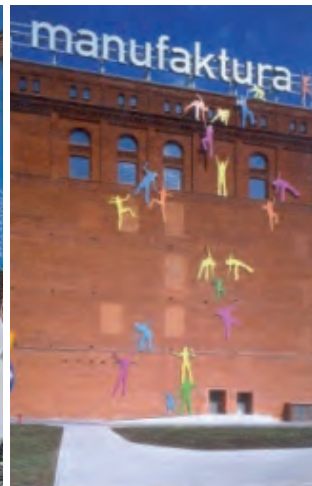
74

75

76

73A

73B

77

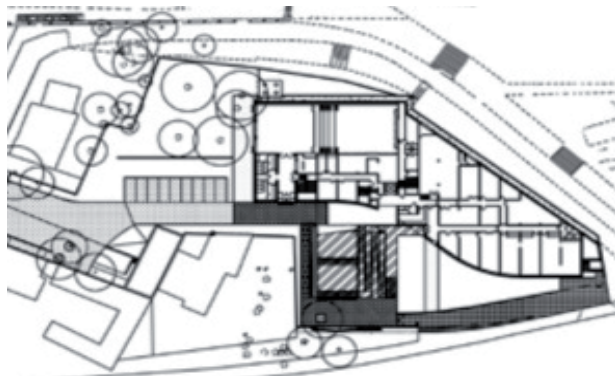

Ilustracje:

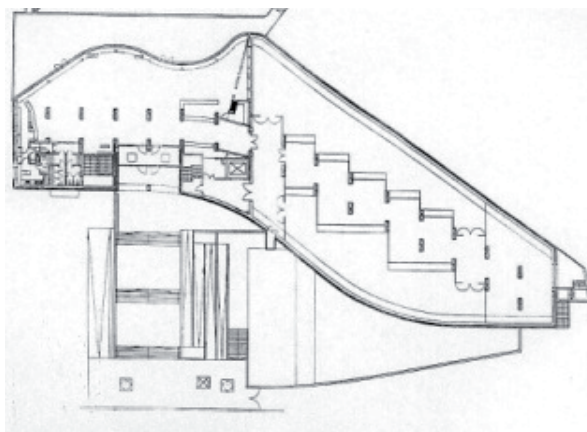
- 71) Sytuacja,
- 72) Rzut – Galeria handlowa;
- 73 A, B) Galeria handlowa-wnętrza;
- 74) Centrum restauracyjne w północno-zachodnim narożniku Rynku;
- 75) Styk budynków Centrum: Restauracyjnego i Centrum Rozrywki.
- 76) Ściana zachodnia Centrum Rozrywki;
- 77) Widok na bramę główną.

1F. MUZEUM SZTUKI I TECHNIKI JAPOŃSKIEJ „MANGGHA” W KRAKOWIE
ARATA ISOZAKI, WSPÓŁPRACA KRZYSZTOF INGARDEN, JACEK EWY

78

79

80

81

82

83

84

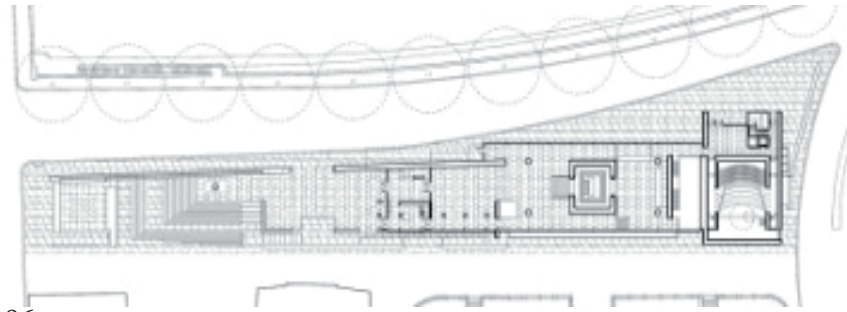
Ilustracje: 78) Sytuacja; 79) Rzut parteru; 80) Widok, bulwar Poleski; 81) Muzeum na tle Wzgórza Wawelskiego; 82) Widok Muzeum od strony ul. Marii Konopnickiej; 83) Główne wejście do obiektu; 84) Fragment elewacji wschodniej z przeszkleniem kawiarni.

2. REALIZACJE EUROPEJSKIE

2A. MUZEUM ARA PACIS W RZYMIE

RICHARD MEIER & PARTNERS ARCHITECTS

85

86

88

87

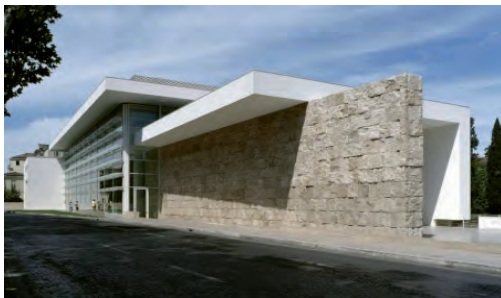

89

90

91

92

93

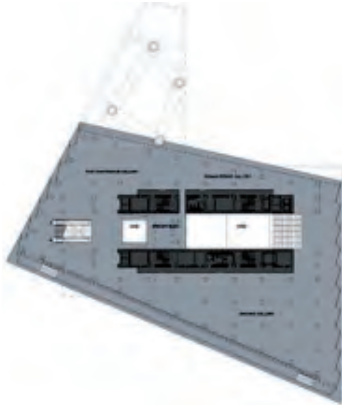

Ilustracje: 85) Rzut parteru; 86) Przekrój podłużny; 87) Zdjęcie satelitarne; 88) Budynek widziany z lotu, elewacja południowa; 89) wejście główne elewacja południowa; 90) Bryła budynku, widok południowy zachód; 91) Bryła budynku, widok północny-wschód; 92) Elewacja wschodnia w relacji z kościołem San Roco; 93) Ołtarz Pokoju we wnętrzu muzeum.

2B. MUZEUM AKROPOLU W ATENACH

BERNARD TSCHUMI

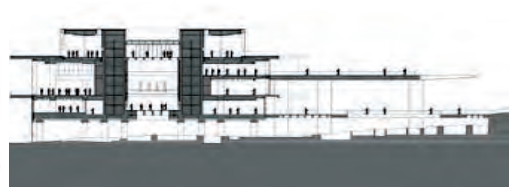
94

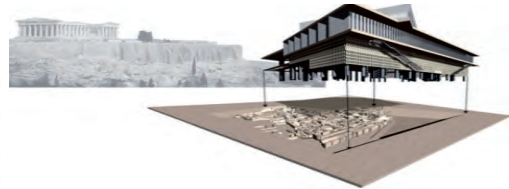
95

96

97

98

99

100

101

102

Ilustracje:

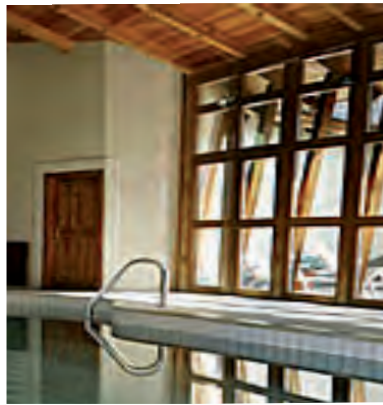
- 94) Rzuty kondygnacji przyziemia;
- 95) Rzut ostatniej kondygnacji – nawiązującej do usytuowania i skali Panteonu;
- 96) Przekrój podłużny przez muzeum;
- 97) Wizualizacja, model pokazujący posadowienie obiektu;
- 98) Ruiny dawnych Aten – ekspozycja w strefie wejścia wej;
- 99) Muzeum w relacji z Panteonem (przeszklenie ostatniej kondygnacji);
- 100) Bryła budynku widok z akropolu;
- 101) Bryła budynku widziana z lotu, pokazująca relację obiektu nowego Muzeum ze wzgórzem Akropolu;
- 102) Widok z wnętrza.

2C. REALIZACJE MARTINA DRAHOWSKIEGO W KOSZYCACH

103

104

105

106

107

108

109

110

Ilustracje:

HOTEL BANKOV:

103) Budynek widziany od wschodu z zewnętrzną klatką schodową;

104) Wnętrze basenu rekreacyjnego.

„DOM SMUTKU” W KAMIENICY:

105) Elewacja frontowa,

„DOM SMUTKU” W VALALIKY:

106) Bryła budynku, widok ogólny,

107) Widok elewacji wejściowej

DOMY RZEMIEŚLNICZE przy ulicy Garncarskiej w Koszycach:

108) Widok ogólny.

109) Dziedziniec jednego z domów z zewnętrzną klatką schodową.

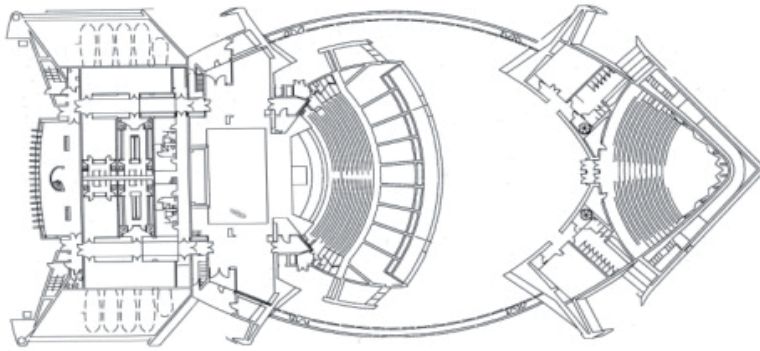
WIELOFUNKCYJNA SALA RATUSZA W KOSZYCACH:

110) Widok ogólny obiektu nowego Muzeum ze wzgórzem Akropolu;

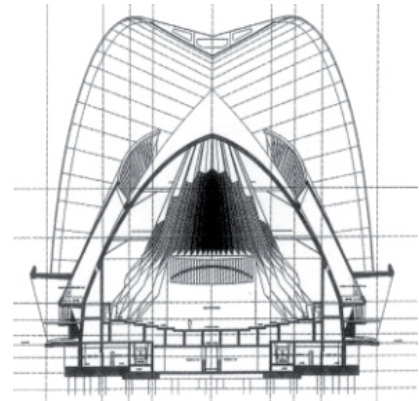
2D. AUDITORIO DE TENERIFE, SANTA CRUZ DE TENERIFE, HISZPANIA

SANTIAGO CALATRAVA

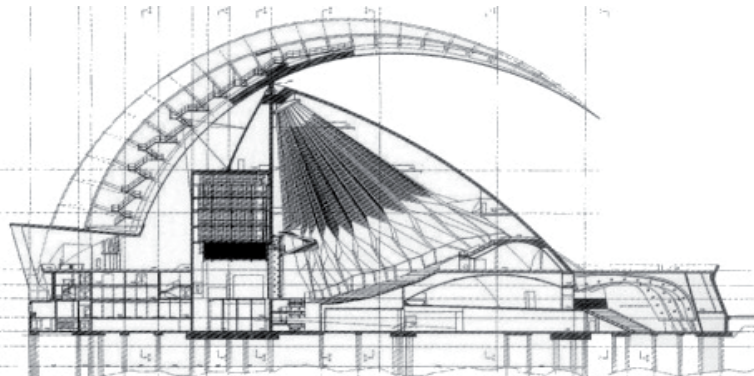
111

113

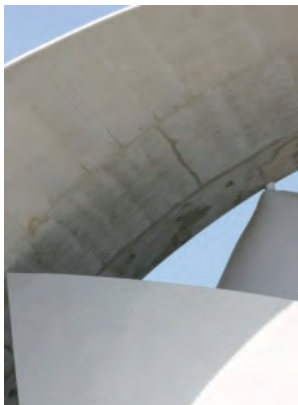
112

114A

114B

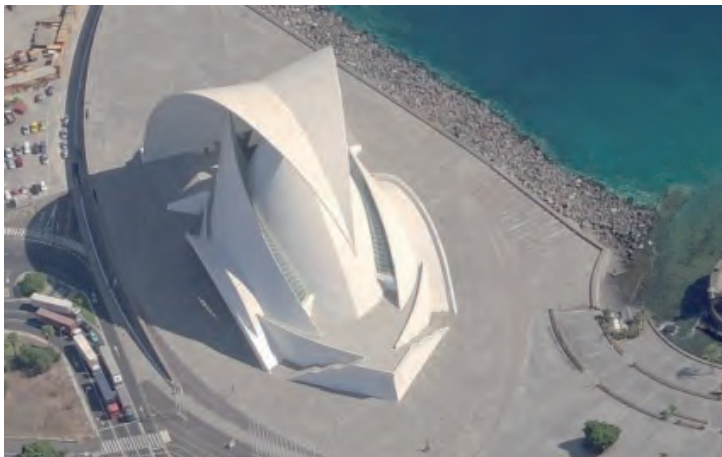
115

116

117

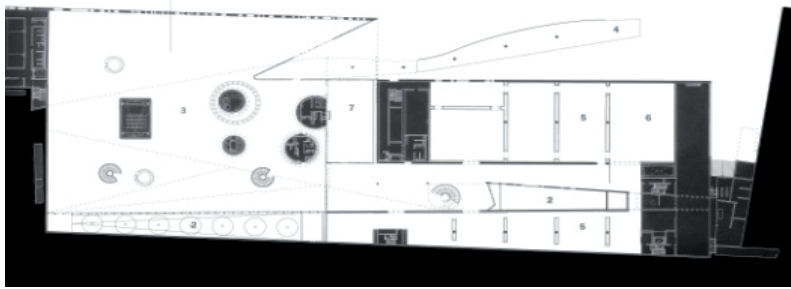
Ilustracje

- 111) Rzut przyziemia,
- 112) Przekrój podłużny,
- 113) Przekrój poprzeczny,
- 114A, B) Detale rzeźbiarskich elementów
łączenia „liścia” z korpusem budynku
- 115) Opera widziana od strony oceanu
atlantyckiego
- 116) Opera – widok od strony zatoki miasta
- 117) Zdjęcie z lotu ptaka,

**2E. TEA – TENERIFE ESPACIO DE LAS ARTES, SANTA CRUZ DE TENERIFE,
HISZPANIA**

HERZOG & MEURON, DAVID KOCH

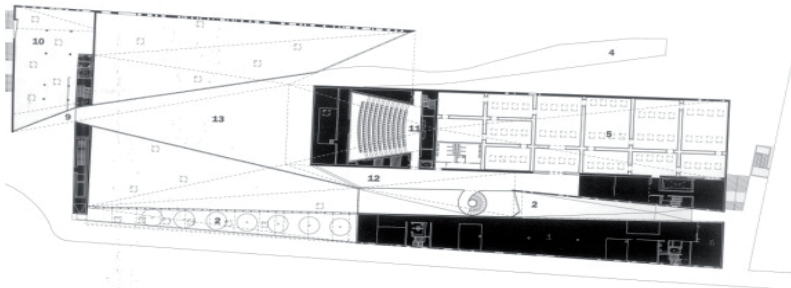
118

121

119

122

120

123

124

125

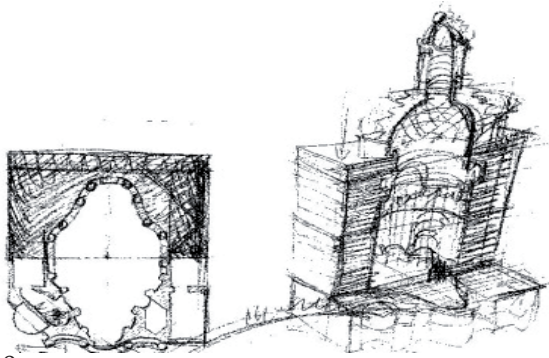

Ilustracje:

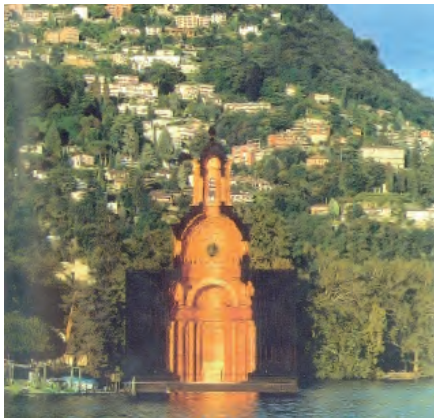
- 118) Rzut kondygnacji podziemnej;
- 119) Rzut parteru;
- 120) Przekrój podłużny;
- 121) Struktura elewacji;
- 122) Dziedziniec muzeum na rzucie trójkąta;
- 123) Rampa prowadząca do wejście głównego;
- 124) Wnętrze, biblioteka z kafeterią;
- 125) Wnętrze – rzeźbiarska, spiralna klatka schodowa w centralnej części budynku.

2F. SAN CARLO ALLE QUATTRO FONTANE W LUGANO, SZWAJCARIA
MARIO BOTTA ARCHITETTO

126

128

130

131C

127

129

131A

131B

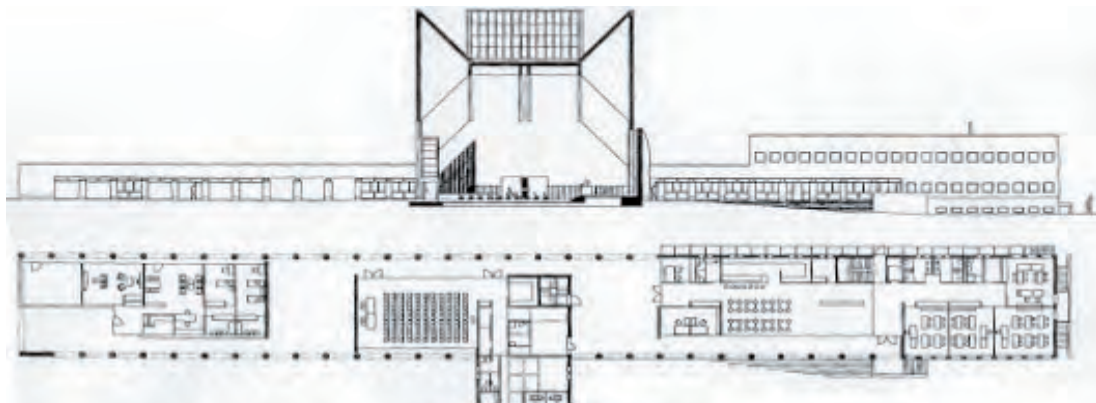
Ilustracje:

- 126) Szkice autora projektu,
- 127) Widok obiektu od strony Parku Lugano,
- 128) Widok od strony jeziora,
- 129) Widok na platformę z wyrysowanym rzutem kościoła w posadzce,
- 130) Bryła z widocznym, wyrysowanym rzutem kościoła w posadzce,
- 131 A, B, C) Widok wnętrza konstrukcji.

2G. KOŚCIÓŁ I CENTRUM DUSZPASTERSKIE W SERIATE, WŁOCHY

MARIO BOTTA ARCHITETTO

132

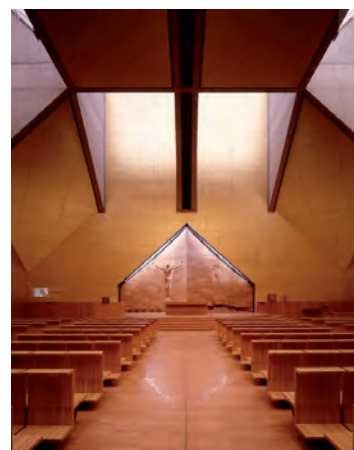
133

134

135

136A

136B

137

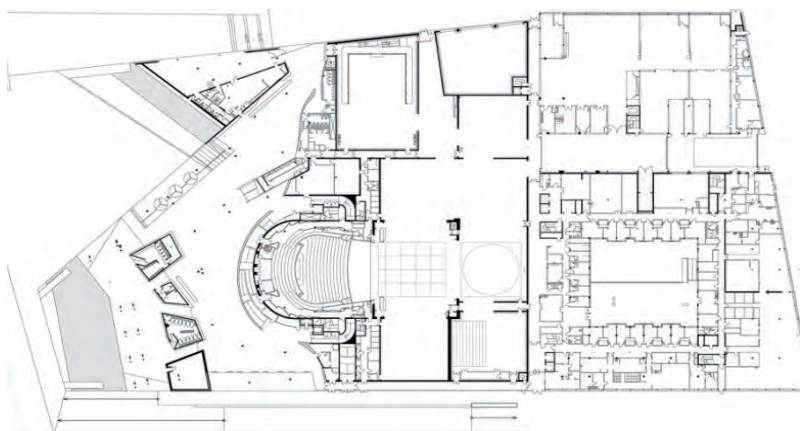

Ilustracje: 132) Rzut i przekrój; 133) Szkic autora projektu; 134) Zdjęcie satelitarne zagospodarowania; 135) Nowy kościół w relacji z XVII-wieczną świątynią; 136A) Wnętrze, widok na ołtarz z wejścia głównego; 136B) Model, przekrój z widokiem na ołtarz; 137) Elewacja frontowa.

2H. GMACH NARODOWEJ OPERY I BALETU W OSŁO, NORWEGIA

SNØHETTA ARCHITECTS

138

139

140

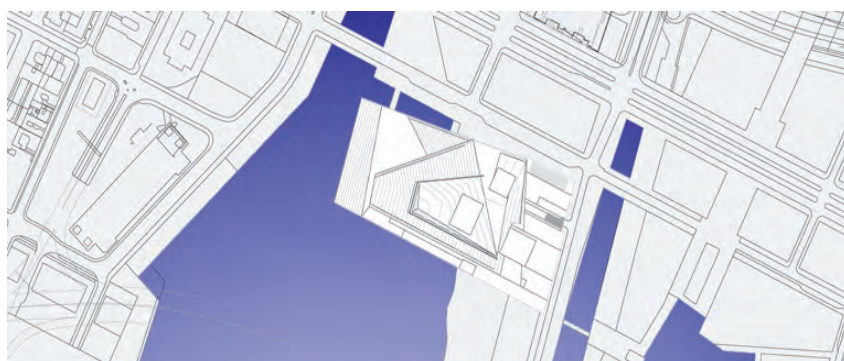
141

142

143

Ilustracje:

138) Rzut poz. 1;

139) Centralna, przeszklona część budynku;

140) Wnętrze, strefa wejściowa;

141) Zdjęcie satelitarne;

142) Zdjęcie obiektu od strony morza;

143) Sytuacja.

V. PROBLEMATYKA TOŻSAMOŚCI MIEJSCA W STUDIACH ORAZ WYBRANYCH REALIZACJACH WŁASNYCH ORAZ W ZESPOLE

1. REGION MORZA ŚRODZIEMNEGO – PÓŁNOCNA AFRYKA MIASTO MISURATA (LIBIA), POSZANOWANIE TRADYCJI – PLAN MIEJSCOWY MIASTA, REWITALIZACJA CENTRUM MIASTA, DOM TOWAROWY NA STARYM MIEŚCIE (1985 – 1989)

AUTOR Z ZESPOŁEM

1.1. WPROWADZENIE

Powstające w Polsce w latach 70-tych XX wieku pierwsze firmy konsultingowe dały szansę architektom na zderzenie się z obcą kulturą i podjęcie działań projektowych, poprzedzanych pracami studialnymi z poszanowaniem wartości kulturowych miejsca. Praca na miejscu w obcych nam kulturowo regionach to możliwość docierania do źródeł, a jednocześnie sprawdzenie się na drodze poszukiwania odmienności w obyczajowości ludności lokalnej, sposobie ubierania, budowania, tradycji kulturowych. Jest to droga do poznania „znaków” tożsamości miejsca. Przedstawiony przykład to kilkuletnia praca związana z organizacją i kierowaniem, zespołem projektowo-planistycznym (jednej z pierwszych firm konsultingowych „WADECO” Warsaw Development Consortium)²¹², w regionie kultury muzułmańskiej dla przeprowadzenia badań historyczno-kulturowych, wykonania mapowania dla obszaru przewidywanego planem oraz inwentaryzacji urbanistycznej istniejących zasobów jako prace wyprzedzające. Celem głównym było opracowanie i wdrożenie planu miejscowego miasta Misurata w Libii, trzeciego co do wielkości miasta tego kraju, które jeszcze z początkiem XX wieku było osadą kilkunastotysięczną. Zgodnie z założonym planem strategicznym rozwoju tego kraju rozpoczęta w pobliżu budowa dużej samodzielnej stalowni przez Koncern KRUPP (Niemcy) stała się podstawowym ogniwem – elementem miastotwórczym rozwoju miasta. Zakładany plan rozwoju tego miasta do wielkości 350 tys. mieszkańców z nowymi dyspozycjami przestrzennymi i nowym układem komunikacyjnym wymagał przeprowadzenia wcześniej studiów związanych z zachowaniem kulturowej tkanki starego miasta (historycznego układu obiektów w architekturze arabskiej z lokalnymi detalami, potwierdzającymi tło kulturowe miejsca) przed ingerencją twórczą polegającą na wkomponowaniu nowych obiektów kubaturowych (zgodnie z dyspozycją funkcji) w trakcie rewitalizacji centrum miasta.

1.2. TŁO HISTORYCZNE

Tereny północnej Afryki, których część stanowi obecne terytorium Libii, według prowadzonych badań archeologicznych zamieszkałe były już w okresie paleolitu. Potwierdzeniem poziomu cywilizacyjnego z epoki kamiennej na tym terenie są zachowane malowidła, rysunki i inskrypcje na skałach w Fezzanie, w trójkącie Brak, Murzuk, Sebha (Sahara) i w paśmie górskim Tibeszti (obecnie – rejon przygraniczny z Czadem).

²¹² W tym odmiennym kulturowo regionie prace wykonywane były na miejscu w rzeczywistości i atmosferze tętniącego życiem społeczeństwa. Każdy spacer ulicą, odwiedziny u znajomych dostarczały wiedzy o tym, czego nie można ani przeczytać, ani zatrzymać na fotografii: jak żyją, jak myślą, jak działają – co budzi ich uśmiech, a co niechęć. Ta fizyczna obecność w mieście, którego plan miał wkrótce znaleźć się w opracowaniu, stała się nieodzownym uzupełnieniem prowadzonych poszukiwań.

Od trzeciego tysiąclecia p.n.e. zamieszkujące te tereny plemiona berberyjskie pozostawały pod wpływem kultury egipskiej. W hieroglifach egipskich słowami *lebu* lub *rebu* opisywano plemiona zamieszkujące terytoria na zachód od Nilu.²¹³ Wpływy egipskiej kultury potwierdzono przeprowadzonymi badaniami, a dowodami ich istnienia są mumie znalezione koło miejscowości Ghat oraz piramida w Fezzanie. W tej epoce plemiona libijskie organizowały wyprawy przeciwko Egiptowi. Jedną z nich, za panowania ostatniego faraona XXI dynastii – wyprawa libijskiego wodza Szenszonk kończy się zdobyciem władzy, dającej początek XXII dynastii, zwanej libijską.

Około 1000 lat p.n.e. rozpoczyna się proces kolonizacji wybrzeży libijskich przez Fenicjan, zakładających nowe miasta, z których trzy: Sabratha, Oea (późniejszy Trypolis) i Labda (późniejsza Leptis Magna) zachowały pewną autonomię wobec dominującej w tym rejonie Kartaginy.²¹⁴ Wyniki prac archeologicznych wykazują, że miasta te wywierały znaczący wpływ kulturowy na zamieszkujących tu Berberów.

Po założeniu przez Greków w VIII – VII wieku p.n.e. kolonii Kyrene (obszar dzisiejszej Cyrenajki) powstają miasta: Apolonia (obecna Susa), Barka, Ptolomeis i Berenice (obecne Benghazi), dając początek państwu silnie rządzonemu przez oligarchię grecką.

Po zdobyciu Kartaginy w roku 111 p.n.e. legiony rzymskie zajmują kolejne miasta Trypolitarii, a około roku 30 także Cyrenajki. Okres rzymskiego panowania kończy najazd w roku 429 n.e. wojsk germańskich Wandalów pod wodzą króla Genzeryka, który pustoszy miasta i zorganizowane państwo, destrukcyjnie i niszczyliście doprowadzając do całkowitego upadku Rzymu na tym terenie. Grecki i rzymski okres panowania pozostawia liczne zabytki epoki antycznej ruiny miast, a w nich (amfiteatry, świątynie, łuki triumfalne, termy, rzeźby).

Miasta powyższe powracają do względnej świetności w okresie stuletniego panowania bizantyjskiego (547 – 640 n.e.), szczególnie w czasach rządów cesarza Justyniana (306 – 337), kiedy prowadzone są prace nad rekonstrukcją miast Sabratha i Leptis Magna. W tym okresie pojawiają się świątynie wczesnochrześcijańskie, np. w Leptis Magna rzymską świątynię przekształcono w bazylikę chrześcijańską.

W okresie kilku wieków po najazdach plemion arabskich nastąpiła asymilacja Libijczyków z religią muzułmańską i kulturą arabską. Prawdopodobną przyczyną takiej asymilacji był rozwijający się system osadniczy – arabskie budownictwo cywilne (twierdze, karawanseraje, medresy) i sakralne (meczety, minarety) oraz język arabski, który stał się podstawą rodzimej literatury. W wieku VII n.e. zwycięski podbój terytorium kraju przez Arabów rozpoczyna epokę muzułmańską i arabską, wiążąc losy tego regionu z ziemiami Afryki Północnej i arabskiego Wschodu. Przywódca powstałego i skonsolidowanego państwa arabskiego ze stolicą w Mekce, następca kalifa Abu Bekra²¹⁵, Umar Ibn al.-Chattaba (634 – 644), założyciel rodu Umajjadzi, w roku 636 rozpoczyna podboje. Nad rzeką Jarmuk Umar pokonał wojska cesarza bizantyjskiego Herakliusza. W wyniku tego zwycięstwa zajmuje całą Syrię z Damaszkiem, gdzie przenosi stolicę swojego państwa. W trzy lata później Arabowie

²¹³[Za:] Żebrowski J., *Libia*, Warszawa 1978, s. 14, Pod pojęciem Libii Homer rozumiał kraj leżący bezpośrednio na zachód od Egiptu, a Herodot, który poświęcił w swych dziejach wiele miejsca koloniom greckim w Afryce – całą Afrykę Północną. Przekazując obraz kraju, Herodot wiele miejsca poświęcił plemionom Garamantów, które zamieszkiwały interior dzisiejszej Libii.

²¹⁴ Haynes D. E. L., *Antiquities of Trypolinia*, Trypolis 1981, s. 66 – 67.

²¹⁵ Hatt P. K., *Dzieje Arabów*, Warszawa 1969.

zaatakowali Egipt, a następnie Cyrenajkę²¹⁶ i Trypolitanię, bronioną przez armię bizantyjską. Wraz z najazdem arabskim miasta popadły w ruinę, wydane na pastwę pustyni, co przyczyniło się jednak do dobrego ich stanu archeologicznego w Tripoli. Na podbitych terenach Omar zakładał warowne obozy, które z czasem przerodziły się w wielkie miasta – Kair, Basrę, Kufę. Po dokonanych podboju Arabowie w 640 roku założyli osadę wojskową (w rejonie obecnego miasta Misratha) w miejscu krzyżujących się szlaków karawan, jednak nie zachowały się po niej żadne ślady.²¹⁷

Wojska arabskie, dowodzone przez osławionych wodzów: Amribn el-Aasa, zdobywcę Egiptu, oraz Okbę Ibn Nafiego szybko zdobyły całe wybrzeże oraz wewnętrzne terytorium kraju, włączając terytorium dzisiejszej Libii do kalifatu damasceńskiego. W oparciu o sojusz z ludnością berberyjską. Arabowie zdobyli w 698 roku Kartaginę i opanowali całe afrykańskie wybrzeże Morza Śródziemnego.²¹⁸ W okresie kilku wieków po najazdach plemion arabskich nastąpiła asymilacja Libijczyków z religią muzułmańską i kulturą arabską.

W wieku XI miasta arabskie Sebha, Uadan, Zawija urzekały pięknem meczetów, karawanserajami, łaźniami, bazarami. Miasta Tripoli i Barka opisywane są przez arabskiego geografę Ibna Haukala jako ważne, dobrze zorganizowane centra karawan oraz stolice gęsto wówczas zaludnionych rejonów.

Tereny północnej Afryki (terytorium obecnej Libii) przechodziły od X wieku pod wpływem Aghlabidów, Fatymidów, Ajubidów i sułtanatu mameluckiego. Ale od wieku XI inwazje wojowniczych plemion Banu Hilal i Banu Sulaim doprowadzają te tereny do ruiny jednocześnie intensyfikując arabizację i islamizację kraju.²¹⁹ Dopiero najazdy Turków Osmańskich w XVI wieku przyniosły ostateczne załamanie potęgi arabskiej w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie.²²⁰

Wybrzeże libijskie pozostawało w rękach tureckich do 1912 roku, kiedy to nastąpił podbój tych terenów przez Włochów. Rządy włoskie w Libii trwały do czasów drugiej wojny światowej. W wyniku przegranej kampanii wojennej w 1942 roku Włochy utraciły panowanie nad Libią. W 1949 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwaliło rezolucję o przyznaniu Libii niepodległości. Pierwsze wolne wybory w 1951 roku przyniosły zwycięstwo partii monarchistycznej i obranie króla Idrisa I głową państwa. Konserwatywne rządy króla Idrisa I spotkały się z opozycją wewnątrz państwa. W 1969 roku zbuntowani wojskowi doprowadzili do przewrotu pałacowego i obalenia monarchii, w miejsce której powołali republikę. Na czele nowego rządu stanął płk Al-Kaddafi²²¹, który dążył do zjednoczenia świata arabskiego. Głoszone poglądy społeczno-polityczne wyraził w tzw. „Zielonej Książce”, w której postulował połączenie arabskiego fundamentalizmu z socjalnymi zdobyczami XX wieku. W 1979 roku Al-Kaddafi formalnie zrezygnował z wszystkich państwowych funkcji, lecz *de facto* utrzymał jednoosobową władzę. Obecnie Libia powoli powraca po 15-letniej izolacji do aktywnych kontaktów międzynarodowych i wchodzi w wolny proces przemian polityczno-społecznych.

²¹⁶ [Za:] Żebrowski J., *Libia* Warszawa 1978, s. 16, Jednym z pierwszych gubernatorów arabskich Cyrenajki (barki) był towarzysz proroka Mahometa, Rawejfi ben Tabet. Jego grobowiec w Sidi Rafa koło Beida jest jednym z najbardziej czczonych miejsc przez libijskich mahometan.

²¹⁷ Hourani A., *Historia Arabów*, Gdańsk 1995, s. 39.

²¹⁸ Tamże, s. 39.

²¹⁹ Mrozek A., *Islam a naród w Afryce. Somalia, Sudan, Libia*. Warszawa 1973.

²²⁰ Hatt P. K., *Dzieje Arabów*, Warszawa 1969.

²²¹ Livio P. (praca zbiorowa) *The age of the Jamahiriya*. Turyn, Włochy 1979.

1.3. TŁO KULTUROWE

Poziom kulturalny, oświatowy, intelektualny współczesnego społeczeństwa libijskiego jest wynikiem wpływów religii muzułmańską i kultury arabskiej.

W okresie cywilizacji greckiej, rzymskiej czy bizantyjskiej wpływ tych kultur na autochtoniczną ludność libijską, tj. Berberów, był nietrwały. Tradycje kulturowe na trwałe osadzone w społeczeństwie libijskim powstały pod wpływem kultury arabsko-muzułmańskiej. Wcześniejsze wpływy cywilizacji greckiej, rzymskiej, a także bizantyjskiej na kształtowanie się autochtonicznej ludności tych terenów, tj. Berberów, były powierzchowne.²²² Wspaniałe przykłady cywilizacji rzymskiej w tym rejonie – Leptis Magna²²³, z której wywodził się cesarz Septymiusz Sewerus²²⁴, Sabratha²²⁵ (z pięknymi świątyniami, teatrami, łaźniami) oraz zachowana z tego okresu Villa Selena szybko popadały po najazdach w ruinę, a kraj w nomadyzm. Zajęcie tego terenu przez Arabów w VII wieku miało istotny wpływ na zmiany kulturowe w tym rejonie, a język arabski staje się podstawą rodzimej literatury.²²⁶ Arabskie budownictwo przy użyciu materiałów lokalnych jest zbliżone architektonicznie do budowli regionu kultury arabskiej.

Z okresu, kiedy terytorium Libii znajdowało pod zwierzchnictwem Porty Otomańskiego (XVI – XIX wiek), zachowały się następujące budowle: meczet Dżamia el Kebir w Benghazi (XVI wiek), meczety: Naga (X wiek, przebudowany w XVI wieku), Karamanli (XVIII wiek), Gurdzi (XIX wiek) i Trypolisie, zamek w Dżebel i interesujący zamek w Trypolisie zw. Castello.

Z początkiem XIX wieku Libijczycy podejmują walkę antyturecką. W tym okresie odradza się twórczość literacka, a jej przedstawiciele: Ibrahim al. Usta Omar, Abu ar Rabi Baruni, Al. Fakih Hassan, Mustafa ben Zirki w swych utworach podkreślają prawo do wolności Libijczyków oraz wzywają do walki przeciw tureckim okupantom.²²⁷

Wiek XX to okres włoskiego (1912 – 1943) oraz anglo-francuskiego panowania, w którym następuje arabizacja pozostałej ludności berberskiej jako reakcja na stosowaną przez kraje

²²² Żebrowski J., *Libia*, Warszawa 1978.

²²³ Leptis Magna w Trypolitanii, na wybrzeżu pomiędzy dwoma Syrtami, było jednym z trzech historycznych miast na wybrzeżu afrykańskim, zwanych przez Greków „Tropolis” (trzy miasta) – pozostałe to Sabratha i Oea. Faktorię handlową założyli w tym miejscu Fenicjanie, być może już w początkach I tysiąclecia p.n.e.; sama nazwa Leptis, przyjęta przez Fenicjan, była libijska. Miasta trypolitańskie pod wodzą Kartaginy, do których zaliczało się Leptis Magna, były zwane przez Greków emporiami, czyli miejscami handlu. Tu właśnie kończył się szlak karawanowy z głębi Sahary, którym od niepamiętnych czasów transportowano ku wybrzeżom kość słoniową, egzotyczne korzenie i owoce, przewożono czarnych niewolników i dzikie zwierzęta, przeznaczone w czasach rzymskich do walk w amfiteatrze. Leptis Magna przez kilka wieków była zależna od Kartaginy i weszła po jej upadku w skład numidyjskiego królestwa Masynisy. U schyłku panowania bizantyjskiego na scenie afrykańskiej toczyły ze sobą walkę wielkie plemiona berberyjskie. Kres ich winom położyła w 642 roku inwazja arabska pod wodzą Am-ibn-el-Aasa, zdobywcy Egiptu i odtąd cała północna Afryka przeszła pod panowanie muzułmanów. J. Heurgon, *Rzym i świat śródziemnomorski*, Warszawa 1973, s. 68, Bakir T., *Leptis Magna*, Trypolis 1981, s. 69.

²²⁴ Kotula T., *Septymiusz Sewerus, cesarz z Leptis Magna*, Wrocław 1986, s. 17-18.

²²⁵ Początki Sabrathy są zbliżone do dziejów Leptis Magna. Leżące na wybrzeżu miasto od VI wieku p.n.e. było portem fenickim z miejscem targów. Około stulecie później zostało przekształcone w kolonię fenicką przez osadników z Tyru. Sabratha jako emporia podlegała Kartaginie. Prawdziwy rozkwit miasto zaczęło przeżywać w III wieku p.n.e. Przekształcenie się fenickiej osady w rzymskie miasto nastąpiło pod koniec I wieku p.n.e. Jednakże Sabratha, w przeciwieństwie do Leptis Magna nie doświadczyła łaski cesarzy rzymskich. Na wiek III i IV n.e. przypada powolny upadek miasta, naznaczony najazdami dzikich plemion barbarzyńskich.

²²⁶ [Za:] Żebrowski J., *Libia* Warszawa 1978, s. 32, Wydana w Tunisie w 1960 r.

²²⁷ Tamże, s. 32.

zachodnie kolonizację kraju. Po uzyskaniu niepodległości w roku 1952 Libia była zaliczana w raportach UNESCO do grupy najbardziej zapóźnionych w rozwoju państw.²²⁸

Współcześnie działają dwa uniwersytety w Benghazi i Trypolisie. Wspierana jest twórczość literacka, twórczość zespołów artystycznych prezentujących folklor oraz rzemiosło artystyczne (ręczne tkanie dywanów i kilimów, wyroby z miedzi, ceramika artystyczna, wyroby ze srebra). Na podkreślenie zasługuje fakt, że oaza Ghadames (położona w strefie zachodniej Libii na granicy z Tunezją i Algierią), zwana „perłą pustyni”, znajduje się na liście światowego dziedzictwa.

1.4. PLAN MIEJSCOWY MIASTA MISURATA (LIBIA: 1985 – 1989)

AUTOR Z ZESPOŁEM.

KONSULTANT: ARCH. AMMAR GARGUM – BALADYJA MISURATA (LIBIA)

Miasto Misurata powstało około 640 roku n.e. w pobliżu rzymskiego miasta Tubastic, które było ważnym handlowym ośrodkiem afrykańskiej kolonii. Zachował się w mieście meczet z 1300 roku. W roku 1860 miasto zostało rozbudowane przez Turków w kierunku zachodnim. Wiele budynków mieszkalnych i tradycyjny plac targowy „suk” pochodzą z drugiej połowy XIX wieku. Wpływy Tureckie kończą się po wkroczeniu Włochów, którzy w latach 1912 – 1915 oraz 1922 – 1943, rozbudowują miasto. Libia uzyskuje niepodległość w roku 1957 i od tego czasu następuje w głównych miastach Libii, w tym w Misuracie, powolny rozwój. W okresie 1960 – 1970 miasto rozwija się wzdłuż drogi krajowej Trypolis – Benghazi (kierunek wschód- zachód). Dynamiczny rozwój zaczyna się po roku 1968, kiedy powstają szkoły i inwestycje służby zdrowia; miejski szpital i ośrodki zdrowia oraz zakłady oferujące miejsca pracy. W roku 1964 Misurata liczy 33 000 mieszkańców, w roku 1973 około 54 000, a w roku 1980 już 70 tysięcy mieszkańców.

Miasto Misurata położone jest nad Morzem Śródziemnym we wschodniej części regionu Trypolitonii. Jest administracyjną stolicą subregionu z siedzibą województwa, o powierzchni 71 450 km² tj. co stanowi 30 % terenu Tripolitonii. Subregion Misuraty w roku 1980 zamieszkiwało 239 500 mieszkańców czyli 12 % populacji Libii.

144

145

Ilustracja: 144, Nadmorskie miasto Misurata – stan z roku 1980.

Ilustracja: 145, Misurata w województwie GULF SIRT (Baladyja Gulf SIRT – Region przylegający do Zatoki Sirt, objęty pracami prowadzonymi przez zespół kierowany przez autora.

²²⁸ Tamże, s. 33.

Gęstość zaludnienia wynosiła 3,3 osoby/km². Odległość od głównych miast w regionie wynosi: od Trypolisu – 220 km, b) od Al. Homs – 90 km, c) od Zlitan – 55 km, a nadmienić należy, że od Leptis Magna – historycznego miasta rzymskiego tylko 40 km.

Położenie geograficzne; 32°23' północny i 15°06' wschodni. Miasto leży 15,00 m nad poziomem Morza Śródziemnego. Wybrzeże jest naturalną granicą miasta. Elementem miastotwórczym, który zdecydował o potrzebie rozwoju subregionu i miasta Misurata, była realizacja budowy w pobliżu miasta „Zakładu Stalowni” przez niemiecki Koncern Krupp. W roku 1978 polska firma „POLSERVICE” z podwykonawcą „WADECO” (Warsaw Development Consortium) podpisały kontrakt z rządem libijskim na studialne opracowania Planu Rozwoju Regionu Trypolitanii (libijski nadmorski region ze stolicą Tripoli obejmujący obszar od Zatoki Sirt do granicy z Tunezją), „Tripoli Region Development Plan 2000” – rozwój miast regionu do roku 2000.

Po przekazaniu i zatwierdzeniu Planu Rozwoju Regionu wskazano miasto Misurata do pilotażowego opracowania i wdrożenia planu miejscowego. Kierowanie tym zespołem było dla autora pracy nie tylko zawodowym wyzwaniem, ale głównie zdobywaniem praktycznej wiedzy o przekazie tożsamości regionu oraz poznaniem zasad stałej współpracy – dialogu z władzą lokalną. Opracowanie Planu Miejscowego poprzedzone było: mapowaniem terenu, wykonaniem inwentaryzacji urbanistycznej z oszacowaniem wartości obiektów oraz przygotowaniem studiów miejscowych.

Wykonane studia intensywności zabudowy z określeniem funkcji zespołów pozwoliły na opracowanie i wdrożenie Planu szczegółowego centrum miasta. Projektowanie wybranych zespołów kubaturowych w obrysie Centrum, stanowiło doskonały poligon poznawczy uwarunkowań historycznych i kulturowych. Zrealizowany autorski projekt „Domu Towarowego na Starym Mieście” jest przykładem poszanowania tożsamości miejsca w nowej formie z zapisem „kodu” architektury arabskiej. Konieczne wówczas analizy detalu architektury muzułmańskiej oraz studia historyczne pozwoliły na określenie lokalnego „kodu” dla identyfikacji odmienności architektury tego regionu. Pozyskana wiedza pozwoliła na zaproponowanie do realizowanych obiektów kreatywnie przetworzonej współcześnie formy architektonicznej tego regionu.

W kolejnych latach zakres prac planistycznych i projektowych wykonywanych przez pracownię obejmował miejscowości regionu Zatoki Sirt, wśród których zwracaliśmy szczególną uwagę na wykonywanie inwentaryzacji terenów, studia lokalizacyjne oraz plany szczegółowe dla wyznaczania i wdrażania nowych jednostek osadniczych, wzdłuż realizowanej ówczesnie inwestycji strategicznej; rurociągu (ok. 1000 km) słodkiej wody z rejonu Kufra (Sahara) w rejon Sirt (stolicy regionu Zatoki Sirt).

2. REGION WIELKIEJ RUSI STUDIUM, PROJEKT I REALIZACJA – REWITALIZACJI CENTRUM MIASTA ORAZ HISTORYCZNYCH CIĄGÓW HANDLOWYCH (RIADY), (1994 – 1996) w RIAZANIU. ROSJA AUTOR Z ZESPOŁEM

2.1. WPROWADZENIE

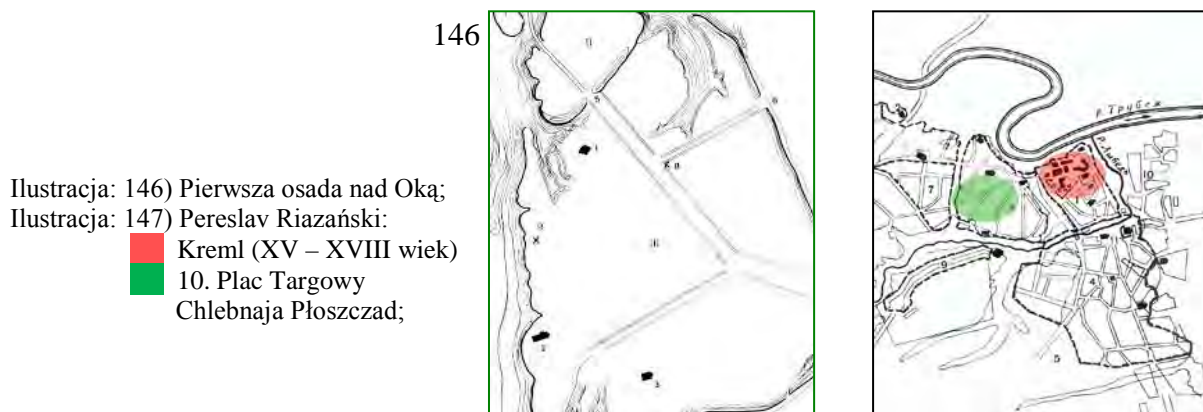
Początek lat dziewięćdziesiątych XX wieku to zmiany społeczno-polityczne w Europie środkowo-wschodniej, które otwierają rosyjski rynek projektowy. W historycznym mieście Rianzań (ok. 200 km za Moskwą) – jednym z pierwszych w Wielkiej Rusi, obchodzącym w 1995 roku „900 lat powstania” – czekało zadanie: rewitalizacja głównego placu miasta

„Chlebnaja Płoczzad” oraz historycznych ciągów handlowych – Riadów.²²⁹ Miasto, jak wiele innych na Wschodnioeuropejskiej Nizinie, po której przez wieki przetaczały się wojny, najazdy, rewolucja i krótkie okresy dobrobytu.

Otwarcie się na wpływy zewnętrzne olbrzymiego rynku rosyjskiego i sąsiednich byłych republik nie mogło zostać niezauważone. Mogło wydawać się, że historyczna znajomość wydarzeń, jakie tworzyły wschodnie imperium, a także podobieństwo doświadczeń stanowić mogły o przewadze naszego, polskiego zespołu nad startującymi z opóźnieniem wobec zmian architektami, urbanistami z terenu Rosji. Dużą pomoc otrzymaliśmy jednak na miejscu. Dla pozyskiwania materiałów historycznych oraz badań okazała się nią bezpośrednia współpraca z architektem miasta Riazania – Leonidem W. Woroninem. Łączyła nas wspólnota słowiańska i chęć zachowania dla potomnych dziedzictwa kulturowego tego miasta. Przygotowania do pierwszych prac projektowych w tym mieście obejmowały zapoznanie się z historią osadnictwa, okresem powstawania miasta a później księstwa, ze stopniowym utrwalaniem się urbanistycznych założeń miejskich, powstawaniem trwałej zabudowy władzy administracyjnej i cerkiewnej, jak również prześledzenie rozwoju sztuk: malarstwa, rzeźby, rękodzieła. Dwa i pół roku spędzone w tym mieście to czas pokonywania uprzedzeń i trudności oraz udział w przywracaniu tożsamości kulturowej centrum historycznego miasta Riazan.

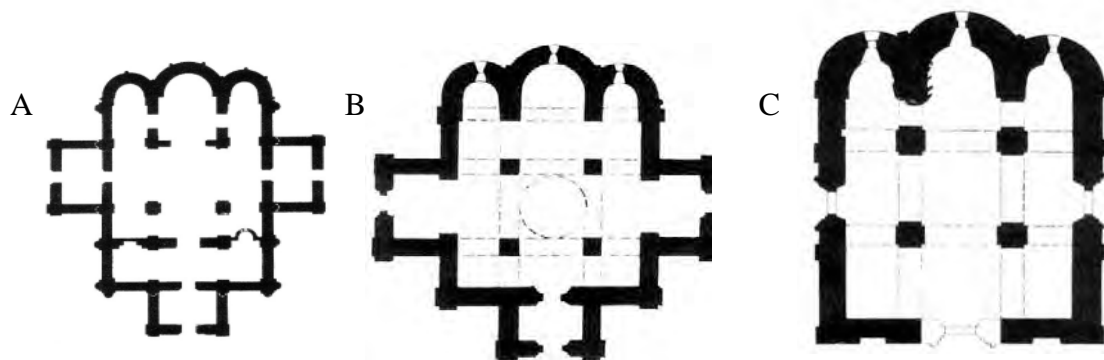
2.2. TŁO HISTORYCZNE

W wieku IX na „bursztynowym” szlaku” wiodącym od Bałtyku do Indii i Chin, według psalterza z Cerkwi Nikoły Starego (XVI – XVII), w roku 1095 doszło do założenia pierwszego grodu i zbudowania niewielkiej twierdzy zwanej Riazaniem na brzegu Oki i dwóch innych rzek. Znaczącą rolę w historii Riazania odegrał książę Oleg Światosławowicz (wnuk księcia Kijowskiego Jarosława Mądrego). Jego panowanie (1094 – 1115) to początek świetności Księstwa Riazańskiego. Rozwija się wiele dziedzin kultury, sztuki i rzemiosła, jubilerstwo, malarstwo – ikony, rzeźba w kamieniu. Dostrzec można bizantyjskie wpływy na architekturę.

²²⁹ Podjęcie się projektowania w tym regionie wymagało uzyskania „Samodzielnej licencji” do projektowania na terenie Federacji Rosyjskiej oraz kilkuletnich zmagani i przebywania na miejscu dla: a) zbierania materiałów wyjściowych do studiów i koncepcji przedprojektowych, b) dokonania uzgodnień programowo-funkcjonalnych, c) uzgodnień oraz zatwierdzeń dokumentacji i uzyskania pozwolenia na budowę a następnie d) nadzoru nad realizacją.

Już na początku XII wieku książę Oleg oddzieli się od metropolity czernichowskiego. Lata 1178 – 1212 to czas częstych wojen z Księstwem Włodzimiersko-Suzdalskim, (w 1180 gród zostaje podbity przez księcia włodzimierskiego Wsiewołoda, w 1198 następują prace związane z odbudową grodu; w 1208 powstają nowe wały obronne wokół rozszerzonego grodu). Na początku XII wieku na ziemię ruskie napadają Tatarzy. Źle wyszkolone wojska ruskie nie były w stanie stawić im oporu w bitwie nad rzeką Kałką w 1223 roku. Po tym zwycięstwie wojska Batuchana najechały założone w XI wieku miasto Riazan nad Oką. Gdy posłowie tatarscy zjawili się w Riazaniu z żądaniem żywności i koni, książęta rizańscy odpowiedzieli dumnie: „*Zabijcie nas, a wszystko będzie wasze*”.²³⁰ I tak się stało. Wojska rizańskie zostały rozbite w polu, a samo miasto zdobyte i zburzone przez Tatarów w 1237 roku.

Ilustracja: 148) Stary Riazan: A). Uspieński Sobór. Rekonstrukcja wykonana przez E. Mikhailovsky. B). Ilustracja: Uspieński Sobór z początku XV wieku. Rekonstrukcja wykonana przez E. Mikhalovsky. C). Plan Sobóru Michała Archaniola zrealizowany w latach 1470 – 1480.

Uchodźcy założyli nową osadę zwaną Perejesław Rizański, oddaloną od pierwotnej o około 50 kilometrów. W roku 1300 ponownie odbudowany gród staje się stolicą Księstwa Rizańskiego i siedzibą książąt rizańskich.

Gdy w XIV wieku miasto zaczęło podnosić się z upadku, tym razem jego głównym wrogiem byli nie Tatarzy, a nowo powstałe Księstwo Moskiewskie, dążące do narzucenia hegemonii całej Rusi.

Pragnąc sprowokować wybuch wojny, car moskiewski Iwan Kalita oskarżył księcia rizańskiego Olega o kontakty z Litwinami i najechał jego ziemie w 1371 roku.

Walki z Moskwą trwały przez wiele lat. W drugiej połowie XIV wieku prowadzono prace przy umocnieniu wysokimi wałami obronnymi Kremla (zachowane częściowo do naszych czasów) oraz zbudowano nowe cerkwie i monastypy po podpisaniu pokoju z moskiewskim księciem Dymitrem Dońskim. Wiek XV to okres współpracy z Moskwą; rozkwit ekonomiczny wpływa na rozwój kultury i sztuki. Zaczynają powstawać budowle kamienne (sobory), a także drewniane umocnienia miasta, wysokie baszty (kreml z 11 basztami wysokości do 17,50 m. Niektóre z nich były już kamienne). Groźna twierdza nie poddała się w 1460 roku chanowi Achmatowi. Potęga Riazania niepokoiła Moskwę. Ostatni książę rizański Iwan Iwanowicz zostaje podstępnie zwabiony i osadzony w więzieniu moskiewskim. Ostatecznie bitni Rizańczycy zostali pokonani i wcieleni do Imperium carów w 1521 roku. Ich ostatni władca, Iwan próbując bronić resztki suwerenności księstwa, został

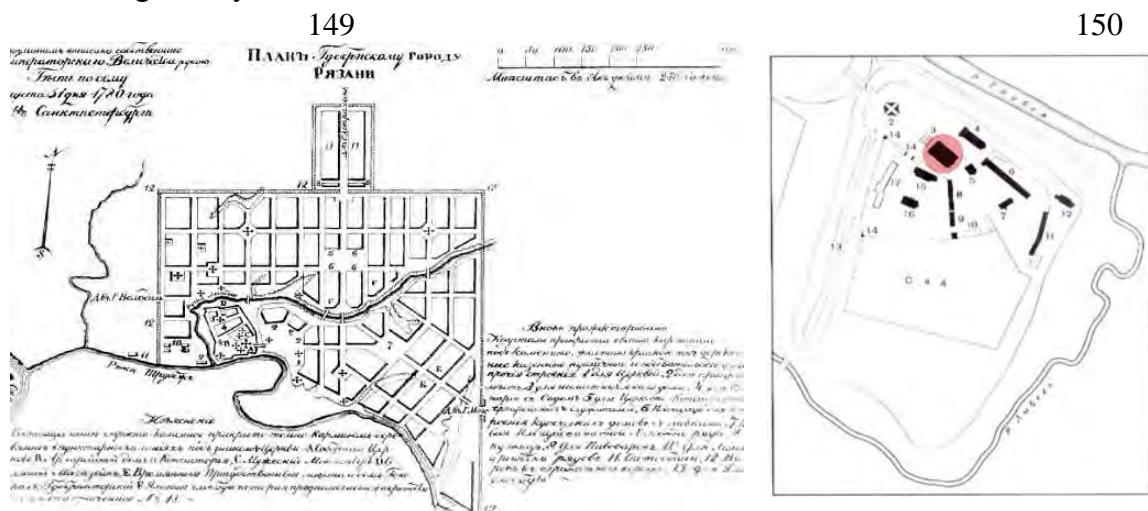
²³⁰ Gumilow L., *Od Rusi do Rusi. Szkice z historii etnicznej*. Warszawa 1996, s. 112.

wygnany na Litwę, gdzie zmarł. Po przyłączeniu Riazania, car Wasyl III zjednoczył w swoim ręku ziemie ruskie i mógł rozpocząć ekspansję przeciwko Wielkiemu Księstwu Litewskiemu.²³¹

W wieku XVI na miejscu dworu książęcego powstaje nowa cerkiew, a później siedziba episkopa w 1650 roku Odbudowano wtedy po raz ostatni twierdzę riazańską (4 bramy wjazdowe i 8 baszt), powstaje piętrowa (co stanowiło nowość) cerkiew z dzwonnica, natomiast w roku 1692 dobudowano do niej drugie piętro z kolumnami i oknami w stylu „baroku moskiewskiego”.

W latach 1693 – 1699 powstaje największy sobór na terytorium Rosji projektu architekta Buchwostowa.²³² Okres XVII – XVIII wieku to powstanie riazańskiej szkoły malarstwa (np. postacie na ikonach²³³ przedstawione są jak gdyby w ruchu), a w architekturze panuje klasycyzm. W 1780 roku zatwierdzono generalny plan nowej zabudowy miasta z usytuowaniem w centralnej części miasta placu handlowego.

Kupcy stają się mecenasami sztuki (Riumin, Malszyn, Woronichin). Następuje kolejny etap rozkwitu miasta, dominuje monumentalna zabudowa indywidualna w toczeniu parków. Na wiek XX przypada rozbudowa i industrializacja miasta. Nowoczesność splata się z historią. Mieszkańcy czczą pamięć swych wielkich obywateli – Pawłowa, Jesienina, Ciołkowskiego i innych.²³⁴

Ilustracja: 149) Generalny Plan Miasta Riazań z roku 1780; 150) Plan Kremla Riazańskiego, Uspieński Sobór

600-tysięczna społeczność współczesnego miasta żyła do niedawna w mieście zamkniętym – wojskowe bazy i szkoły, rafineria i ważny węzeł komunikacyjny sprawiły, iż Riazań odsunięto od wpływów zmian dokonujących się w Imperium. Nowoczesność splata się tu

²³¹ Bazylow L., *Historia Rosji*. Wrocław, 1975, s. 91.

²³² RYAZAN *Monuments of Architecture and Fine Arts*. Redaktor E. В. Михайловский, Moskwa 1985.

²³³ Ikona – według definicji encyklopedycznej, obraz sakralny w sztuce bizantyjskiej i wschodnio-chrześcijańskiej wyobrażający osoby święte, biblijne i liturgiczno-symboliczne. Patriarcha jerozolimski Teodor w liście do ojców II Soboru Nicejskiego (887 roku) pisał: „...oddajemy cześć nie materii i farbom, lecz patrząc na przedstawienie oczami duszy wznosimy się ku pierwowzorowi i ku niemu zanosimy winną mu cześć, zgodnie z nauką Bazylego Wielkiego (mówiącego), że cześć oddawana ikonie odnosi się do jej pierwowzoru...” R. Biskupski, IKONY, Warszawa 1991, s. 7.

²³⁴ „Riazanskij istoriko – architekturnyj muzej – zapowiednik” – „Cztoby nie prestala pamiat roditeli naszych i nasza, swieczka nie pogasla” izbornik, byli i predania riazan'skogo kraja – Praca zbiorowa, Л. Д. Максимова, Т. В. Ерошца, Э. К. Киселева, Riazan 1995.

z historią. Za niewidzialnym kręgiem otaczającym miasto istniały i popadały w ruinę najważniejsze zabytki (kompleks riazańskiego Kremla wraz z soborem z XV – XIX wieku), główny plac targowy „Chlebnaja Płoszczad” z historycznymi ciągami handlowymi „Riadami” (XIX wieku).

151

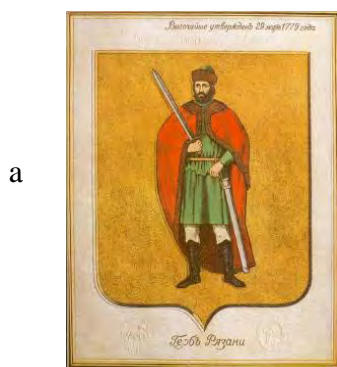
152

Ilustracja: 151) Riazan – widok od rzeki Oki. Rycina XIX-wieczna; 152) Riazan, Uspieński Sobór.

2.3. KONCEPCJA ODTWORZENIA HISTORYCZNEJ FUNKCJI HANDLOWO-USŁUGOWEJ GŁÓWNEGO PLACU – CHLEBNAJA PŁOSZCZAD, RIAZAŃ-ROSJA:1994 (I-SZY ETAP), (PROJEKT I REALIZACJA: 1994 – 1996)²³⁵

AUTOR Z ZESPOŁEM. KONSULTANT: ARCH. LEONID PIOTROWICZ WORONIN – ARCHITEKT MIASTA RIAZAŃ.

153 □

b

Ilustracja: 153) a. Herb miasta Riazan – zatwierdzony 29.05.1919, b. Tablica przygotowana na obchody 900 lat miasta.

Główna przestrzeń publiczna miasta – tzw. Chlebnaja Płoszczad, do czasu decyzji o jej rewaloryzacji i przywróceniu historycznych wartości (rok 1994), przez ostatnie kilkadziesiąt lat pełniła funkcje placu defilad i masowych uroczystości. Główna oś pomiędzy zachowanymi

²³⁵ Praca była prezentowana podczas konferencji zorganizowanej przez Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków i Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego – Generalnego Konserwatora Zabytków w Warszawie, Pałac Kultury i Nauki 05 – 06.10.2006, „Polskie konserwacje poza granicami Rzeczypospolitej” – referat: „Konserwacje polskich architektów poza granicami Kraju. Rewaloryzacja Placu Chlebnaja Płoszczad w Riazaniu” – Jan Wrana, Dominika Kuśnierz-Krupa, Michał Krupa. (referat opublikowany w Wiadomościach Konserwatorskich nr 20/2006).

budynkami zamknięta była pomnikiem W. I. Lenina. W kolejne święta państwowe na skraju placu stawiano prowizoryczną trybunę, na której ówcześni dostojnicy odbierali składane im gesty poszanowania dla osiągniętych współczesnych sukcesów. Osłonięte historyczne ciągi handlowe popadały w ruinę i nie znajdowały zainteresowania władz jako relikwiny przeszłej historii.

Tymczasem, jak wskazywały dokumenty historyczne, był to główny ciąg handlowy miasta, miejsce reprezentacyjne jakkolwiek ukazujące nie tyle siłę armii i rewolucji, lecz dobrobytu i przedsiębiorczości mieszkańców. Przed rokiem 1917 według planu zagospodarowania, szereg pawilonów handlowych tworzyło prostokąt przecięty trasami komunikacyjnymi: budynki posiadały dominanty w postaci miniwieżyczek (baszty boczne). Centralnym akcentem placu była, nieistniejąca już, wieża zegarowa, która określała symetrię i osie zabudowy.

2.3.1. HISTORIA PLACU

Wzmianka o usytuowaniu placu handlowego w centralnej części miasta Riazan' pojawia się w zachowanym Planie Generalnym z 1780 roku. Do początku XX wieku „Plac Chlebowy” (Chlebnaja Płuszczad), otoczony handlowymi pawilonami, służył jako centrum handlowe miasta. W wieku XX budowa nowej arterii komunikacyjnej usunęła pamiątkową wieżę.

154

Zabudowa placu powstawała kolejno – etapami

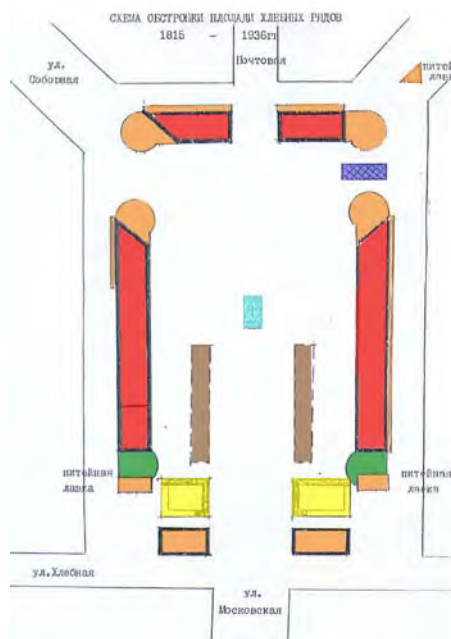
Ilustracja: 154 Etapy powstawania głównej przestrzeni publicznej

Miasta. Rozwój Placu 1815 – 1939

- I ETAP – pierwotne kształtowanie się założeń (zgodnie z zatwierdzonym planem) – 1815 rok;
- II ETAP – 1830 rok arch. miasta Binderman porządkuje zabudowę;
- III ETAP – 1844 rok wyłożenie placu kamieniem (nowa nawierzchnia – arch. miasta Boronin);
- IV ETAP – 1866 rok plan miejskiego placu z rotundowym rozwiązaniem handlowym;
- V ETAP – 1870 rok budowa wieży zegarowej;
- VI ETAP – 1911 rok dalsza rozbudowa placu;

W tym okresie nadano nazwę placu „Chlebnaja Płuszczad”

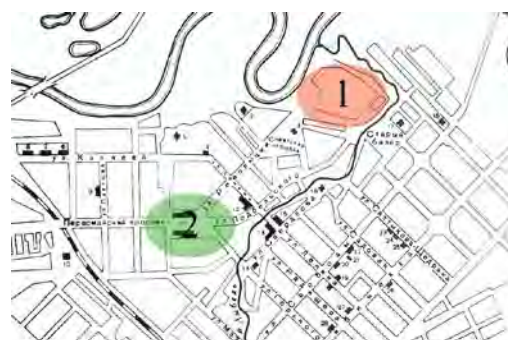
- VII ETAP – wyznaczenie miejsc na okresowe stragany targowe – plac rozwijał się jako targowy do roku 1939.²³⁶

155

Ilustracja: 155, Północno – wschodnia część miasta Riazan'

- 1) Tereny Kremla
- 2) „Chlebnaja Płuszczad.” – Targowe Riady.

²³⁶ „Istoria gradostoitelnogo iskustwa”, Praca zbiorowa, Moskwa 1953, E. Goldzamt „Architektura Zespołów Śródmiejskich i problemy dziedzictwa”, Warszawa 1956, Михайловский, „РИАЗАНЬ” – Pamiatniki architektury i iskustwa”, Moskwa 1985, „РИАЗАНЬ”, Praca zbiorowa Н. П. Золотых, Е. В. Павлова, „НОВОЕ ВРЕМЯ”, Riazan' 1995.

Zbliżające się 900-lecie miasta skłoniło inwestora – Urząd Miasta Riazania – do rozpisania konkursu na przywrócenie dawnej funkcji oraz rewaloryzację założeń placu. Rozstrzygnięcie, które nastąpiło w sierpniu 1994 roku, wskazało na nasz polski zespół i naszą propozycję. W opinii komisji konkursowej propozycja ta poszła najdalej w kierunku modernizacji i najlepiej zachowała historyczną wartość obiektów.

Projekt nasz przedstawiał trzy warianty usystematyzowania funkcji placu; wariant A i C przywracał placu handlowy charakter i likwidował komunikację na płycie placu. W wariacie A – propozycja likwidacji komunikacji na płycie placu z równoległą budową tunelu komunikacyjnego (drogie, ale efektywne rozwiązanie). W wariacie C – likwidacja komunikacji na płycie placu i przesunięcie ruchu wokół placu (objazd – potrzebna regulacja przekroju ulic oraz ruchu wokół placu).

Wybrany do realizacji wariant B pozwalał wykorzystać plac dla celów targowych (w dwóch poziomach). Przedstawiona dwuetapowa restauracja Targowych Riadów (obiekty nr 1 i 2) ochraniała wszystkie zachowane elementy z XIX-wiecznych Riadów, porządkując jednocześnie ruch pieszy i kołowy na placu. Oto najważniejsze walory tego projektu;

- a) wprowadzenie w budynkach drugiej kondygnacji w miejsce istniejącej jednej, nowy poziom stropów (wykorzystanie poddasza);
- b) przecięcie osiowe ciągu zabudowań umożliwiło ruch pieszy na tym kierunku (w osi byłej wieży zegarowej, podkreślenie i modernizację istniejących dominant) z zaprojektowaniem dominanty centralnej (sala rady miejskiej);
- c) wprowadzenie 2 kondygnacji arkad w celu usprawnienia wewnętrznej komunikacji i dostaw towarów do lokali handlowych (elewacje od strony ulic Krasnojarska i Kolcewa);
- d) modernizacja i wykorzystanie piwnic i kondygnacji w wieżach skrajnych (funkcja kulturalno-gastronomiczna);
- e) rozbudowa wież skrajnych poprzez zamknięcie ich pierścieniami, dobudowanie tamburynowych zwieńczeń z możliwością adaptacji, nowy kształt dachu – opracowane na podstawie wzorów (lokalnych);
- f) doświetlenie wszystkich obiektów poprzez ciągi okien lukarnowych;
- g) nowe zwieńczenia dachów formami regionalnej architektury.

W chwili przystępowania do opracowania badań i przygotowywania dokumentacji – z dawnej substancji budowlanej pozostały dwa naprzeciwległe ciągi zabudowań (od strony ulicy Krasnojarskiej i Kolcewa), zwieńczone na skrajach niepełnymi wieżyczkami – i to właściwie wszystko. Stan budynków wskazywał na daleko posuniętą degradację zarówno w zachowanej konstrukcji budowlanej, jak i w wartości zachowanych instalacji. Zapadnięte konstrukcje dachowe nie zabezpieczały obiektu, dlatego stan zawilgoceń murów i wewnątrz był widoczny poprzez duże wykwyty na murach i zbutwienia konstrukcji drewnianej.

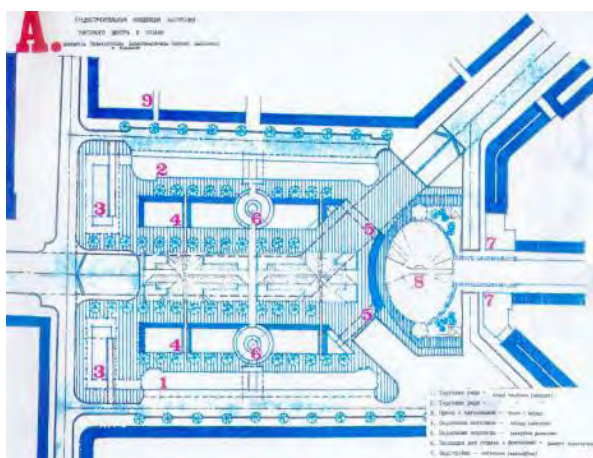
Obiekty nr 1 i 2 – Riady z osiowym przecięciem i basztą środkową oraz dwoma skrajnymi basztami, na osi placu pomnik chrztu Rusi – nr 8.

Dokonana inwentaryzacja obiektów oraz dokonane odkrywki tynków pokazały bardzo duże rozwarstwienia w strukturze murów.

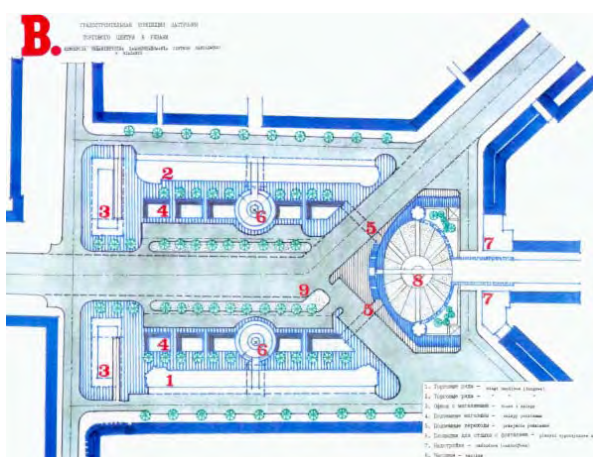
Oprócz oczywistych udogodnień dla potencjalnych klientów nowych lokali handlowych w zrekonstruowanym centrum miasta znajdzie się reprezentacyjna sala obrad merostwa Riazania, placówki kulturalne i usługowe. Sam obszar placu został przeznaczony do ruchu pieszego, a zwieńczeniem osi placu stanie się tym razem pomnik chrztu Rusi.

2.4. „PROPOZYCJA MIEJSKIEGO SALONU”

CHLEBNAJA PŁOSZCZAD – GŁÓWNA PRZESTRZEŃ PUBLICZNA MIASTA RIAZAŃ:

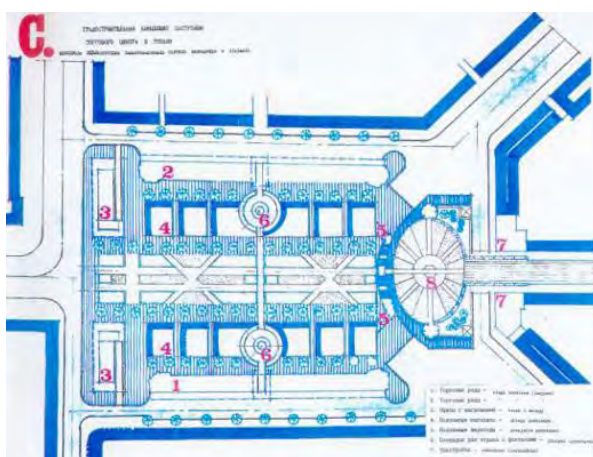
a. założenie osiowej kompozycji placu, rewitalizacja RIADÓW (nr 1 i 2) z kreatywną ingeracją w formę oraz wprowadzenie funkcji aktywności publicznej (1. teatr małych form w baszcie bocznej, 2. kawiarnia 2-poziomowa ze sceną poetów, 3. sale miejskie – na osi Riadów) oraz zaproponowanie na osi placu usytuowanie pomnika Chrztu Rusi na wyniesionej płycie (nr 8)

b. przywrócenie historycznych założeń zamknięć placu (obiekty nr 3 i 7)

c. połączenie piesze z poziomów dolnych Riadów nr 4); 1. z komunikacją miejską w tunelu – „wariant A” oraz poziomem dolnych przestrzeni publicznych (pasaż II Etap) w „wariant „B” i „C”

d. zaakcentowanie poprzecznej osi powiązań przestrzennych Riadów miejskimi fontannami (nr 6).

Warianty rozwiązań komunikacji:

„A” – usunięcie komunikacji miejskiej – z placu (proponowany tunel) na płycie przestrzeni zieleni miejskiej.

„B” – uporządkowanie komunikacji miejskiej na płycie placu (w II-gim etapie propozycja pasażu pod płytą)

„C” – usunięcie komunikacji poza plac miejski

Ilustracje: 156) Chlebnaja Ploszczad. Zaprezentowane warianty rozwiązań urbanistycznych. Wybrano wariant „B”

Oczywiste było rozpoznanie zachowanych detali, fragmentów kompozycji architektury regionu prawosławia. Szczególnym terenem naszych penetracji był Kreml Riazński z bardzo dobrze zachowanym zespołem obiektów administracji i soborów, które po latach zapomnienia

powracały do prezentowanego wizerunku miasta. Zinventaryzowany zbiór zachowanych detali w istniejących a zrujnowanych riadach oraz wspomnianym zespole był inspiracją dla zaproponowania koncepcji w nowej współcześnie przetworzonej formie o historycznym znaczeniu ciągów handlowych oraz nowej jakości głównej przestrzeni miasta Riazan.

Zakres zaproponowanych do wykonania koniecznych prac: a) wykonanie izolacji poziomej i pionowej, b) przemurowanie zniszczonych murów, c) wykonanie nowych murów, stropów oraz dachów wg. projektu, d) wykonanie poszerzenia baszt wraz z kolumnadą dla nowego stropu pośredniego (zaproponowaliśmy program funkcjonalny baszt z otwartym wnętrzem dla funkcji kulturalnych, e) całkowita wymiana stolarki okiennej i drzwiowej z zachowaniem rysunku historycznego podziału, f) docieplenie ścian i połaci dachowych, g) wykonanie nowych posadzek o rysunku tradycyjnym, h) wykończenie ścian oraz – co było precedensem na tym obszarze wprowadzeniem systemu wymienników ciepła, pochodzącego z miejskiej sieci c.o.

Zatwierdzenie projektu na posiedzeniu Rady Miejskiej w Razaniu a następnie w Ministerstwie Kultury w Moskwie, było potwierdzeniem dobrego odczytania miejscowego „kodu” oraz czytelnego przetworzenia we współczesnym materiale. Zaproponowanie nowych funkcji w projektowanych obiektach zostało odczytane jako spełnienie współczesnych oczekiwań społeczności lokalnej od przywracanej integrującej funkcji historycznego centrum miasta.

Już wkrótce po rozpoczęciu inwestycji można było zaobserwować wpływ tych zmian na koncepcje rozwoju bezpośredniego sąsiedztwa: zmiana systemu komunikacji, rozwój terenów zielonych i konieczność prowadzenia takich samych prac poza placem „Chlebnaja Płoszczad”. Najważniejsze zostało uczynione, reszta należała do kolejnych inwestorów i decydentów.

Zdobyte doświadczenia potwierdziły kolejny raz, że prowadzone studia historyczne i faktograficzne muszą być bez przerwy porównywane z często niejednoznacznym odbiorem mieszkańców, którzy będą korzystać z efektów naszej pracy.

3. STUDIA REWALORYZACJI ZESPOŁÓW ZAMKOWYCH

3.1. WPROWADZENIE

Dokonujące się zmiany systemowe z początkiem lat dziewięćdziesiątych XX wieku w tej części Europy, przechodzenie przez okres transformacji i programów dostosowawczych, pobudzało w społeczeństwie tych regionów poczucie odrębności kulturowej. Idea łączącej się Europy dała szansę na wzbogacanie się wzajemne kultur lokalnych, jednocześnie budząc obawy i niepokój przed otwarciem na ekspansywną monokulturę. Lokalne społeczności podejmują w tym czasie intensywne działania dla podkreślenia własnego „rodowodu kulturowego” zlecając badania, studia dotyczące zaniedbanych na ich terenie obiektów historycznych, oczekując od środowiska architektów rozwiązań dla współczesnych atrakcyjnych rynkowo funkcji (wzbogacających ich wartość) przy jednoczesnym poszanowaniu wartości kulturowych i przyrodniczych ich miejsca. Kolejne przykłady²³⁷ to prace w regionach historycznie uwarunkowanych przez stulecia o potrzebie współistnienia ludności: polskiej, czeskiej, niemieckiej.

²³⁷ Dziękuję Konsultantom prac studialnych, koncepcyjnych i projektowych rewaloryzacji zespołów zamkowych 3. A. oraz 3. B. – prof. Andrzejowi Kadłuczce, prof. Kazimierzowi Kuśnierzowi z Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej oraz prof. Jerzemu Jasieńko z Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej.

3A. ZAMEK CZOCHA WOJ. DOLNOŚLĄSKIE STUDIUM REWALORYZACJI ZESPOŁU HOTELOWO-TURYSTYCZNEGO „ZAMEK CZOCHA” WRAZ Z PRZYLEGLĄ INFRASTRUKTURĄ AUTOR Z ZESPOŁEM

Ilustracja: 157) Widok Zamku Czocha od strony jeziora.

3A.1. TŁO HISTORYCZNE I KULTUROWE²³⁸

Historia sięga XIII wieku, kiedy – jak podają pierwsze zapisy – stał tu na skalistym cyplu graniczny gród warowny. „Mons Tyzów”, cisowe wzgórze wymieniane jest już w 1241 roku. Jak w wielu podobnych przypadkach, tak i w tym trudno ustalić, kto pierwszy zbudował tę warownię. Wiele przemawia za tym, że powstała w latach 1241–1247 z inicjatywy króla czeskiego Wacława II, jako ogniwo obronne okręgu Kwisy. W latach 1253–1315 tereny te należały do brandenburskich Askańczyków. W roku 1315 książę piastowski Henryk Jaworski żeni się z Agnieszką, córką Wacława II i otrzymuje jako wiano zamek wraz z ziemiami przyległymi. Nie mając następcy, Henryk zawiera 1 lipca 1345 roku porozumienie z siostrzeńcem Bolkiem II Świdnickim, na mocy którego w rok później (1346) Bolko przejmuje Księstwo Jaworskie wraz z Zamkiem Czocha. Księstwo Świdnicko-Jaworskie jest silne gospodarczo i militarnie. Potrafi skutecznie przeciwstawić się potędze królów czeskich, zwłaszcza Jana Luksemburczyka. Pod koniec życia Bolka II następuje zbliżenie z dworem czeskim, potwierdzone małżeństwem bratanicy Anny z królem Karolem IV i zawartym porozumieniem w 1350 roku o dziedziczeniu (Bolko był bezdzietny). Zamek miał wówczas posiadać trzy kondygnacje z wieloma pomieszczeniami mieszkalnymi, gospodarczymi i piwnicami oraz masywną okrągłą wieżą, usytuowaną od strony najsłabszej militarnie. Po jego śmierci (1368) i żony Agnieszki (1392) Księstwo wraz z Zamkiem Czocha zostają włączone do Królestwa Czech i są w dobrach rycerskich rodów von Dohn i von Kluks. Zamek traci wówczas znaczenie strategiczne, gdyż cały Śląsk znajduje się w rękach czeskich.

²³⁸ Archiwum WDW Zamek Czocha, Archiwum Wojskowej Agencji Mieszkaniowej o/Jelenia Góra ul. Wynalazców 2 Jelenia Góra, Archiwum Miejskie w Jeleniej Górze, Archiwum Wojskowej Agencji Mieszkaniowej o/Wrocław ul. Sztabowa 32, Wrocław, Lamparska J. *Tajemnice, zamki, podziemia* Asia Press, Kajzer L., Salm J., Kołodziejski S., *Leksykon zamków w Polsce*, Eysymontt K., *Studium historyczno-architektoniczne zespołu zamkowego Czocha, woj. Jelenia Góra*, maszynopis, PKZ Wrocław 1989 rok.

Od 1420 roku. właścicielem jest możnowładca, radca cesarski Hartung von Kluks. W roku 1433, podczas dłuższej nieobecności właściciela, wojska husyckie pod dowództwem Czirmina zdobyły zamek. Jednakże już wiosną następnego roku Hartung wrócił z Bazylei, zgromadził oddziały wojskowe i odbił zamek, rozprawiając się krwawo z Husytami. W roku 1453 zamek przejmuje Kacper von Nostitz, pochodzący z rodu rycerskiego sprowadzonego ze Śląska przez Henryka Jaworskiego – rozpoczynając władanie tego rodu przez 250 lat.

W wieku XVI, szczególnie za panowania Abrahama Nostitza, zamek zostaje gruntownie przebudowany w stylu renesansowym, wyposażony w dzieła sztuki i dostosowany do broni palnej (basteje). Następną przebudowa miała miejsce około roku 1611. Po zakończeniu wojny 30-letniej zamek uzyskał formę okazałej rezydencji, a głęboką fosę zamieniono na zwierzyniec, budując nad nią most.

158

XIV - XV
REKONSTRUKCJA

159

XVI - XVII
REKONSTRUKCJA

Rekonstrukcja rozwoju Zamku Czocho.

Ilustracja: 158) Rekonstrukcja Zamku wiek XIV – XV; 159) Rekonstrukcja Zamku wiek XVI – XVII. (Rekonstrukcja wg Jana Salma „Leksykon Zamków w Polsce”)

W 1703 roku majątek okręgu Kwisy kupił za 142 tysiące talarów Johann Hartung von Uechtritz, jeden z najbardziej wpływowych ludzi na dworze króla Augusta II Sasa. Za 53 tysiące talarów uzyskał też zezwolenie na utworzenie ordynacji. W sierpniu roku 1793, podczas nieobecności właściciela, wybuchł pożar, który zniszczył dachy, wieżę z trzema dzwonami, pokoje z wyposażeniem, zbrojownię oraz, co chyba do dziś stanowi największą stratę, bogate archiwum zamkowe; nie spłonęła tylko kaplica. Już we wrześniu przystąpiono do odbudowy. W miejscu średniowiecznej wieży dachowej postawiono barokowy dach czterospadowy, pierwotnie pokryty dachówką, a w 1795 roku zmieniono na łupkowy, odbudowano wnętrza, podwyższono wieże. Prace przy odbudowie trwały 5 lat.

Po śmierci Otto von Uechtritza w 1905 roku spadkobiercy postanowili zamek z dobrami sprzedać. W roku 1909 zamek nabył wraz z okolicznymi dobrami (2400 mórg tj. 612,7 ha) drezdeński bankier Ernest von Gutschow. Za zamek zapłacił około 1,5 miliona marek. Natychmiast zlecił architektowi Bodo Ebhardtowi²³⁹ rekonstrukcję budowli według ryciny z 1703 roku.

²³⁹ Bodo Heinrich Justus Ebhardt – autor przebudowy Zamku Czocho w latach 1909 – 1914, urodził się w 5 stycznia 1865 roku w Bremie, w rodzinie kupieckiej. Studiował architekturę u profesora Aleksandra Schutza i Ernesta von Ihne w Berlinie. Prof. Ebhardt został polecony Gutschowowi do prac odbudowy i rekonstrukcji Zamku Czocho, przez przemysłowca, doktora praw Willybard’a von Dirksen’a, właściciela zamku w Grodźcu

Ilustracje Zachowane fragmenty świetności zamku: 160) Komnata książęca, 161) Łazienka przy sypialni, 162) Sala muzealna, 163) Sala z kominkiem w części otwartej do zwiedzenia, 164) Sala Rycerska.

Udało się to m.in. dlatego, że wykorzystano stare, oryginalne elementy, nie szczędząc środków, tak na przykład z Włoch sprowadzono w całości kominki, umieszczając je w reprezentacyjnych pomieszczeniach. Równocześnie jednak zmieniono wiele oryginalnych detali, „niepasujących” do odtwarzanych pomieszczeń.²⁴⁰ Warto wspomnieć, że urządzono wtedy także bibliotekę w stylu angielskiego gotyku Tudorów.²⁴¹ Znalazło się w niej wiele cennych inkunabułów i książek. Gutschow zbierał też broń, wyroby snycerskie i obrazy.²⁴²

koło Złotoryji, rekonstruowanego przez Ebhardtta w latach 1906 – 1908). Zamek ten wizytował osobiście cesarz Wilhelm II. (J. Skowroński, „*Tajemnice Zamku Czocha*”, 2000).

²⁴⁰ W Aneksie do Operatu szacunkowego „Zespołu zamkowo-parkowego w roku 2000 wykonanego na zlecenie Wojskowej Agencji Mieszkaniowej w Warszawie, Oddział we Wrocławiu załączony jest spis elementów zabytkowych, przedmiotów o wartości kulturowej, architektonicznej i artystycznej znajdujących się na Zamku Czocha. Karty katalogowe z opisami i zdjęciami zarchiwizowane są w „DWD Zamek Czocha”. Zdjęcia do kart katalogowych w/w elementów wykonał Jacek Sawiński. Wykaz ten został podzielony na grupy: a) zabytkowe elementy budynku zamkowego Czocha, b) zabytkowe elementy Dziedzińca Zewnętrznego i Podzamcza Dolnego, c) zabytkowe elementy zabudowań Podzamcza, d) zabytki ruchome Zamku Czocha.

²⁴¹ Krzysztof Kurek, pracownik Dolnośląskiej Służby Konserwacji Zabytków w Jeleniej Górze, zafascynowany Zamkiem Czocha i postacią Bodo Ebhardtta (zbieracz również starych fotografii z okresu przebudowy zamku przez Bodo Ebhardtta), obronił w roku 1987 na toruńskim Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika pracę magisterską pod tytułem „*Działalność konserwatorska Bodo Ebhardtta na przykładzie zamków – Grodziec i Czocha*”, A. Dobry, praca magisterska, „Przebudowa zamku w Czosze według projektu Bodo Ebhardtta, Instytut Historii Sztuki UAM Poznań 1986 rok.

²⁴² Adam Baniecki, kierownik biura lubańskiego Archiwum Państwowego w roku 1994, odzyskał cenne materiały – część planów przebudowy zamku autorstwa Profesora Bodo Ebhardt’a. Natychmiast w lokalnej prasie „Przegląd Lubański” ukazał się artykuł autorstwa Janusza Skowrońskiego „*Sensacyjne odkrycie planów przebudowy Zamku Czocha: „Tak z całą pewnością możemy to nazwać. Plany przebudowy zamku, które w roku 1909 i następnych podjął się znany niemiecki architekt – Bodo Ebhardt, zostały odnalezione. Zawdzięczamy to głównie Adamowi Banieckiemu (...) którego wyczucie i „nos” pozwoliły uratować plany pod sterty starych papierzyśk, przygotowanych przez jedną z lubańskich instytucji do wywiezienia...na makulaturę do Jałowca. Adam zwrócił się do nas o pomoc. Dzięki osobistemu zaangażowaniu się Pana Zbigniewa Świrskiego, dyrektora zgorzeleckiego „Famago” (później wiceburmistrza Zgorzelca – przyp. J. S.), udało się nam odnalezione plany skopiować, zaś archiwistom oryginały zabezpieczyć*”. W sumie ocalało 12 planów przebudowy zamku.

Okres II wojny światowej nie spowodował zniszczeń Zamku Czocha.²⁴³

W 1945 roku, gdy do zamku docierali Rosjanie, baron opuścił zamek z częścią dzieł sztuki. Zamek Czocha pozostał bez opieki. To, co działo się w Czosze na przełomie roku 1945 i 1946, to wręcz przykład niefrasobliwości ówczesnych władz – rozgrabiano i wywożono pozostawione tam mienie. Obecnie zamek pełni funkcję hotelowo-restauracyjną, muzealną, organizowane są walki rycerskie. To, co pozostało do dnia dzisiejszego, to niewielka część dawnej świetności zamku, robiąca na odwiedzających spore wrażenie.

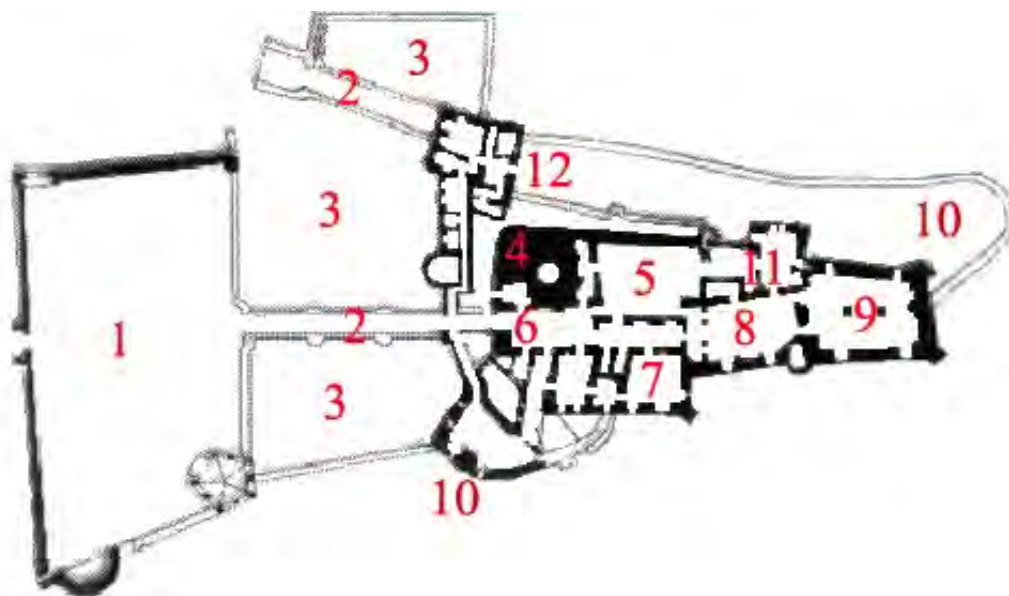
Z zachowanych fragmentów świetności zamku należy wyróżnić:

- Hall wejściowy – przykryty sklepieniem krzyżowym. Na uwagę zasługuje manierystyczny kominek marmurowy z nadbudową oraz witraże z herbami Nostitza i Gutschowa, wykonane przez Eduarda Strittza.
- Sala rycerska – ze stropem kasetonowym zajmuje przestrzeń dwóch kondygnacji, obwiedziona jest galerijką i emporą muzyczną. Pod emporą znajduje się półkolista nisza zdobiona sztukateriami manierystycznymi. W sali dominuje kominek neogotycki z fryzem architektoniczno-figurowym biegnącym wzdłuż okapu. Fryz złożony jest z przemiennego rytmu postaci w średniowiecznych strojach trzymających tarcze herbowe ważniejszych właścicieli zamku. Z belki podciągu zwisają dwa drewniane żyrandole w postaci dwóch poziomych pierścieni dźwiganych przez amorki.
- Komnata książęca – utrzymana jest w stylu późnogotyckim. Posiada bogatą snycerkę i ogromne łoże kryte baldachimem, nad którym znajduje się herb Gutschowa i łacińska sentencja: *Frangens non flectes* – zegniesz, nie złamiesz. Sypialnia posiada neogotycką boazerię i meble, wzbogacone utrzymanymi w tym samym duchu okuciami i pseudośredniowieczną maszynerią zamków u drzwi.
- Sala muzealna – znajduje się na drugiej kondygnacji średniowiecznej wieży mieszkalnej. Plan jej opiera się na nieregularnym prostokącie, wsparta jest na dwóch cylindrycznych słupach podtrzymujących krzyżowe renesansowe sklepienie. Pełniła rolę pomieszczenia na dzieła sztuki. Ostatni właściciel – patron nauki i sztuki – nawiązuje wystrojem sali do dawnych arystokratycznych rodów, w szczególności von Nostitzow, którzy uczynili z Czochy w okresie renesansu wspaniałą rezydencję. Na malowidle hołd muzie składa rycerz z herbem Nostitzów, ale o rysach twarzy Ernesta Gutschowa.
- Południowa elewacja w części nad portalem, opatrzona jest renesansowym, trzypoziomowym szczytem z kaskadowym rytmem ślimacznic ujmujących rzędy płytkich nisz. Na wierzchołku szczytu stoi posąg Minerwy w rzymskim rynsztunku bojowym – z włócznią i tarczą ozdobioną głową meduzy. Dwukondygnacyjne skrzydło południowe zwieńczone jest mansardowym dachem z rytmem lukarn. Z płaszczyzny dachu wyrasta cylindryczna wieża (średniowieczny stołb) nakryta renesansowym hełmem. Renesansowe okna rozmieszczone są zgodnie z układem funkcjonalnym wnętrza.
- Renesansowy portal wejścia do zamku z tarczami herbowymi przedstawiającymi genealogię właścicieli Czochy.

²⁴³ W czasie drugiej wojny światowej Zamek Czocha wizytował Werner von Braun, jedna z największych postaci naukowych XX wieku i bohater narodowy nazistowskich Niemiec, ojciec niemieckiej broni raketowej, późniejszy twórca kosmicznych rakiet Saturn, które wynosiły na księżyc statki Apollo. Odwiedziny te wiąże się z prowadzonymi przypuszczalnie w Leśnej badaniami nad bronią V-1 i V-2, eksperymentami z bronią uranową i nowoczesnymi silnikami. Podczas wojny w pobliżu zamku zlokalizowano silną obronę przeciwlotniczą, co może oznaczać, że jego właściciel pozwolił, aby von Braun miał tu swoje biuro badawcze.

- Renesansowa studnia – z racji „praktycznego” wykorzystania przez właścicieli zamku nazywana „studnią niewiernych żon” – ta historia zamku nadała impuls nowym zamierzeniom inwestycyjnym.

Dalekosiężnym celem obecnego właściciela, w którego imieniu działa Wojskowa Agencja Mieszkaniowa, jest stworzenie wielofunkcyjnego kompleksu hotelowo-turystyczno-rekreacyjnego (na który składa się zamek właściwy, kasztel, podzamecz, kompleksy towarzyszące zamkowi – postaci folwarku, czworaków, ogrodnictwa i terenów niezabudowanych stanowiących tzw. otulinę) świadczącego możliwie szeroką gamę usług hotelarskich i rekreacyjnych przy jednoczesnym zachowaniu ogólnie dostępnych walorów turystycznych.

Ilustracja: 165) Schemat funkcji zamku: 1) Podzamecz, 2) Mosty, 3) Fosi, 4) Wieża główna, 5) Dziedziniec wewnętrzny, 6) Sień, 7) Jadalnia, 8) Sala rycerska, 9) Sala muzealna, 10) Basteje, 11) Biblioteka, 12) Brama (Plan Zamku wg Bohdana Guerquina „Zamki Śląskie”)

Zamek Chocha od lat sześćdziesiątych XX wieku jest pod ochroną konserwatorską. W trakcie rozmów z inwestorem oraz Konserwatorem Zabytków – o założeniach programowych, zostały przedstawione zalecane funkcje dla zespołu „Zamek Chocha”. Do 1990 roku zamek spełniał rolę ośrodka wypoczynkowego dla oficerów MON.

3A.2. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE I WNIOSKI DO REWALORYZACJI ZESPOŁU OBIEKTÓW HOTELOWO-TURYSTYCZNYCH „ZAMEK CZOCHA” WRAZ Z PRZYLEGLĄ INFRASTRUKTURĄ

AUTOR Z ZESPOŁEM

KONSULTANT: TADEUSZ SIENKOWSKI (ZAMEK KRÓLEWSKI NA WAWELU)

OPINIE RZECZOZNAWCÓW MINISTRA KULTURY:

PROF. KAZIMIERZ KUŚNIERZ, PROF. JERZY JASIEŃKO, DR. LECH J. ENGEL

Wyróżniający się wśród zabytków architektury w woj. dolnośląskim, unikalny w formie Zamek Chocha, malowniczo położony jest na granitowej skale nad brzegiem Jeziora Leśniańskiego. Decyzją z dnia 11 września 1996 roku Skarb Państwa (na podstawie Ustawy z dnia 22 czerwca 1995 roku) powierzył Wojskowej Agencji Mieszkaniowej w Warszawie –

Oddział Rejonowy we Wrocławiu – wykonywanie prawa własności wobec pozostających z dniem wejścia w życie ustawy własności Skarbu Państwa, przekazanych w zarząd organom wojskowym. Zamek Czocha podlegał od II wojny światowej MON nieprzerwanie do dnia wejścia tej ustawy w roku 1995.

Zamek Czocha był miejscem akcji wielu powojennych filmów, między innymi: „Gdzie jest generał”, „Wiedźmin”, ostatnio „Tajemnica twierdzy szyfrów”. Obecnie należy do najładniejszych i najlepiej zachowanych dolnośląskich zamków.

Celem Studium oraz Koncepcji architektoniczno-urbanistycznej była rewitalizacja zespołu zamkowego i podzamcza dla stworzenia współczesnego kompleksu obiektów hotelowo-turystycznych, świadczącego możliwie szeroką gamę usług i wykorzystującego walory krajobrazowe, który stanowiłby doskonałą bazę wypadową do dalszych atrakcyjnych jednodniowych wycieczek w góry Izerskie i Karkonosze, do Świeradowa, Szklarskiej Poręby i Karpacza oraz korzystając z bliskości granic czeskiej i niemieckiej, do Pragi i Drezna.

Wobec braku dokumentacji zamku, zespół architektoniczny musiał zmierzyć się na początku prac z następującymi zadaniami:

1. Wykonanie mapy sytuacyjno-wysokościowej założenia.
2. Wykonanie inwentaryzacji architektoniczno-budowlanej całego zespołu oraz sporządzenie oceny stanu technicznego zespołu obiektów zamku-podzamcza-folwarku.
3. Uzyskanie oceny rzeczoznawców Ministerstwa Kultury i Sztuki.
4. Uzgodnienie założeń programowych dla zamierzonych działań inwestycyjnych ze służbą konserwatorską.
5. Wykonanie wielobranżowej „Koncepcji Urbanistyczno-Architektonicznej obiektu hotelowo-turystycznego Zamek Czocha” wraz z przyległą infrastrukturą.
6. Wykonanie projektów budowlanych i ekspertyz dla modernizacji bazy hotelowej w Zamku, nadzór nad realizacją zleconych prac projektowych przy zachowaniu postanowienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Jeleniej Górze.
7. Wycena majątkowa zespołu poprzez biegłych rzeczoznawców majątkowych Adama Eliasiewicza, Krzysztofa Bartusia, Bartosza Wałkowskiego.

OPIS OGÓLNY OBIEKTU

Zamek jest zbudowany ze złomów granitowych i gnejsów, spojonych zaprawą wapienną. Obiekt ten w wyniku wydarzeń historycznych był własnością królów, książąt i innych namiestników Czech, Polski i Brandenburgii, którzy dokonywali jego przebudowy. Również za sprawą pożarów niszczących stan poprzedni był odbudowywany i przebudowywany.

Pierwotny, średniowieczny zamek miał okrągłą wieżę, która zachowała się do dziś. Obecnie do podzamcza znajdującego się od strony południowej, prowadzi wejście przez sklepioną bramę strzeżoną przez dwie basteje i ganek z machikułą. Podzamcze składa się z dwóch dziedzińców, zabudowanych pomieszczeniami gospodarczymi. Pierwszy po lewej stronie to budynek wozowni i stajni pokryty dekoracją sgraffitową ze scenami myśliwskimi. Kolejna brama prowadzi do wyjazdu na dolne podzamcze.

Na dziedzińcu stoi szereg klasycystycznych rzeźb, m. in. posag bogini Ceres oraz kopia pomnika Szermierza (oryginał można zobaczyć przed budynkiem uniwersytetu we Wrocławiu). Do zamku głównego prowadzi kamienny most przerzucony nad suchą fossą. Brama wjazdowa flankowana jest dwoma bastejami. Przy wejściu do zamku znajduje się

portal z genealogią dawnych właścicieli. Natomiast na szczycie renesansowej elewacji podziwiać można posąg Minerwy z włócznią i tarczą z głowy meduzy. Przez hall wchodzi się do sal jadalnych, po czym korytarzem do Sali Rycerskiej (wystrój późnorenesansowy i manierystyczny oraz neogotycki kominek). Do sali tej przylega biblioteka i tzw. Sala Muzealna. Na I i II piętrze pomieszczenia hotelowe, skąd można wejść na wieżę, która dawniej mieściła loch głodowy. Można też zobaczyć tajne przejście w bibliotece i w sali rycerskiej, dziury po sejfie oraz wspaniały apartament z garderobą zaopatrzoną w ogromne lustra i oryginalną łazienkę. Od pewnego czasu została udostępniona zwiedzającym wieża. Roztacza się z niej wspaniały widok na okolicę.

PROGRAM ZAMIERZEŃ INWESTYCYJNYCH

Inwestor, pozyskując w roku 1996 zespół zamku oraz zrujnowane podzamcze wraz z wielohektarowym terenem wzdłuż rzeki Kwidzyny oraz drogi lokalnej, oczekiwał propozycji utrwalenia tożsamości kulturowej wokół historycznego zespołu oraz stworzenia atrakcyjnej wzbogacającej dominację zamku, funkcji dla zatrzymania zwiedzających, tworząc jednocześnie bazę dla turystyczno-krajobrazowych wycieczek w pobliskie przygraniczne tereny.

Brak aktualnych materiałów inwentaryzacyjnych spowodował potrzebę sporządzenia geodezyjnych pomiarów i wykonania mapy sytuacyjno-wysokościowej, inwentaryzacji architektonicznej wszystkich obiektów oraz oceny konstrukcyjnej. Badania historyczno-konserwatorskie pozwoliły na zaprezentowanie studium koncepcyjnego wraz z filmem animowanym zachowując wartości kulturowe zespołu zamkowego ze współcześnie zorganizowanymi terenami rekreacyjnymi.²⁴⁴ Po wykonaniu mapy oraz inwentaryzacji architektoniczno-budowlanej, a także wstępnego studium wraz z filmem animowanym przedstawiającym zamierzenia inwestycyjne, które to prace zostały przez Inwestora pozytywnie przyjęte, przystąpiono do sprecyzowania założeń programowych do koncepcji.

Po wykonanych i zaakceptowanych pracach studialnych, inwentaryzacyjnych i ekspertyzach, wykonane zostały projekty budowlane: a) wydzielające część muzealną z porządkowaniem części zaplecza, b) porządkujące część hotelową zamku, instalacje i aranżacja pokoi wraz z zespołami łazienkowymi, c) z programem naprawczym stanu konstrukcji dachowych wraz z częściową wymianą pokrycia, obróbek, rynien i rur spustowych. Projekty kolejne uzgadniane były w służbach konserwatorskich Jeleniej Góry.

Rozpoczęto na podstawie przyjętego programu kolejne prace konserwatorsko-budowlane przy obiektach podzamcza (program, aneks 2). Powstające w tym okresie Stowarzyszenie „Zamek Czocha” przejęło patronat nad promowaniem walorów kulturowych tożsamości

²⁴⁴ A) Zmiany przeznaczenia pomieszczeń w obiekcie zamku dla uzyskania możliwie najwyższego standardu hotelowego i kasyna (z zachowaniem zachowanych detali architektonicznych zespołu zamkowo-parkowego), B) Wprowadzenie w podzamczu funkcji odnowy biologicznej, C) Stworzenie z obiektu istniejącego folwarku zespołu wielofunkcyjnego, a w nim powstać miały – hotel średniej klasy z restauracją, salami konferencyjnymi, basenem, stajnie dla koni i wozowni (zespół połączony z projektowanym parkurem i hipodromem) oraz garaże dla gości hotelowych, D) Na terenie obecnego „ogrodnictwa” zaprojektowanie zespołu boisk i miejsc do rekreacji ruchowej oraz parkingu zewnętrznego dla kompleksu. Na terenach zielonych, na południu zaproponowanie: lądowiska dla helikopterów oraz pola do minigolfa, po stronie wschodniej zaprojektowanie parkuru, hipodromu, hipoterapii; na południowy wschód od zamku założenie terenu pod pełne pole golfowe. Na terenie przy jeziorze (odnoga rzeki Kwisy) przeznaczenie terenu pod plażę i przystań dla sportów i rekreacji wodnej.

miejsca, ochronę części zabytkowej zamku oraz dbałość o docelowe zagospodarowanie zespołu hotelowo-turystycznego „Zamku Czocha” wraz z przyległą infrastrukturą.

3B. ZAMEK W DOBCZYCACH WOJEWÓDZTWO MAŁOPOLSKIE. STUDIUM KONCEPCYJNO-URBANISTYCZNO-ARCHITEKTONICZNE REWALORYZACJI ZESPOŁU

AUTOR Z ZESPOŁEM

KONSULTANT: PROF. ANDRZEJ KADŁUCZKA

OPINIA KONSERWATORSKA: PROF. KAZIMIERZ KUŚNIERZ

Ilustracja: 166) Widok wzgórza zamkowego od strony zapory (stan rok 2000).

3B.1. TŁO HISTORYCZNE I KULTUROWE²⁴⁵

Wzgórza Dobczyckie ze względu na swoje położenie doskonale nadawały się do celów obronnych i strażniczych. Już w XII wieku istniała tutaj stróża obronna, strzegąca granic południowej Małopolski i Puszczy Karpackiej. U podnóża tych wzgórz krzyżowały się dwa szlaki jeden biegnący wzdłuż doliny Raby, a drugi prowadzący z Krakowa przez Dziekanowice dalej na południe. Tą drogą w 1258 roku przeszli Tatarzy, bezskutecznie oblegając wzgórze, a w roku 1259, wracając z Bytomia, ponownie próbowali zdobyć ten gród. Po nieudanych atakach „uszli na Szczyrzyc”, który spalili wraz z osadą klasztorną.

Możliwe są dwie lokalizacje strażnicy dobczyckiej. Jedna to teren późniejszego zamku, gdzie stróża, zapewne w formie stołu, mogła zostać włączona w jego obręb, stając się jednym z pierwszych elementów. Druga zaś to wierzchołek wzgórza Placu Miejscowego, zwanego też Stróżnicą, skąd była bardzo dobra widoczność obu traktów komunikacyjnych.

²⁴⁵ Obowiązki wobec dziedzictwa a prawa rynku. Ich wpływ na zarządzanie miastami historycznymi. Międzynarodowe Sympozjum ICOMOS MCK – Kraków 1995 (materiały pokonferencyjne), *Zabytki architektury i urbanityki ziemi Krakowskiej i ich rola we współczesnym rozwoju regionu*, Praca zbiorowa, Redakcja Naukowa A. Kadłuczka, Kraków 1996, *Zamek w Dobczycach. Inwentaryzacja stanu istniejącego*. Dokumentacja wykonana w IHAiKZ WA PK, wrzesień 1995, pod kierunkiem A. Kadłuczki, Gadomscy J. J., *Dokumentacja historyczno-architektoniczna zamku w Dobczycach*, Kraków 1970. Kowalski W., Staśko J., *Dobczyce. Przeszłość i teraźniejszość*. wyd. Artys.-Graficzne, Kraków 1969. Kowalski W., *Zamek w Dobczycach*. Wyd. Wojewódzki Ośrodek Informacji Turystycznej, Kraków 1973.

Na początku XIV wieku istniało już coś w rodzaju zamku, o czym świadczy pobyt w nim króla Łokietka²⁴⁶ (chodzi o dzisiejszy zamek górny). Jego forma jest jednak trudna do określenia.

Do zamku należało 12 pobliskich wsi lokowanych w XIV i XV wieku. Były to dobra królewskie, które tworzyły starostwo niegrodne. Każdy starosta zobowiązany był do utrzymania zamku, jego konserwacji i obsadzania załogą wojskową rekrutującą się głównie z żołnierzy zaciężnych. Do najstarszych starostów zamku należeli Mikołaj Wierzynek, stolnik sandomierski i Klemens z Mokorzowa, którzy na konserwację murów i zamku pobierali pieniądze od żupnika wielickiego.

W 1393 roku w zamku mieszkał Władysław Jagiełło wraz z żoną Jadwigą, co upamiętnia pozostawiony herb Jagiellonów (podwójny krzyż), widoczny na kaplicy zamkowej.

Niewątpliwie najstarszy zamek wznosił się w najwyższym punkcie wzgórza nad niedostępnym od południowego zachodu urwiskiem z płynącą u podnóża Rabą. Dogodny dostęp znajdował się jedynie od wschodu, od strony równie obwarowanego Wzgórza Staromiejskiego, od którego był jeszcze odcięty głęboką fosą. Gdy w roku 1467 miasto napadli niepłatni żołdacy i spalili większość domów, Mikołaj Pieniążek, starosta krakowski, pokonał ich i zniszczył ich gniazda na Turzej Górze, zwanej od tamtego czasu „Trupielec”.²⁴⁷

Można stwierdzić, że w średniowieczu założenie obronne objęło całość wzgórza zamkowego, a na jego niższej platformie powstał zamek dolny w miejsce pierwotnego podzamcza. Za czasów panowania Kazimierza Wielkiego zamek rozbudowano i wzmocniono.

Zabudowania zamku górnego rozłożone były na ogólnym planie zbliżonym do trójkąta, ciasno sfłoczone, z niewielkim wewnętrznym dziedzińcem, w środku którego wykuto ośmiometrowy otwór z przeznaczeniem na magazyn żywności.

Najważniejszym punktem obrony i dominantą zamku górnego była kwadratowa wieża, usytuowana w południowo-wschodnim narożniku. Tam właśnie zachowały się szczególnie grube mury istniejącej kondygnacji przyziemia i piwnic. Wejście do XII-wiecznego zamku było od strony południowej, gdzie po zwodzonym moście prowadziła droga do bramy. Obecnie znajduje się tam loggia, a otwór bramy został przeszkłony i zamurowany od dołu, by stanowić okno kaplicy. Pomieszczenia mieszkalne zajmowały wszystkie skrzydła zamku.

Za panowania Kazimierza Jagiellończyka w zamku mieściła się Akademia, gdzie królewicze Zygmunt, Władysław i Fryderyk kształcili się pod kierunkiem Długosza. Po nieudanej wyprawie po koronę węgierską królewicz Kazimierz został tu ponownie osadzony na półroczną kontemplację, a później Kościół zaliczył go w poczet świętych. Trzy i pół roku spędził on na zamku dobczyckim i stał się patronem tej ziemi.

W ostatniej dekadzie XVI wieku zamek gotycki został przekształcony przez Lubomirskich w rezydencję renesansową. Za dzierżawy Sebastiana²⁴⁸, Stanisława, Jerzego i Hieronima Lubomirskich (1585 – 1649) zamek przeżywał okres największej świetności. Kamienny herb

²⁴⁶ Pobyt króla w 1311 roku związany był z buntem wójta Alberta w Krakowie. Dokument konfiskujący dobra krakowskich buntowników, podpisany przez króla, wystawiony został w dobczyckim zamku w oryginale: „apud Dobsicz in castris”. Mieszkańcy Dobczyc pomogli królowi odbić Kraków i za to jego syn Kazimierz Wielki przywilejem z 1362 lokował miasto na prawie niemieckim, uwolnił mieszczan od cła w całym kraju oraz zwiększył ich bezpieczeństwo dzięki nowym fortyfikacjom.

²⁴⁷ Trupielec – naprzeciw dobczyckiej Góry Zamkowej w kierunku zachodnim koło wsi Burlatka, znajduje się wzniesienie zwane dziś Trupielcem lub Czarstkiem, a kiedyś Turzą Górą.

²⁴⁸ Sebastian Lubomirski, twórca potęgi swojego rodu, uczynił z zamku dobczyckiego swą główną rezydencję. Majątku dorobił się dzięki wygraniu przetargu na stanowisko żupnika soli wielickiej i bocheńskiej.

Lubomirskich „Średniawa” zachował się do dziś na zamku. Stanisław Lubomirski przebywał w Wiśniczu, natomiast jego żona, Zofia z Ostrogskich, w Dobczycach wychowywała swoje dzieci. To z jej fundacji poczyniono wiele ulepszeń, wybudowano kaplicę (nie zachowała się), studnie, a wieża otrzymała okazałe zegary.

Według ilustracji z 1620 roku zamek posiadał aż 70 pomieszczeń, w tym kilkanaście nowych sal, pozostałe odnowiono i wspaniale ozdobiono. Niektóre z nich były salami reprezentacyjnymi, gdzie starosta przyjmował gości, nieraz samego króla. Według ilustracji z roku 1660 zamek był jeszcze w dobrym stanie

W 1649 roku Michał Jordan, podkomorzy krakowski, dokonał nadbudowy i wzmocnienia murów zamkowych przed swoją wyprawą na Czorsztyn, który był opanowany przez Kostkę Napierskiego. Pisał „co trzeba było, mianowicie, ścianę jedną a fundamentis wymurował, a także dwa filary wielkie wystawił.”

Po ostatnim najeździe Szwedów na zamku zamieszkiwali jeszcze kolejni starostowie: Andrzej Moszyński (1746 – 1765) i Walenty Dobrzyński (1765 – 1785), lecz zamek nie podniósł się z upadku. Pomimo zniszczeń w czasie wojen szwedzkich zamek zamieszkały był aż do początków wieku XIX. Dopiero gdy właściciele przenieśli się do dworu, zamek uległ rozbiórce, głównie za sprawą miejscowej ludności, szukającej wśród ruin legendarnego skarbu.

Brzemienny w skutki okazał się przypadek odnalezienia przez piastunkę dzieci Dobrzyńskiego garnka pełnego monet i klejnotów. Dało to początek poszukiwaniom „skarbu”, które doprowadziły do rozbiórki zamku, w czym pomogli kolejni starostowie: Michał Baran Lewandowski, Kasper Biliński, Turnauowie.

Z kamienia rozbiórkowego został wybudowany w latach 1830 – 1834 kościół na Starym Mieście, istniejący do dzisiaj. Materiały z rozbiórki zamku wywożono do Krakowa na budowę wałów wiślanych. Ludność miejscowa wykorzystywała też ten materiał do budowy domów poniżej Wzgórza Staromiejskiego.

W czasie rozbiórki grubych murów gruz zasypał dolne pomieszczenia, uszkadzając stropy, a całość usypiska szybko porośla trawą tworząc pastwisko, na którym przez 130 lat wypasano bydło. Kres dewastacji obiektu przyniósł początek XX wieku i prace zabezpieczające przeprowadzone w latach 1901 – 1902.

Dopiero w 1959 roku, gdy zawiązało się Koło Miłośników Dobczyc, przekształcone w oddział PTTK²⁴⁹, z inicjatywy Władysława Kowalskiego rozpoczęto prace wykopaliskowe na wzgórzu zamkowym, kierowane przez Gabriela Leńczyka.

3B.2. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE I WNIOSKI DO REWALORYZACJI ZAMKU W DOBCZYCACH

AUTOR Z ZESPOŁEM

KONSULTANT: PROF. ANDRZEJ KADŁUCZKA

OPINIA RZECZOZNAWCY: PROF. KAZIMIERZ KUŚNIERZ

Celem Studium Rewaloryzacji jest rekonstrukcja Zamku w Dobczycach.

Dzięki ofiarności społeczności lokalnej i pasji ludzi dobrej woli zamek nie jest już tylko ruiną, lecz liczącą osiem pomieszczeń ekspozycji placówką muzealną. Są tu działy:

²⁴⁹ Dominik K., *Rys historyczny Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Dobczycach*, Dobczyce 2007.

www.dobczyce.pl/upoad/k_rys.historyczny_pttk/k.dominik_rys.historyczny_pttk_pop.

archeologiczny, historyczny, paleontologiczny i etnograficzny. Wszystko to ma przybliżyć wiedzę o przeszłości ludzi żyjących na tych terenach od najdawniejszych czasów (4,5 tys. lat p.n.e.) W salach muzealnych można zobaczyć ekspozycje obejmujące zarówno salę tortur, jak i pasującą do atmosfery średniowiecznego zamku broń palną. Poniżej, u podnóża zamku, znajduje się niewielki skansen, który tworzą cztery budynki drewniane, gdzie mieszczą się bogate zbiory etnograficzne. Skansen ten zlokalizowano tuż poza obrysem murów staromiejskich.

W wyniku opracowań historycznych grupa entuzjastów PTTK w Dobczycach w okresie ostatnich kilkunastu lat odtworzyła część pomieszczeń przyziemia z przeznaczeniem na muzeum historyczne Zamku i Ziemi Dobczyckiej. Budowa zapory oraz powstanie zbiornika wody pitnej dla Krakowa w Dobczycach spowodowały naruszenie górotworu wzgórza zamkowego, powodując tworzenie się usuwisk. Pasja ludzi widzących potrzebę zaktywizowania rejonu zbiornika wody położonego w pięknym krajobrazie wzgórz dobczyckich doprowadziła do podjęcia inicjatywy rekompozycji zamku, który kiedyś dominował nad doliną Raby i był strażnicą tych terenów.

Nowo proponowany program²⁵⁰ zakłada istnienie trzech funkcji w wydzielonych częściach Zamku w Dobczycach, wzajemnie się uzupełniających: części muzealnej, realizującej potrzebę zachowania historii tego miejsca, części hotelowej, zabezpieczającej możliwość zatrzymania się na dłużej nad zbiornikiem wodnym oraz zezwalającej na wypadki myśliwskie w otaczające tereny, a także części konferencyjnej, umożliwiającej organizację konferencji i sympozjów w bliskiej odległości Krakowa.

Tak więc nowa funkcja Zamku jest składową trzech, wzajemnie się uzupełniających funkcji, będących zabezpieczeniem planowanych w przyszłości terenów rekreacji ruchowej mieszkańców Krakowa. Proponowana bryła Zamku górująca nad wzgórzem składa się z Zamku Dolnego, Zamku Górnego i Dziedzińca Na dziedzińcu winny odbywać się atrakcyjne turnieje oraz widowiska plenerowe. Równoległe z zamysłem rekompozycji obiektu zamkowego oraz wzgórza powinna iść rekompozycja starego miasta oraz podzamcza, które będą miały wsparcie w części funkcji Zamku Dolnego. Dla stworzenia dużego terenu rekreacyjnego – będącego funkcją uzupełniającą Zamku oraz Podzamcza, należy wykorzystać tereny po bazach budowlanych (budujących zapory), organizując wielofunkcyjne zespoły rekreacji ruchowej, a może równoległe pole golfowe.

3B.3. PROGRAM REWALORYZACJI ZESPOŁU ZAMKOWEGO W DOBCZYCACH

POZIOM WEJŚCIA GŁÓWNEGO NA ZAMEK + 2.23. Wejście na Zamek poprzez most zwodzony do wieży bramowej, obok której usytuowana została recepcja wraz z zapleczem socjalnym (w pomieszczeniach istniejących). W pozostałej części tego poziomu zaprojektowany został basen wraz z zapleczem, gabinetem odnowy biologicznej, sauną i siłownią. Część ta jest odbudowywana z uwzględnieniem istniejącego obrysu murów. Proponowane jest poszerzenie dziedzińca dolnego w stronę zalewu, nadwieszając go nad skałami. Mają się tutaj odbywać turnieje rycerskie, a jednocześnie miejsce to spełniać ma funkcję tarasu widokowego.

POZIOM + 6.60. Posiada dwie części: muzealną (istniejącą) oraz restaurację wraz z zapleczem, znajdującą się nad basenem. Zadaniem części muzealnej jest wykorzystanie

²⁵⁰ Tamże, s. 49.

istniejących pomieszczeń obecnego muzeum oraz uporządkowanie ruchu turystycznego. Do tej części postuluje się dostawienie przeszklonej windy panoramicznej biegnącej poprzez wszystkie kondygnacje.

POZIOM + 10.00. Podzielony jest na dwie części: hotelową oraz konferencyjną wraz z własnym barkiem. Znajduje się w całości nad restauracją. Część hotelowa jest umieszczona wokół górnego dziedzińca ponad częścią muzealną poprzez kontynuację istniejących murów na zewnątrz i częściowo wewnętrznych. Pokoje hotelowe planuje się wygrodzić lekkimi ściankami działowymi z izolacją akustyczną wewnątrz.

POZIOM + 13.30. Jest kontynuacją części hotelowej z poziomu +10.00 o podobnej strukturze podziału oraz dwóch wież – bramnej i narożnej („kwadratowej”) w Zamku Górnym, w którym ostatnie kondygnacje stanowią przeszklone tarasy widokowe przekryte tradycyjnie.

4. STUDIUM REWALORYZACJI RYNKU NOWEGO MIASTA ORAZ RATUSZA - ŻELECHÓW, WOJ. MAZOWIECKIE²⁵¹

AUTOR Z ZESPOŁEM

OPINIE I KONSULTACJE HISTORYCZNO-KONSERWATORSKIE:

PROF. KAZIMIERZ KUŚNIERZ

Ilustracja: 167) Żelechów, Rynek z centralnie usytuowanym ratuszem (stan istniejący), 2005 rok.

4.1. WPROWADZENIE

Miasto Żelechów z ponad 500-letnią historią posiada ponad cztero hektarowy rynek o zniszczonej nawierzchni oraz grożący zawaleniem budynek ratusza. Rada Miasta Żelechowa zobowiązała w roku 2004 burmistrza Leonarda Gdulę do podjęcia działań

²⁵¹ Prezentowane na trzech Konferencjach Naukowych: Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Przyrodnicza rewitalizacja miast” (25 – 26.10.2005 rok), organizowanej przez Katedrę Architektury, Urbanistyki i Planowania Przestrzennego Wydziału Inżynierii Budowlanej i Sanitarnej, Politechniki Lubelskiej, J. Wrana, D. Kuśnierz-Krupa, K. Kuśnierz, *Żelechów – uwagi do rewaloryzacji centrum miasta zabytkowego* (publikacja: TEKA II PAN O/Lublin, oraz na Konferencji REMO 2006, Wrocław „Problemy remontowe w budownictwie ogólnym i obiektach zabytkowych”, artykuł Dominika Kuśnierz-Krupa, Michał Krupa, Kazimierz Kuśnierz jako część szerszego projektu, „Ratusz w Żelechowie – koncepcja rewaloryzacji” (publikacja: Wydawnictwo DWE, 2006.), Wrana J., *Centrum miasta integrujące życie mieszkańców – odzyskiwanie lokalnej tożsamości*, Czasopismo Techniczne PK, Z. 8/2009, z. 4-A/2008, s. 275 – 286.

zabezpieczających przed całkowitym zniszczeniem obiektu ratusza. Zlecone prace wiązały się z przeprowadzeniem badań historycznych, inwentaryzacji ratusza, a także pierzei nawierzchni rynku. Wynikiem wstępnych opracowań było przygotowane Studium oraz Koncepcja²⁵² rewaloryzacji budynku ratusza oraz centralnej przestrzeni publicznej miasta z przywróceniem jej aktywnej funkcji z propozycją nowych pierzei rynku.²⁵³

4.2. TŁO HISTORYCZNE

Pierwsza wzmianka o Żelechowie pochodzi według Stanisława Pazyry z 1282 roku. Około 1325 – 1327 roku była już w Żelechowie parafia, przynależna do archidiakonatu radomskiego. W 1328 roku wzmiankowany był Adreas Ciołek de Żelechów, podkomorzy i starosta sandomierski. Około 1350 roku nastąpił najazd Tatarów na Żelechów. Powyższa wzmianka mówi, że najazd został odparty, zatem Żelechów musiał posiadać skuteczny układ obronny. W 1356 roku wspomniani byli trzej bracia Ciołkowie z Żelechowa, a dziedzicem dóbr był Jan Ciołek, wojewoda mazowiecki. W 1382 urodził się w Żelechowie Stanisław Ciołek – wybitny polityk, dworzanin Władysława Jagiełły. Z tej informacji można wnosić, że w Żelechowie znajdował się zamek rodowy. W 1425 roku wymieniony był „folwark rycerski”, a także Andrzej Ciołek z Żelechowa, podkomorzy sandomierski. Około 1440 Jan Długosz wymienia Żelechów jako „oppidum” oraz parafię i drewniany kościół. Wnosić z tego trzeba, że rozwijająca się osada targowa zwyczajowo uznana została jako organizm miejski, któremu w roku 1447 Kazimierz Jagiellończyk nadał przywileje handlowe: targi tygodniowe we wtorki, jarmark na św. Stanisława w jesieni, uwolnienie mieszczan od opłat, ceł i myt na drogach całego kraju. W 1458 roku nastąpił podział majątku ziemskiego pomiędzy Ciołkami. Dobra Żelechowskie przypadły Andrzejowi Ciołkowi Żelechowskiemu. Po 1489 roku występowały liczne wzmianki o obronnym charakterze miasta oraz o „murowanym zamku nad stawem”. W 1516 roku Zygmunt Stary potwierdził przywileje handlowe dla Żelechowa. Na prośbę dziedzica przeniósł jarmark z dnia św. Stanisława na dzień św. Marka, targi zaś z wtorku na poniedziałek. Dodał też kolejne dwa jarmarki doroczne, co dowodzić może znacznego ożywienia gospodarczego kraju w XVI wieku. W 1523 roku miasto i zamek zostały zdobyte przez nieznanych najeźdźców, którzy zostali szybko wyparci przez okoliczną szlachtę. W 1556 roku Zygmunt August potwierdził dotychczasowe przywileje handlowe Żelechowa, dodając targi tygodniowe we wtorek oraz piątek. W drugiej połowie XVI wieku w Żelechowie osiedli na krótko arianie. Kolejna informacja pochodzi z około 1569 roku: Żelechów zamieszkiwało wówczas 643 mieszczan. W tym czasie dobra ziemskie Żelechowa przeszły w ręce Samuela Maciejowskiego, biskupa krakowskiego i kanclerza. W latach 1617–1637 panem na zamku w Żelechowie był Jan Gostomski, wojewoda inowrocławski. W pierwszej połowie XVII wieku dobra żelechowskie były jeszcze w rękach rodziny Leżeńskich oraz częściowo Dobrzyńskich. W połowie XVII wieku wojska szwedzkie złupiły miasto oraz zamek.

²⁵² Konsultantem opracowań prof. K. Kuśnierz.

²⁵³ Dotychczasowe opracowania zagadnień konserwatorskich;

1. M. Witwicki, *Wstępne studium historyczno-urbanistyczne miasta Żelechowa*, Warszawa 1961, mps. PSOZ Siedlce.

2. Z. Wójtowicz, *Historia Żelechowa w zarysie*, Żelechów 1976.

3. J. Sokalska, E. Maciorek, *Ewidencja parku zabytkowego w Żelechowie z inwentaryzacją szczegółową*, Warszawa 1980, mps PSOZ Siedlce.

4. W. Boruch, *Ratusz w Żelechowie*, Lublin 1981, mps. PSOZ Siedlce.

5. M. Dauksza, *Żelechów studium historyczno-urbanistyczne*, Siedlce 1987, mps. PSOZ Siedlce.

W 1671 roku Dobrzynieccy odstąpili swoje części majątku Janowi Linkhausowi. W 1681 i w 1691 roku pożar zniszczył miasto, w tym samym roku w miejscu wczesnośrednio-wiecznego, drewnianego kościoła rozpoczęto budowę murowanej świątyni. Około 1695 roku Żelechów liczył 200 mieszkańców i dalej był w rękach Linkhausów.

Drastyczne wyludnienie miasta spowodowało zapewne, że w 1703 roku August II Sas nadał miastu sześć jarmarków dorocznych, licząc na ożywienie gospodarcze Żelechowa. W pierwszej ćwierci XVIII wieku dobra i miasto przeszło w ręce Stanisława Mateusza Rzewuskiego, wojewody podlaskiego. W 1728 roku zakończono budowę kościoła z inicjatywy Rzewuskich (1736 – konsekracja NPM). W 1741 roku nastąpiła budowa kościoła filialnego pw. Św. Stanisława z fundacji dziedzica Wacława Rzewuskiego. Około połowy XVIII wieku dobra przechodzą w ręce Lubomirskich.

W tym czasie (1750) nastąpił remont synagogi. Ta lakoniczna wzmianka nie przynosi informacji, od kiedy istniała pierwotna synagoga oraz gmina żydowska i czy synagoga była usytuowana w rynku Starego Miasta. W 1761 roku August III Sas nadaje miastu dwa kolejne jarmarki na Boże Ciało oraz na święto Narodzenia NPM). Trzy targi tygodniowo i zapewne już osiem jarmarków dorocznych dowodzić mogą wysiłków króla, by zaktywizować miasto, ale też może stanowić dowód znacznego ożywienia gospodarczego i silnego rynku wymiany towarowej w Żelechowie. W 1762 roku z prądem epoki Lubomirscy rozpoczęli budowę założenia pałacowo-ogrodowego, utrzymanego w modnym wówczas stylu baroku francuskiego. Zespół ten został zlokalizowany na północ od miasta, być może w pobliżu zrujnowanego zamku Ciołków.

W 1782 roku dobra żelechowskie przeszły od Lubomirskich w ręce Fabiana Sebastiana Komona. W okresie tym (1788) miasto liczyło 1200 mieszkańców, w tym 500 Żydów oraz 203 domy. W kilka lat później Żelechów nabył Ignacy Wyssogota Zakrzewski, chorąży poznański, od 1794 roku prezydent Warszawy. Przez następne lata miasto przeżywało okres wzmożonego rozwoju. Po 1790 roku zakończono budowę zespołu pałacowo-ogrodowego, zapewne wówczas wytyczono Nowe Miasto oraz rozpoczęto budowę ratusza śródrynkowego (co odpowiadałoby filozofii Zakrzewskiego jako znanego orędownika reform miast, a także licznych przywilejów handlowych, jakie miał Żelechów). Wybudowano też nową szkołę i bibliotekę, w latach 1792 – 95 powstał plan urządzenia i regulacji miasta Żelechowa. Widoczny ruch budowlany w mieście przerwały na chwilę najazdy wojsk kozackich (1793) oraz rosyjskich (1794). Trwały jednak nadal prace porządkowe, m.in. regulacje prawne pomiędzy właścicielem a ludnością żydowską (1797) o użytkowanie placów i działek w mieście oraz płacenia podatków dla dziedzica. W 1798 roku założono nową szkołę parafialną (Żydzi mieli własną szkołę funkcjonującą przy synagodze). W 1811 roku w mieście było 1870 mieszkańców, w tym 984 Żydów, a domów 301 (dwa murowane). W tym też okresie nastąpiła kolejna po Żydach umowa pomiędzy mieszkańcami a właścicielem, regulująca sprawy własności oraz opłat za place w mieście (52 mieszkańców otrzymało działki w mieście – tę informację można kojarzyć z rozdysponowaniem placów budowlanych, wytyczonych w rynku Nowego Miasta). W 1821 roku wymieniono w Żelechowie 299 domów. Okres prosperity miasta, po śmierci Ignacego Zakrzewskiego w roku 1802 musiał ulec zahamowaniu, skoro w 1824 roku kolejny właściciel napisał: „zastąłem... w najnędzniejszym stanie, tak że w całym może królestwie nędzniejszego miasteczka nie było...”. Nowi właściciele mocno zadbali o wyprowadzenie ośrodka z застоju, skoro w drugiej ćwierci tego stulecia Żelechów stał się stolicą powiatu w województwie podlaskim. W 1827 roku w Żelechowie było już 312 domów i 2246 mieszkańców. W tym też

roku dobra Żelechowa wykupiła Karolina Danglówna i przekazała w posagu Janowi Ordędze. Rok wcześniej pojawiła się wzmianka, że w rynku są sklepy murowane należące do dworu.

W 1839 roku burza i wichura zniszczyły 60 domów. Dziejic Jan Ordęga pomógł poszkodowanym mieszkańcom w odbudowie. Również jemu zawdzięczamy wybrukowanie głównych ulic w mieście, budowę austerii w rynku, a także budowę rowów odwadniających wokół miasta, celem osuszenia jego centrum.

W połowie XIX wieku ludność miasta zwiększyła się do około 4000 mieszkańców. Ówczesny magistrat znajdował się w domu nr 341 w Żelechowie (własność Jana Ordęgi). W 1864 roku wymieniony był szlachciz własności gminy, 7 budynków dziedzica, 154 domy polskie oraz 189 żydowskich.

W 1880 roku pożar zniszczył ponad 200 domów, a w 1885 roku zbudowano nową synagogę, być może w miejscu wcześniejszej, znajdującej się w rynku Starego Miasta. Kolejny okres dynamicznego rozwoju miasta owocuje znacznym zwiększeniem się ilości mieszkańców (ponad 7000 w 1889 roku). Po tym roku przystąpiono do rozbudowy kościoła parafialnego i przekształcono go w stylu neobarokowym. Prace zakończono w latach 1894–1896. W 1892 roku Stary Rynek zamieniono na park miejski.

Zapewne wówczas już nie istniało wnętrze rynkowe w znaczeniu urbanistycznym, a jedynie nieregularny plac z synagogą, obiektami gminy żydowskiej oraz domami Żydów. W 1902 roku ludność Żelechowa liczyła 6700 mieszkańców, zamieszkałych w 414 domach.

W okresie międzywojennym nastąpiła modernizacja ulic w mieście, położono nowe bruki w rynku, betonowe chodniki, założono przepływy kanalizacyjne podziemne pod nawierzchnią. Po II wojnie światowej następowała powolna odbudowa miasta, wyremontowano ratusz, zapewne kolejny raz przebudowując go i dostosowując do aktualnego układu funkcjonalno-przestrzennego.

W rynku zbudowano w pierzei zachodniej pawilon handlowo-usługowy. Pawilon ten jest rażącym przykładem złej architektury, niedostosowanej do historycznego wnętrza urbanistycznego. Ponadto realizacja pawilonu przyczyniła się do zabudowy ulicy środkowej w zachodniej pierzei celem osuszenia jego centrum.

4.3. TŁO KULTUROWE

Żelechów należy do starych ośrodków handlowych, mających rodowód wczesnośredniowieczny. Założony został na trakcie handlowym z Mazowsza i środkowej Polski w kierunku Lublina oraz Rusi.²⁵⁴ Pierwsze wzmianki o historii Żelechowa z roku 1282 nie dają obrazu zorganizowanej osady targowej. Jeśli przyjąć zapisy badaczy, że pierwszy kształt osady to osada targowa owalnicowa („wrzecionowa”), to takie formy osadnicze występowały w urbanistyce do XII wieku, gdyż w XIII wieku stosowany był już model ortogonalny – rynkowy. Osada targowa jako „otwarta” struktura osadnicza musiała funkcjonować w oparciu o jakiś obronny zespół (kościół refugalny, gród średniowieczny bądź zamek) datowany podobnie jak sama osada, czyli najpóźniej XII/XIII wieku.

²⁵⁴ Dane do historii miasta zaczerpnięto z pozycji autorstwa: W. Boruch, Ratusz w Żelechowie (woj. siedleckie) mpis. Dokumentacja naukowo-historyczna, PP PKZ o/Lublin, Lublin 1981 (Archiwum Mazowieckiego WUOZ, Delegatura w Siedlcach, s.v.) M. Dauksza, Żelechów, województwo siedleckie. Studium historyczno-urbanistyczne miasta, mpis. PP PKZ o/Lublin, Zakład w Siedlcach, Siedlce 1987 (Archiwum Delegatury w Siedlcach, s.v.); J. Teodorowicz-Czerepińska i in., Studium rewaloryzacji Żelechowa dla potrzeb planu szczegółowego, mpis. Zespół Dokumentacji Historycznej s.c. MASANDRA, Lublin 1995.

Również niewiele wiemy o dalszych formach rozwoju przestrzennego Żelechowa. Zapewne w XV wieku lub znacznie wcześniej był już uważany za miasto, skoro w 1447 roku otrzymał przywileje handlowe, a nie prawa lokacyjne. Dotychczasowi badacze zgodnie wskazują, że miasto otrzymało ortogonalny układ urbanistyczny o modelu rynkowym usytuowanym na południe od przedlokacyjnej osady, w miejscu obecnego parku miejskiego. Ta hipoteza wydaje się słuszna, choć nie da się jej udowodnić. Brakuje też we wszystkich dotychczasowych studiach konserwatorskich próby analizy metrologicznej układu Starego Miasta, a także późniejszego Nowego Miasta.

Stare Miasto, jako niewielka średniowieczna struktura urbanistyczna, zapewne szybko przekształciło się w „dzielnicę żydowską”, gdyż utraciło swe ortogonalne ramy (obecnie zupełnie zatarte) na rzecz chaotycznej zabudowy (wystarczy porównać charakter zabudowy „dzielnic żydowskich” w innych miastach). Nie jest wyjaśnione, czy owe Stare Miasto posiadało swój ratusz (w dokumentach jest mowa o drewnianym ratuszu – bez źródła – niesłusznie kojarzonym z obecnym ratuszem), a także parkany czy inne urządzenia obronne. Nie wiadomo też dokładnie, kiedy powstała tam stara synagoga oraz nowa. Sądząc z ikonografii, najpiękniejszy obiekt w Żelechowie.

Zapewne pod koniec XVIII wieku, w okresie, kiedy ówczesny właściciel miasta Zakrzewski rozpoczął na szeroka skalę prace porządkowe, zaistniała potrzeba założenia nowego rynku w Żelechowie, gdyż stary nie pełnił już swych funkcji handlowych. Tylko tak można wytłumaczyć stworzenie nowej struktury rynkowej w zespole już wówczas złożonym i rozbudowanym. W kierunku na północny zachód od Starego Miasta powstaje Nowe Miasto.

Logiczne jest, że wybrana lokalizacja związana była z faktem, iż teren ten był niezabudowany. Powstała nowa dzielnica kwadratowy rynek 2,5 x 2,5 sznura (114 x 114 m) o układzie krzyżowym ulic głównych otoczony jednym pasmem bloków pojedynczych. Oprócz ulic środkowych w pierzejach zastosowany model miasta przewidywał po dwie ulice w narożnikach rynku oraz bloki przekątniowe (jako tereny rezerwowe pod przyszłe obiekty użyteczności publicznej, bądź do rozparcelowania dla kolejnych osadników). dopełnieniem tej kompozycji rodem z renesansu było zlokalizowanie na przecięciu osi głównych obszernego, murowanego, monumentalnego ratusza.

Ratusz ten podobnie jak inne ratusze miast polskich, był obiektem wielofunkcyjnym.²⁵⁵ O jego powstaniu, pierwotnym wyglądzie, rodzaju przebudów itp. nic nie wiemy, o jego wyglądzie wyobrażenia dają jedynie niezbyt stare zdjęcia.

Wygląd współczesny miasta jest różnorodny. Natomiast można zaobserwować, że im bardziej na zewnątrz od środka, tym miasteczko jest lepiej zadbane, a domy, kamieniczki, dworki zdradzają dawną świetność, szczególnie te z końca XIX wieku.²⁵⁶

Wnętrze rynkowe, jako główną przestrzeń Żelechowa, stanowią pierzeje o różnorodnej architekturze domów zwartych dwukondygnacyjnych, domków parterowych (rodem z przedmieści, a nie miasta), wreszcie obiektów o dużej kubaturze (pierzeja zachodnia

²⁵⁵ Rosikoń J., *Ratusze w Polsce*, Warszawa, 2000.

²⁵⁶ Zachowane w Archiwach Planu miasta Żelechów;

1. Plan regulacyjny miasta Żelechowa z ok. 1865 roku, przerys z pocz. XX wieku, skala 1:1500, oryginał w posiadaniu Archiwum Zakładu Architektury Polskiej, Politechniki Warszawskiej, syg. U II 96.

2. Zaznaczenie placów należących do Dóbr Żelechowskich, 1868, wykonane przez Konstantego Wojszyńskiego, kopia 1876 A. Kozietulskiego, oryginał w posiadaniu Archiwum Akt Nowych w Warszawie, O/Otwork, Garwoliński Zarząd Powiatowy 1877-95, syg. 64.

3. Plan miasta Żelechowa z 1908 roku, skala 1:1500 oryginał w posiadaniu Archiwum Państwowego w Lublinie (dalej APL), Rząd Gubernialny Lubelski (dalej RGL), syg. 481 a.

i północna od zachodu), które bezpowrotnie zniszczyły charakter i krajobraz kulturowy rynku, a częściowo też zatarły kompozycję nowożytnego placu miejskiego.

Posadzka kamienna rynku w wielu miejscach zapadła się i wymaga gruntownego remontu. Ratusz – wizytówka miasta – grozi katastrofą budowlaną. Usytuowany w rynku handel obumiera sprawiając wrażenie, że mieszkańcy Żelechowa odwrócili się od swojego centrum.

4.4. OKREŚLENIE WARTOŚCI ZABYTKOWEJ I KULTUROWEJ OBIEKTU RATUSZA

Obszerny czworoboczny o boku 27 m, piętrowy obiekt utrzymany jest w stylu neoklasycystycznym, położony jest idealnie symetrycznie na rynku z zaznaczonymi osiami i przechodniami (północno-południową oraz wschodnio-zachodnią). W elewacjach dominują pilastry z uproszczonymi głowicami tokańskimi oraz wydatny gzyms dachowy.

Ale nasza wiedza o ratuszu na tym się kończy. Wiemy, że w czwartej ćwierci XIX wieku był pożar miasta, że na początku XX wieku nastąpił bliżej nieznanym remont oraz wzmocniono konstrukcję dwóch narożników, dodając dwie potężne przypory na wysokość półtorej kondygnacji. Również zakres remontów ratusza w okresie międzywojennym oraz po II wojnie światowej nie jest znany do końca.

Osobnym problemem wiążącym dla oceny wartości kulturowej tego obiektu jest kształt dachu, którego nie znamy. Obecny obiekt ma dach pulpitowy, a więc najtańszy i najprostszy. Nie pasuje on do wystroju elewacji ratusza. Można by go zastosować, gdyby nad gzymsem istniały jakieś elementy zwieńczające (attyka itp.) Ponadto elewacja obecnego ratusza jest nieproporcjonalnie przysadzista, zbyt rozciągnięta w stosunku do wysokości, brakuje jej zdecydowanego wykończenia w postaci dachu.

Kolejną przesłanką określającą wartość ratusza jest jego katastrofalny stan techniczny (ekspertyza techniczna, opracowana przez inż. A. Ciaś, marzec 2003 rok) Ponadto obiekt ten musi otrzymać wszystkie nowe instalacje łącznie z kanalizacją, co w sposób oczywisty obniży jeszcze autentyczność substancji zabytkowej 200-letniego obiektu.

Niegdyśjsze wartości kulturowe obiektu nie są do końca poznane. Zapewne był to wielofunkcyjny obiekt użyteczności publicznej, gdyż funkcje ratuszowe (burmistrz miasta w XIX wieku urzędował w innym obiekcie), administracyjne, także handlowe, usługowe i inne występowały tu zawsze, podobnie jak w ratuszach innych miast (np. Oleszyce, Sieniawa, Sandomierz, Cieszanów...).

4.5. KONCEPCJA REWALORYZACJI RATUSZA

Obiekt ratusza – jak wspomniano wyżej – posiadając wysokie wartości zabytkowe i kulturowe, a zarazem będąc w złym stanie technicznym, winien mieć opracowany specjalny program rewaloryzacji, odpowiadający zasadom konserwacji, modernizacji i rewaloryzacji, warunkom technicznym, standardom na miarę XXI wieku oraz potrzebom miasta (szeroko rozumianym w warunkach gospodarki rynkowej).

W przyszłej funkcji ratusza planowane jest utrzymanie i rozwinięcie obecnych funkcji obiektu:

- likwiduje się przystanek PKS z wiatą, a także pomieszczenia dla Policji, która tutaj umieszczona jest przypadkowo (wymagają specjalistycznych przestrzeni i urządzeń).
- Następuje rozwinięcie funkcji ratusza poprzez wprowadzenie reprezentacyjnych pomieszczeń dla władz miasta oraz pokoi gościnnych, itp.

- Utrzymuje się funkcję handlowo-usługową poprzez wydzielenie niewielkich przestrzeni komercyjnych do wynajęcia.
- Proponuje się w przestrzeni poddasza zespół hotelowo-apartamentowy.
- Wykorzystany jest wewnętrzny dziedziniec, który historycznie zapewne pełnił funkcję zaplecza dla sklepików, obecnie jest niewykorzystany i zrujnowany.
- W tej przestrzeni o wymiarach 13,2 x 13,2 m (174 m²), przekrytej szklaną powłoką projektuje się gastronomię o wysokim standardzie i zasięgu ponadlokalnym, obsługującą również hotel oraz część reprezentacyjną burmistrza.

Tak skonstruowany program funkcjonalno-przestrzenny zrewaloryzowanego ratusza nie narusza jego struktury zabytkowej, a daje możliwość przeprowadzenia kosztownych remontów konserwatorskich, adaptacyjnych, a w przyszłości umożliwi pozyskanie środków na pokrycie kosztów eksploatacyjnych.

W zakresie konstrukcji obiekt ratusza będzie – wzmocniony cały układ statyczny wg. wskazań wspomnianej ekspertyzy technicznej. Ponadto planuje się pełne przemurowanie ściany północnej (odchylonej od pionu o 10 %), zniesienie przypór (niespotykanych w elewacjach klasycznych obiektów) i przemurowanie zasadniczych węzłów konstrukcyjnych obiektu.

Zastosowana dwuspadowa więźba dachowa pokryta dachówką ceramiczną daje znaczne obciążenia dodatkowe, dlatego przewiduje się dodatkowe wieńce ściągające ponad obecnym gzymsem koronującym. Inne ustalenia konstrukcyjno-budowlane zawarte w dokumentacji „Ratusz w Żelechowie...” są nadal aktualne. Ponadto przewidziane jest założenie izolacji poziomej i pionowej, wzmocnienie fundamentów, które posadowione są na dobrym podłożu, przeprowadzenie osuszania i odgrzybienia obiektu.

W zakresie elewacji obiektu przewidziano wymianę stolarki okiennej i drzwiowej na drewnianą, okna skrzynkowe lub zespolone z podziałami – jak we wzorniku architektury lokalnej autorstwa J. Teodorowicz-Czerepiskiej z zespołem. Stolarka drzwiowa zewnętrzna indywidualnie nawiązuje podziałami do okiennej.

Zachowuje się wszystkie zabytkowe (pierwotne) elementy wystroju elewacji, w tym formalny podział osiowy znaczony pilastrowaniem z oryginalnym gzymsem wieńczącym. Dopuszcza się zabiegi rekompozycyjne polegające na: rezygnacji z obecnych wejść do boksów sklepowych od zewnątrz, które stanowią „zestawy balkonowe” (drzwi i okna z murkiem podparapetowym). Zastąpione są szklanymi zestawami drzwiowymi.

Propozycja tej zmiany jest bliższa stylowo obiektowi pierwotnemu niż obecne rozwiązania dla:

- podkreślenia wieloosiowych monotonnych elewacji obiektu przez wprowadzenie łuków pełnych lub odcinkowych uzupełniających kompozycję wejść do sklepów;
- wprowadzenia elementów podkreślających symetrię elewacji i doświetlających użytkową przestrzeń poddasza z zastosowaniem elementów klasycznego tympanonu.

Ratusz położony jest w środku wielofunkcyjnego rynku Nowego Miasta i powiązany jest z jego funkcjami. Jedną z nich jest przestrzeń ceremonialna – miejsce zgromadzeń, spotkań. Funkcja tą lokalizuje się w południowej części rynku, mniej narażonej na ruch komunikacyjny.

Od tej strony ratusza zlokalizowany jest balkon na poziomie I-go piętra obiektu. Balkon ten został lekko poszerzony i wydłużony dla wygody potencjalnych użytkowników. Również od tej strony ratusza projektuje się, obok istniejącego przejścia na dziedziniec, przejścia w sąsiednich sklepach, w których będą umieszczone szatnie, węzły sanitarne oraz zaplecze.

4.6. OKREŚLENIE WARTOŚCI KULTUROWEJ RYNKU NOWEGO MIASTA²⁵⁷

Rynek Nowego Miasta powstały na końcu XVIII wieku prezentuje model typowy dla miast renesansowych w Polsce, tzn. ośrodków gospodarczych znanych od drugiej połowy XVI wieku. Powstał w okresie, kiedy wzorce modelowe z pierwszej fazy urbanistyki nowożytnej od dawna nie były stosowane, a bodajże ostatnia realizacja tego typu wymieniona w literaturze to Frampol założony w 1736 roku. Rozplanowanie tego rynku opiera się na zasadzie symetrii i osiowości, posiada dwie osie główne – arterie tzw. krzyżowe, zorientowane według stron świata, które stanowią ulice środkowe pierzei rynkowych. Rynek to kwadrat o boku 2,5 x 2,5 sznura, zamykają go pierzeje, które stanowią bloki pojedyncze o głębokości 1 sznura. Z każdego narożnika wychodziły po dwie ulice, bloki tzw. przekątniowe stanowiły place pomocnicze rynku (wg T. Zarębskiej) lub place przeznaczone pod lokalizację obiektów okolicznych, alternatywnie jako tereny rezerwowe pod rozmirzenie działek siedliskowych dla kolejnych osadników (wg K. Kuśnierza).

Na przecięciu arterii krzyżowych zwykle budowano ratusz, jako okazały obiekt wielofunkcyjny, który symbolicznie występował na zamknięciu perspektywicznym każdej z tych arterii wlotowych, również symbolicznie górował nad dużym rynkiem obwiedzionym drobnymi domkami mieszkańców (z reguły o wysokości 1 ½ kondygnacji).

Z tych założeń teoretycznych, odnoszących się do setek realizacji tego modelu w Polsce, w Żelechowie do dzisiaj zachowało się wiele. I to jest zasadnicza wartość zabytkowa i kulturowa rynku Nowego Miasta.

Żywiotowo zachodzące procesy inwestycyjne oraz przekształcenia na terenie naszych miast historycznych w XIX i XX wieku doprowadziły do zacierania historycznych układów przestrzennych. W Żelechowie zanikają częściowo ulice narożne jako mało potrzebne w rynku, na którym dotychczas mało się działo. Zniknęła ulica środkowa w pierzei zachodniej, ulica środkowa w pierzei północnej jest poszerzona jako główna ulica wlotowa wobec współczesnych potrzeb komunikacyjnych.

Następuje też wymiana zabudowy pierzei rynkowych. Jak stwierdzono wcześniej, zabudowa ta jest przemieszana, nie prezentuje wysokich wartości, a utrzymanie domków parterowych jako przykładu architektury tradycyjnej jest mało realne w najbliższych dziesiątkach lat. Dowodzą tego przykłady miasteczek, które wcześniej rozwinęły się po transformacji ustrojowej. Dużą wartość zabytkową posiada nawierzchnia rynku, może nie ze względu na swoje walory użytkowe, ale przede wszystkim ze względu na oryginalność i autentyczność.

4.7. KONCEPCJA REWALORYZACJI WNĘTRZA RYNKOWEGO

Rola, jaką będzie odgrywać rynek Nowego Miasta dla Żelechowa w drodze jego rewaloryzacji i rozwoju cywilizacyjnego w XXI wieku:

- stanowić będzie centrum miasta, w którym zlokalizowane są wszystkie podstawowe funkcje Żelechowa. Rozumie się przez to handel i mieszkanie, instytucje administracyjne (lub ich część np. reprezentacyjna), banki i gastronomia, jednostki usługowe, komercyjne itp.
- stanowić będzie centrum życia miejskiego, miejsce spotkań i wypoczynku, „przestrzeń ceremonialną” (uroczystości, święta, zgromadzenia), przestrzeń kulturalną (spotkania,

²⁵⁷ Wrana J., *Centrum miasta integrujące mieszkańców – odzyskiwanie lokalnej tożsamości*, Czasopismo Techniczne PK, Z. 8/2009, z. 4-A/2008, s. 275 – 286.

koncerty, imprezy i festyny ludowe), przestrzeń handlową na wolnym powietrzu (targi sztuki, targi żywności, jarmarki np. rzemieślnicze itp.); czasowo będzie węzłem komunikacyjnym centrum, ze wskazaniem na konieczność budowy obwodnicy miejskiej.

Zatem rynek będzie stanowić wielofunkcyjne centrum ogniskujące ludność miasta oraz bliskiego regionu. Temu zasadniczemu celowi musi towarzyszyć:

- pobudzenie ruchu inwestycyjnego i budowlanego (np. przez ułatwienia prawne, kredyty podnoszące atrakcyjność tego obszaru dla inwestorów);
- podniesienie atrakcyjności wnętrza rynkowego poprzez inwestycję konserwatorską ratusza.

Z uwagi jednak na wysoką wartość zabytkową oraz kulturową zespołu rynkowego i występujący konflikt inwestorów na styku inwestor – konserwator zabytków, uwzględniono szereg wniosków i postulatów konserwatorskich. Część z nich została zawarta w dokumentacji J. Teodorowicz-Czerpińskiej, część już po 10 latach jest nieaktualna i wymaga weryfikacji.

Układ urbanistyczny. Wykształcony na przełomie XVIII i XIX wieku zespół rynkowy przetrwał zasadniczo bez zmian. Odtwarza się ciąg ulicy środkowej w pierzei zachodniej rynku oraz reliktowo zachowanych ulic narożnych, formie ciągów pieszojezdnych lub pieszych. Zabudowa pierzei rynkowych docelowo planowana jest do wysokości dwóch kondygnacji (z poddaszem użytkowym) z zachowaniem funkcji mieszkalno-usługowych. W przypadku styku domów 2 i 1 kondygnacyjnych wyrównanie się wysokości zabudowy. Domki parterowe w ogrodach zachowuje się reliktowo jako „świadek przeszłości”, a niewytypowane do zachowania są zmodernizowane i nadbudowane z dążeniem do zachowania lub przywrócenia linii zabudowy dawnych pierzei. Obiekty dysharmonizujące w pierzei zachodniej i północnej ulegają rekompozycji z uwypukleniem reliktywów podziałów działek siedliskowych w rynku.

Płyta rynku posiada oryginalną nawierzchnię z kamienia naturalnego położoną tu zapewne w XIX wieku, a remontowaną w okresie międzywojennym. Posadzka jest nierówna i proponuje się jej przełożenie:

- przed powyższym remontem powinno się wykonać projekt techniczny mediów, które
- media winny być doprowadzone do ratusza, gdyż muszą być poprowadzone pod rynkiem podczas remontu nawierzchni;
- proponuje się wykonać odpowiednią podbudowę płyty rynku przewidującą ciężki sprzęt transportowy oraz tiry dostawcze;
- przy zakładaniu oryginalnej posadzki kamiennej zaproponowano odejście od monotonnego, anonimowego rysunku posadzki na korzyść wydobycia np. osi ulic środkowych pasami kamienia ułożonego pod innym kątem. Ta uwaga wiąże się z tym, że nie mamy informacji, czy obecny stan nawierzchni jest XIX-wieczny czy międzywojenny.

Również proponuje się w rysunku nawierzchni zaznaczyć gdzie jest jezdnia, parking, przystanek, taxi, PKS itp. Nawierzchnia rynku posiadać będzie własną kanalizację burzową; placyki „pomocnicze” przekątniowe płyty rynku posiadają ciekawe możliwości do użytkowania wysunięte przez J. Teodorowicz-Czerepińską. Uzyskanie tych powierzchni docelowo i powiązanie ich z funkcją targową różnego rodzaju, jarmarków ludowych, stałych wystaw i targów np. budowlanych dla okolicy przysporzy Żelechowskiemu kolejny mocny czynnik aktywizujący i promujący lokalnych wytwórców.

- zaproponowano kolorystykę całej przestrzeni rynku Nowego Miasta w barwach pastelowych różnych odcieni beży, czerwieni i zieleni (kolory ciepłe);
- pokrycie dachów – dachówką ceramiczną jako trwałą i praktyczną;

- wnioski do małej architektury, szyldów i reklam, punktów oświetleniowych itp. a formułowane w dokumentacji z 1995 roku uznaje się za aktualne.

Żelechów koniecznie wymaga obwodnicy celem usunięcia z centrum rynku ruchu tranzytowego. Niemniej jednak obecnie dopuszcza się do rynku lokalny ruch kołowy bez ograniczeń, z zorganizowanym przystankiem autobusowym oraz miejsca postojowe. Wzorem innych miast podobnej wielkości ruch samochodowy w miarę rozwoju komunikacji będzie eliminowany z centrum, ale ten proces winien postępować drogą ewolucyjną.

Projektuje się w rynku (po wykonaniu mediów i przełożeniu kostki) niskie drzewa o kulistej koronie podatnej na przyszczywanie, bez wprowadzania do rynku krzewów, ani zielonych rabat. Na płycie rynku dopuszczalne jest stawianie przenośnych stołów, szafasów, kramów, estrad dla okazjonalnych oraz sezonowych imprez.

5. JÓZEFÓW K/WARSZAWY INTEGRACYJNE CENTRUM DYDAKTYCZNO-SPORTOWE W JÓZEFOWIE POD WARSZAWĄ. KONCEPCJA, PROJEKT I REALIZACJA (1999 – 2003)

AUTOR Z ZESPOŁEM

5.1. WPROWADZENIE

Wprowadzona przez rząd premiera Jerzego Buzka reforma o samorządzie lokalnym oraz dokonane wówczas zmiany w reformie oświaty zmieniły formułę kształcenia poprzez pośredni stopień kształcenia młodzieży po szkole podstawowej w gimnazjum oraz nałożyła na samorzady obowiązek tworzenia współczesnych zespołów integrujących młodzież w zajęciach pozalekcyjnych.

W roku 1999 pokonując konkurencyjne zespoły pozyskaliśmy zlecenie od jednego z pierwszych inwestorów, którzy podjęli się realizacji wizji kształcenia w zespołach integracyjnych – był to Urząd Miasta Józefowa k/Warszawy. Oryginalność architektury nazywanej „architekturą nad Świdrem” tej sypialni Warszawy, której prekursorem był w wieku XIX osiadły na tym terenie architekt włoskiego pochodzenia Michał Elwiro Andriolli, była odczytany przeze mnie „kodem” architektury do przetworzenia we współczesnej formie przekazu.

5.2. TŁO KULTUROWE ²⁵⁸

Powstanie letnisk, narodziny Józefowa

Druga połowa XIX wieku zaczęła przynosić zmiany w zagospodarowywaniu terenów nadwiślańskich. Wybudowano kolej szerokotorową, łączącą Warszawę z Kowlem przez Lublin. W 1834 roku hrabia Tomasz Łubieński wystąpił z projektem budowy linii kolejowej, a dnia 1 stycznia 1835 roku przedstawił Bankowi Polskiemu projekt połączenia Warszawy z południową częścią kraju.

W 1877 roku oddano do użytku linię kolejową łączącą Warszawę z Lublinem przez Otwock. W rejonie dzisiejszego miasta wybudowano początkowo dwie stacje: Wawer i Otwock. Linia była zapowiedzią szybkich zmian w tym rejonie. Skracająca czas przejazdu, dawała zatrudnienie, czyniła atrakcyjniejszymi tereny pokryte lasami, leżące w pobliżu Warszawy. Atrakcyjność środowiska naturalnego tych rejonów miała doprowadzić w niedalekiej przyszłości do rozwoju i eksploracji terenów pod przyszłym miastem.

²⁵⁸ *Józefów nad Świdrem*, Praca zbiorowa, redaktor E. Krakowiak, Wydawnictwo Miejskiego Ośrodka Kultury, Józefów 2002.

W obrębie obecnego miasta leżą miejscowości, które jeszcze niedawno były małymi osadami. Są to: Anielin, Dębinka, Dębinka – Osada, Dzieciakowo, Emilianów, Górki, Jarosław Południowy, Jarosław Północny, Kolonia Błota, Michalin, Michalin Skarb, Nowa Wieś, Rycice, Świdry Małe. Odnosząc się do mapy z 1825 roku, na obrzeżach obecnego miasta mamy oznaczone następujące miejscowości: Górki, Świdry Małe, Błota, Białek, Rycice. Mapa pokazuje kilka leśnych dróg łączących te miejscowości. Jest też zaznaczona droga nad Wisłą, nosząca czasem nazwę traktu wołowego lub karczewskiego. Cały teren pokryty był lasem, słabo zaludniony, a istniejące osiedla – bardzo małe. Architektura głównie drewniana. Mapa w języku rosyjskim, pokazująca stan istniejący z 1900 roku zaznacza już linię kolejową Warszawa – Kowel przez Otwock. Nie ma jeszcze przystanku Michalin ani Józefów. Pojawia się natomiast nazwa „Dacze”, co znaczy, że zaczęto tu budować domy letniskowe.

Kolejna mapa, wydana po 14 latach, tym razem w języku niemieckim, pokazuje już liczne zmiany w obrębie przyszłego miasta. Na mapie rosyjskiej był napis „dacze”, teraz pojawiła się nazwa „wille”. Były to domy letniskowe, drewniane, przeznaczone na odpoczynek ich właścicieli lub do wynajęcia w okresie lata. Za przykładem Michała Elwiro Andriollego takich domów budowano coraz więcej. Właściciele nadawali swym budynkom nazwy, często pochodzące od ich imion lub nazwisk.

Na tej mapie już pojawia się nazwa Józefów. Co ciekawe, w dwóch miejscach. Na lewym brzegu Świdra w okolicy torów kolejowych (obecny Świder) mamy napis „Józefów – wille”. Między torami kolejki wąskotorowej a obecną ulicą Nadwiślańską na wysokości Emilianowa znajduje się także napis „Józefów”. Natomiast mapa z 1924 roku w tym miejscu informuje, że przystanek kolejki wąskotorowej nosi również taką nazwę.

Gdzie zatem należy szukać narodzin nazwy miejscowości? Właśnie w okolicy obecnych ulic Polnej, Redutowej, Orzona.

Posiadane informacje historyczne z 1905 roku mówią o tym, że w tym roku w Józefowie odbyła się tajna narada działaczy Polskiej Partii Socjalistycznej, z udziałem Józefa Piłsudskiego. Gdzie mogła się odbyć ta narada? Zapewne w jednym z domów letniskowych w tej okolicy. Skoro biografowie działalności Józefa Piłsudskiego naradę odbyłą w 1905 roku lokują w Józefowie, to znaczy, że ta nazwa już wtedy istniała. Mogła być nazwą jakiejś willi.

Od 1880 roku Michał Elwiro Andriolli (matka Petronia Gośmiewska, ojciec Francisco Andriolli Włoch, który po kampanii napoleońskiej osiedlił się w Polsce) związany był z ziemią leżącą w granicach dzisiejszego miasta. W tym roku nabył on od Zygmunta Kurtengo za 18 tysięcy rubli część folwarku "Anielin", należącego do dóbr Otwock Wielki. Teren po zakupie był prawie zaludniony, dlatego Andriolli rozpoczął jego zagospodarowywanie pod kątem letniskowym i wypoczynkowym. Pokażny obszar, obejmujący 12 włók ziemi (202 hektary), stał się jego ulubionym miejscem wypoczynku i rekreacji. Na tym terenie założył folwark "Brzegi".

Pierwszy dom wznosił według własnego projektu i prawie sam. Opracował nowy rodzaj konstrukcji ścian. Z belek tworzył główne elementy wiązania domu, a ściany zewnętrzne i wewnętrzne obijał łątami. Przestrzeń między nimi wypełniał mieszkanką gliny, wiórów i pociętych gałęzi. Własnoręcznie rysował na deskach ozdoby i ornamenty, po czym wycinał je i stosował jako element zdobniczy stawianych domów.

Tak domy zbudowane przez Andriollego opisywał jego przyjaciel Bolesław Prus w swych "Kronikach" *Są to cacka, jakich Warszawa jeszcze nie widziała w tej ilości i różnaitości. Budowane są przeważnie z drzewa (...), każdy z nich bawi oko piękną formą, sztukaterią,*

rzeźbieniami, tapicerskimi ozdobami albo żywą barwą. Są to stacje jakby dróg żelaznych, altany, nawet kaplice, zakończone wieżami spiczastymi, baniastymi, równoległoscianami, niekiedy balkonami (...).

Andriolli wybudował na tym terenie domki letniskowe, w których przebywało jednorazowo około 120 osób. W swej posiadłości urządzał on coroczną kąpiel z prysznicem dla dorosłych, liczne pikniki i festyny połączone z żywymi obrazami i występami teatru amatorskiego oraz założył rozległy ogród owocowy.

Poza tymi działaniami Andriolli na swojej ziemi założył piękny park, sadząc w nim ogromne ilości brzoź, leszczyn, jarzębów, berberysów i kalin. Chcąc zabezpieczyć swą posiadłość przed kapryśnym Świdrem, wybudował liczne tamy i obsadził teren wierzbiną i łożyną. Mimo to nie zabezpieczył kilku zbudowanych domków przed powodzią w 1887 roku. Wody rzeki zniszczyły wszystkie tamy i około sześciu tysięcy krzewów morwowych. Rzeka zmieniła nawet koryto, niszcząc zbudowany most.

W biograficznej książce Anny Wiercińskiej „Andriolli” tak autorka opisuje prawdopodobne inspiracji ówczesnego inwestora i budowniczego „*Andriolli, jako uczestnik powstania w 1863 roku został przez sąd wileński zesłany do Wiatki (dziś Kirow), gdzie przebywał 3 lata. Zwolniono go na mocy manifestu carskiego w 1871 roku. Na zesłaniu pracował twórczo, malował małe obrazki na sprzedaż i wiele portretów na zamówienie. Obserwował drewnianą architekturę tamtych terenów, bogatą w elementy dekoracyjne. Być może także ta architektura była dla niego inspiracją wiele lat później, kiedy projektował i budował domy w Brzegach nad Świdrem*”.²⁵⁹

Charakter architektury dwukondygnacyjnych domów o lokalnym artystycznym wystroju nazywany „architekturą nad Świdrem” wzbogaconej szatą sosnowych lasów stał się „kodem” lokalnej tradycji.

5.3. INTEGRACYJNE CENTRUM DYDAKTYCZNO-SPORTOWE, KONCEPCJA, PROJEKT, REALIZACJA²⁶⁰

AUTOR Z ZESPOŁEM

Jednym z pierwszych inwestorów, który zareagował na wprowadzone zmiany w systemie kształcenia po roku 1999 oraz podjął się zrealizowania nowej wizji takiego zespołu, był Urząd Miasta Józefowa. Miasto Józefów to młode, 17-tysięczne miasto będące częścią ziemi mazowieckiej, powiatu otwockiego. Obejmuje swoim zasięgiem 2390 ha. Położone jest w Dolinie Środkowej Wisły w jej wschodniej części, wśród sosnowych lasów.

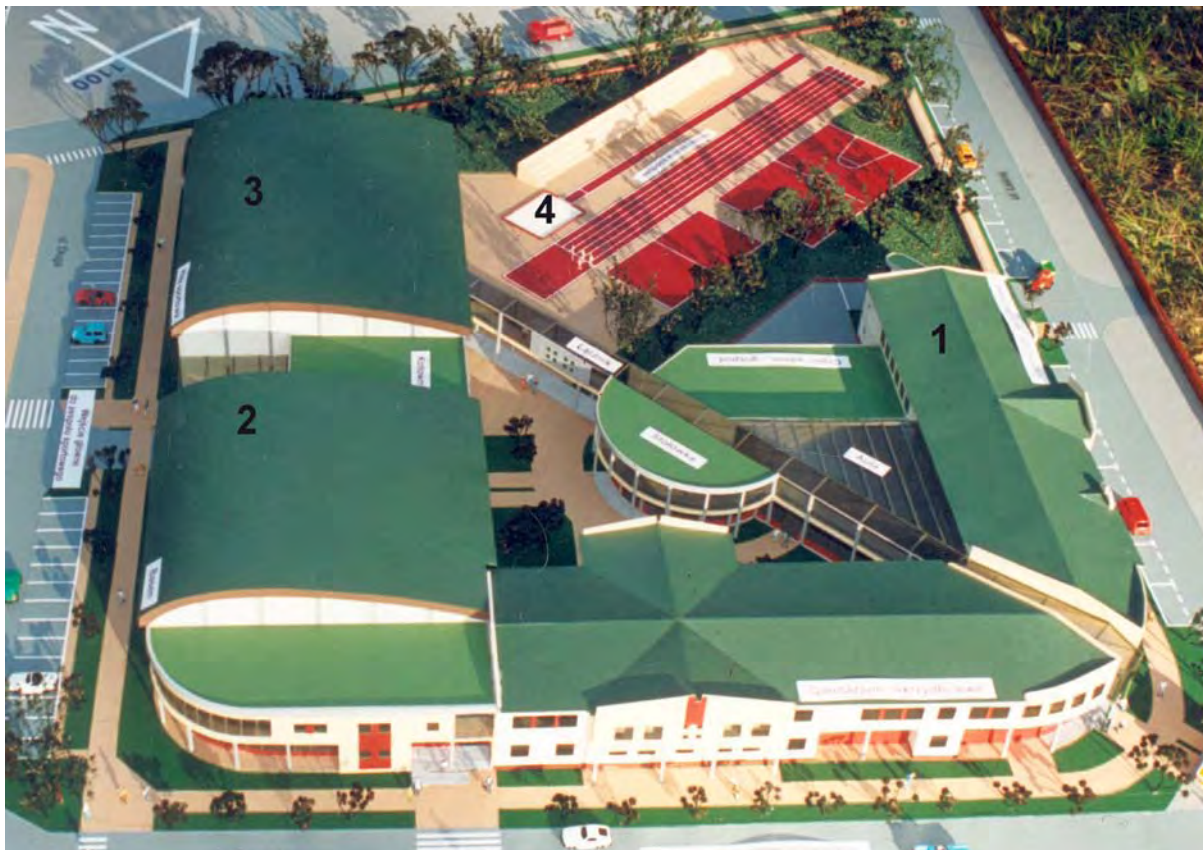
Miasto graniczy bezpośrednio z Warszawą, a od jej centrum oddalone jest o 23 km. Przedstawiona koncepcja przygotowana przez autora, respektująca lokalne tradycje we współcześnie kreowanej architekturze obiektu, wygrała wówczas rywalizację o projekt i realizację.

Zaprojektowany i zrealizowany zespół obiektów zlokalizowany jest w zabudowie miasta pomiędzy ulicami: Wawerską, Długą i Leśną i Bez nazwy. Kompleks obiektów dydaktyczno-sportowych zamyka trzema budynkami (Gimnazjum, Basen, Hala Sportowa) wewnątrz działki z przeznaczeniem na funkcje rekreacyjno-sportowe z założeniem kompozycyjnym wzdłuż osi wejściowej (narożnik ul. Leśnej) do Gimnazjum.

²⁵⁹ Wiercińska J., „Andriolli, świadek naszych czasów” – listy i wspomnienia. Ossolinem 1976.

²⁶⁰ Realizacja Integracyjne Centrum Dydaktyczno-Sportowe w Józefowie, uzyskała nagrodę „REALIZACJA ROKU 2003” w Ogólnopolskim konkursie PZiTB.

Korytarz dwukondygnacyjny przecina cięciwą wewnątrz zespołu, estakadą przeszkloną nad otwartym patio, które łączy bezpośrednio Gimnazjum z Halą Sportową. Główne wejście, zaakcentowane dużym przeszkleniem oraz podcięciem bryły, jest osią symetrii narożnika ulic. Kompleks zachowując jednorodną dwukondygnacyjną formę architektoniczną z zachowaniem skali człowieka, wpisuje się w klimat miasta Józefowa. Duże przeszklenia; głównego korytarza, auli, obiektów sportowych – powodują przenikanie się otoczenia w skomponowaną przestrzeń centrum, nawiązując z nim dialog, szanując przekaz lokalnej tradycji.

Ilustracja 168) Model Integracyjnego Centrum Dydaktyczno-Sportowego w Józefowie, Legenda: 1) Budynek Gimnazjum z Aulą i łącznikiem ora wewnętrznym patiom, 2) Kryty basen, 3) Hala sportowa, 4) Otwarte tereny rekreacyjno-sportowe.

6. REGION POGRANICZA JEDNOCZACEJ SIĘ EUROPY. LUBLIN. STUDIA I PROJEKTY DLA POLITECHNIKI LUBELSKIEJ

6.1. WPROWADZENIE

Po akcesji Polski i wstąpieniu do Wspólnoty Europejskiej w maju 2004 roku, szansą dla podniesienia oferty edukacyjnej oraz konkurencyjności kształcenia i rozwoju uczelni było uczestnictwo Politechniki Lubelskiej z 3 projektami w ogłoszonym naborze zgłoszeń do przygotowywanego w roku 2006 przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Planu Inwestycyjnego Programu Operacyjnego Rozwoju Polski Wschodniej 2007 – 2013 współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

Ogłoszony przez Ministerstwo 30 stycznia 2007 Program Operacyjny Rozwoju Polski Wschodniej 2007 – 2013. Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007 – 2013 zawierał

listę zatwierdzonych projektów, wśród których znalazły się trzy zgłoszone przez Politechnikę Lubelską:

- 1) Centrum Innowacji i Zaawansowanych Technologii Politechniki Lubelskiej.
- 2) Rozbudowa i modernizacja potencjału edukacyjnego i badawczego Wydziału Inżynierii Budowlanej i Sanitarnej Politechniki Lubelskiej.
- 3) Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury – rozbudowa i wyposażenie kompleksu dydaktyczno-naukowego Politechniki Lubelskiej dla kierunku Architektura i Urbanistyka, (przygotowany przez pracowników naukowo-dydaktycznych kierunku Architektura i Urbanistyka WIBiS PL). Rektor Politechniki Lubelskiej Zarządzeniem Nr R-18/2007 z dnia 20 kwietnia 2007 powołał zespół Koordynacyjny dla zapewnienia sprawnej realizacji projektu WICA, oraz uaktualnił w dniu 30 stycznia 2009 Zarządzeniem Nr R-16/2009. Zespół pracowników kształcących na kierunku Architektura i Urbanistyka Wydziału Budownictwa i Architektury (zmiana nazwy Wydziału Inżynierii Budowlanej i Sanitarnej od roku akademickiego 2009/2010) Politechniki Lubelskiej przygotował dwa projekty dla zgłoszonego o dofinansowanie w programie PARP: „Wschodniego Innowacyjnego Centrum Architektury – rozbudowa i wyposażenie kompleksu naukowo-dydaktycznego Politechniki Lubelskiej dla kierunku Architektura i Urbanistyka” w Lublinie:
 - Przebudowa Zespołu Pałacowego Sobieskich. Lublin ul. Bernardyńska 13. Przebudowa budynku głównego (funkcja dydaktyczno-administracyjna), budowa auli, budowa parkingu podziemnego oraz nadbudowa istniejących oficyn –prace przygotowawcze i projektowe (2006 – 2009).
 - Rozbudowa budynku Wydziału Architektury i Budownictwa Politechniki Lubelskiej o nowe skrzydło dla kształcenia na kierunku Architektura i Urbanistyka – prace przygotowawcze i projektowe (2009 – 2010).

6A. ROZBUDOWA BUDYNKU WYDZIAŁU BUDOWNICTWA I ARCHITEKTURY O NOWE SKRZYDŁO DLA KSZTAŁCENIA NA KIERUNKU ARCHITEKTURA I URBANISTYKA NA TERENIE KAMPUSU UCZELNI UL NADBYSTRZYCKA 40, (2009 – 2013)

J. WRANA, B. KWIATKOWSKI, PROGRAM FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNY, KONCEPCJA Z MODELAMI PRZESTRZENNYMI, PROJEKTY BUDOWLANE I WYKONAWCZE Z KONSORCJUM (METROPOLIS-REDAN) – SZCZECIN, REMIGIUSZ SMOLIK Z ZESPOŁEM

Kierunek studiów Architektura i Urbanistyka utworzony został na Wydziale Inżynierii Budowlanej i Sanitarnej Politechniki Lubelskiej w roku akademickim 2003/2004. W nowym roku akademickim 2005/2006 60-ciu pierwszych studentów podjęło studia czteroletnie zawodowe I-go stopnia inżyniera architekta. Zajęcia odbywały się w dwóch lokalizacjach: a) w budynku Wydziału Inżynierii Sanitarnej i Budowlanej przy ulicy Nadbystrzyckiej na terenie kampusu²⁶¹ uczelni oraz w budynkach Zespołu Pałacowego Sobieskich przy ul. Bernardyńskiej 13.

²⁶¹ Tokajuk A., *Modernizm w architekturze Szkół Wyższych w Polsce w latach 60 i 70 XX wieku na przykładzie Kampusów Politechniki Lubelskiej i Politechniki Białostockiej*, Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. OL PAN, 2008 B, s. 277 – 286, *Kampus Politechniki Lubelskiej ulokowany jest przy ulicy Nadbystrzyckiej w Lublinie. W jego skład wchodzi budynki dydaktyczne, rektorat, hala sportowa, przychodnia lekarska, stołówka oraz*

Ponieważ stan techniczny obiektów Zespołu Pałacowego Sobieskich przy ul. Bernardyńskiej jest alarmujący, kompletny wniosek o dofinansowanie inwestycji zlokalizowanej przy ulicy Bernardyńskiej 13 w Lublinie z załączonym wielobranżowym projektem budowlanym, kosztorysami i pozwoleniem na budowę, przygotowany przez Zespół Koordynujący oraz podpisany przez Rektora Politechniki został w czerwcu 2009 roku przekazany do Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości.

Po pozytywnych wstępnych opiniach utknął w wyniku przedłużającej się procedury uregulowania stanu prawnego nieruchomości przy ulicy Bernardyńskiej. W tej sytuacji Rektor Politechniki prof. dr hab. inż. Marek Opielak rozpoczął działania naprawcze, umożliwiające dofinansowanie realizacji projektu o numerze 1.1 – 4 „Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury – budowa, rozbudowa i wyposażenie kompleksu dydaktyczno-naukowego dla kierunku Architektura i Urbanistyka”, uzyskując zgodę Ministerstwa Rozwoju Regionalnego w dniu 30 września 2009 na zmianę lokalizacji projektu z warunkiem zachowania pierwotnych wskaźników oraz wartości wsparcia inwestycji.

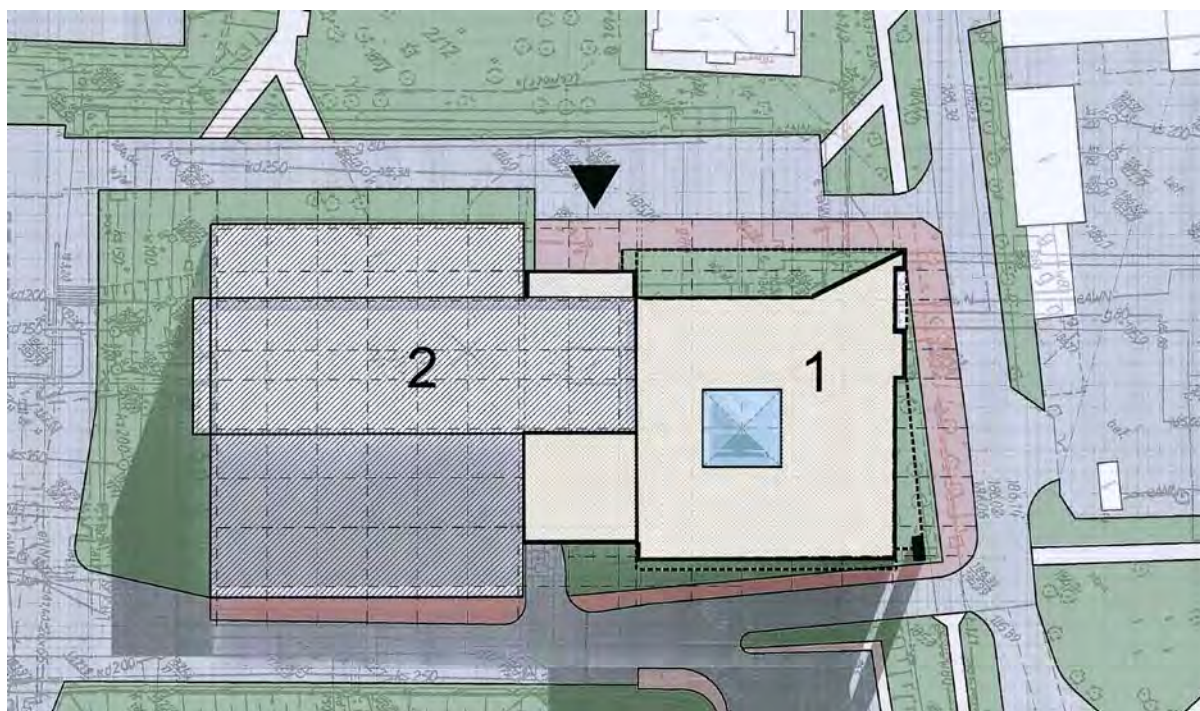
W celu zmieszczenia się z realizacją tego projektu w okresie trwania programu „Rozwój Polski Wschodniej” zobowiązano Zespół Koordynacyjny odpowiedzialny za jego przygotowanie do dostarczenia kompletnego wniosku z wielobranżowym projektem budowlanym, pozwoleniem na budowę oraz kosztorysami w terminie maj 2010 roku.

4 domy akademickie. W początkowej fazie istnienia lubelska uczelnia techniczna lokowała swych studentów w domach studenckich Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej oraz Wyższej Szkoły Rolniczej. Rozwój uczelni w początkowych latach jej działalności ograniczany był szczupłą bazą lokalową, w związku z czym podjęto starania o przeznaczenie terenów przy ulicy Nadbystrzyckiej dla potrzeb dydaktycznych pracowników oraz studentów Uczelni. Po usilnych staraniach uzyskano wstępną decyzję Wydziału Gospodarki Komunalnej Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Lublinie o przeznaczeniu terenów przy ulicy Nadbystrzyckiej pod budowę „miasteczka akademickiego – przyszłej politechniki”. Formalną decyzję o otrzymaniu tych terenów (12 ha i 439 m²) uzyskano dopiero 2 czerwca 1972 roku, ale już w 1966 roku (mimo braku formalnej decyzji o ich przekazaniu) rozpoczęto budowę gmachu Wydziału Elektrycznego [Hirsz 1973]. Równoległe z budową prowadzono prace, które obejmowały założenia inwestycyjne budowy kompleksu obiektów Wyższej Szkoły Inżynierskiej (autorem opracowania był prof. Ludwik Uzarowicz z Politechniki Warszawskiej). Opracowanie formy poszczególnych budynków powierzono trzem pracownikom projektowym. Po ocenie publicznej przez mieszkańców miasta oraz Miejską Komisję Urbanistyczno-Architektoniczną wybrano projekt stworzony przez lubelski „Miastoprojekt”, pod kierownictwem architektów Jerzego Androsiuka, Stanisława Fijałkowskiego oraz Ritę i Tadeusza Nowakowskich [Bobiński 1978]. Projekt miasteczka akademickiego przewidywał budowę obiektów dydaktycznych z salami wykładowymi, laboratoriami i warsztatami oraz bibliotekę uczelnianą, dom społeczno-usługowy, domy studenckie dla 1400 osób oraz hotel asystenta dla 350 osób, a także obiekty sportu i rekreacji. Powierzchnia użytkowa miała wynosić 65 tys. m², zaś lokalizacja obejmowała obszar pomiędzy ulicami Nadbystrzycką, Wapienną, Zakole i rzeką Bystrzycą. Centrum stanowić miał plac położony równoległe do ulicy Nadbystrzyckiej, zamknięty budynkami wydziałów: budownictwa, mechanicznego oraz ogólnotechnicznego (niewybudowany). Obszar dydaktyczny oddzielono w koncepcji projektowej od 5 domów studenckich budynkami niskimi (rektorat, stolówka, dom społeczno-usługowy oraz biblioteka), a całość kompleksu skomunikowana zadaszonymi ciągami pieszymi. Śmiała wizja nie została w pełni zrealizowana ze względu na kryzys lat 80. Z pierwotnej koncepcji projektowej zrealizowano budynki 3 wydziałów (Elektrycznego, Budownictwa i Mechanicznego) i 4 domy akademickie (ukończone kolejno w latach 1972, 1973 oraz dwa w 1975). Każdy z nich mógł zapewnić zakwaterowanie dla 380 studentów. Do budowy kolejnego budynku nigdy nie przystąpiono, gdyż uznano, iż ok. 1400 miejsc, które oferowała ówczesna baza lokalowa, zaspokaja potrzeby uczelni. Uzupełnienie zabudowy socjalnej stanowiła wybudowana w roku 1977 stolówka pracowniczo-studencka. Projekt stanowił spójne stylistycznie założenie architektoniczno-urbanistyczne, o w wyraźnym charakterze modernistycznym. Ponieważ obszar kampusu był stosunkowo nieduży, zdecydowano się na kompozycję przestrzenną 6-kondygnacyjnych budynków dydaktycznych i 12-kondygnacyjnych akademików. Karaś R., Wieczorowa Szkoła Inżynierska – 10 lat w służbie techniki 1953 – 1963, LDP Lublin 1963, Hirsz Z. J., Wyższa Szkoła Inżynierska w Lublinie 1953 – 1973, LZS Lublin 1973, Bobiński S. i in., Z historii wyższej uczelni technicznej Lublina, ZP UMCS, Lublin 1978.

Do przygotowania „Programu funkcjonalno-przestrzennego” tej inwestycji z uzgodnioną lokalizacją na terenie kampusu Politechniki Lubelskiej, Rektor PL zobowiązał zespół w składzie: arch. Jan Wrana, Bartłomiej Kwiatkowski.

Zatwierdzona nowa lokalizacja obok istniejącego budynku Wydziału Budownictwa i Architektury na terenie kampusu spełniała stawiane wymogi formalne w zapisie tego projektu w programie Rozwój Polski Wschodniej – „...budowa, rozbudowa i wyposażenie...” – oraz istniejące ukształtowanie terenu wokół działki umożliwiało spełnienie kryteriów obsługi parkingowej oraz serwisu mediów nowego obiektu. Przygotowany i zaprezentowany na Radzie Wydziału WBiA w dniu 17.12.2009 roku „Program funkcjonalno-przestrzenny” z modelami przestrzennymi nowego obiektu został uzgodniony przez Radę Wydziału BiA oraz zaakceptowany przez władze uczelni.

Zaakceptowane rozwiązanie jest kreatywną ingerencją architektoniczno-przestrzenną w zespół obiektów kampusu. Powstający kompleks zachowuje spójność przestrzenną. Nowa forma jest współczesnym wyrazem architektury XXI wieku (zaprezentowaną w programie funkcjonalnym oraz na modelach przestrzennych). Przedmiotem projektu jest rozbudowa istniejącego budynku Wydziału Budownictwa i Architektury o nowe 6-kondygnacyjne skrzydło o powierzchni 7000,00 m² dla potrzeb kształcenia na kierunku Architektura i Urbanistyka. Ukształtowanie terenu zezwoliło na lokalizację w podpiwniczeniu parkingów na ok. 40 samochodów oraz dojazd serwisu obsługi mediów.

Ilustracja: 169) Rozbudowa Wydziału Budownictwa i Architektury (kampus Politechniki Lubelskiej), 1. Nowy obiekt dla kształcenia na kierunku Architektura i Urbanistyka, 2. Obiekt istniejący.

W parterze komunikacyjnie związanego z częścią istniejącą zaproponowaliśmy funkcję ekspozycji prac o dużej powierzchni (doświetloną poprzez przeszkloną wejściową elewację oraz wewnętrzne „patio” – doświetlone poprzez wszystkie kondygnacje od przestrzennego świetlika w połaci dachowej), uzupełnionego zespołem pracowni multimedialnej oraz laboratorium. Powiązanie komunikacyjne pomiędzy kondygnacjami odbywać się będzie

poprzez zespół trzech wind oraz dwóch klatek schodowych (jedną pośrednią pomiędzy skrzydłami). Rozdysponowana funkcja na poszczególnych kondygnacjach zakłada: I-sze i II-gie piętro dla sal wykładowych i sal do ćwiczeń, III-cie piętro – katedry i zakłady, IV-te sale ćwiczeń, zespół pokoi indywidualnych, dolny poziom Auli, V-te piętro jest wielofunkcyjne: Aula dla 200 widzów, aula (górny poziom) z kuluarami z otwartą ekspozycją w kierunku Starego Miasta, z dwoma salami seminaryjnymi, w amfiteatralnym układzie sala rysunku otwarta na przestrzeń miasta oraz przestrzeń przeznaczona dla studentów (ploter, ksero, miejsce do przygotowań przed zajęciami (funkcje na co dzień), w dniach organizowania konferencji naukowych piętro wyłączone dla tych celów. Nowy „rzeźbiarski” obiekt skomunikowany z istniejącym budynkiem Wydziału Budownictwa i Architektury jest współczesną ekspresyjną formą nawiązująca przestrzennie z istniejącymi modernistycznymi obiektami kampusu uczelni.

W ten sposób rozbudowywany Wydział Budownictwa i Architektury uzyska w najbliższych trzech latach obiekt o wysokim standardzie oraz wyposażeniu, (sfinansowany w 85 % ze środków Unii Europejskiej), w którym kształcić się będą przyszli kreatorzy nowych wizji miasta Lublina i regionu pogranicza Wspólnoty Europejskiej. Po wykonaniu projektów budowlanych i uzyskaniu pozwolenia na budowę oraz projektów wykonawczych przez koordynowane przez nas Konsorcjum firm „Metropolis-Redam” ze Szczecina, arch. Remigiusz Smolik z zespołem. W roku 2011 rozpoczęła się realizacja tej inwestycji.

6B. REWALORYZACJA I MODERNIZACJA DAWNEGO PAŁACU SOBIESKICH UL. BERNARDYŃSKA 13, DLA POTRZEB KSZTALCENIA NA KIERUNKU ARCHITEKTURA I URBANISTYKA (PRACA ZESPOŁOWA)

STUDIUM, KONCEPCJA: E. PRZESMYCKA, J. WRANA, B. KWIATKOWSKI, K. PETRUS, N. PRZESMYCKA, E. PYTLARZ, K. JANUS, M. MYSIAK

PROJEKTY BUDOWLANE I WYKONAWCZE: J. WRANA, B. KWIATKOWSKI
KONSULTACJA I KOORDYNACJA Z KONSORCJUM: TW. ENGINEERS, INVENTIM, AUTORSKA PRACOWNIA A. GETTER, P. SKALNY, M. DĄBEK, P. ZAPAŁ.

6B.1. STAN ISTNIEJĄCY ZESPOŁU PAŁACOWEGO

Zespół Pałacowy²⁶² zlokalizowany przy ulicy Bernardyńskiej 13 na obrzeżu Starego Miasta zajmuje całą szerokość działki. Równolegle do ulicy usytuowany jest 3-kondygnacyj-

²⁶² Łukacz M., *Pałac Sobieskich w Lublinie ul. Bernardyńska, badania architektoniczno-konserwatorskie*, Kraków 2008.

Praca zespołowa, Koncepcja architektoniczna przebudowy Zespołu Pałacowego Sobieskich. Lublin Bernardyńska 13, KAUiPP, Pracownia Architektoniczno-Planistyczna, Kierownik Zespołu Projektowego J. Wrana, Lublin 2008.

A. RYS HISTORYCZNY ZESPOŁU PAŁACOWEGO, Początki zespołu są nieznane, pierwotnie na miejscu obecnego Pałacu wzniesiony był dwór przez Marka Sobieskiego (wojewodę lubelskiego), prawdopodobnie w latach 1502 – 1555.

a) Odnotowany w dziele J. Brauna „Civitates orbis corrarum” z 1617 roku i uwidoczniiony tamże w widoku Lublina. A. Hogenberga. Wzmiankowany w lustracji z 1661 roku, jako własność Sobieskich, po rozbudowie. Tam wymieniane: Pałac, folwark i 3 nowe domy. Auto nieznany. Po Sobieskich pałac w posiadaniu Radziwiłłów, jako ich własność odnotowany na planie Lublina z 1783, b) W końcu XVIII wieku nieużywany, w ruinie, c) W 1804 roku nieruchomość zakupiona na publicznej licytacji przez Tomasza Trojackiego, który w 1811 roku, darował ją Dominikowi Boczarowskiemu, patronowi Trybunału Lubelskiego. Ten w latach 1835 – 1836 przebudowuje pałac na młyn. Po splantowaniu terenu urządza ogród z sadzawką, zamykając

ny budynek pałacu z dominantą-wieżą wtopioną w dolnej części w korpus pałacu. Dwie symetryczne do osi pałacu oficyny oraz kordegardy zamykają wewnątrz prostokątnego dziedzińca. Oficyny oraz kordegardy od frontu przylegające do ulicy połączone są ogrodzeniem oraz bramą wjazdową usytuowaną na osi korpusu pałacu. W przeprowadzonych przez M Łukacza badaniach autor formułuje końcowe wnioski, określając konieczny zakres ochrony. Wielokrotna przebudowa zespołu spowodowała zachowanie nieznaczącej części wątków (tj. kamienne watki ścian suterren oraz wystrój elewacji.) Zapis ten zezwolił na wprowadzanie nowych funkcji zgodnie z zaleceniami Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków odnośnie głównego budynku pałacu Sobieskich.

6B.2. NOWY PROGRAM I ZAŁOŻENIA PROJEKTOWE

Zaproponowane rozwiązanie jest ingerencją autorską z wprowadzeniem nowego programu w istniejący zespół obiektów zabytkowych. Zastosowanie symetrycznych, przeszklonych łączników pomiędzy istniejącymi obiektami w sposób czytelny komponuje osiowość założenia podkreślając kontrast „przeszłość – współczesność”.

Na teren wchodzimy oraz wjeżdżamy od ulicy Bernardyńskiej. Wjazd kontrolowany z kordegardy (monitoring) odbywa się pochylnią wzdłuż oficyny oraz pod łącznikiem do dwupoziomego parkingu od obecnej strony skarpy, z którego poprzez śluzy oraz otwarty korytarz dostajemy się do Auli i głównego holu. Do podstawowego obiektu przeznaczonego na cele dydaktyczne 3-piętrowego korpusu pałacu z dwoma skrzydłami wchodzimy w parterze przez hol główny z panoramiczną windą oraz nową przestrzenną klatkę schodową.

Korytarzami na parterze w prawo kierujemy się do sekcji administracyjnej, w lewo do sal zajęć oraz zespołów sanitarnych (które usytuowano na każdej kondygnacji w łącznikach) oraz na kolejnych kondygnacjach do sal wykładowych, sal zajęć, sali rysunku i zespołu Katedr i Instytutu. Na ostatniej kondygnacji w wieży kawiarnia z widokiem na stary Lublin. Aula – (zlokalizowana w skarpie na poz. – 6,60) sala multimedialna dla 200 osób (z kabinami do tłumaczeń i kabiną projekcyjną) dostępna windą panoramiczną z parteru oraz z obu

posesję od ulicy murem. W 1844 roku nadbudowuje młyn oraz wystawia murowaną piekarnię, d) W 1853 roku nieruchomość kupiona przez Witolda i Konstantego Brzezińskich, którzy przed 1860 roku dokonują remontu dawnego pałacu, e) W 1884 roku całość kupuje na publicznej licytacji Józef Stachociński. Rozbudowuje zespół wg. projektu budowniczego miejskiego Mariana Jarzyńskiego. Pałac przebudowuje na cele mieszkalne, podwyższono o dwie kondygnacje, wnętrza ozdobiono sztukateriami, całości nadano wygląd eklektyczny, f) Od roku 1898 założenie pałacowe w posiadaniu kilku kolejnych właścicieli; Bronisławy Velterowej, Brodowskiej, Tadeusza Karszo-Siedlewskiego. W okresie międzywojennym funkcjonuje w nim Gimnazjum Żeńskie Heleny Czarnieckiej, g) W roku 1945 przejęty na podstawie Ustawy przez Skarb Państwa, h) Od roku 1959 użytkowany przez Wieczorową Szkołę Inżynierską, obecnie politechnikę Lubelska. Przechodzi kolejne remonty. Po roku 2004 w połowie nieużytkowany.

B. PRACE PRZYGOTOWAWCZE (2006 – 2008). Prace projektowe zostały wyprzedzone wykonaniem następujących opracowań:

1. Koncepcji programowo-przestrzennej przebudowy (rewaloryzacji i modernizacji) Zespołu Pałacowego Sobieskich przy ul. Bernardyńskiej 13 w Lublinie.
2. Inwentaryzacja architektoniczna Zespołu Pałacowego w skali 1:100 wykonana w Pracowni Architektoniczno-Planistycznej prowadzonej przez autora pracy w Katedrze Architektury Urbanistyki i Planowania Przestrzennego Wydziału Inżynierii Budowlanej i Sanitarnej.
3. Badaniami architektoniczno-konserwatorskimi Zespołu Pałacowego które wykonane zostały przez Pracownię Badań Zabytków Architektury, arch. Marka Łukacza.
4. Ekspertyzy stanu technicznego Zespołu Pałacowego wykonane przez „Budoprojekt” inż. Janusz Fronczyk (a. Pałac Sobieskich, b. Oficyna południowa lewa, c. Oficyna północna prawa, d. Kordegardy lewa i prawa.

poziomów poprzez śluzy parkingu. Aula związana jest z głównym budynkiem holą ekspozycyjną oraz z salonem ekspozycyjnym z aneksem kawiarnianym, z którego jest rozległy widok na miasto Lublin.

Ilustracja: 170) Zespół Pałacowy Sobieskich od ul. Bernardyńskiej, przebudowie (animacja komputerowa).

Nowe przeszklone łączniki, w których usytuowane są zespoły sanitarne, łączą komunikacyjnie korpus z oficynami, w których zlokalizowane zostały: pracownie i laboratoria innowacyjnych technik, archiwum multimedialne, interaktywne archiwum urbanistyczno-planistyczne oraz pokoje do prowadzenia prac badawczych i naukowych.

Zaprojektowano: podbijanie istniejących fundamentów, wysuszenie i zabezpieczenie istniejących fundamentów, wymianę wszystkich stropów, klatek schodowych i dachów, stolarki okiennej i drzwiowej, oraz wyremontowanie elewacji z detalami. Aula – dwukondygnacyjna skrzynia żelbetowa z oczepek zdylatowana od dwupoziomego parkingu przykryta dachem zielonym dostępnym z poziomu holu. Całość zespołu wyposażono w nowe instalacje oraz o wysokim standardzie wykończenie i wyposażenie.

Gotowe projekty budowlane (wraz z pozwoleniem na budowę) oraz wykonawcze, zakończone w sierpniu 2009, ze względu na przedłużające się wyjaśnienia prawne związane z istniejącym obiektem, złożono w archiwum uczelni oraz odłożono czas realizacji tej inwestycji

7. PODSUMOWANIE

Poszczególne przykłady posłużyły do zaprezentowania proponowanej metody analizy i projektowania przestrzeni z uwzględnieniem kryterium tożsamości. Metoda powstawała w wyniku wieloletnich eksperymentów, własnych studiów oraz realizacji w regionach o wielokulturowych nawarstwieniach.

1. Region Morza Śródziemnego. Miasto Misurata.

Rozpoznanie tła historycznego regionu, opisane w poprzednim rozdziale, określa genezę pierwszego osadnictwa plemion berberyjskich, poprzez kolejne okresy wpływów fenickich,

greckich, rzymskich oraz okres najazdów plemion arabskich, a także okres panowania tureckiego, włoskiego oraz w wieku XX wolnej państwowości kraju. Poszczególne okresy pozostawiły trwale ślady w przestrzeni zbudowanej.

Praca na miejscu pozwoliła na rozpoznanie tła kulturowego, dostęp do materiałów muzealnych, archiwalnych oraz uczestniczenie w życiu mieszkańców. Utrwalone tradycje kultury arabsko-muzułmańskiej mają również obecnie wpływ na zachowanie hierarchii społecznej, obyczajowości, tradycyjnych obrzędów religijnych. W budownictwie prywatnym powszechnie stosowano materiał lokalny „gargaresz”.

Zachowane zostały doskonałe przykłady zespołów osadniczych z okresu wpływów: greckich, rzymskich oraz zespoły tradycyjnego osadnictwa obronnego nomadów. Zachowano zasadę budowania zarówno obiektów administracji, mieszkalnych oraz kultu z obowiązkiem detalu oraz formy architektonicznej kultury arabskiej (załączone tabele ilustrują zarówno tło kulturowe oraz przykłady poszanowania tradycji. Wykonywane Plany Rozwoju Miasta oraz Rewitalizacji Centrum Miasta zakładały zachowanie tkanki historycznej dla potwierdzenia tożsamości kulturowej osadnictwa. Wyłączenie ruchu kołowego z centrum miasta – zezwoliło na wydzielenie pasażu pieszego łączącego założenia – miejskiego parku z – miejskim głównym placem oraz ze Starym Miastem (rozdział V.1. ilustracje 1.4.B. nr 184, szkic autorski nowych dyspozycji funkcji).

Zaproponowane uzupełnienia w zabudowie Starego Miasta (przykład zaprojektowanego „Domu towarowego na Starym Mieście „został przygotowany w 3 wariantach uwzględniających odmienną detalu architektury lokalnej. Wybrany do realizacji wariant „C” jest autorskim, przetworzeniem „kodu” lokalnego detalu architektury arabskiej, w formie „rytmicznego łuku” oraz ażurowych przegród osłaniających – zacieńających przed „operacją słoneczną”. Przeprowadzona wstępna analiza rozpoznania „kodu” pozwoliła na proponowanie rozwiązań innych zespołów, które szanowały tradycje miejsca, wprowadzały przetworzoną formę detalu architektury arabskiej wykonaną we współczesnych technologiach – uzyskiwały akceptacje.

2. Region Wielkiej Rusi. Riazan.

Otwarcie rynku rosyjskiego na prace projektowe umożliwiły po przyjęciu wstępnej „Koncepcji odtworzenia historycznej funkcji handlowo-usługowej głównego placu – Chlebnaja Płoszczad” na dłuższe pobyty w Riazaniu i Moskwie dla pozyskania materiałów badawczych oceny tła historycznego i kulturowego. Zachowana w Riazaniu architektura obiektów XIX-wiecznego miasta, zachowana w dobrym stanie technicznym architektura Kremla riazkańskiego oraz dostęp do planów miasta pozwoliło na przedstawienie w krótkim czasie trzech wariantów rozwiązań przekształcenia głównej przestrzeni publicznej miasta „Chlebnej Płoszczadi” w „Miejski Salon” (z przywróceniem funkcji handlowej, rewitalizacji – historycznych targowych Riadów wraz z uporządkowaną komunikacją miejską).

Zatwierdzenie wariantu „B” zagospodarowania oraz zatwierdzenie nowej formy RIADÓW w Ministerstwie Kultury otworzyło drogę dla wykonania projektów i ich realizacji przed świętem 900-lecia miasta; a) zachowanie charakteru architektury „miejsca” z ingerencją projektową autora b) wprowadzeniem nowej funkcji w przestrzeń miejską, c) rozpoznanie lokalnej tradycji regionu kultury prawosławnej (załączona tabela określa tło kulturowe miejsca prezentując wybrane przykłady: sylwet znakomitych mieszkańców miasta oraz zachowanych zdjęć XIX-wiecznego Riazania, architektury i sztuki sakralnej, obrzędowości i sztuki), było kolejnym doświadczeniem w pracach projektowych uwzględniających kryterium „tożsamości miejsca” a wynikającym z odmienności kulturowej regionu.

3. Studia rewaloryzacji oraz modernizacji zespołów zamkowych.

a. Zamek Czocho (woj. dolnośląskie). Wykonanie pełnego mapowania, inwentaryzacji wszystkich obiektów zespołu zamkowego oraz zebranie materiału historycznego tego rejonu oraz przebudów zamku pozwoliło na dokonanie oceny możliwych prac rewaloryzacyjnych

z wprowadzeniem nowych funkcji. Dla zachowania sylwety zespołu autor zaproponował dla restauracji obiektów zespołu użycie materiału lokalnego, a nowe kubatury z funkcją rekreacyjną umieścić pod kopułą na dziedzińcu podzamcza, zmierzając do zachowania spójności przestrzeni. Wykonane projekty dla odrestaurowania obiektów oraz modernizacji zespołu mieszkalnego zamku zezwoliły na uruchomienie w I-szym etapie części hotelowej o dobrym standardzie w głównym korpusie zamku. Zachowana „tożsamość miejsca” przy taktownej ingerencji w zastaną przestrzeń, szanuje zapisy w lokalnej przestrzeni.

b. Zamek w Dobczycach (woj. małopolskie). Zbadanie zebranych materiałów historycznych oraz zachowanych fragmentów zamku pozwoliło na wydzielenie w zaproponowanym programie zamku funkcji muzealnej z fragmentami zachowanych wątków i detali oraz wprowadzenie w sylwetę zamku form wież (przetworzonych dominant zaproponowanych w nowej bryle zamku a występujących w historycznej sylwecie) oraz poprzez kontrast materiałowy zaznaczenie fragmentów zachowanych murów. Propozycja rekompozycji zamku wprowadza w obiekt nową wydzieloną współczesną funkcję hotelowo-konferencyjną z basenem rekreacyjnym. W zagospodarowaniu podzamcza przewidziano przestrzeń dla przyszłego miasteczka turystycznego z możliwością wprowadzenia imprez plenerowych.

Dla wprowadzenia w dalszym etapie zaprojektowano wykorzystanie terenów poniżej obecnej zapory dla rekreacji i aktywnego wypoczynku związanego trasami spacerowymi i rowerowymi z miastem. Propozycja zespołu zamkowego jest rekompozycją „utraconego krajobrazu kulturowego” poprzez współczesną – bogatą w nowe funkcje – kreację zespołu wzbogaconą tarasem widokowym na dolinę zalewu z aktywną przestrzenią „dla imprez na świeżym powietrzu” (turnieje, spektakle) oraz rekultywację biologiczną zdegradowanych (po bazach budowlanych) terenów wzdłuż niezagospodarowanego zbiornika wodnego.

4. Żelechów (woj. mazowieckie)

Na podstawie zebranych materiałów historycznych, po wykonaniu inwentaryzacji zespołu obiektów – ratusza, budynków w istniejących pierzejach rynku oraz przebadaniu materiałów archiwalnych został przygotowany wstępny studialny program rewaloryzacji centrum miasta, została opracowana koncepcja rewaloryzacji głównej przestrzeni miasta oraz reanimacji życia publicznego w wymierającym centrum miasta.

Pomimo żywiołowych i przypadkowych procesów inwestycyjnych w XIX i XX wieku udało się zinwentaryzować charakter zabudowy miejskiej, przygotować koncepcję określającą zakres prac koniecznych przebudów dla przywrócenia wartości kulturowej miasta, które uzyskały prawa miejskie już w 1560 roku.

Zaprezentowanie mieszkańcom propozycji zamierzeń inwestycyjnych pobudziło ich aktywność i gotowość partycypacji inwestycyjnej oraz aktywny udział w tworzeniu regulacji sprzyjających wdrożeniu programu rewitalizacji zespołu miejskiego oraz wyłączenie ruchu kołowego poza obrys nowej wizji atrakcyjnego wnętrza rynku z funkcjami. Okazało się, że nasze ingerencje projektowe w przestrzeń publiczną stały się inspiracją do dalszych renowacji i przekształceń miasta.

5. Józefów k/Warszawy. Integracyjne centrum dydaktyczno-sportowe.

Miejscowość Józefów, współczesna „sypialnia willowa” Warszawy, wyróżnia się osobliwą architekturą dwukondygnacyjnych domów mieszkalnych zaprojektowanych w stylu lokalnym „architektury na Świdrem”, wywodzącej się od inwencji osiadłego w tym rejonie w wieku XIX architekta pochodzenia włoskiego Michała Andriollego. Zaprojektowane nowe Integracyjne Centrum odwołuje się tego okresu architektury w symbiozie z krajobrazem. Otwarty kompozycyjnie zespół obiektów z podcieniami wciąga otaczający las sosnowy, a duże przeszklenia w zespole sportowym w kolorze oliwkowy nawiązują dialog przestrzeni zbudowanej z otaczającą przyrodą. Zastosowany materiał drewna klejonego oraz przeważający pastelowy kolor w rozwiązaniach aranżacji wnętrz, koresponduje z „klimatem otoczenia” – sielską atmosferą lipcowo-sierpniowego lasu. Zrealizowana dwukondygnacyjna współczesna forma architektonicznego wielofunkcyjnego zespołu jest transformacją zapisu lokalnego kodu tożsamości miejsca.

6. Lublin. Politechnika Lubelska.

Uruchomienie w roku 2007 Programu Operacyjnego Rozwoju Polski Wschodniej było impulsem dla przygotowania programu dwóch inwestycji:

1. Projektu nowego obiektu dla kształcenia na kierunku Architektura i Budownictwo, współczesna kreatywna forma „rzeźby przestrzennej” szanującej kontekst miejsca, związany funkcjonalnie z istniejącym, zbudowanym w okresie „modernizmu polskiego” budynkiem Wydziału Budownictwa i Architektury na terenie kampusu uczelni, uzyskał akceptację Polskiej Agencji Rozwoju Regionalnego i Rektor Uczelni prof. dr hab. Marek Popielak w sierpniu 2010, podpisał umowę o współfinansowanie realizacji z Europejskiego Funduszu Rozwoju i Regionalnego. W tym roku akademickim rusza budowa z harmonogramem przewidującym oddanie inwestycji w roku 2013.

Przebudowa zespołu Pałacowego Sobieskich przy ul. Bernardyńskiej w Lublinie. Projekt zainicjowany w studium przedprojektowym i koncepcją przez Elżbietę Przesmycką z zespołem autorskim, którym kierował autor pracy w latach 2006/2008. Po wykonaniu koniecznych ekspertyz i prac projektowych – jako „kreatywna ingerencja architektoniczna z wprowadzeniem nowego programu funkcjonalnego w istniejący historyczny zespół obiektów zabytkowych” w roku 2009 projekt nie uzyskał akceptacji PARP przez przedłużający się proces własnościowy istniejącego zespołu budynków, tym samym nie dając szans jego realizacji w okresie trwania tego programu. Kompletny projekt budowlany wielobranżowy oraz wykonawczy, wykonany w roku 2009, znajduje się w archiwum uczelni.

ILUSTRACJE

1. REGION MORZA ŚRÓDZIEMNEGO – PÓŁNOCNA AFRYKA, MIASTO MISURATA
LIBIA, POSZANOWANIE TRADYSJI – PLAN MIEJSCOWY MIASTA, REWITALIZACJA
CENTRUM MIASTA, DOM TOWAROWY NA STARYM MIEŚCIE. (1985 –1989)

1.3. TŁO KULTUROWE REGIONU, POSZANOWANIE TRADYCJI

171

174

176A

172

175A

176B

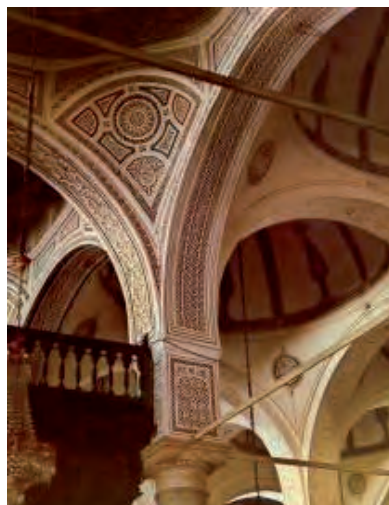
173

175B

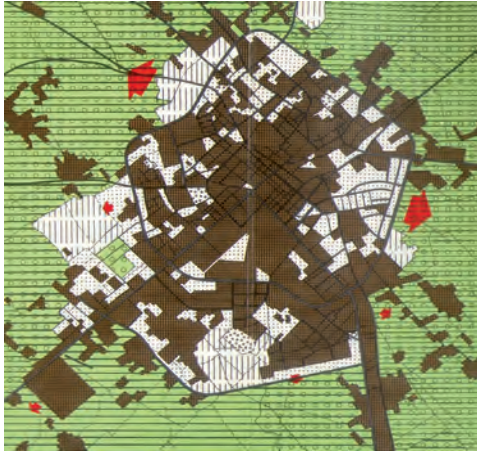

176C

Ilustracje: 171) Drzwi do Muzeum Islamu w Tripoli; 172) Ozdoby tradycyjnej uprzęży konnych; 173) Ozdoby kobiece; 174) Ozdoby z tradycyjnych wyrobów ze srebra; 175A, B) Ekspozycje wyrobów z materiałów lokalnych na targu (suku); 176A, B, C) Tradycyjna architektura muzułmańska, meczety z minaretem, dekoracje geometryczne wewnątrz.

177

178

179

180

181

182

Ilustracje: 177) Zastany zespół osadniczy centrum miasta; 178) Proponowana intensywność zabudowy w opracowanym Planie miejscowym Miasta Misurata – 2010; 179) Opracowany Master Plan – Misurata 2000 (PolSERVICE-Wadeco). Rozwój miasta Misuraty (koniec lat osiemdziesiątych XX wieku), wdrażanie Planu miejscowego przez zespół implementacyjny pod kierunkiem autora pracy; 180) Obwodnica miasta; 181) Nowe osiedle mieszkalne z otwartą przestrzenią publiczną, na której zbudowany jest nowy Meczet; 182) Zrealizowany główny plac miejski z wieżą zegarową. (zdjęcia z archiwum autora)

1.4B. MISURATA. LIBIA. REWITALIZACJA CENTRUM MIASTA.

AUTOR Z ZESPOŁEM

KONSULTANT: ARCH. AMMAR GARGUM – BALADYJA MISURATA (LIBIA)

183A

183B

184

185

186A

186B

Ilustracje: 183A) „Misurata – 2010”, Strefa „A” Centrum, wewnątrz I-go ringu. (autor pracy z zespołem); 183B) Inwentaryzacja urbanistyczna CENTRUM „A”; 184) Szkic autorski nowych dyspozycji Funkcji CENTRUM „A” „Misurata 2010”; 185) Dyspozycje programowe CENTRUM „A”; 186A, B) sytuacja i widok perspektywiczny makiety PLANU (animacja komputerowa).

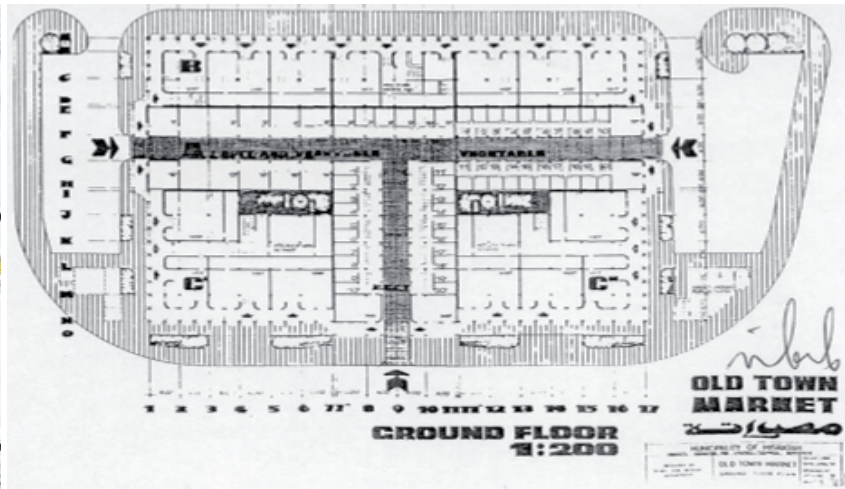
1.4C. DOM TOWAROWY NA STARYM MIEŚCIE W MISURATA.

AUTOR Z ZESPOŁEM

187

188

189

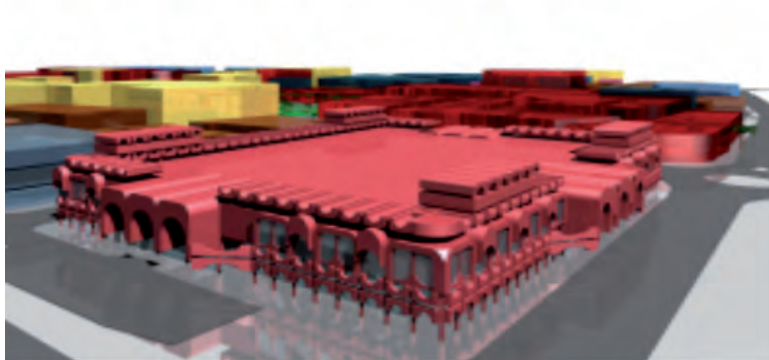
190

191

192

Ilustracje: 187) Plan sytuacyjny – Dom Towarowy w ścisłym CENTRUM (Stare Miasto); 188) Dom Towarowy na Starym Mieście – Rzut przyziemia; 189) Dom Towarowy na Starym Mieście Elewacja „Architektura regionu”. Projekt zatwierdzony do realizacji; 190) Perspektywa (szkic autora); 191) Dom Towarowy – rozpoczęcie budowy; 192) Dom Towarowy na Starym Mieście – animacja komputerowa.

2. REGION WIELKIEJ RUSI, STUDIUM PROJEKT I REALIZACJA – REWITALIZACJA CENTRUM MIASTA ORAZ HISTORYCZNYCH CIĄGÓW HANDLOWYCH (RIADY), (1994 – 1996) W RIAZANIU. ROSJA.

2. 2. RIAZAŃ. TŁO KULTUROWE.

Ilustracje: Znakomici mieszkańcy miasta Riazan: 193) Sołodownikow W.M. (1776–1831) urodzony w Rizańskiej Guberni, pisarz, uczyony, generał – zajmuje poczesne miejsce w historii rosyjskiej floty, geograf; 194) Połonskij A. P. (1819 – 1898) urodzony w Riazaniu, rosyjski poeta-liryk, znaczącą część twórczości zajmuje proza; 195) Iłowańskij D. N. (1832 – 1920) urodzony w Ranienburgu (Gubernia Rizańska), uczyony, historyk, pedagog. Honorowy obywatel Riazania; 196) Pawłow I. P. (1849 – 1936) urodzony w Riazaniu, uczyony, fizjolog, pierwszy rosyjski Laureat Nagrody Nobla w 1904 roku; 197) Ciołkowski K. E. (1857 – 1935) urodzony w Irzewskoj, Rizańskiej Guberni, wybitny rosyjski uczyony i wynalazca; 198) Jesienin S. A. (1895 – 1925) urodzony w Konstantynowo, Rizańska Gubernia, wielki rosyjski poeta; 199 A, B, C) Mieszkańcy XIX-wiecznego Riazania. Znakomici mieszkańcy miasta Riazan. (РЯЗАНСКИЙ ИСТОРИКО-АРХИТЕКТУРНЫЙ МУЗЕЙ-ЗАПОВЕДНИК „...ЧТОБЫ НЕ ПРЕСТАЛА ПАМЯТЬ РОДИТЕЛЕЙ НАШИХ И НАША, И СВЕЧА НЕ ПОГАСЛА”, БЫЛИ И ПРЕДАНИЯ РЯЗАНСКОГО КРАЯ – Praca zbiorowa, Riazan 1995;

Ilustracje: 200) Główny plac targowy przy ul. Moskiewskiej – XIX wiek; 201) Wylew rzeki Oki w dniu 12 kwietnia 1908 roku (zalany stary bazar); 202) W centrum miasta, wybrukowane ulice (XIX wiek).

2. 2. RIAZAŃ. TŁO KULTUROWE (c. d.)

203

206A

206B

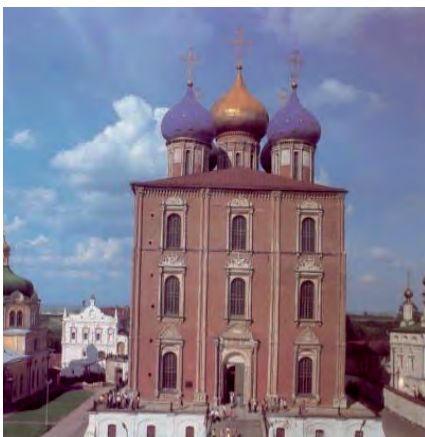
209

212

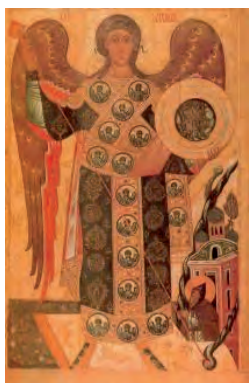
204

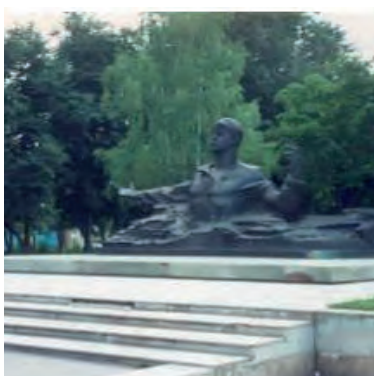
207

210

213

211

205

208

Ilustracje:

Uspieński Sobór:

203) Zwieńczenia „cebulaste”;

204) Widok założenia zespołu;

205) Fragment elewacji wschodniej
(dekoracyjne obramowanie okien;

206 A, B) Riazan. Kreml – Uspieński Sobór – Detale okna wschodniej elewacji (rzeźbiarskie dekoracje elementów pod okiennych 1693 – 1699)

207) Siedziba Arcybiskupa, Cerkiew św. Jana Baptysty (z lewej) i Archangielski Sobór (z prawej);

208) Obramowanie okien Siedziby Arcybiskupa Archangielskiego;

Ikony Rizańskie:

209) Matka Boża, najstarsza rizańska ikona,

210) Archanioł Michał (ikona z Archangielskiego Soboru);

Sztuka użytkowa:

211) Parada w strojach regionalnych podczas obchodów 900-lecia Riazania;

212) Stroje ludowe;

213) Pomnik Jesienina – poety urodzonego w Guberni Rizańskiej.

2. 3. KONCEPCJA ODTWORZENIE HISTORYCZNEJ FUNKCJI HANDLOWO-USŁUGOWEJ GŁÓWNEGO PLACU MIASTA – CHLEBNAJA PŁOSZCZAD, RIAZAŃ. ROSJA I-SZY ETAP (PROJEKT I REALIZACJA: 1994 –1995)

AUTOR Z ZESPOŁEM.

KONSULTANT: ARCH. LEONID PIOTROWICZ WORONIN –
ARCHITEKT MIASTA RIAZANIA.

214

215A

215B

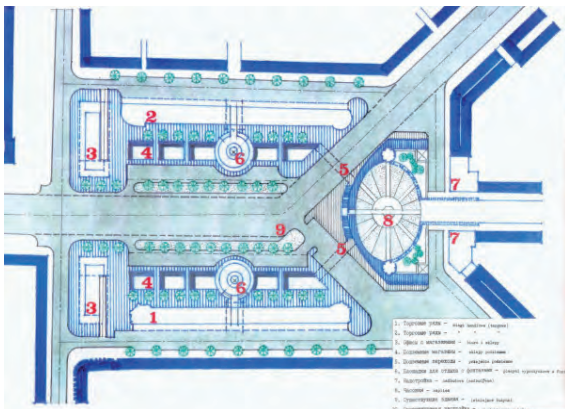
216

217

218B

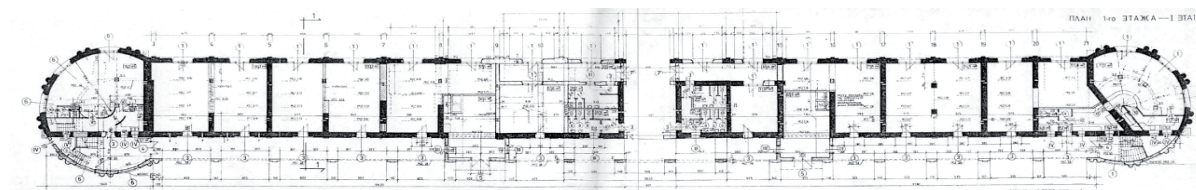
218A

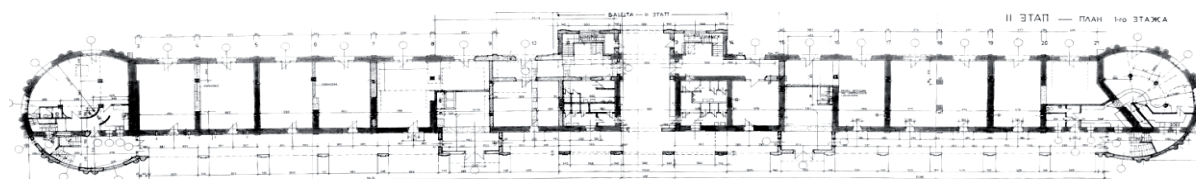
Ilustracje: Inwentaryzacja fotograficzna 214) „Chlebnaja Ploszczad” Riady, stan zastany w roku 1994;
215A, B) Zdjęcia ilustrujące stan (istniejący) techniczny (Zdjęcie tynku ze ścian odsłoniło bardzo zły stan techniczny murów – rozwarstwione ściany, zniszczone belki stropowe); 216) Elewacja od strony Placu „Chlebnaja Ploszczad”,
217) Elewacja od ul. Krasnojarskiej; 218A) Wybrany wariant Planu do realizacji (Zatwierdzone rozwiązanie)
218B) Wizualizacja (fragment).

2. 3. KONCEPCJA ODTWORZENIE HISTORYCZNEJ FUNKCJI HANDLOWO-USŁUGOWEJ GŁÓWNEGO PLACU MIASTA – CHLEBNAJA PŁOSZCZAD, RIAZAŃ. ROSJA (c. d.)

219

220

221

222

223A

223B

223C

223D

Ilustracje: Zatwierdzone rozwiązanie Riadów do realizacji (dwa kondygnacyjnych ciągów handlowych): 219) Rzut parteru; 220) Rzut piętra; 221) Elewacja od strony placu (zaproponowane baszty skrajne oraz środkowa w osi ciągu dla Sali Rady Miasta); 222) Elewacja od strony ul. Krasnojarskiej; 223) Istniejące Riady po odsłonięciu i usunięciu zniszczonych fragmentów; 223 A, B, C,) Prowadzone prace murarskie wprowadziły rytmiczny rysunek elewacji.

Prace prowadzone były pod nadzorem Architekta Miasta L.P. Woronina oraz służb konserwatorskich. Tempo prac zapewniało zakończenie rewitalizacji placu przed oczekiwanymi uroczystościami 900-lecia miasta (zdjęcia autora).

3A. ZAMEK CZOCHA WOJ. DOLNOŚLĄSKIE. STUDIUM, KONCEPCJA, PROJEKTY, REALIZACJA REWALORYZACJI ZESPOŁU HOTELOWO-TURYSTYCZNEGO „ZAMEK CZOCHA” WRAZ Z PRZYLEGLĄ INFRASTRUKTURĄ. INWENTARYZACJA FOTOGRAFICZNA.

3A.1. TŁO HISTORYCZNE.

AUTOR Z ZESPOŁEM

224A

224B

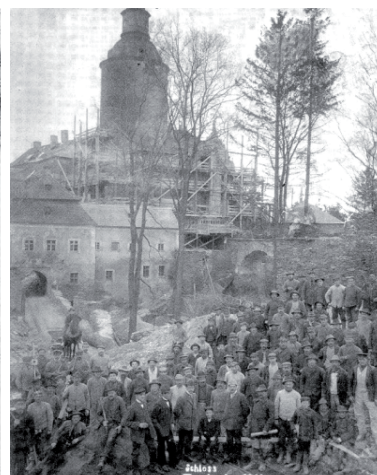
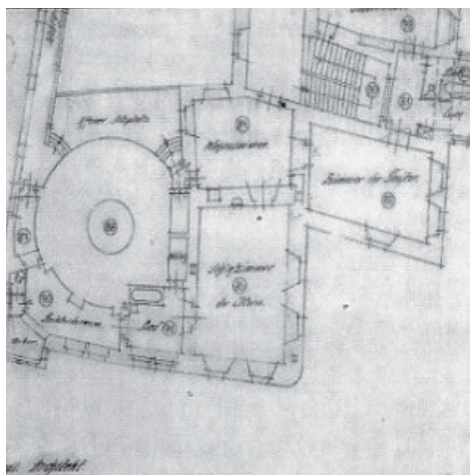
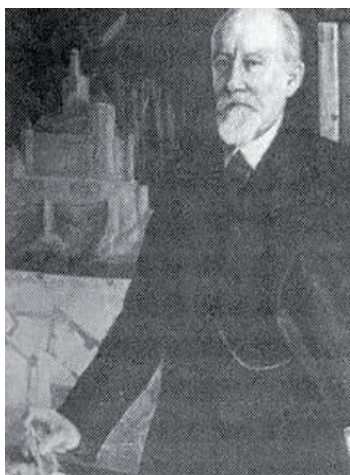
224C

225

226

228B

227A

227B

228A

Ilustracje:

224 A, B, C) Inwentaryzacja fotograficzna Zamku oraz Podzamcza. (autor);

225) Prof. Bodo Ebhardt;

226) Odnalezione rysunki przebudowy zamku Czocha;

227A) Szkic detalu - Prof. Bodo Ebhardt'a,

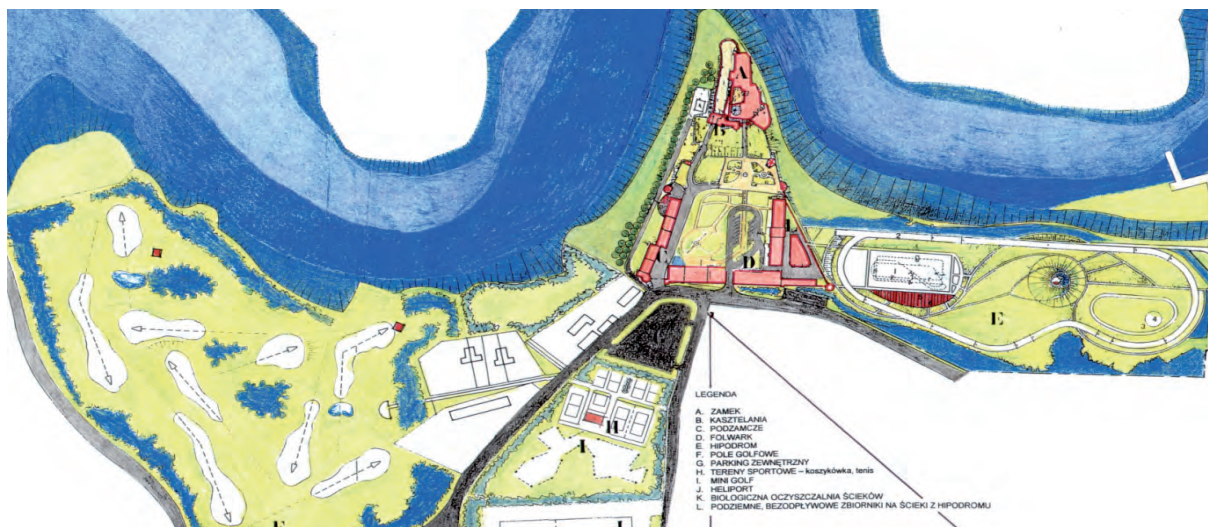
227B) detal zrealizowany;

228A, B) Zamek Czocha. Przebudowa zamku Czocha z pocz. XX wieku – prowadzenie prac pod nadzorem, prof. Bodo Ebhardt'a.

3A. 2.CZĘŚĆ „A”. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE I WNIOSKI DO REWALORYZACJI ZESPOŁU HOTELOWO-TURYSTYCZNEGO „ZAMEK CZOCHA” WRAZ Z PRZYLEGLĄ INFRASTRUKTURĄ.

229

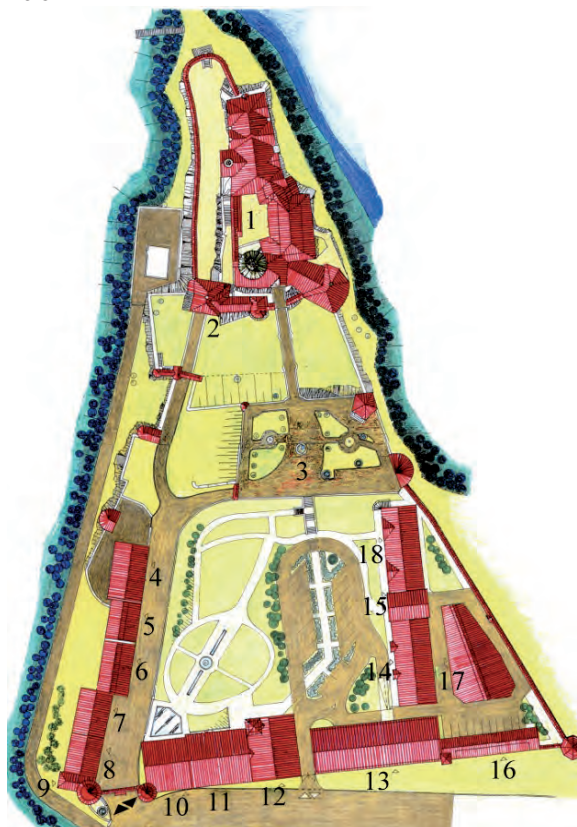
AUTOR Z ZESPOŁEM

231

230

Ilustracje:

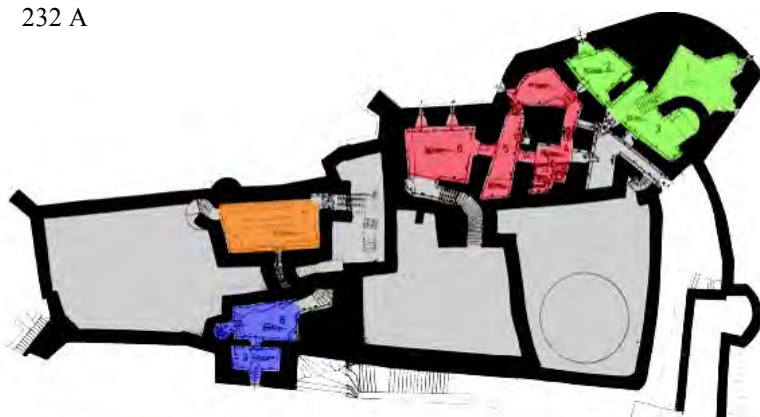
229) Zespół obiektów hotelowo-turystycznych „ZAMEK CZOCHA” wraz z przyległą infrastrukturą
Legenda: A.Zamek, B. Kasztelania, C. Podzamcze, D. Folwark, E. Hipodrom, F. Pole golfowe, G. Parking ze wewnętrzny, H. Tereny sportowe: koszykówka, tenis, I. Mini golf, J. Heliport, K. Biologiczna oczyszczalnia ścieków, L. Przystań żeglarska nad rzeką Kwisą;

230) Zespół obiektów hotelowo – turystycznych „ZAMEK CZOCHA” wraz z przyległą infrastrukturą wariant z basenem podziemnym, związanym z częścią hotelową (zaopiniowany przez konsultantów): 1. Zamek, 2. Kasztelania, 3. Działka wewnętrzna, 4, 5, 6. Zespół odnowy biologicznej, 7, 8, 9. Zespół odnowy biologicznej, 10, 11, 12. Zespół hotelowo-gastronomiczny, 13. Garaże, 14, 15, 18. Stajnie z zapleczem, 16, 17. Wozownia, 23. Basen;

231) Zespół obiektów hotelowo-turystycznych „ZAMEK CZOCHA”, elewacja zespołu – zamek po rewaloryzacji. (rys. autora)

3A. 2. ZAMEK CZOCHA Z PODZAMCZEM I FOLWARKIEM – PROGRAM ZAMIERZEŃ INWESTYCYJNYCH

232 A

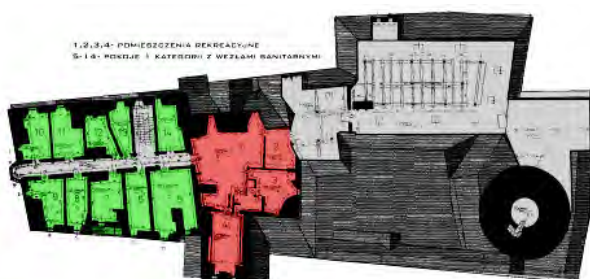
- Klub nocny
- Infrastruktura techniczna i magazyny
- Winiarnia
- Kotłownia

232 B

- Kuchnia i zaplecze gospodarcze
- Sala jadalniana z kominkiem
- Magazyny drink-baru
- Drink-bar
- Sala Bilardowa

232 C

- Pokoje hotelowe I kategorii
- Pomieszczenia rekreacyjne

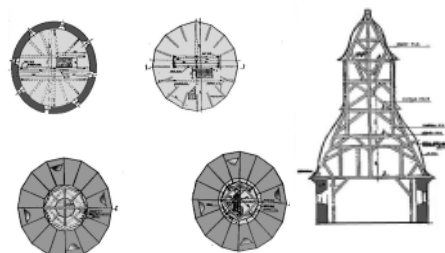
232 D

- Pokoje hotelowe I kategorii
- Apartament hotelowy 2-pokojowy
- Apartament hotelowy 2-pokojowy

ZAMEK CZOCHA Z PODZAMCZEM I FOLWARKIEM – PROGRAM ZAMIERZEŃ INWESTYCYJNYCH:

Określenie programu w ANEKSIE 2. Po wykonaniu studium i zatwierdzonej koncepcji (wykonano: 1. uporządkowanie funkcji; a) części turystycznej, b) muzealnej (wydzielono część z ekspozycją muzealną), c) części hotelowej – z wykonaniem nowego podziału i aranżacji pokoi z łazienkami, określając nowy standard, uporządkowano obsługę części hotelowej i jakość komunikacji. 2. Zbadane zostały konstrukcje dachów i wymieniono zniszczone elementy konstrukcyjne, 3. Wykonano wymianę zniszczonego pokrycia dachu oraz pełne obróbki – rury spustowe, rynny, rzygacze. Obiekt stał się atrakcyjnym obiektem hotelowym z wydzieloną częścią muzealną z bogatą ofertą aktywnego wypoczynku. Zespół Zamku Czocho jest również miejscem kręcenia filmów i seriali.

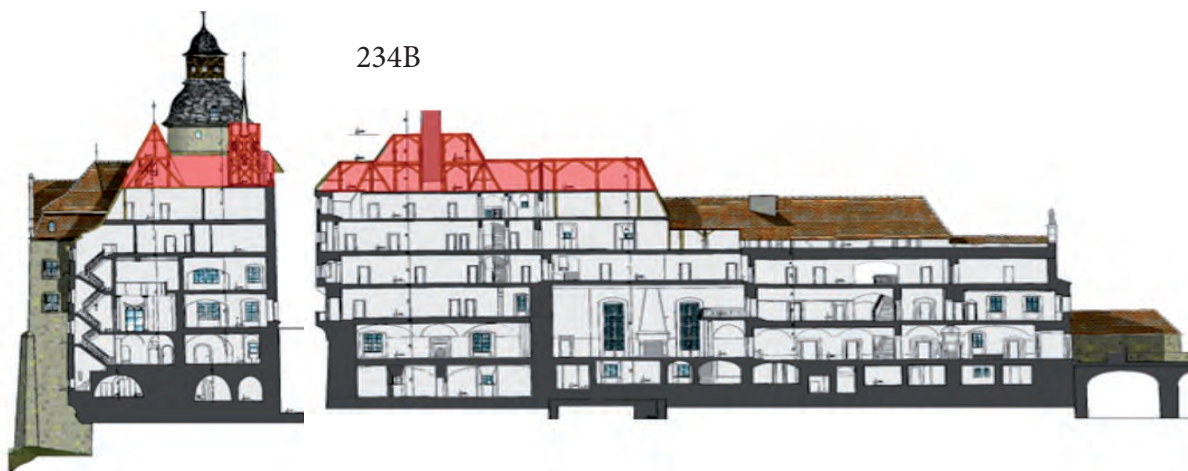

233

Ilustracje: ZAMEK. 232 A) Rzut – PIWNIC; 232 B) Rzut – NISKIEGO PARTERU; 232 C) Rzut 2-giego PIĘTRA; 232 D) Rzut 3-ciego PIĘTRA; 233) Rzuty i przekrój zwieńczenia wieży.

3A. 3. ZAMEK CZOCHA Z PODZAMCZEM I FOLWARKIEM – PROGRAM ZAMIE- RZEŃ INWESTYCYJNYCH (c. d.)

234A

234B

Wymienione zniszczone elementy konstrukcyjne, wykonano wymianę zniszczonego pokrycia dachu oraz pełne obróbki rury spustowe, rynny, rzygacze. Zrealizowano wykonane projekty budowlane porządkujące funkcje ZAMKU.

235

236

237

238

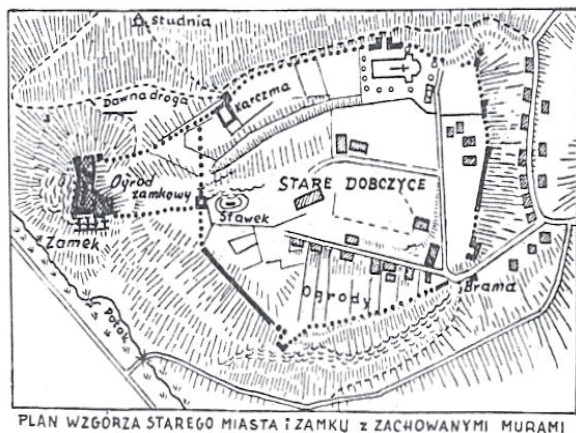
Ilustracje: ZAMEK: 234 A, B) Przekroje z pokazaniem wymienionych elementów konstrukcyjnych oraz pokrycia dachu; 235) Przekrój przez wieżę oraz część niską zamku; 236) Elewacja zachodnia; 237) Elewacja zachodnia; 238) Elewacja południowa.

3B. ZAMEK W DOBCZYCACH WOJ. MAŁOPOLSKIE. STUDIUM KONCEPCYJNE URBANISTYCZNO-ARCHITEKTONICZNE REWALORYZACJI ZESPOŁU

3B. 1. TŁO HISTORYCZNE. TŁO KULTUROWE.

AUTOR Z ZESPOŁEM

239

240

241

242

243

244

Ilustracje: 239) Plan wzgórza miasta i zamku z zachowanymi murami (lata sześćdziesiąte XX wieku); 240) Widok od południa z pokazaniem dawnych murów zamku (linia ciągła – stan do 1960 roku, linia przerywana – mur nadbudowany w latach 1961 – 1967); 241) Archiwalne zdjęcie satelitarne; 242) Zdjęcie zamku ze skansenem u jego podnóża; 243) Wnętrze zamku (stan istniejący); 244) Współczesne zdjęcie satelitarne zamku z zaporą.

3B. 2. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE REWALORYZACJI ZAMKU W DOBCZYCACH

AUTOR Z ZESPOŁEM

KONSULTANT: PROF. ANDRZEJ KADŁUCZKA,

OPINIA RZECZOZNAWCY: PROF. KAZIMIERZ KUŚNIERZ.

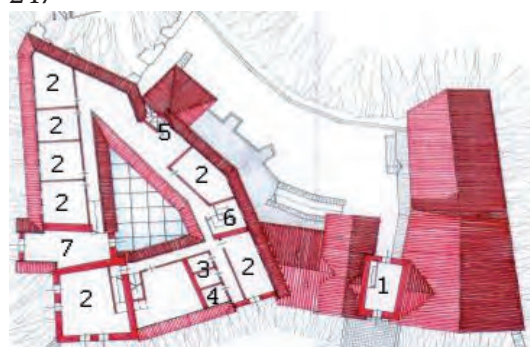
245

246

247

Ilustracje:

245) Analiza historyczna Wzgórze Zamkowe przed wykonaniem zalewu;

246) Rzut na poziom + 6.60: 1. sala restauracyjna, 2. sala restauracyjna, 3. WC, 4. klatka schodowa, 5. wieża, 6. pokoje biurowe;

247) Rzut na poziomie +13.3 : 1. wieża bramna, 2. pokój hotelowy, 3. WC, 4. natryski, 5. winda, 6. klatka schodowa hotelu, 7. pomieszczenie rekreacyjne;

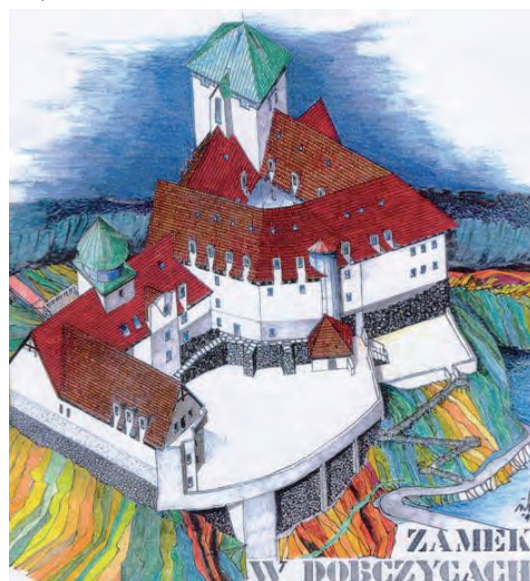
248) Zamek w Dobczycach: Elewacja Zachodnia;

249) Studium, Widok z lotu ptaka (rys. autor).

248

249

Wejście na Zamek poprzez most zwodzony do wieży bramowej. Działanie dolny proponuje się poszerzyć w stronę zalewu, nadwieszając go nad skałami. Mają się tutaj odbywać turnieje rycerskie, jednocześnie miejsce to spełniać ma funkcję tarasu widokowego.

POZIOM +6.60 Posiada dwie części: muzealną (istniejącą) oraz restaurację wraz z zapleczem znajdującą się nad basenem. Część muzealna obejmuje wykorzystanie istniejących pomieszczeń obecnego muzeum oraz uporządkowanie ruchu turystycznego. Do tej części postuluje się dostawienie przeszklonej windy panoramicznej biegnącej poprzez wszystkie kondygnacje.

POZIOM +10.00 Podzielony jest na dwie części: hotelową oraz konferencyjną wraz z własnym barkiem. Znajduje się w całości nad restauracją. Część hotelowa jest umieszczona wokół górnego dziedzińca ponad częścią muzealną poprzez kontynuację istniejących murów na zewnątrz i częściowo wewnętrznych. Pokoje hotelowe planuje się wygrodzić lekkimi ściankami działowymi z izolacją akustyczną wewnątrz.

POZIOM +13.30 Jest kontynuacją części hotelowej z poziomem +10.00 o podobnej strukturze podziału oraz dwóch wież – bramnej i narożnej („kwadratowej”) w Zamku Górnym, w którym ostatnie kondygnacje stanowią przeszklone tarasy widokowe przekryte tradycyjnie. Generalnie zamek podzielony został na dwie części: Zamek Górny i Zamek Dolny. W Zamku Górnym znajduje się część muzealno hotelowa. Natomiast w Zamku Dolnym zlokalizowane zostały funkcje usługowe: basen, restauracja hotelowo-publiczna oraz sala konferencyjna.

4. STUDIUM REWALORYZACJI RYNKU NOWEGO MIASTA ORAZ RATUSZA – ŻELECHÓW, WOJ. MAZOWIECKIE

4.3. TŁO KULTUROWE

AUTOR Z ZESPOŁEM.

OPINIE I KONSULTACJE HISTORYCZNO-KONSERWATORSKIE:

PROF. KAZIMIERZ KUŚNIERZ

250

251

252

253

254

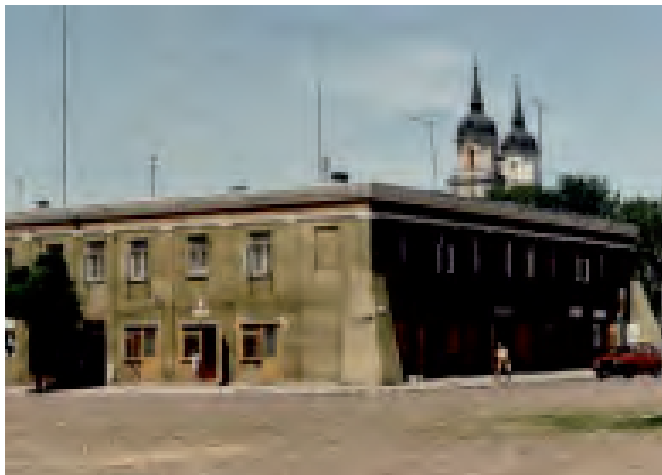
255

256

257

Ilustracje:

- 250) Archiwalny plan miasta Żelechowa z 1868 roku wykonane przez Konstantego Woszyckiego, kopia z 1876 roku, oryginał w posiadaniu Archiwum Akt Nowych w Warszawie, o/Otwock;
- 251) Archiwalne zdjęcie ratusza w Żelechowie z ok. 1915, (autor nieznan), Żelechów początek XX wieku;
- 252) Żelechów początek XX wieku - Święto ludowe;
- 253) Żelechów początek XX wieku – Ochotnicza Straż Pożarna;
- 254) Żelechów początek XX wieku – Widok miasta;
- 255) Żelechów początek XX wieku – Zakład rzemieślniczy;
- 256) Żelechów – zabudowa z lat dziewięćdziesiątych XX wieku, istniejący budynek Ratusza;
- 257) Stan obecny – budynek Ratusza

4.4. RATUSZ I RYNEK W ŻELECHOWIE. STUDIUM.

258

259

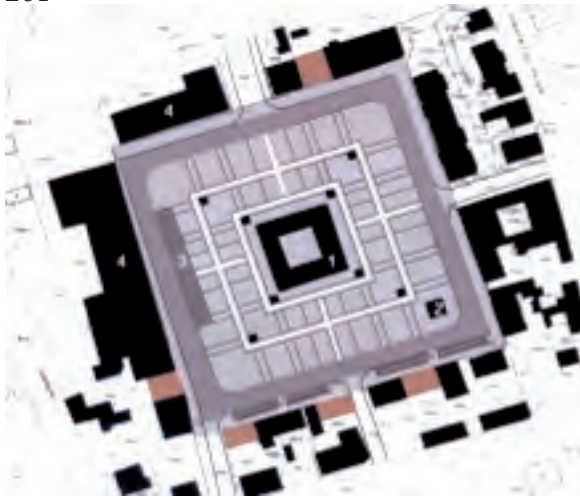
AUTOR Z ZESPOŁEM

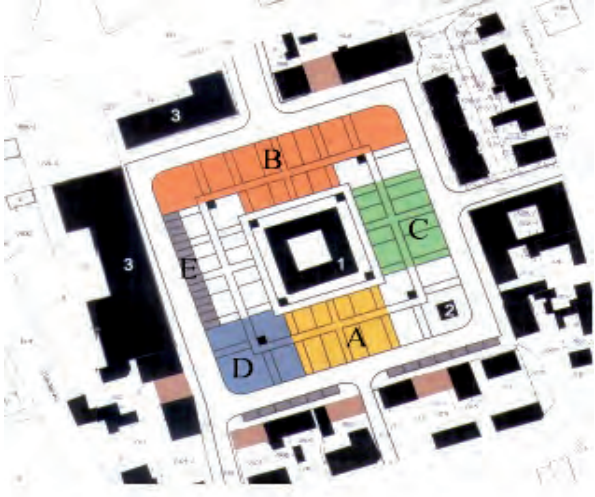
260

261

262

Ilustracje

Koncepcja Ratusz: 258) Rzut parteru; 259) Elewacja; 260) Animacja komputerowa rynku – propozycja rozwiązania; 261) Rynek, sytuacja z propozycją rozwiązań nawierzchni; 262) Propozycja zmiennych funkcji, Legenda: A) przestrzeń ceremonialna, B) przestrzeń handlowa, C) przestrzeń kulturalna, I D) przestrzeń kulturalna, II E) przestrzeń parkingowa.

263A

263B

263C

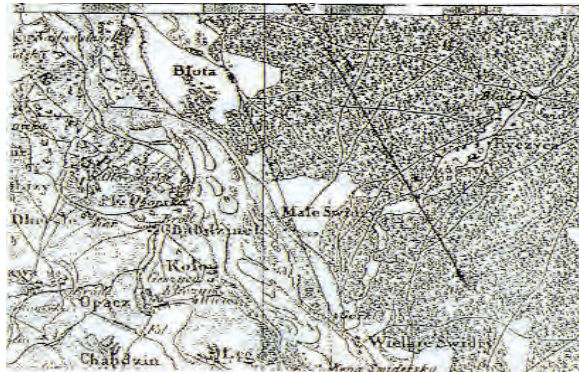
Ilustracje: Rynek – pierzeje, stan projektowy: 163A) Pierzeja południowa; 163B) Pierzeja wschodnia; 163C) Pierzeja północna

5. JÓZEFÓW K/WARSZAWY

5.2. TŁO KULTUROWE

AUTOR Z ZESPOŁEM

264

265

266

267

268

269

270A

270B

270C

Ilustracje:

- 264) Okolice Józefowa ok. 1825 roku;
- 265) Okładka przewodnika po okolicach Świdra wydany w latach 30-tych XX wieku;
- 266) Michał Elwiro Andriolli;
- 267) Willa Michała Elwira Andriollego w Brzegach;
- 268) Luksusowe wnętrze holu głównego w Uzdrowisku Abrama Górewicza w Otwocku (z lat 30-tych XX wieku);
- 269) Przykład willi drewnianej;
- 270 A, B, C) Przykłady willi murowanych – XX wieku.

**6. REGION POGRANICZA JEDNOCZAJĄCEJ SIĘ EUROPY. LUBLIN.
STUDIA I PROJEKTY DLA POLITECHNIKI LUBELSKIEJ
6A. ROZBUDOWA BUDYNKU WYDZIAŁU BUDOWNICTWA I ARCHITEKTURY
O NOWE SKRZYDŁO DLA POTRZEB KSZTAŁCENIA NA KIERUNKU ARCHITEKTURA I URBANISTYKA NA TERENIE KAMPUSU UCZELNI UL. NADBYSTRZYCKA 40
(PROJEKT, REALIZACJA 2009 – 2013)**

J. WRANA, B. KWIATKOWSKI
Z KONSORCJUM „METROPOLIS-REDAM” SZCZECIN, R. SMOLIK,
A. KANTOR Z ZESPOŁEM.

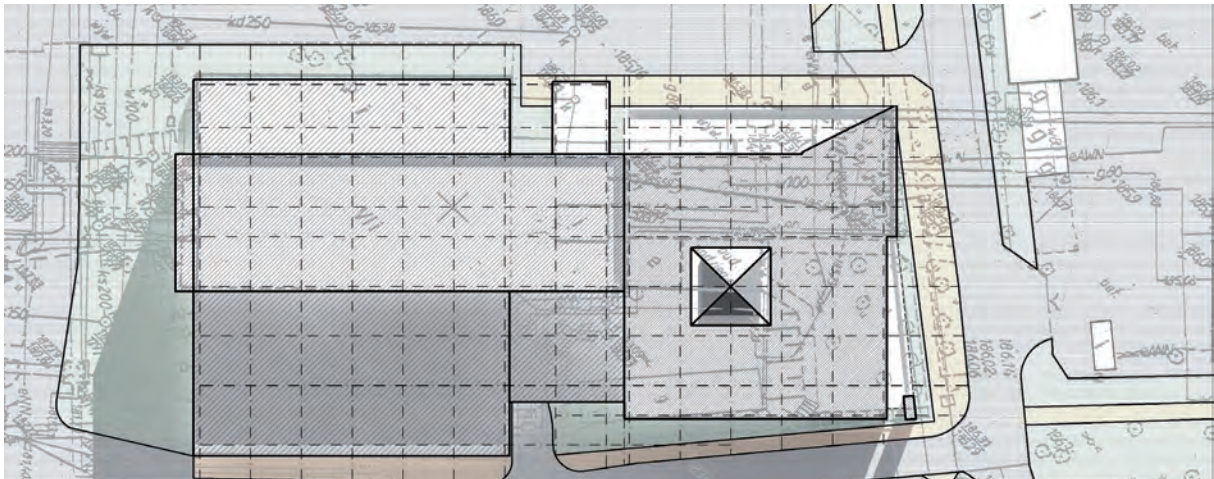
276A

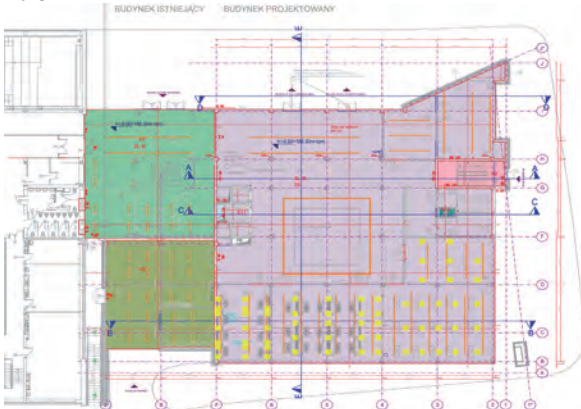
276B

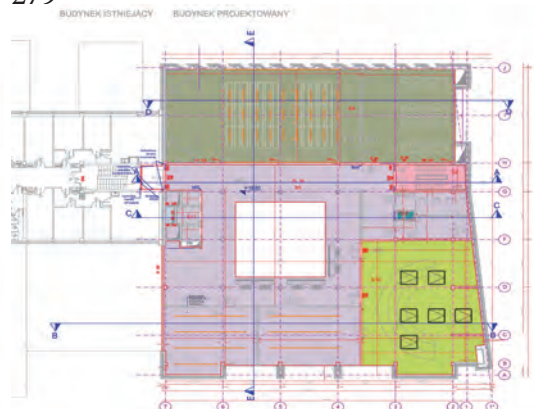
277

278

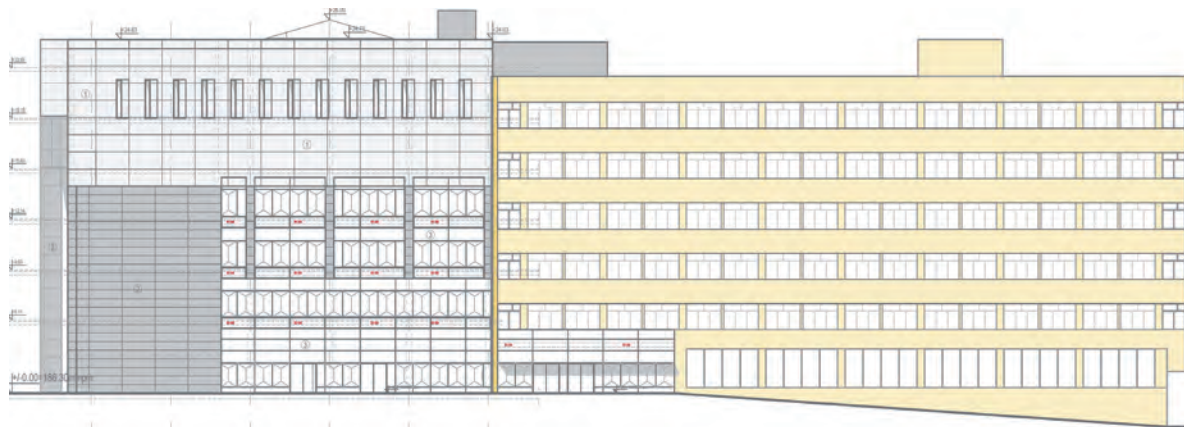
279

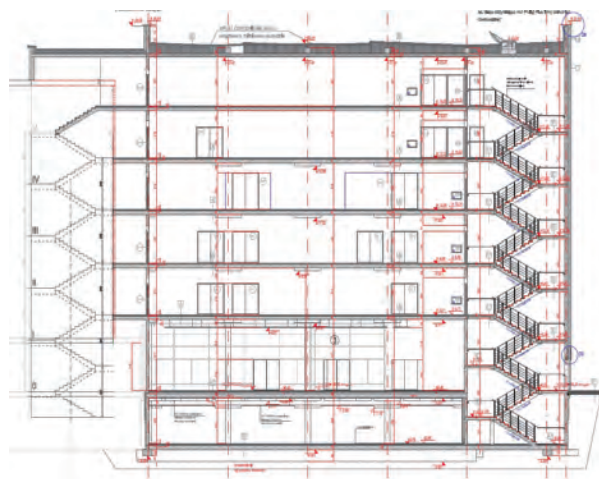
Ilustracje: 276 A, B) Rozbudowa Wydziału Budownictwa i Architektury – Stan obecny terenu do zabudowy;
277) Sytuacja; 278) Rzut parteru (Holl ekspozycyjny, z zapleczem Centrum multimedialnym zapleczem);
279) Rzut 5 piętra (Centrum konferencyjne z Aulą, Sala rysunku).

**6A. ROZBUDOWA BUDYNKU WYDZIAŁU BUDOWNICTWA I ARCHITEKTURY
O NOWE SKRZYDŁO DLA POTRZEB KSZTAŁCENIA NA KIERUNKU
ARCHITEKTURA I URBANISTYKA (c.d)**

280

281

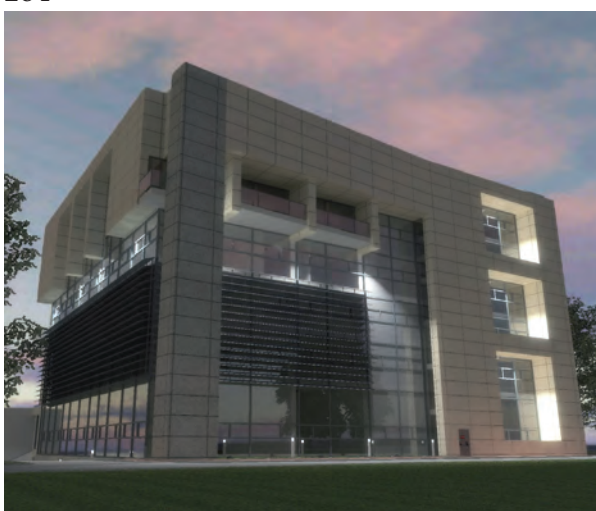
282

283

284

Ilustracje: 280) Elewacja frontowa; 281) Przekrój; 282) Wizualizacja nowego obiektu od ul. Nadbystrzyckiej; 283) Wizualizacja nowego obiektu, ujęcie elewacji bocznej; 284) Wizualizacja nowego obiektu o zmierzchu.

6B. REWALORYZACJA I MODERNIZACJA DAWNEGO PALACU SOBIESKICH DLA POTRZEB KSZTAŁCENIA NA KIERUNKU ARCHITEKTURA I URBANISTYKA. (PRACA ZESPOŁOWA)

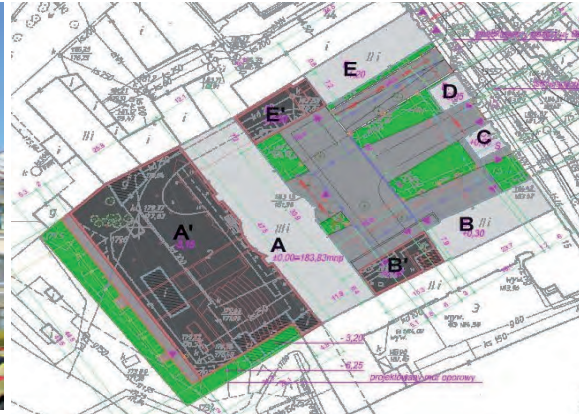
STUDIUM, KONCEPCJA: E. PRZESMYCKA, J. WRANA, B. KWIATKOWSKI, K. PETRUS,
N. PRZESMYCKA, E. PYTLARZ, K. JANUS, M. MYSIAK,

PROJEKTY – J. WRANA, B. KWIATKOWSKI – KONSULTACJA I KOORDYNACJA
Z KONSORCJUM TW. ENGINEERS, INVENTIM, AUTORSKA PRACOWNIA: A. GETTER,
P. SKALNY, M. DĄBEK, P.ZAPAŁ.

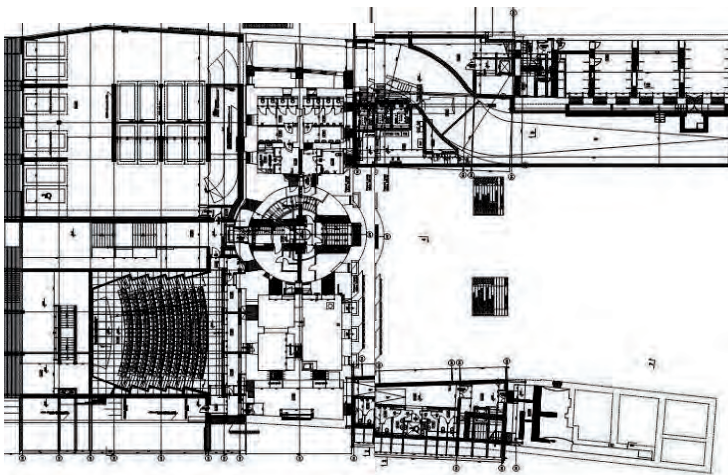
285

286

287

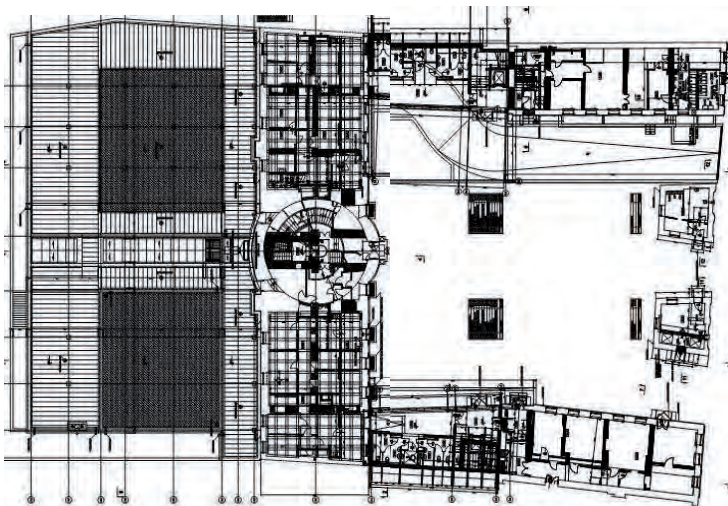

Rzut na II-giej kondygnacji poniżej +0.00 dwukondygnacyjnej Auli związanej z głównym korpusem Pałacu oraz pasażem w osi założenia z parkingiem dwuziomywym dostępnym z ul. Bernardyńskiej. Zmodernizowane istniejące oficyny połączone z korpusem przeszklonym łącznikiem (zespoły sanitarne, związane komunikacyjnie z każdym poziomem korpusu Pałacu oraz oficyn), w których zlokalizowane funkcje uzupełniające (centrum multimedialne, mediateka, pracownie).

Ilustracje:

Przebudowa Zespołu Pałacowego Sobieskich, Lublin ul. Bernardyńska 13. Przebudowa budynku głównego (funkcja dydaktyczno-administracyjna), budowa auli, budowa parkingu podziemnego oraz nadbudowa istniejących oficyn.

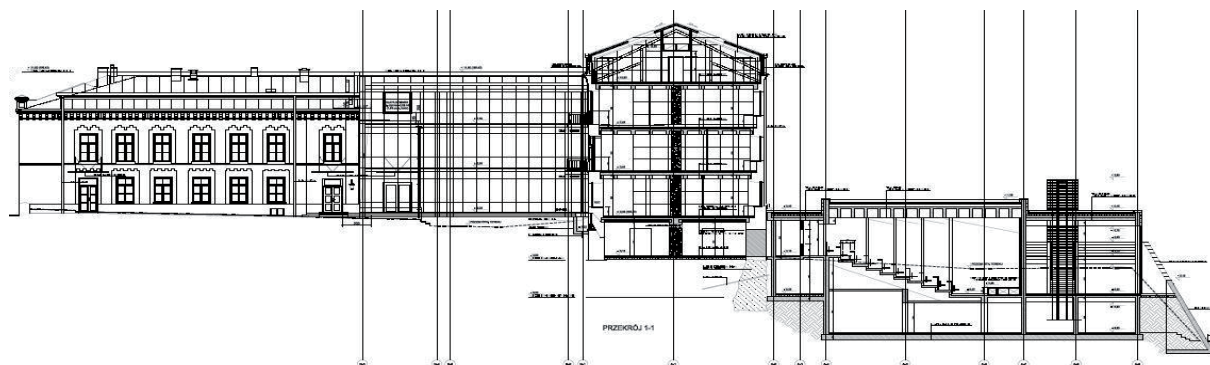
288

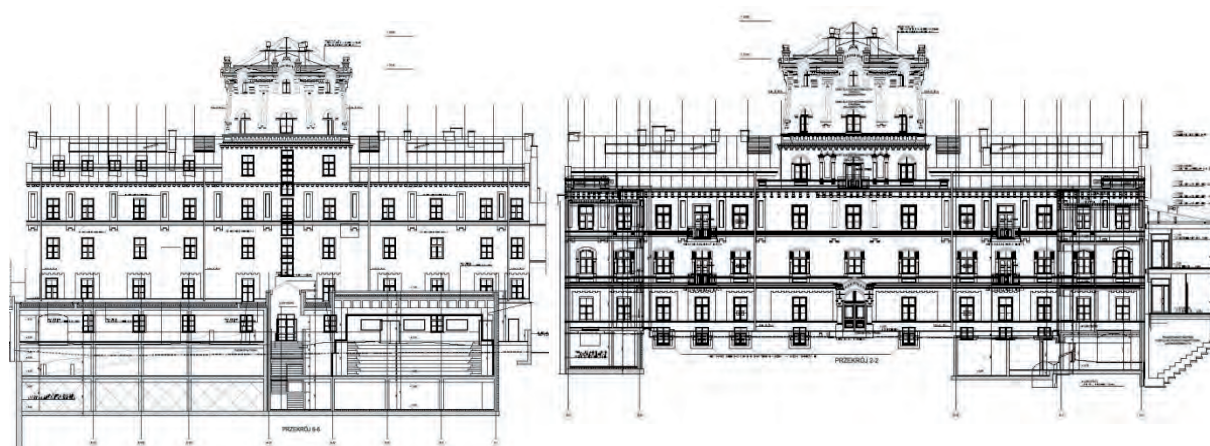
285) Stan istniejący – inwentaryzacja fotograficzna;
286) Sytuacja;
287) Rzut na poz. – 6,00;
288) Rzut parteru (nad Aulą i parkingiem dach zielony dostępny z holu głównego w korpusie Pałacu).

6B. REWALORYZACJA I MODERNIZACJA DAWNEGO PALACU SOBIESKICH DLA POTRZEB KSZTAŁCENIA NA KIERUNKU ARCHITEKTURA I URBANISTYKA (c.d.)

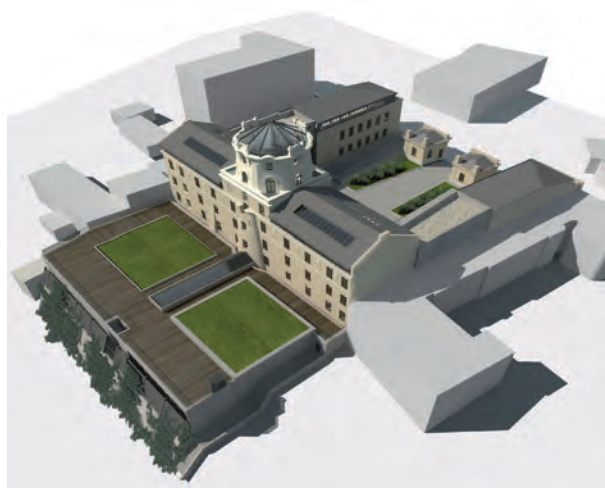
289

290

291

292

Ilustracje: 289) Przekrój poprzeczny korpusu Pałacu z projektowaną dwukondygnacyjną Aulą oraz widokiem na łącznik i oficynę; 290) Przekrój poprzez Aulę i parking dwupoziomowy z widokiem na elewację Pałacu od strony skarpy; 291) Przekrój przez łączniki z widokiem na elewację Pałacu od ulicy Bernardyńskiej; 292) Wizualizacje komputerowe stanu docelowego.

VI. PROPONOWANA METODA ANALIZY I PROJEKTOWANIA PRZESTRZENI Z UWZGLĘDNIENIEM KRYTERIUM – TOŻSAMOŚCI MIEJSCA

1. ARCHITEKTURA – KOMUNIKAT PRZESTRZENNY

Na przełomie XX i XXI wieku zachodzące zmiany geopolityczne, rozpoczęte procesy transformacji, zachodzące widoczne zmiany w strukturach etnicznych krajów podejmujących akces wspólnotowy, a jednocześnie zmiany struktury osadniczej oraz własnościowe migrujących społeczeństw w regionach o wielokulturowym dziedzictwie, nakłada szczególne kryteria oceny uwarunkowań cywilizacyjnych. Dotyczy to nie tylko przestrzeni zbudowanej, ale również sfery filozoficznej – stanu ducha. Z punktu widzenia socjologii oczekuje się od zawodu architekta, w jego postawie twórczej, formułowania „zrozumiałego komunikatu przestrzennego” powstałego w wyniku przeprowadzonej analizy, której poszanowanie „tożsamości miejsca” zarówno w aktywnej postawie w obszarach objętych ochroną, a także, kiedy tworzy „nową tożsamość” – że będzie zrozumiały i akceptowany.

Współczesne oczekiwanie przez środowisko architektów zrozumienia i akceptacji przez szeroko pojęte społeczeństwo, odpowiedzialności za przekształcaną poprzez ich działalność przestrzeni, wymaga świadomego i zrozumiałego dla odbiorcy działania.

Wynikiem tej pracy jest uporządkowanie działań twórczej ingerencji architekta w przestrzeń zastaną poprzez zaproponowanie metody analizy i projektowania przestrzeni z uwzględnieniem kryterium – tożsamości miejsca – w regionach o wielokulturowym dziedzictwie, przyjmując:

- primo – kreatywną kontynuację, rozpoznając „kod identyfikacyjny” tożsamości miejsca, „kanon miejsca” chroniąc jego „niematerialne treści”;
- secundo – tworząc „nową tożsamość” w sposób zrozumiały, projektując przetworzony we współczesnej formie i materiale obiekt, zespół obiektów.

Działanie to winno być prowadzone przez:

1. rozpoznanie zapisu tradycji i aspiracji „kodu lokalnego”, a także rewaloryzacji treści dla miejsca w regionie aktywności twórczej, działań zmierzających do integracji z poczuciem własnego rodowodu społeczności lokalnej. Współcześnie wdrażane procesy integrujące w Unii Europejskiej oraz kształtowania się tożsamości europejskiej, nakładają na twórcę powinność szczególnego poszanowania różnorodności kultur i religii w tym regionie.

2. przez działalność twórczą, której platformą porozumiewania jest płaszczyzna dialogu kulturowego dla uzyskania efektu uniwersalnego „nowej jakości”, jednoczącej postawy o różnym rodowodzie kulturowym, posługując się językiem zrozumiałym we współczesnej kreacji, kształtując plastykę formy czytelnej, posiadającej „kod przekazu ideowego”, zwracając uwagę w rejonach miejskich na „kapitał kulturowy tego miasta”.

2. CEL PROPONOWANEJ METODY ANALIZY TOŻSAMOŚCI MIEJSCA ZWIĄZANEJ Z AKTYWNA POSTAWĄ PROJEKTOWĄ

Rosnąca od połowy XX wieku potrzeba pogłębiania problematyki tożsamości miejsca architektury i jej wpływ na współczesny rozwój i przekaz cywilizacyjny, wynikała ze świadomości badaczy dotyczącej stanu zagrożeń, zaobserwowanej spontaniczności procesów

przemian, braku należytych uporządkowań prawnych i zabezpieczających przed utratą wartości kulturowych oraz ich odrębności powodujących „swojskość”, poczucia „małych ojczyzn”. Trwa współcześnie dyskusja dotycząca określenia przestrzeni otwartej dla kreacji twórczej w relacji z krajobrazem kulturowym.

Istotą rzeczy stało się sprecyzowanie zapisów materialnych i ideowych treści tradycji lokalnych „kodów” integrujących we wspólnej pamięci miejsca oraz ich rozpoznawalności przy współczesnych działaniach projektowych.

3. PRZYJĘTA METODOLOGIA

Proponowana metoda analizy i projektowania jest przekazem doświadczeń autora w podejmowanych studiach i działaniach projektowych w odmiennych kulturowo regionach poza krajem, korygowane w podejmowanych pracach projektowych w kraju oraz podjętym procesie kształcenia młodzieży akademickiej w rejonie lubelskim o wielokulturowej tradycji.

Często spotykamy się z postawami, że mówienie o tradycji miejsca to cofanie się, unikanie nowości. Przeczą tym postawom współczesne realizacje polskich oraz światowej sławy architektów (np. wybrane przykłady przez autora w rozdziale IV), w których poznajemy kreatywną kontynuację tradycji, także przetworzone we współczesnej formie „zapisy kodu” lokalnego, ale również przy ocenie braku zapisów przestrzennych, posługiwanie się możliwym do odczytania zrozumiałym przekazem „nowych treści”.

Wynikająca z wybranych przykładów zrealizowanych obiektów i opisanych własnych prac autora przyjęta metodologia przy ich opracowywaniu:

- rozpoznanie tła historycznego;
- rozpoznanie tła kulturowego;
- analiza dostępnych zapisów faktograficznych;
- przeprowadzenie studiów detalu lokalnego oraz dostępności materiałów lokalnych;
- wywiad lokalny, prowadzący do poznania spraw nie zapisanych, pozostających w ludzkiej pamięci (wartości niematerialne);
- graficzne modele i konsultowane schematy złożoności zarówno funkcji jak i kształtowania przestrzeni stanowiące bogaty zapis informacji.

Droga do uzyskiwania zapisu analizy prowadzi przez graficzne prezentacje w początkowym okresie wykonywane manualnie, a następnie przy wykorzystaniu rozwoju technik komputerowych wzbogacane wizualizacjami, ujęciami modelowymi w prowadzonych studiach i analizach.

Autor, poprzez prezentację wybranych własnych projektowych działań popartych wstępnymi analizami i studiami, zmierza do autentyczności przekazu.

4. ANALIZA - ROZPOZNIANIE „KODU”

- Rozpoznanie formy określającej historyczną przeszłość i odrębność kulturową miejsca, jej związku z miejscem zamieszkiwania człowieka;
- Uwarunkowania urbanistyczne – analizując rozwój urbanistyczny rejonu należy w sposób szczególny poddać badaniom zapisy rozplanowanych sylwet obiektów i ich historycznych przekształceń.

4.1. TŁO HISTORYCZNE

- Geneza, początki osadnictwa pierwotnego;
- Zmienność osadnictwa;
- Tradycje lokalnych form osadniczych;
- Wydarzenia historyczne mające wpływ na zmiany etniczne, zależność niezależność terytorialną mającą wpływ na rodzaj kształtowania przestrzeni zbudowanej.

4.2. TŁO KULTUROWE

- Rozpoznanie rodzaju osadnictwa, zasad konstruowania i lokalizacji obiektów;
- Poznanie zasad współżycia społeczeństw w regionie, wierzenia, obrzędowość, postacie „Ikony” z historii i kultury miejsca, tradycje wytwórstwa lokalnego;
- Wzajemne relacje „funkcji, konstrukcji, formy” – jako wyraz harmonii piękna;
- Stosowane materiały w regionie (detale występujące w lokalnej architekturze zasady budowania i zabezpieczania obiektów przed wpływami atmosferycznymi);
- Sytuowanie budynków w stosunku do stron świata oraz w relacji z obiektami istniejącymi;
- Ocena mikroklimatu oraz jego wpływu na lokalizację zespołów osadniczych;
- Rozpoznanie „niematerialnych treści” miejsca.

4.3. ANALIZA DOSTĘPNYCH MATERIAŁÓW FAKTOGRAFICZNYCH

- Zastane zasoby nawarstwień kulturowych; a) wynik badań archeologicznych,
- Zachowane obiekty lub ich fragmenty z możliwością rekonstrukcji,
- Możliwe do odczytania okresy ich przebudowy
- Zachowane zapisy historyczne, plany, rysunki, szkice, ryciny;
- Możliwość uzyskania przekazów słownych, zapisy „pamięci” lokalnych treści;
- Możliwość odtworzenia zasadniczych cech odmienności zasad stosowanych materiałów lokalnych, odmienności detalu architektonicznego rozpoznanych kultur;
- Odtwarzanie relacji człowiek – środowisko.

4.4. ANALIZA MATERIAŁU BADAWCZEGO

- Rozpoznanie zasadniczych różnic i relacji charakterystycznych lokalnych kultur osadniczych, rozwiązań architektonicznych miejsca – materiałów, detalu, ornamentyki i ich zasad stosowania;
- Rozpoznanie zależności pomiędzy człowiekiem a jego kulturowym środowiskiem;

- Wyodrębnienie cech architektury świadczącej o jej odrębności kulturowej regionu;
- Ocena „niematerialnych” przekazów treści, „zapisu pamięci”.

4.5. UWARUNKOWANIA URBANISTYCZNE

- Zasady rozplanowania i wielkości sylwet obiektów w zespołach osadniczych (historycznych) oraz zastanych;
- Wzajemne relacje obiektów oraz relacje zespołów zbudowanych a środowisk przyrodniczych;
- Historyczne przekształcenia zagospodarowania zespołów osadniczych, dominanty i zależności form. Ich hierarchia ważności;
- Przestrzeń publiczna w zespole osadniczym, jej funkcje.

Analiza powyższa winna być przeprowadzona z uwzględnieniem złożoności nawarstwień kulturowych w wielokulturowym regionie.

4.6. ZASADY PROJEKTOWANIA

Zależnie od wyników oceny przeprowadzonej analizy zebranego materiału badawczego architekt-projektant podejmuje świadomie decyzję współczesnego, kreatywnego, rozpoznawalnego przekazu ideowego przyjętej formy. Od jakości i czytelności przekazu (proporcji kompozycji, materiału, koloru oraz oddziaływania na zastaną przestrzeń) nowa aktywność twórcza może być odbierana jako trafna i oczekiwana.

1. Utrwalanie dotychczasowego zapisu poprzez świadomą konserwację, modernizację, adaptację (z zachowaniem skali obiektu, z zachowaniem i ekspozycji wartościowych wątków historycznych) z poszanowaniem zapisu tożsamości miejsca. Często z wprowadzaniem nowej funkcji.

2. Uaktualnianie zapisu (kreatywna kontynuacja) – twórcza ingerencja projektowa w zastany zapis „kodu” szanująca tożsamość miejsca.

3. Twórcza kontynuacja szanująca dotychczasowy kontekst miejsca w nowej proponowanej formie.

4. Poprzez kontrast formy, tworzenie nowego kontekstu miejsca, jako wyznacznika dla jego następców, niekiedy traktując rozpoznaną przestrzeń jako tworzywo dla kreacji artystycznej posługując się pretekstem, metaforą – tworzącą nowe treści przekazu.

Można zatem postawić tezę, że w wyniku traktowania przestrzeni jako tworzywa dla kreacji artystycznych będących świadomym aktem przekazu twórcy (po przeprowadzonej analizie postawionego kryterium „tożsamości miejsca”), o kontynuacji względnie przekształcaniu zastanych układów – architektura współcześnie może być zrozumiałym przekazem.

VII. ZAKOŃCZENIE

W podejmowanych działaniach projektowych, w wyniku których oczekujemy zrozumiałego odbioru naszej twórczej działalności – aby ARCHITEKTURA była zrozumiałym komunikatem przestrzennym, szanującym kryterium tożsamości miejsca – zwracać powinniśmy szczególną uwagę na wstępną analizę przedprojektową dla rozpoznania zapisu „kodu” lokalnego.

Doświadczenia krajów europejskich potwierdzają, że świadome działania zmierzające do podnoszenia jakości „języka przekazu” w studiach, koncepcjach, projektach i realizacjach, przywracają świadomość tożsamości lokalnej i ożywienie dla publicznej otwartości mieszkańców. Powstająca wysoka jakość przekształcanego przestrzeni przyciąga kapitał, który na zasadach gry rynkowej będzie szanował zarówno strefy chronione, ale również cechy nowej atrakcyjnej twórczości architektonicznej o nowym czytelnym przekazie.

Przekaz tej pracy, poprzez przywołane przykłady realizacji polskich i europejskich architektów oraz własnych działań projektowych w odmiennych kulturowo regionach, które poprzedzone badaniami i analizą zapisu „tożsamości miejsca”, zwracać powinien uwagę na ważność pragmatycznego traktowania posiadanych zasobów kulturowych i świadomego podejmowania decyzji projektowych.

Proponowana metoda skutecznie pomagała w dokonaniu wyboru sposobu interwencji autorskich przy założonym kryterium rozpoznania kryterium „tożsamości miejsca”. Metoda ta w każdym przykładzie jest wynikiem rozpoznania „kodu lokalnego” pozwalając na przyjęcie twórczej postawy formowania „zrozumiałego komunikatu przestrzennego” – rozwiązania projektowego.

Wynikiem stosowania zaproponowanej metody projektowania przestrzeni z uwzględnieniem kryterium tożsamości miejsca z analizą zebranego materiału badawczego są przytoczone przykłady, w których autor zawarł przekaz w formie zaproponowanych rozwiązań projektowych, gdzie wyjątkowym wyznacznikiem pozostawało rozpoznanie przestrzeni określającej „kod identyfikacyjny”.

1. POSZANOWANIE DLA LOKALNYCH ZAPISÓW ODMIENNOŚCI KULTUROWEJ. ZROZUMIAŁY PRZEKAZ PRZESTRZENNY

Przystępując do kolejnych prac studialnych i przedprojektowych, zbierania materiału badawczego dla poznawania tła historycznego i kulturowego odmiennego kulturowo regionu, istotnym było prześledzenie historii osadnictwa, zapis jego rozwoju, zachowane obiekty lub fragmenty zabudowy, użyty materiał, charakterystyczny detal, dyspozycje lokalizacyjne zachowanych obiektów oraz sposobu życia mieszkańców dla składanych propozycji projektowych (rozdział II. 3. A–D oraz rozdział V. 1–6 ilustracje 1–6, oddzielnie dla podejmowanych poszczególnych działań projektowych).

1.1. REGION MORZA ŚRÓDZIEMNEGO. MIASTO MISURATA – LIBIA

Rozpoznanie zebranego materiału tła historycznego i kulturowego tej części Libii (rozdział I.3.A), miasta Misurata (rozdział V.1. ilustracje 1.3 nr 171–176C, 183B) oraz wykonana inwentaryzacja urbanistyczna zastanego zespołu osadniczego pozwoliła na określenie okresu jego powstania, stanu technicznego, zastosowanych materiałów, które miały wpływ na dotychczasową funkcję użytkowania. Szczególnym terenem był zespół wczesnego osadnictwa w opracowaniu określony jako Stare Miasto w obrysie zaplanowanego Centrum Miasta w przygotowywanym planie szczegółowym rozwoju. Jednorodna zabudowa z materiału

lokalnego ze ścianami pobielonymi oraz formą obramienia otworów drzwi oraz otworów okiennych obiektów mieszkalnych, handlu oraz kultu, charakterystycznymi dla tego regionu. Przy analizie materiałów ważnym był odmienny sposób ubierania się mieszkańców, wyrób naczyń i ozdób.

1.1A. PRZESTRZEŃ PUBLICZNA W CENTRUM MIASTA MISURATA

Z zaproponowanego Centrum Miasta (rozdział V.1. ilustracje 1.4.B strefa „A”, nr 183A, 183B) wyłączono ruch samochodów (tworząc obsługujące sięgacze z pierwszej obwodnicy) z propozycją głównego pasażu w Centrum Miasta z zachowanym zespołem Starego Miasta (zbiorem obiektów z zachowanego osadnictwa, cenny materiał edukacyjny), proponując główną trasę pieszą od zaprojektowanego parku miejskiego trasą spacerową poprzez główny plac miejski (przestrzeń publiczną miasta – Plac Zielony, z podziałem na przestrzenie integrujące w tradycji lokalnej), przy którym ulokowano główne urzędy miejskie z informacją o przekształceniach oraz oznakowaniem obiektów (szkic autorski nowych dyspozycji funkcji, [nr 184]. Wynikiem tych analiz było zaproponowanie Planu szczegółowego z określeniem funkcji i linii regulacyjnych (nr 185). Plan szczegółowy miasta został zatwierdzony i wdrożony.

1.1B. ARCHITEKTURA Z KRYTERIUM TOŻSAMOŚCI MIEJSCA

Propozycje rozwiązań projektowych nowych zespołów kubaturowych zarówno w strefie Centrum Miasta „A” jak też w nowo powstających kwartałach, zawsze wzbogacane były w formy współcześnie przetworzonego „kodu identyfikacji lokalnej”. Przedstawiam jeden z przykładów uzupełnień kubaturowych w skali tego fragmentu miasta (Stare Miasto), wariantową propozycję formy współczesnej interpretacji architektury arabskiej (Dom Towarowy na Starym Mieście, w projekcie obiektu użyteczności publicznej, projekt autora z zespołem, rozdział V. 1. ilustracje 1.4.C nr 187–192). Wybrany do realizacji wariant jest współczesnym przekazem modułowo skomponowanej interpretacji architektury arabskiej z detalem oraz systemem ażurowych przegród (dających zacienienie „będących współczesnymi łapaczami ” intensywnego nasłonecznienia), system ażurowych przegród tradycyjny w tym regionie. Zachowując estetykę przekazu „lokalnego kodu” z możliwością współczesnych technologii wznoszenia, zwracaliśmy uwagę na poszanowanie lokalnego zapisu tożsamości miejsca. Nowy Plan Szczegółowy Miasta Misurata (z infrastrukturą miejską) oraz poszczególne rozwiązania zespołów mieszkalnych i obiektów użyteczności publicznej (powstający w specjalnie założonej na miejscu pracowni architektoniczno-urbanistycznej), zostały zatwierdzone oraz wdrożone w realizacjach.

1.2. REGION WIELKIEJ RUSI. MIASTO RIAZAŃ

Analiza zebranego materiału badawczego tożsamości kulturowej regionu, jego historyczne nawarstwienia (rozdział II. 3. C), dzieje miasta Rianzań (rozdział V.2, ilustracje nr, 146, 147, 149–152), prezentacja mieszkańców miasta (rozdział V. ilustracje 2.2 nr 193–199) oraz architektury i detalu charakterystycznych tego regionu, sztuki sakralnej, sztuki użytkowej (rozdział V.2.1 ilustracje nr 200–202 oraz 2.1. c.d. ilustracje nr 203–213) były materiałem dla przygotowania studium zmian głównej przestrzeni centrum miasta Rianzań „Chlebnej Płoszczyzny”²⁶³.

²⁶³ Praca zaprezentowana na Konferencji zorganizowanej przez Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków i Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego – Generalnego Konserwatora Zabytków w Warszawie, Pałac

1.2A. INTEGRUJĄCA PRZESTRZEŃ PUBLICZNA MIASTA RIAZAŃ

Po przeanalizowaniu etapowej realizacji powstawania form architektonicznych na placu (ilustracja nr 154), zmiany systemowe po 1990 roku pozwoliły na przedstawienie autorskiej propozycji uporządkowania zdegradowanej głównej przestrzeni publicznej miasta „Chlebnej Płaszczadi” – „Miejskiego Salonu” – oraz przywrócenie historycznej funkcji handlowej znajdujących się na nim a popadających w ruinę ciągów handlowych „Riady”. Zaproponowane rozwiązanie przekształceń w trzech wariantach (ilustracja nr 156) przywracało historyczną pozycję Placu i jego integracyjne funkcje. Zatwierdzenie do realizacji wariantu „B” pozwoliło na przygotowanie rewitalizacji głównych obiektów kubaturowych na placu.

1.2B. ARCHITEKTURA Z KRYTERIUM TOŻSAMOŚCI MIEJSCA

Przeanalizowanie zebranych materiałów określających konieczną ochronę, wykonanie inwentaryzacji oraz badań stanu technicznego (rozdział V. ilustracje 2.3. nr 214–217) pozwoliły na daleko idące zmiany funkcjonalne oraz rozwiązania kompozycyjne obiektu (kreatywną kontynuację).

Zachowując powtarzalny moduł elewacyjny zatwierdzony projekt wprowadzał nową funkcję (oprócz funkcji handlowej w zaproponowanym nowym dwupoziomowym układzie, funkcje użytkowe – w nowych zamykających skrajnych basztach; teatrzyk małych form, kawiarnię z odczytami poezji oraz – w zaproponowanym przecięciu osiowym Riadów – baszty z salą publiczną miasta oraz salą Rady Miejskiej z zapleczem).

Przykład jest ingerencją twórczą w modernizowany historyczny obiekt z nową funkcją użyteczności publicznej. Zaproponowane rozwiązanie architektoniczne szanowały tożsamość miejsca architektury tego regionu. Rozwiązanie zatwierdzone do realizacji przywracało pozycję placu w strukturze miasta „sygnalizując jednocześnie zmianę czasu poprzez nowe rozwiązanie funkcji placu, zaproponowanie na placu pomnika Chrztu Rusi”, proponując dwupoziomowe rozwiązanie fragmentów placu (z pasażem podziemnym) oraz wprowadzając nową współczesną architekturę wzbogaconą o nowe funkcje – delikatnie ingeruje w historyczny „kod” – uaktualnia lokalny zapis (rozdział V. ilustracje 2.3. nr 219–223).

1.3. STUDIUM REWALORYZACJI RYNKU NOWEGO MIASTA ORAZ RATUSZA ŻELECHÓW. WOJEWÓDZTWO MAZOWIECKIE

Przygotowania na zbliżające się obchody 560-lecia nadania praw miejskich koncepcja rewaloryzacji przestrzeni publicznej tego miasta, reanimacji życia w wymierającym centrum, przedstawia nowy wizerunek aktywnego, współczesnego rynku, o funkcji integrującej życie w centrum miasta. Została ona wykonana na podstawie wcześniej opracowanego studium wraz z opinią konserwatorską, z zachowaniem wartości kulturowej miejsca.²⁶⁴

Kultury i Nauki 05 – 06.10.2006, „Polskie konserwacje poza granicami Rzeczypospolitej” *„Konserwacje polskich architektów poza granicami Kraju. Rewaloryzacja Placu Chlebna Płaszczad w Riazaniu”* Jan Wrana, Dominika Kuśnierz-Krupa, Michał Krupa. (referat opublikowany w Wiadomościach Konserwatorskich nr 20/2006).

²⁶⁴ Wrana J., *Centrum miasta integrujące życie mieszkańców – odzyskiwanie lokalnej tożsamości*, Czasopismo Techniczne PK 2008, Z. 9, z. 4-A/2008, s. 275 – 286, J. Wrana, D. Kuśnierz-Krupa, K. Kuśnierz, Żelechów – uwagi do rewaloryzacji centrum miasta zabytkowego, TEKA II PAN O/Lublin 2006. s. 236 – 248, Konferencja REMO 2006, Wrocław *„Problemy remontowe w budownictwie ogólnym i obiektach zabytkowych”*, artykuł Dominika Kuśnierz-Krupa, Michał Krupa, Kazimierz Kuśnierz jako część szerszego projektu, *„Ratusz w Żelechowie – koncepcja rewaloryzacji”* (publikacja: Wydawnictwo DWE, 2006.)

1.3A. INTEGRUJĄCA PRZESTRZEŃ PUBLICZNA ŻELECHOWA – RYNEK

Przeprowadzone badania zebranych materiałów, wykonane inwentaryzacje oraz badania stanu technicznego obiektów przygotowane dla opracowań przedprojektowych pozwoliły na przywrócenie w proponowanej koncepcji aktywnych funkcji obecnie martwej głównej przestrzeni miasta – Rynku (rozdział V. 4. 3).

Historyczne zdjęcia przedstawiają plac jako „tętniąca aktywnym życiem mieszkańców” miejską przestrzeń (il. nr 251–255). Propozycja rewaloryzacji centrum miejskiego zakłada, poprzez wymianę infrastruktury oraz nawierzchni rynku, kreację nowej aktywnej przestrzeni miejskiej; ceremonialnej, handlowej (z okresowym aneksem miejsc parkingowych z sięgaczem pieszo-jezdnym), oraz kulturalnej (usunięciem istniejącej komunikacji kołowej i miejskiego parkingu na obecnej zdewastowanej płycie rynku poza obrys rynku ze spójną kompozycyjnie propozycją nowych pierzei).

1.3B. ARCHITEKTURA Z KRYTERIUM TOŻSAMOŚCI MIEJSCA – RATUSZ

Popadający w ruinę Ratusz, wpisany na listę konserwatora zbytków wymagał natychmiastowych reakcji zabezpieczających. Wykonana inwentaryzacja oraz ekspertyza wskazały na daleką destrukcję techniczną obiektu (rozwarstwienia ścian) wynikającą z braku od lat zadaszania obiektu (rozdział V. Ilustracje 4.3 nr 256–257).

Zachowaliśmy kontekst miejsca, poprzez zachowanie skali obiektu, zastosowanie rytmiczności modułu elewacyjnego przekrywając obiekt współczesną dachówką ceramiczną, stosując współczesne instalacje i materiały wykończeniowe. Wprowadzenie nowych funkcji w obrys ratusza: handlowo-usługowych oraz hotelowo-apartamentowej z wydzieloną funkcją administracji miejskiej (z salą Rady Miasta) oraz z zaproponowaniem przekrycia szklaną powłoką wewnętrznego patio dostępnego dla mieszkańców przywracają wielofunkcyjność obiektu użyteczności publicznej.

Proponowane zmiany podnoszą komfort przestrzeni publicznej miasta, wprowadzają nowe funkcje użyteczności publicznej zarówno w budynku, jak i na nowej płycie rynku. Propozycja poprzez ingerencje architekta przywraca tożsamość miejsca, tworzy atmosferę przyjaznego miasta dla mieszkańców, poszerza niematerialne treści lokalnego kodu (rozdział V. Ilustracje 4.4. nr 258–263C).

1.4. REGION POGRANICZA JEDNOCZĄCEJ SIĘ EUROPY. LUBLIN

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej w roku 2004 zwróciło uwagę i ocenę na powstające współcześnie pogranicze jednoczącej się Europy, „ściany wschodniej”, oraz miasto Lublin, które obecnie jest transgranicznym pomostem w wielokulturowym regionie, miastem pretendującym do miana metro polis, a w roku 2016 do Stolicy Kultury Europejskiej. Aktywność regionu lubelskiego w historii jako wielokulturowego terenu spotkań, dialogu oraz wzajemnej tolerancji (rozdział II.3.D, il. 33–41) potwierdziła podpisana w roku 1569 unia polsko-litewska.

1.4A. GŁÓWNA PRZESTRZEŃ PUBLICZNA MIASTA – PLAC LITEWSKI²⁶⁵

W okresie poprzedzającym obchody w 2009 roku 440-tej rocznicy świadomego działania narodów tego regionu (podpisanie Unii dwóch narodów Polski i Litwy), trwała wieloletnia publiczna dyskusja o koniecznej nowej jakości przekształceń, podlegającej ochronie konserwatorskiej, Głównej Przestrzeni Miasta – Placu Litewskiego (historycznego miejsca obozowania szlachty litewskiej podczas ówczesnych obrad), która – z powodu braku współczesnych funkcji promujących aktywne działania integrujące życie mieszkańców – straciła swoje znaczenie. Jednym z ważnych wydarzeń w tym okresie z inicjatywy Prezydenta Miasta Lublina w dniach 25–27 listopada 2008 w budynku Trybunału na Starym Mieście odbyły się Międzynarodowe Warsztaty Architektoniczne poświęcone rewitalizacji placu oraz przywrócenia zapisów tożsamości miejsca, poszanowania „kodu tożsamości”. Zaproszony prof. Jan Gehl²⁶⁶ z Kopenhagi doskonale prowadził warsztaty i dialog z mieszkańcami miasta przy udziale zaproszonych zespołów z Wolna, Berlina, Mediolanu i Polski²⁶⁷, które były międzynarodową promocją miasta, przy dobrym poziomie merytorycznym. Wnioski z dyskusji oraz wstępne wytyczne zostały przekazane dla przygotowania materiałów²⁶⁸ do międzynarodowego konkursu dotyczącego przekształceń placu.

1.4B. ARCHITEKTURA Z KRYTERIUM TOŻSAMOŚCI MIEJSCA

W okresie uruchamiania kształcenia na kierunku Architektura i Urbanistyka na Politechnice Lubelskiej w roku 2004, Polska należała do Unii Europejskiej, co umożliwiło uruchomienie wymian międzyuczelnianych z krajami Unii oraz przygotowywania przyszłych absolwentów do projektowania międzyregionalnego.²⁶⁹ Stworzyło to również szansę skorzystania z dotacji unijnych dla przygotowania projektów i realizacji obiektów dla kształcenia, które mogą być wyposażane w nowe techniki informatyczne wspomagające kształcenie.

Nowy obiekt na kampusie uczelni. Analiza zebranego materiału (początek powstawania kampusu to lata 70-te XX wieku) oraz inwentaryzacja istniejącego budynku pozwoliła na zaproponowanie współczesnego obiektu „rzeźby przestrzennej” symbolizującej wyzwolenie formy (rozdział VI.A., ilustracje 6.A nr 276–284) Proponując wypełnienie działki przylegającej do Wydziału Budownictwa i Architektury, autorzy wykorzystali istniejącą konfigurację terenu oraz powiązanie funkcjonalne z istniejącym obiektem w jeden kompleks.

²⁶⁵ Wrana J., *Przywracanie przestrzeni publicznej miasta*, Wydział Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach, Katedra Projektowania Architektonicznego i Sztuk Pięknych. Wydawnictwo pokonferencyjne, Monografia Gliwice 2009, s. 291 – 297. J. Wrana, *Przekraczanie granicy pamięci*, Instytut Architektury i Planowania Przestrzennego, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny, Szczecin 2009, ZUT Przestrzeń i FORMA 11/2009, s. 225 – 232.

²⁶⁶ Gehl J., Kaes S., Sondehagen S. B. S., *New City Life*, Copenhagen 2004, Gehl J. & Gemzøe L., *New City Spaces*, Copenhagen 2006, Gehl J., *Life between buildings*, København 2006, Kołakowski M., *Odzyskane miasto – rozmowa z Janem Gehlem i Larsem Gemzøe*, Architektura & Biznes nr 11 Listopad 2007, s. 66 – 71. Stangel M., *Miasta dla ludzi – rozmowa z Janem Gehl*, Architektura nr 2 Luty 2009, s. 14 – 18. Stangel M., *Międzynarodowo o placu Litewskim*, Architektura nr 2 Luty 2009, s. 20. M. Tomczak, *Od Unii Lubelskiej do Unii Europejskiej*, Architektura & Biznes nr 1 Styczeń 2009, s.14 – 17.

²⁶⁷ Na zaproszenie Prezydenta Miasta autor pracy kierował zespołem przygotowującym warsztaty oraz przewodniczył podczas ich pracy w budynku Trybunału na Starym Mieście w Lublinie, 25 – 27.XI. 2008.

²⁶⁸ Urząd Miasta w Lublinie, Wydział Budownictwa, Urbanistyki i Architektury, Lubelska Pracownia Urbanistyczna, *Plac Litewski – wytyczne urbanistyczne*, Lublin 2009.

²⁶⁹ Wrana J., *Przekraczanie granicy pamięci*, Instytut Architektury i Planowania Przestrzennego, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny, Szczecin 2009, ZUT Przestrzeń i FORMA 11/2009, s. 225 – 232.

Zlokalizowanie nowego obiektu obok głównego wjazdu na Uczelnię podnosi prestiż Szkoły Wyższej i prowokuje do dalszych działań inwestycyjnych na terenie kampusu. Szanując „kod lokalny” obiekt wyznacza kierunek działań dla następców.

Rewaloryzacja dawnego Pałacu Sobieskich. Zebrane materiały historii przebudowy Pałacu, wykonanie badań architektoniczno-konserwatorskich oraz ekspertyz konstrukcyjnych pozwoliło na kompletną modernizację (pozostawiając rysunek elewacji Pałacu i oficyn). Wprowadzenie przeszklonych łączników w sposób czytelny wskazuje na współczesną ingerencję architektów, pokazując co „stare i nowe” Rewaloryzowany obiekt odbija się jak we współczesnym lustrze prowadząc dialog z zapisem „tożsamości miejsca” (rozdział V.6.B ilustracje nr 285–292).

2. ZESPOŁY DAWNYCH ZAMKÓW Z POSZANOWANIEM KRYTERIUM TOŻSAMOŚCI

2.1. ZAMEK CZOCHA. WOJEWÓDZTWO DOLNOŚLĄSKIE

Zebrany materiał badawczy pozwolił na określenie zakresu możliwych ingerencji w jednej z wielu zachowanych wypoczynkowych siedzib magnackich w uzdrowiskowej kotlinie jeleniogórskiej (rozdział V.3.A. ilustracje 3.A.1 nr 224A–228B). Zaproponowany program rewaloryzacji zespołu zamkowego, jako hotelowo-turystycznego „Zamku Czocho” wraz z przyległą infrastrukturą z funkcją sportowo-rekreacyjną, przywracał jej współcześnie charakter zespołu wypoczynkowego z dużą ofertą usług w zamku, kasztelanii, podzamczu, folwarku oraz na terenach rekreacyjnych jak: basen z odnową biologiczną, konne przejażdżki krajobrazowe, zaprzęgi konne, hipodrom, pole golfowe, mini golf, przystań jachtową. Zakres ingerencji uzgodniony z konserwatorem wojewódzkim w Jeleniej Górze zachowując sylwetę zezwalał na wydzielenia funkcjonalne. W części muzealnej z zachowaniem oryginalnego wystroju wewnątrz oraz części hotelowo-rekreacyjnej z wprowadzeniem współczesnego podziału funkcji hotelowej ze współczesną, jakością wykończenia i wyposażenia oraz koniecznymi instalacjami i systemem grzewczym (rozdział V. ilustracje 3.A.2–3.A.3. nr 229–238). Obiekt zabezpieczono wykonując wymianę zniszczonej konstrukcji dachów, wymianę poszycia oraz odprowadzenia wód opadowych. Duży wielofunkcyjny zespół wypoczynkowy szanuje tożsamość miejsca, wprowadza współczesne funkcje w historyczny zespół.

2.2 ZAMEK DOBCZYCE. WOJEWÓDZTWO MAŁOPOLSKIE

Materiał badawczy zamku w Dobczycach potwierdza lokowanie wielu zamków obronnych doliny Raby od strony południowej ówczesnej stolicy Polski, Krakowa. Zachowane fragmenty murów na wzgórzu zostały odsłonięte po wybudowaniu zbiornika wody pitnej dla Krakowa. Pasje społeczności lokalnej, „marzenia o symboliczne przywrócenie sylwety jako dominaty obronnej zamku nad obecnym zbiornikiem wody” spowodowały odrestaurowanie (przez lokalne społeczne działania) części murów tworząc złożone z ośmiu pomieszczeń miejscowe muzeum oraz inspirowały do przedstawienia przez zespół autora propozycji rewaloryzacji zespołu zamkowego. Zaproponowana bryła zamku jako zespołu hotelowo-konferencyjnego z tarasem widokowym na krajobraz otaczający zbiornik wodny (z wydzieloną niezależną funkcją części muzealnej z własnym patiem) zachowuje skalę obiektu oraz dominanty w formie wież (zachowane zapisy). W zespole zamkowym zaproponowano wprowadzenie wykorzystania podzamcza oraz terenów nad rzeką Rabą z przeznaczeniem na zaplecze rekreacyjno-wypoczynkowe. Studium koncepcyjne, szanując

zapisy tożsamości miejsca, wprowadza nową formę z nową funkcją, wprowadza nowy zapis do lokalnego kodu. (rozdział V.3.B. ilustracje 3.B.–3.B2 nr 239–249).

3. NOWA REALIZACJA W JÓZEFOWIE k/WARSZAWY, SZANUJĄCA TOŻSAMOŚĆ MIEJSCA

Przystępując do analizy materiałów dla zaproponowania nowego Zespołu Integracyjnego w Józefowie, na wskazanej działce będącej wówczas lokalnym zapuszczonym nieużytkiem, sięgnąć należało do inspiracji z lokalnego, powstającego w XIX wieku, zapisu osady letniskowej nad Świdrem pod Warszawą. Zaproponowany spójny kompozycyjnie zespół dwukondygnacyjny, osadzony w skali zabudowy miejscowości podwarszawskiej, jest współczesną formą otwartą na otaczający las sosnowy, tworząc z nim w symbiozie przestrzeń integrującą mieszkańców obecnej „sypialni” oraz terenów wypoczynkowych stolicy. Jest kreatywną współczesną transformacją lokalnego zapisu „architektury nad Świdrem” którą zainicjował osiadły w tym rejonie w XIX wieku architekt włoskiego pochodzenia. Poprzez duże przestrzenie przeszkleń i podcieni oraz miękkość formy nawiązuje do „zapisów kodu”, czerpiąc inspiracje z kolorytu oraz atmosfery otaczającego lasu z poszyciem (rozdział V.5. ilustracje 5.2–5.3 nr 264–275E). Zrealizowany zespół jest twórczą kontynuacją szanującą dotychczasowy kontekst miejsca w nowej proponowanej formie – zasadą często spotykaną w realizacjach europejskich.

Zaprezentowana metoda analizy i projektowania przestrzeni z uwzględnieniem kryterium – tożsamości miejsca, będąca wieloletnim doświadczeniem w przedstawionych wybranych przykładach przy opracowywaniu studiów oraz projektach realizacyjnych w wielokulturowych regionach potwierdza słuszność pragmatycznej oceny zebranego materiału badawczego przy podejmowaniu decyzji projektowych.

W przedstawionych przykładach z działalności autora, w których po analizie materiału badawczego kierując się w podejmowanych pracach „językiem interpretacji projektowanej architektury” – zrozumiałego przekazu przestrzennego, rozpoznać można cztery zasady przedstawione we wstępie do pracy a rozszerzone w proponowanej metodzie:

1. Utrwalanie dotychczasowego zapisu poprzez świadomą konserwację, modernizację, adaptację (z zachowaniem skali obiektu, z zachowaniem ekspozycji wartościowych wątków historycznych) z poszanowaniem zapisu tożsamości miejsca, często z wprowadzeniem nowej funkcji;

a) ZAMEK CZOCHA WOJ. DOLNOŚLĄSKIE. STUDIUM REWALORYZACJI ZESPOŁU HOTELOWO-TURYSTYCZNEGO „ZAMEK CZOCHA” WRAZ Z PRZYLEGŁĄ INFRASTRUKTURĄ;

b) STUDIUM REWALORYZACJI RYNKU NOWEGO MIASTA ORAZ RATUSZA. ŻELECHÓW, WOJ. MAZOWIECKIE.

2. Uaktualnianie zapisu (kreatywna kontynuacja) – twórcza ingerencja projektowa w zastany zapis „kodu”, szanując tożsamość miejsca;

a) REGION MORZA ŚRODZIEMNEGO – PÓŁNOCNA AFRYKA, MIASTO MISURATA, LIBIA, POSZANOWANIE TRADYCJI – PLAN MIEJSCOWY MIASTA, REWITALIZACJA CENTRUM MIASTA, DOM TOWAROWY NA STARYM MIEŚCIE. (1985–1989);

- b) REGION WIELKIEJ RUSI, STUDIUM, PROJEKT I REALIZACJA – REWITALIZACJI CENTRUM MIASTA ORAZ HISTORYCZNYCH CIĄGÓW HANDLOWYCH (RIADY), W RIAZANIU (1994–1999), ROSJA;
- c) REGION POGRANICZA JEDNOCZACEJ SIĘ EUROPY. LUBLIN. STUDIA I PROJEKTY DLA POLITECHNIKI LUBELSKIEJ. REWALORYZACJA I MODERNIZACJA DAWNEGO PAŁACU SOBIESKICH ul. BERNARDYŃSKA 13, DLA POTRZEB KSZTAŁCENIA NA KIERUNKU ARCHITEKTURA I URBANISTYKA (PRACA ZESPOŁOWA).

3. Twórcza kontynuacja szanująca dotychczasowy kontekst miejsca w nowej proponowanej formie:

- a) ZAMEK W DOBCZYCACH WOJ. MAŁOPOLSKIE. STUDIUM KONCEPCYJNE URBANISTYCZNO-ARCHITEKTONICZNE REWALORYZACJI ZESPOŁU
- b) JÓZEFÓW K/WARSZAWY. INTEGRACYJNE CENTRUM DYDAKTYCZNO-SPORTOWE W JÓZEFOWIE POD WARSZAWĄ. KONCEPCJA, PROJEKT, REALIZACJA (1999–2003)

4. Poprzez kontrast formy, tworzy nowy kontekst miejsca jako wyznacznik, traktując rozpoznaną przestrzeń jako tworzywo dla kreacji artystycznej;

- a) REGION POGRANICZA JEDNOCZACEJ SIĘ EUROPY. LUBLIN. STUDIA I PROJEKTY DLA POLITECHNIKI LUBELSKIEJ. ROZBUDOWA BUDYNKU WYDZIAŁU BUDOWNICTWA I ARCHITEKTURY O NOWE SKRZYDŁO DLA KSZTAŁCENIA NA KIERUNKU ARCHITEKTURA I URBANISTYKA NA TERENIE KAMPUSU UCZELNI UL. NADBYSTRZYCKA 40 (2009–2013).

Można zatem stwierdzić, że podejmując „dzisiaj” działalność twórczą dotykamy „przeszłości”, a nasza interwencja nastawiona na „przyszłość” już jutro będzie „przeszłością”.

Naszą odpowiedzialnością winno być zatem zebranie i przeanalizowanie materiału badawczego dla podejmowania trafnych decyzji projektowych.

Jednocześnie stosując współczesne techniki projektowe możemy w propozycjach „dygitalizować wątki przeszłości”, szanując tożsamość miejsca, a także ją wzbogacać, budując świadomość rodowodu kultur oraz formować przyszłość poprzez prześciganie się w proponowaniu nowych ekspresywnych form, tworząc nowe kody przekazu. Pozostaje zawsze konieczność świadomego wyboru autora.

Poszukując współcześnie zrozumiałego odbioru naszych twórczych ingerencji projektowych winniśmy świadomie stosować rozumiały do odczytania „kodu” przekazu, aby „architektura była czytelnym komunikatem przestrzennym”. Dotyczy to zarówno interwencji w zastaną przestrzeń zbudowaną jak też definiowania językiem „kodu” wydarzeń jednostkowych, rozumianych jako konieczność postępu cywilizacyjnego.

W okresie kształtowania się tożsamości europejskiej rozpoznanie tożsamości miejsca w działalności twórczej architekta oraz świadome traktowanie przez niego przestrzeni jako tworzywa dla kreacji przy użyciu zrozumiałego instrumentarium, staje się współcześnie szczególnie ważnym problemem przy zauważonym masowym osadnictwie w Europie nowych dużych grup cywilizacji: arabskiej, tureckiej, chińskiej, wietnamskiej, hinduskiej, przy jednoczesnym poszukiwaniu nowych form architektonicznej ekspresji przekształceń – mając na uwadze współcześnie propagowane hasła – tolerancji, dialogu i potrzeby współistnienia.

VIII. ZESTAWIENIA

1. ANEKSY

ANEKS 1. PRZYKŁADY AUTORSKICH ROZWIĄZAŃ PROJEKTOWYCH Z POSZANOWANIEM TOŻSAMOŚCI LOKALNEJ

PRACA Z ZESPOŁEM

293

Studium rewitalizacji starego miasta w mieście Misurata (Libia). Projekt Domu Towarowego na Starym mieście w Misuracie (1985 – 1989 r.) autor z zespołem. Konsultant arch. Ammar Gargum (Baladyja Misurata) –1987 r. (wdrożone)

Ilustracje:

293) Misurata – dyspozycje funkcji centrum miasta (autor);

294) Misurata – Dom Towarowy na Starym mieście, wybrane rozwiązanie elewacji (autor).

294

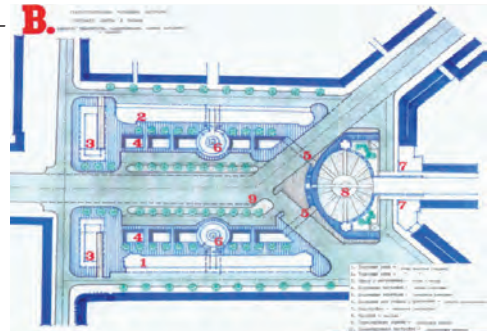
Studium, koncepcja, projekt realizacyjny – rewitalizacji centrum miasta oraz historycznych ciągów handlowych „Riady” w Riazaniu (Rosja) – 1995 – 1996 rok autor z zespołem (Konsultant projektu, architekt Miasta Riazan arch. Leonid Woronin) –1995 rok (realizacja).

295

Ilustracje:

295) Wybrany wariant „B” odtworzenia funkcji Głównego Placu Miasta – do realizacji;

296) Zaakceptowana elewacja „Riadów” handlowych do realizacji.

296

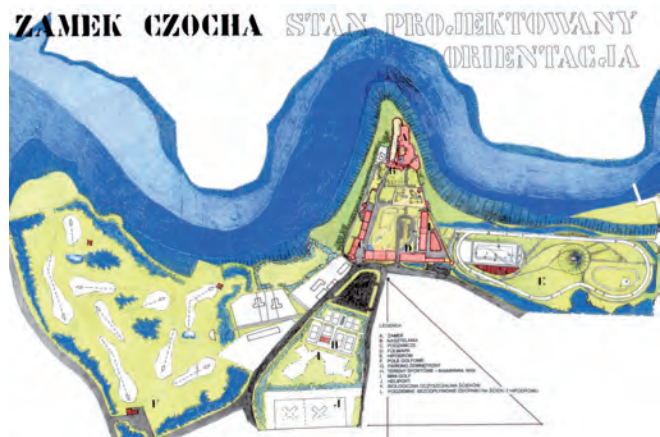

297

Studium, koncepcja (częściowa realizacja) – rewitalizacji zespołu hotelowo-turystycznego „Zamek Czocha” wraz z przyległą infrastrukturą, autor z zespołem (w konsultacji z prof. K. Kuśnierzem, prof. J. Jasieńko) – 1999 – 2000 rok – częściowa realizacja

Ilustracje:

297) Zespół obiektów hotelowo-turystycznych „Zamek Czocha” wraz z przyległą infrastrukturą nad rzeką Kwisą zaakceptowany do sukcesywnej realizacji plan zagospodarowania.

298) Elewacja docelowa. Zespołu „Zamku Czocha”

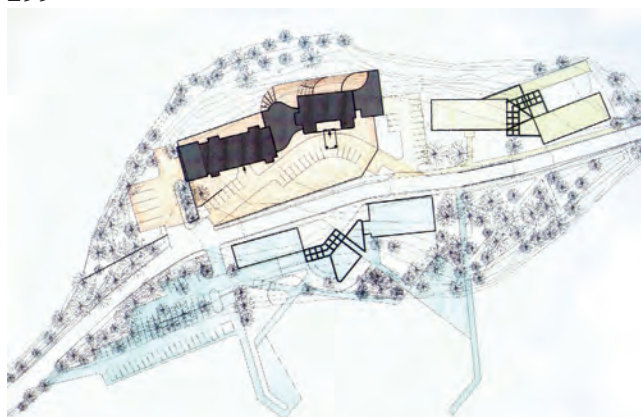

299

Studium programowe zagospodarowania wyspy na jeziorze miejskim w Ełku (z usytuowanymi ruinami Zamku Krzyżackiego) wraz z koncepcją architektoniczną Zespołu Hotelowo-Rekreacyjnego.

Zespołu Sportów Wodnych. Autor z zespołem – rok 1996. Program: a) Zespół hotelowy (remont kapitalny oraz adaptacja dla nowej funkcji – byłego Zamku Krzyżackiego oraz byłego więzienia), b) Zespół wypoczynkowo-rozrywkowy, c) Zespół sportów wodnych.

Ilustracja: 299) Plan zagospodarowania wyspy (projekt).

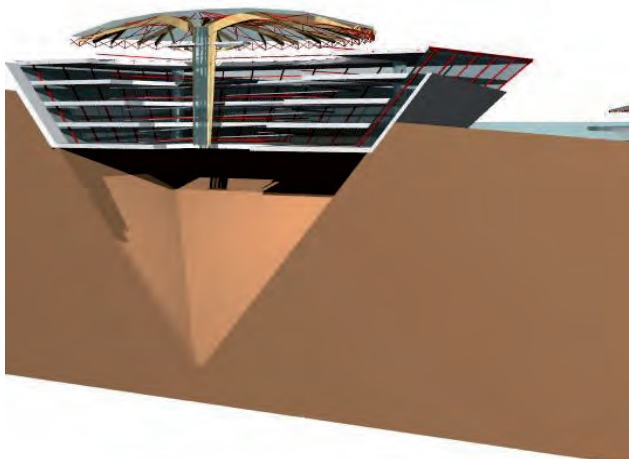
Studium, koncepcja rewitalizacji zespołu „Zamek w Dobczycach” wraz z przyległą infrastrukturą autor z zespołem (w konsultacji z prof. A. Kadłuczka oraz prof. K. Kuśnierzem) realizacja: w latach 2000 – 2001 r. W roku 2000 – od inwentaryzacji, studiów historycznych po uzgodnioną koncepcję z konserwatorem).

301

Ilustracje: 300) Rzut kondygnacji (hotelowej); 301) Elewacja od strony zapory.

302

300

Projekt koncepcyjny na Międzynarodowy Konkurs IUA „Nowe Muzeum Kairu” w 2002 roku, autor z dr hab. Z. Radziewanowskim prof. Politechniki Lubelskiej.

Projekt został zakwalifikowany jako jeden z dwudziestu na 1500 nadesłanych prac do kolejnego etapu poprzedzającego końcową decyzję jury.

Ilustracja: 302) Przekrój przez proponowane Muzeum Kairu (odwrócona forma piramidy z trzonem komunikacyjnymprzekrytym „parasolem” (inspiracja formą liśćmi palmowymi).

Studium, Projekt budowlany, Projekty wykonawcze „Zamek Królewski na Wawelu – ryzalit północny budynku nr 5 – czytelnia, biblioteka, archiwum biblioteki” autor z zespołem – 2004 (realizacja, od inwentaryzacji, projekty budowlane i wykonawcze, po realizację). Prace w konsultacji z prof. K. Kuśnierzem.

303

„Zamek Królewski na Wawelu – ryzalit południowy budynku nr 5 – przebudowa i modernizacja, autor z zespołem, – 2005 (realizacja) w konsultacji z prof. K. Kuśnierzem (od inwentaryzacji, projekty budowlane i wykonawcze po realizację).

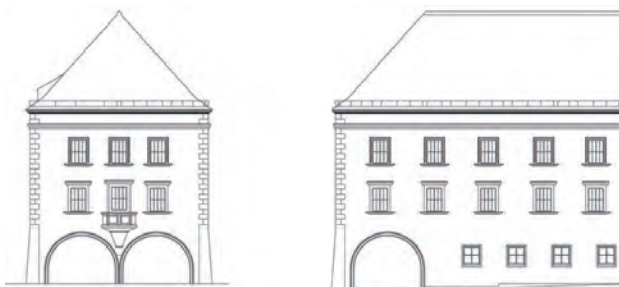
Stępień P. M., (Zamek Królewski na Wawelu), REKONSTRUKCJA I KREACJA W ODNOWIE ZAMKU NA WAWELU, (... W skrzydle południowym, którego wykorzystanie wymagało podziału nieużytkowanej przestrzeni piętra na dwie kondygnacje, zdecydowano przekomponować elewację, wprowadzając obramienia okienne identyczne z pozostałymi częściami budynku, dostosowane do nowego układu kondygnacji, a także do historycznego charakteru budynku jako skrzydła gospodarczego pałacu. Ta nowa kompozycja elewacji skrzydła południowego, niewątpliwie mająca charakter kreatywny, połączona została z fragmentaryczną rekonstrukcją zniszczonego w czasie okupacji hitlerowskiej kamiennego muru obronnego, scalającą autentyczne jego fragmenty.). www.kobidz.pl/userFiles/File/Publikacje/.../2.2007.pdf. s. 47 – 48.

304

Ilustracje: 303) Ryzalit północny po przebudowie; 304) Wzgórze wawelskie, oznaczone ryzalita – północny i południowy.

305

306

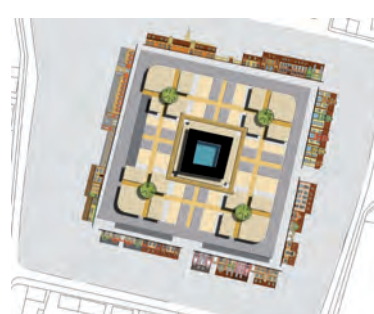
Ilustracje: 305) Elewacja ryzalitu południowego bud. Nr 5 – zaakceptowana; 306) Elewacja po realizacji.

Studium, Koncepcja rewaloryzacji Rynku i Ratusza w Żelechowie. Autor z zespołem w konsultacji z prof. K. Kuśnierzem oraz D. Kuśnierz-Krupą, M. Krupa) 2005 rok od inwentaryzacji, Studium historyczno-konserwatorskie, Studium i Koncepcję uzgodnioną z konserwatorem).

307

308

309

Ilustracje: 307) Propozycja uporządkowania pierzei rynku; 308) Docełowy plan zagospodarowania Rynku z Ratuszem oraz kładem proponowanych pierzei; 309) Proponowana elewacja Ratusza.

Integracyjne Centrum Dydaktyczno – Sportowe w Józefowie k/Warszawy – autor z zespołem. Koncepcja, Projekt budowlany, Projekt wykonawczy, Realizacja (1999 – 2003).

310

Ilustracje:

310) Zbiorcza elewacja ICDS w Józefowie;

311) ICDS – widok z lotu ptaka (oddana realizacja)

Po wygraniu Koncepcji tej inwestycji – wykonaliśmy: Projekty budowlane wielobranżowe i wykonawcze, nadzorował realizację. Zespół otrzymał nagrodę „Realizacja roku 2003” w Ogólnopolskim Konkursie PZITB.

Centrum Kultury i Rekreacji „Za Stawem” w Ostrowi Mazowieckiej. Koncepcja, Projekt budowlany wielobranżowy. Projekt wykonawczy wielobranżowy autor pracy z zespołem . Oddany I-szy Etap. (2004 – 2008) Centrum w trakcie realizacji.

312

Ilustracja:

312) Docelowy plan zagospodarowania;

313) Dom Kultury – do realizacji 2012; 314, 315) Kryty Basen i Hala Sportowa (oddane w roku 2009)

W 25-tysięcznym mieście, na zapuszczonym podmokłym terenie nieużytków zaproponowaliśmy „nowe centrum integracji mieszkańców”, proponując nową wizytówkę miasta; z zespołem kultury i rekreacji (dom kultury ze sceną teatralną i kinową, salą sportową z krytą pływalnią, amfiteatrem nad stawem w parku i hotelem miejskim – proponując „nową tożsamość” – nowe centrum miejskie w architekturze organicznej.

313

314

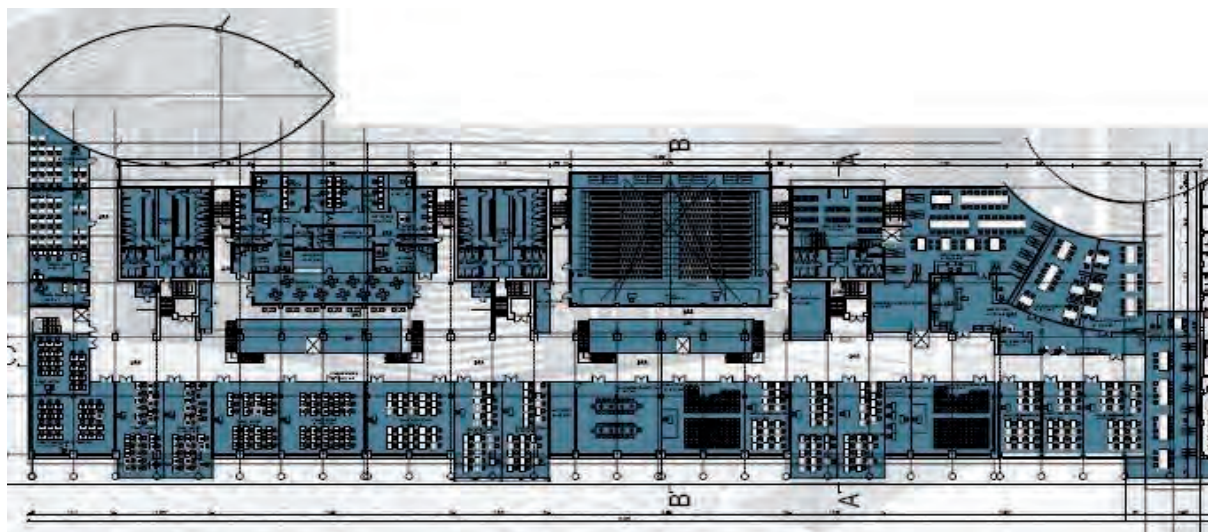

315

Wyższa Szkoła im. Bogdana Jańskiego. Przebudowa, nadbudowa i rozbudowa budynków przy ul. Elektronowej w Warszawie. Koncepcja, Projekt Budowlany wielobranżowy, Projekt wykonawczy w roku 2011 rozpoczęcie I-go etapu realizacji. autor pracy z zespołem.

316

317

Ilustracje: 316) Rzut parteru (I-szy etap); 317) Elewacja Szkoły od ul. Elektronowej.

W po przemysłowym rejonie miasta Warszawy (obok byłej fabryki samochodów FSO oraz węzła komunikacyjnego na Żeraniu – zaproponowaliśmy „nową jakość, nową tożsamość miejsca” – „aktywnej perforowanej architektury” z ruchomymi ekranami na elewacji oraz akcentami w kolorach używanych przez inwestora (biały, żółty, czerwony, niebieski). I-szy etap – pow. użytkowa 25 000,00 m².

318

Dom spotkań młodzieży – polskiej i niemieckiej w Monachium. Konkurs międzynarodowy (za zaproszeniami). Autor pracy z zespołem: arch. arch. Dominika Kuśnierz-Krupa, Michał Krupa (2006)

Zaproszone zespoły z Niemiec i Polski miały za zadanie zaproponować na działce zainwestowanej w obiekty poświęconej pamięci wspólnych losów tych krajów, nowy zespół integrujący młodzież z obu krajów. Inspiracją dla propozycji naszego zespołu była tęsknota młodości do „wznoszenia się nad poziom”. Zaproponowany nowy zespół w kształcie „skrzydła Iłara” składający się z dynamicznych pawilonów związanych przeszklonym, w kształcie cięciwy korytarzem. W poszczególnych pawilonach zlokalizowane były funkcje związane z programem warsztatowych, integracyjnych spotkań młodzieży

Ilustracja:

318) Plan zagospodarowania – propozycja konkursowa(model).

Rozbudowa istniejącego budynku Wydziału Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej „Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury – rozbudowa i wyposażenie kompleksu naukowo-dydaktycznego Politechniki Lubelskiej dla kierunku Architektura i Urbanistyka” na terenie Campus Uczelni, Lublin ul. Nadbystrzycka autor pracy z B. Kwiatkowskim + konsorcjum „Metropolis-Redam” (Szczecin). Rozpoczęcie realizacji 2010 rok.
319

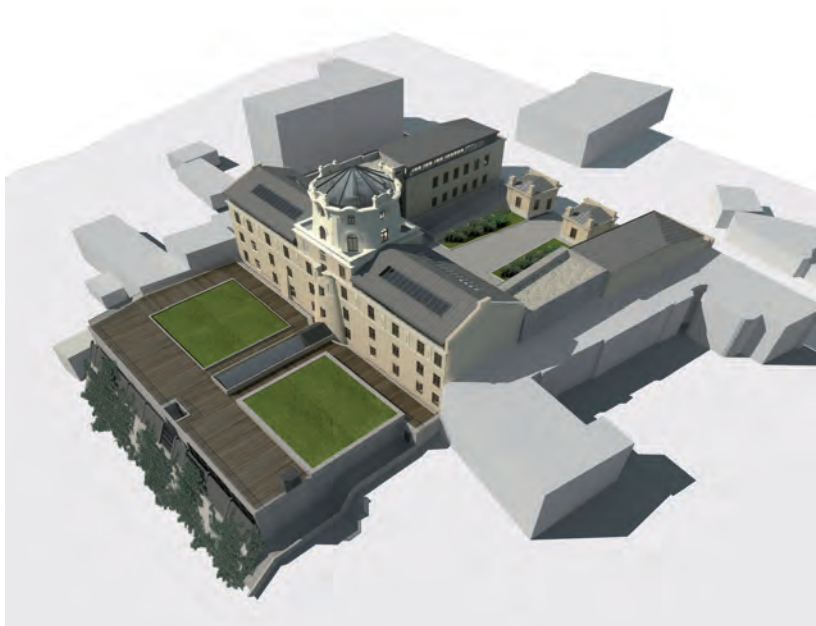
Zespół autorski:
J. Wrana, B. Kwiatkowski,
Program funkcjonalno-prze-
strzenny, Koncepcja
z modelami przestrzennymi
2009 rok, Projekt budowlany,
Projekty wykonawcze – 2010
rok J. Wrana, B. Kwiatkowski
– konsultacja
i koordynacja z Konsorcjum
firm: METROPOLIS-REDAM
Remigiusz Smolik, Aleksan-
dra Kantor
z zespołem. Nowy zaprojekto-
wany „rzeźbiarski” obiekt ko-
responduje z modernistyczną
architekturą zespołu Kampusu
Uczelni, jednocześnie jest jego
„ekspozycją”.

Ilustracja: 319) „WICA” na terenie Kampusu Uczelni – elewacja główna (od głównego wjazdu na kampus, animacja komputerowa). Realizacja 2010 – 2013.

Przebudowa budynku głównego (funkcja dydaktyczno-administracyjna), budowa auli, budowa parkingu podziemnego oraz nadbudowa istniejących oficyn. „Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury – rozbudowa i wyposażenie kompleksu naukowo-dydaktycznego Politechniki Lubelskiej dla kierunku Architektura i Urbanistyka – przebudowa zespołu Pałacowego Sobieskich, Lublin ul. Bernardyńska 13. (praca zespołowa)

320

Zespół autorski: Studium, Koncepcja programowo-przestrzenna – 2006 rok, E. Przesmycka, J. Wrana, N. Przesmycka, B. Kwiatkowski, E. Pytlarz, K. Petrus, Koncepcja – 2008 rok, E. Przesmycka, J. Wrana, K. Janus, R. Janus, B. Kwiatkowski, M. Mysiak, N. Przesmycka, E. Pytlarz, Projekt budowlany, Projekty wykonawcze 2009 rok J. Wrana, B. Kwiatkowski – konsultacja i koordynacja z Konsorcjum: TW ENGINEERS, Inventim, Biuro Projektowe, Autorska Pracownia Projektowo-Plastyczna Prof. Andrzeja Getter: Andrzej Getter, Przemysław Skalny, Michał Dąbek, Paweł Zapał. Przy zachowanych proporcjach projektowanych i modernizowanych obiektów zespół w sposób czytelny pokazał, co jest stare, a co nowe w rozbudowywanym i przebudowywanym Zespole Pałacowym.

Ilustracja: 320) Zespół Pałacowy po przebudowie-widok z lotu ptaka. Projekt wykonawczy (animacja komputerowa)

ANEKS 2. PRZYKŁAD PRZYGOTOWANIA PROGRAMU –REWALORYZACJA ZAŁOŻEŃ ZAMKU CZOCHA W GMINIE LEŚNA.²⁷⁰

Miasto i gmina Leśna położona jest na Pogórzu Izerskim, w dolnym biegu rzeki Kwisy, między Lubaniem (od północy) a granicą Czech (od południa). Obszar ten o powierzchni 104,5 km² zamieszkuje łącznie 11 2320 osób. Gmina położona jest na terenie malowniczo pofałdowanym, o pięknych krajobrazach. Zróżnicowane ukształtowanie terenu daje możliwość oglądania ciekawych widoków z niemal każdego punktu wzniesienia lub zbocza. W gminie znajduje się szereg zabytków architektonicznych (kościół, zespoły pałacowe oraz parkowe) datujących się od XIV wieku. Leśna wzmiankowana była na kartach historii już w 1144 rok. Prawa miejskie uzyskała w 1329 roku od księcia Henryka I Jaworskiego. Po pożarze i powodzi w 1431 roku miasto przeniesiono i ponownie lokowano na obecnym miejscu. Leśna wchodziła w skład Górnych Łużyc, które od 1815 roku należały do Prus. W XVII i XVIII wieku miasto zasłynęło jako znaczący ośrodek tkactwa sukna i płótna. Pomimo poważnych przekształceń urbanistycznych, jakie miały miejsce w XIX i XX wieku, centrum zachowało małomiasteczkowy charakter zabudowy. Z ciekawych zabytków w mieście na uwagę zasługują: późnogotycki kościół św. Jana Chrzciciela z początku XVI wiek, barokowo klasycystyczny ratusz z 1699 rok oraz szereg okalających go, przeważnie barokowych, domów mieszkalnych. Z wielu zabytków architektury zlokalizowanych poza obszarem miasta wyróżnia się unikalny w formie Zamek Czocho, malowniczo położony na granitowej skale nad brzegiem Jeziora Leśniańskiego. Warto również odwiedzić Złotniki Lubańskie. Jest to osada górnicza z XVI wieku związana z eksploatacją złotoносnych piasków.

Po wyczerpaniu się złóż, ludność zajęła się płóciennictwem. W 1834 roku miejscowość strawił pożar. Złotniki nie wróciły już do dawnej świetności. Pierwsze wzmianki o osadnictwie na terenie Pobiednej pochodzą z XVI wieku. Ciekawym zabytkiem jest pałac w należącej do Pobiednej wsi. Jest to barokowa budowla z dwoma bocznie wysuniętymi ryzalitami. Dookoła znajduje się park z 1775 roku, z którego do przysiółka Borowina wiedzie wytyczona w 1776 roku, piękna Czarna Aleja wysadzana lipami. Ma się na niej ukazywać w księżycowe noce Czarny Rycerz. W środkowej części wsi Świecie wznosi się jednonawowy kościół Serca Jezusowego zbudowany po 1684 roku, przebudowany w XVIII wieku. Wokół świątyni znajdują się z różnych stylów nagrobki rycerskie, głównie z lat 1572 – 1612. Zamek z wieku XIV spłonął w 1827 roku i odtąd jest w ruinie. Kościelniki to duża wieś po obu stronach rzeki Kwisy, założona przez osadników czeskich i bawarskich w drugiej połowie XIII wieku. Tamtejszym zabytkiem jest kościół św. Jana Chrzciciela I z 1725 roku. Wyposażenie pochodzi z różnych okresów i różnych świątyń. Późnoromański kościół Najświętszej Marii Panny z XIII wieku znajduje się w ruinie. W dolnej części wsi stoi dwór z przełomu wieku XVIII/XIX, odrestaurowany na początku XX wieku, otoczony starodrzewiem. Gmina posiada wspaniałe walory krajobrazowe i turystyczne, jest doskonałym punkt-

²⁷⁰ W Aneksie do Operatu szacunkowego „Zespołu zamkowo-parkowego w roku 2000 roku wykonanego na zlecenie Wojskowej Agencji Mieszkaniowej w Warszawie, Oddział we Wrocławiu załączony jest spis elementów zabytkowych, przedmiotów o wartości kulturowej, architektonicznej i artystycznej znajdujących się na Zamku Czocho. Karty katalogowe z opisami i zdjęciami zarchiwizowane są w „DWD Zamek Czocho”. Zdjęcia do kart katalogowych w/w elementów wykonał Jacek Sawiński. Wykaz ten został podzielony na grupy: a) zabytkowe elementy budynku zamkowego Czocho, b) zabytkowe elementy Dziedzińca Zewnętrznego i Podzamcza Dolnego, c) zabytkowe elementy zabudowań Podzamcza, d) zabytki ruchome Zamku Czocho.

em wyjścia w Góry Izerskie. Dwa duże jeziora zaporowe: Złotnickie i Leśniańskie umożliwiają uprawianie sportów wodnych i plażowanie. Szczególne walory do uprawiania kajakarstwa górskiego posiada rzeka Kwisa, na odcinku od Tamy Leśniańskiej do Leśnej. Co roku w czerwcu odbywają się zawody o Puchar Kwisy w kajakarstwie górskim. Na terenie gminy wyznaczone są szlaki turystyczne do uprawiania turystyki pieszej i rowerowej. W planie zagospodarowania przestrzennego przewidywane jest utworzenie Parku Krajobrazowego, który obejmuje najbardziej malownicze otoczenie przełomu Kwisy. ZESPÓŁ ZAMKOWY „CZOCHA” położony jest we wsi Stankowice 5 km. Na wschód od miasta Leśna. Stanowi on zwarty kompleks usytuowany na skale granitowej oraz otoczony terenami zielonymi i zalesionymi w całości na południowym brzegu jeziora Leśniańskiego na rzece Kwisa.

Otoczenie terenu zamku. Granicę wyznacza od południa droga gminna z Leśnej oraz pola uprawne, od wschodu i zachodu tereny rolnicze, od północy wody jeziora Leśniańskiego i rzeki Kwisy w otulinie leśnej. Jezioro Leśniańskie to sztuczny zalew utworzony na początku wieku. W okolicach zamku znajdują się sztuczne ruiny (w Złotnikach Lubańskich). Ruiny te przypominają mały, średniowieczny zamek. Widać je po lewej stronie drogi z Leśnej do Mirska. Warto wiedzieć, że kiedyś w tym miejscu stała straconka (szubienica w kształcie wieży). Można niedaleko zobaczyć ruiny średniowiecznego zamku Rajsko (ten w przeciwieństwie do Złotnik, jest prawdziwy). Niedaleko znajdują się również ruiny zamku Świecie i barokowy pałac w Biedrzychowicach.

Mur obronny zamku, zabytkowy z XVIII wieku, remont 1908 – 1914, o wysokości wewnętrznej 4 m i zewnętrznej 6 m, fragment południowo-wschodni z kamienia łamanego, od wewnętrznej strony drewniany ganek bojowy z wieżyczkami obronnymi, kryty dachem dwuspadowym, drewnianym w murze otwory strzelnicze, rozglifione do wewnątrz, w przyziemiu strzelnicze kluczowe pokrycie dachówką karpiówka, stan techniczny średni, elementy okienne zniszczone, dachówka do uzupełnienia, zalecana funkcja ganek spacerowy, wnioski konserwatorskie – do bezwzględnego zachowania, zużycie techniczne wynosi 30 %.

Baszta przy Folwarku z XVIII wieku, remont 1908 – 1914, powierzchnia zabudowana 25 m², kubatura 226 m³, jednopiętrowa, murowana z kamienia, częściowo tynkowana, drewno, w południowo-wschodnim narożu zespołu na rzucie koła przechodząca w drugiej kondygnacji w ośmiobok nakryta ceramicznym dachem w formie ostrosłupa, od strony dziedzińca konstrukcja ryglowa, obramienia otworów kamienne, zalecana funkcja – turystyczna, wymagany remont rekonstrukcja klatki schodowej, wnioski – bezwzględnie zachować.

Baszta przy bramie wjazdowej z 1908 – 1914, powierzchnia zabudowana 25 m², kubatura 250 m³, jednopiętrowa, murowana z kamienia, baszta przy głównym wjeździe do zespołu, na rzucie kolistym, dach stożkowy, kryty dachówką karpiówka, otwory obramione ciosami, dach zwieńczony kulą. W dolnej kondygnacji wąskie strzelnice, zalecana funkcja – turystyczna, stan techniczny – średni, do uzupełnienia dachówka, do naprawy obróbki blacharskie, wnioski – bezwzględnie zachować.

Mur oporowy od strony zachodniej oddzielający folwark od podzamecza o wysokości od 2 – 4 m oraz od strony północnej działki oddzielający od dziedzińca zewnętrznego o wysokości 4 m wykonany z bloków kamiennych, od północy schody kamienne z dziedzińca na folwark.

Wewnątrz folwarku drogi wewnętrzne i plac z kostki brukowej granitowej i bazaltowej w stanie średnim, zużycie techniczne wynosi 30 %.

Budynek nr 20 – dawniej waga samochodowa, nieużytkowana, niepotrzebna, zasłaniająca zamek, do rozbiórki i przeniesienia, stan techniczny zadowalający.

Południowo-wschodnia część działki – pastwisko, nieużytki, lekki stok w kierunku wschodnim, resztki ogrodzenia (teren do wykorzystania na stadninę koni).

Północno-wschodnia część działki na skarpie do jeziora stanowi park.

ZAMEK.

Piwnice – w całości wymagają zabiegów konserwacyjnych murów (oczyszczenie, osuszenie, uzupełnienie ubytków, zachowanie szczególnie wartościowych wątków) Pomieszczenia magazynowe nr 1, 2, 3 przeznacza się na klub nocny. Należy przewidzieć izolację poziomą, gdyż dotychczas nie ma tam posadzki. Pomieszczenia nr 4, 5, 6 przeznacza się dla infrastruktury technicznej oraz na magazyny. Winiarnia nr 7 pozostaje zachowana w swej formie, wymaga wyjątkowo starannych zabiegów konserwacyjnych (silne zagrzybienie ścian). Do pomieszczeń nr 8, 9 przenosi się kotłownię, umożliwi to wymianę urządzeń grzewczych. Należy zadbać o prawidłowe przeprowadzenie pionów instalacyjnych i wentylacyjnych.

Niski parter – wymaga prac remontowych w celu polepszenia stanu posadzek, ścian. Pomieszczenia nr 13 pozostawia się dla funkcji kuchni i zaplecza gospodarczego. Należy uwzględnić modernizację urządzeń kuchennych. Pomieszczenia nr 14, 15, 16 przeznacza się na magazyny drink – baru. Pomieszczenie nr 17 wymaga zmiany aranżacji. Przeznacza się je na salę bilardową. Pomieszczenia nr 18, 19, 20, 21 przeznacza się na drink bar. Należy uwzględnić konieczność przebicia się z pomieszczenia nr 19 do pomieszczenia nr 21 (wziąwszy pod uwagę różnicę poziomów wymagać to będzie dodatkowych schodów). Ponadto korzystnym byłoby połączenie komunikacyjne pomieszczenia nr 19 z salą bilardową (pomieszczenie nr 17) przy wykorzystaniu istniejącej klatki schodowej. Kasztelania. Pomieszczenia nr 1, 2, 3, 4 przeznacza się na pomieszczenia techniczne oraz snack – bar. Wymaga to remontu w tych wnętrzach.

Parter – wymaga prac konserwacyjnych oraz wymiany współczesnych elementów aranżacji wnętrz. Pomieszczenia nr 1, 2, 3, 4 pozostawia się dla obsługi gości hotelowych ruchu turystycznego. Węzeł sanitarny wymaga renowacji. Pomieszczenia nr 5, 6, 7 pozostawia się jako restaurację hotelową z zapleczem. Należy prze aranżować te wnętrza (nowe elementy umeblowania). Pomieszczenie nr 8 (sala rycerska) pozostawia się jako salę reprezentacyjną (tzw. wielofunkcyjną). Pomieszczenia nr 9, 10 przeznacza się na kasyno gry. Korzystnym byłoby przebicie przejścia pomieszczenia nr 10 do pomieszczenia nr 9. Kasztelania pomieszczenia nr 1 – 8 przeznacza się na apartamenty hotelowe. Wymagać to będzie prac remontowych, zmiany układu ścianek działowych oraz nowej aranżacji wnętrz.

1 piętro – wymaga prac remontowo-konserwacyjnych. Pomieszczenia nr 1, 2, 3 pozostawia się jako zespół komnaty królewskiej, będący częścią muzealną zamku. Pomieszczenia nr 4 – 15 przeznacza się na apartamenty hotelowe. Należy uwzględnić podwyższenie standardu powyższych pomieszczeń. Pomieszczenie nr 16 przeznacza się na salkę konferencyjną. Kasztelania. Pomieszczenia nr 1, 2, 3, 4 przeznacza się na apartamenty hotelowe. Wymagać to będzie prac remontowych oraz zmiany aranżacji wnętrz – wymaga prac remontowo-konserwacyjnych.

2 piętro – wymaga prac remontowo-konserwacyjnych. Pomieszczenia nr 1 – 13 przeznacza się na pokoje hotelowe I kategorii z węzłami sanitarnymi. Konieczne będzie przeprowadzenie robót budowlanych związanych ze zmianą aranżacji wnętrz. Pomieszczenia nr 14, 15, 16 oraz 17, 18, 19 – przeznacza się na apartamenty hotelowe dwupokojowe. Wymagać to będzie zmiany układu niektórych ścianek działowych.

3 piętro – pomieszczenia nr 1, 2, 3, 4 przeznacza się na pomieszczenia rekreacyjne. Pomieszczenia nr 5 – 14 przeznacza się na pokoje I kategorii z węzłami sanitarnymi.

4 piętro – w całości przeznacza się na zaplecze dla obsługi hotelu.

PODZAMCZE I FOLWARK

Budynek nr 4 – utrzymuje się funkcję sali gimnastycznej. Oprócz ogólnych prac remontowych, należy przewidzieć montaż wydajnego systemu klimatyzacji.

Budynek nr 5 będzie mieścić zaplecze administracyjne, funkcjonalne, magazynowe i sanitarne dla sali gimnastycznej w budynku nr 4 i 6. Wiąże się to z przeprowadzeniem instalacji wodno-kanalizacyjnych oraz montażem klimatyzacji.

Budynek nr 6 – kompleks odnowy biologicznej. Mieści pomocniczą salę gimnastyczną. Nie wymaga zasadniczych przeróbek, a jedynie prace wykończeniowe.

Budynek nr 7 – siłownia, obiekt wymaga adaptacji związanej z przystosowaniem do funkcji całorocznej.

Budynek nr 8 – kompleks odnowy biologicznej – gabinety zabiegowe, administracja. Obiekt wymaga zmian układu ścian działowych i związanych z nimi instalacjami.

Budynek nr 9 – mieścić ma kompleks odnowy biologicznej wraz z sauną, gabinetami zabiegowymi oraz osobno pomieszczenia ochrony kompleksu Zamku Czocho – wymaga przeprojektowania instalacji wodnokanalizacyjnych oraz wszelkich zmian związanych z funkcjonowaniem sauny, systemu grzewczego, prace izolacyjne i wentylacji-klimatyzacji. Poza tym wymaga również prac konserwatorskich i wykończeniowych.

Budynek nr 10 – w zależności od przyjętego wariantu ma zawierać: wariant 1 – hall górny basenu oraz salę restauracji, wariant 2 – mini basen (wymaga zamiennej konstrukcji) wraz z zapleczem. Na pozostałych kondygnacjach funkcja w obu wariantach jednakowa: na pierwszym piętrze sala konferencyjna, a w poddaszu użytkowym pokoje hotelowe z osobnymi węzłami sanitarnymi. Budynek wymaga gruntownych zmian wewnętrznych zarówno architektury, jak instalacji. W głównej mierze wymaga ekspertyz konserwatorskich.

Budynek nr 11 – restauracja ogólnodostępna w parterze oraz pokoje hotelowe. Obiekt wymaga prac konserwatorskich i remontowych związanych ze złym stanem wnętrza (głównie stropy) oraz ekspertyz budowlanych związanych z wykorzystaniem piętra. Projektowana funkcja wymaga również wydzielenia na piętrze pokoi hotelowych wraz z ich infrastrukturą i wszelkich prac z tym związanych.

Budynek nr 12 – w całości przeznaczony jest na hotel I-szej kategorii. Wymaga zmian układu ścian działowych oraz przeprowadzenia wszystkich instalacji. Należy również przewidzieć budowę dodatkowej klatki schodowej, co wiąże się z poważnymi pracami budowlanymi wewnątrz obiektu (dodatkowe fundamenty nośne).

Budynek nr 13 – kryte garaże dla gości hotelowych. Należy przewidzieć całkowitą odbudowę obiektu wg projektu z wykorzystaniem jedynie drobnych fragmentów ścian zewnętrznych, zawierających ciekawe historyczne detale architektoniczne.

Budynek nr 14 – stajnie. Wymagają prac konserwatorskich i remontowych oraz prac wykończeniowych związanych z podtrzymaną funkcją.

Budynek nr 15 – będzie mieścić centrum administracyjne dla ośrodka sportów konnych. Wymaga to nieznacznych przeróbek w systemie ścian działowych oraz prac remontowych.

Budynek nr 16 – kryta wozownia. Wymaga poważnych prac konserwatorskich i remontowych związanych również z usunięciem stropu dzielącego obecnie budynek na dwie kondygnacje.

Budynek nr 17 – wiata na powozy. Wymaga specjalistycznych prac konserwatorskich oraz budowy wielopoziomowej nawierzchni wewnątrz obiektu oraz wjazdów i wyjazdów.

Budynek nr 18 – (jak budynek nr 14).

Budynek nr 19 – ze względu na bardzo złą lokalizację względem pozostałych obiektów (zwłaszcza bryły zamku głównego) oraz niskie wartości historyczne i architektoniczne należy przewidzieć jego całkowitą likwidację.

Budynek nr 20 – zaplecze wagi terenowej. Nie komponuje się z otoczeniem. Przewidziane do całkowitej likwidacji.

Budynek nr 21, 22 – obiekty współczesne, bezwartościowe architektonicznie, bardzo źle wpływające na walory otoczenia. Przewidziane do całkowitej likwidacji.

Budynek nr 23 – do wariantu 1 (z basenem hotelowym) – dwupoziomowy budynek podziemny basenu z halą przez dwie kondygnacje, z wychodzącym ponad teren jedynie świetlikiem nad halą główną oraz natryskami terenowymi (ściany i dach szklone) – minimalna ingerencja w dziedzinie folwarku. Budynek nowo projektowany z wykorzystaniem istniejącego basenu przeciwpożarowego wymaga przed lokalizacją ekspertyz zarówno geologicznych, jak i archeologicznych w miejscu lokalizacji.

Wszystkie obiekty podzamcza i folwarku, z wyjątkiem budynku nr 9, wymagają zasadniczych prac konserwatorskich i remontowych związanych z odnową (rewaloryzacją) elewacji oraz dostosowaniem ich do obecnych funkcji.

Wszystkie obiekty wymagają inwentaryzacji konserwatorskiej w celu zachowania i odtworzenia w projektach budowlanych i wykonawczych bardzo interesujących elementów konstrukcyjnych, wykończeniowych oraz detali architektonicznych.

Budynki nr 10, 11, 13 wymagają wnikliwej ekspertyzy konstruktorskiej w celu oznaczenia wytycznych do projektu budowlanego funkcji znajdujących się na I-szej i II-giej kondygnacjach.

ELEMENTY ZABYTKOWE, WARTOŚCI KULTUROWE, ARCHITEKTONICZNE I ARTYSTYCZNE.

Zabytkowe elementy budynku zamkowego CZOCHA (opisy sporządzone w kartach):

- dekoracja plafonu – stiuk, neorokoko;
- dekoracja sztukatorska ścian sali rycerskiej – stiuk, neomanierizm;
- tablica heraldyczna – piaskowiec, manierizm;
- tablica heraldyczna – szary piaskowiec, neogotyck;
- tablica heraldyczna – żółty piaskowiec, neogotyck;
- płyta heraldyczna – kamień, manierizm;
- herb piaskowiec, historyzm;
- dekoracja sklepień i wsporniki klatki schodowej – stiuk, neorenesans;
- portal drzwi – piaskowiec, klasycyzm;
- kominek – marmur szary, neorenesans;
- kominek – piaskowiec, alabaster, neorenesans włoski;

- kominek – marmur, alabaster, miedź, neomanieryzm;
- Kominek – piaskowiec, miedź, żeliwo, cegła, historycyzm;
- płyta kominkowa (w bibliotece) – żelazo, odlew, późny renesans;
- krata drzwiowa – żelazo, późny renesans;
- kraty okienne – żelazo, neogotyck;
- kołatka, żelazo – manieryzm;
- 3 witraże: Św. Jerzy, Św. Marcin, Św. Wolfgang – witraże, neogotyck;
- witraż: Erazm z Rotterdamu – witraż, historycyzm;
- 3 witraże heraldyczne – witraż, neogotyck;
- 2 witraże z herbami – witraż, historycyzm;
- 2 witraże heraldyczne – witraż, neogotyck;
- 11 witraży z herbami rodów i krain – witraż, neogotyck;
- wystrój stolarski – drewno, sztuka współczesna;
- wystrój stolarski, boazeria, 3 drzwi (pokój jadalny) – drewno iglaste, liściaste, neorokoko;
- drzwi – drewno iglaste, żelazo, neogotyck;
- drzwi – drewno liściaste i iglaste, historycyzm;
- drzwi – drewno liściaste i iglaste, neomanieryzm;
- drzwi – drewno liściaste i iglaste, neomanieryzm;
- drzwi – drewno liściaste i iglaste, neomanieryzm;
- drzwi – drewno liściaste i iglaste, historycyzm;
- drzwi – drewno liściaste i iglaste, historycyzm;
- strop kasetonowy – drewno iglaste i liściaste, neogotyck;
- balustrada schodów i boazeria – drewno liściaste, historycyzm;
- empora – dąb, neomanieryzm;
- 4 malowidła ściennie – olej na tynku, historycyzm.

Zabytkowe elementy Dziedzińca Zewnętrznego i Podzamcza Dolnego (opisy sporządzono w kartach):

- ława – piaskowiec, neoklasycyzm;
- basen – piaskowiec, późny renesans;
- rzeźba ogrodowa, wazon – piaskowiec, klasycyzm;
- rzeźba personifikacja pokoju – piaskowiec, późny barok;
- rzeźba, personifikacja jedności – piaskowiec, późny barok;
- rzeźba, szermierz – brąz, odlew, secesja;
- rzeźba ogrodowa, wazon – piaskowiec, barok;
- rzeźba Atena Minerwa – piaskowiec, historycyzm;
- rzeźba ogrodowa – piaskowiec, barok;
- fontanna – piaskowiec, barok/historycyzm.

Zabytkowe elementy zabudowań Podzamcza (opisy sporządzono w kartach):

- dekoracja ścian stajni i wozowni – sgraffito, renesans;
- krata podokienna, kosz – żelazo, późny renesans;
- portal – piaskowiec, neorenesans.

Zabytki ruchome zamku CZOCHA (opisy sporządzono w kartach)

- obraz, portret małżonków Von Gutschow – olej, skóra, realizm;

- obraz, zamek Czocha – olej, płótno, neobarok;
- obraz, sława wieńcząca ród Nostitzów – olej, skóra, akademizm;
- obraz, scena alegoryczna z personifikacją nadziei – olej, skóra, akademizm;
- obraz, scena alegoryczna z Hermesem – olej, skóra, akademizm;
- obraz, scena alegoryczno-religijna – olej, skóra, akademizm;
- obraz, walka Św. Jerzego ze smokiem – olej, skóra, akademizm;
- 4 obrazy, postacie mityczne – olej, skóra, akademizm;
- świecznik ścienny – mosiądz, odlew, złocenia, neorokoko;
- świecznik wiszący – szkło, metal, sztuka współczesna;
- świecznik wiszący – mosiądz, odlew, neobarok;
- lampa wisząca – żeliwo, szkło, odlew, sztuka współczesna;
- – kredens – drzewo iglaste, liściaste, neomanieryzm;
- – szafka wisząca – drzewo iglaste, liściaste, neogotyck;
- – 2 krzesła – drzewo iglaste i liściaste, skóra, neorenesans;
- – 7 krzeseł – drzewo iglaste i liściaste, skóra, neorenesans;
- – fotel – drewno iglaste i liściaste, skóra, neorenesans;
- – fotel – drewno iglaste i liściaste, skóra, neorenesans;
- – łóżko – drewno iglaste i liściaste, neogotyck.

ZESTAWIENIE POWIERZCHNI UŻYTKOWYCH I KUBATUR

(Studium, Koncepcja).

1. ZAMEK	3 405,44 m ²	12 069,47 m ³
2. KASZTELANIA	298,30 m ²	918,88 m ³
3. PODZAMCZE I FOLWARK	6 965,26 m ²	24 181,93 m ³
4. HIPODROM	1 333,50 m ²	3 556,00 m ³

Razem:	12 0025,00 m ²	40 726,28 m ³
--------	---------------------------	--------------------------

2. BIBLIOGRAFIA (WYBÓR).

1. Agnoletto M. et al., *Dzieła Nowoczesnej architektury*, Karmar, Warszawa 2007.
2. Angold. M., *Cesarstwo Bizantyjskie 1025-1204. Historia polityczna*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1993.
3. Arct Z., *Projektowanie architektoniczne zakładów przemysłowych*, Arkady, Warszawa 1974.
4. Ashworth G. J., *Planowanie dziedzictwa*, [w:] Broński K., *Miasto historyczne: potencjał dziedzictwa*, MCK, Kraków 1997.
5. Bakir T., *Historical and archeological guide to Leptis Magna*, Department of Antiquities, Tripoli 1981.
6. Bakir T., *Leptis Magna*, Department of Antiquities, Tripoli 1981.
7. Banniard M., *Geneza kultury Europejskiej, V-VII wiek*, Volumen, Gdańsk-Warszawa 2006.
8. Baranowski A., *Architektura wobec zrównoważonego rozwoju*, Kongres Architektury Polskiej, Gdańsk 1998.
9. Baranowski A., *Projektowanie zrównoważone w architekturze*, Wydawnictwo PG, Gdańsk 1998.
10. Barber, Benjamin R., *Dżihad kontra Mcświat*. Muza, Warszawa 2000.
11. Bardzińska-Bonenberg T, Bonenberg A., *Nurt wernakularny we współczesnych realizacjach polskich architektów*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
12. Bardzińska-Bonenberg T., *Armenia – poszukiwanie tożsamości w architekturze XX wieku*, Zeszyty Naukowe PP, Poznań nr 19/2009.
13. Bardzińska-Bonenberg T., *Tendencje kształtowania zabudowy śródmiejskiej w procesie rewitalizacji*, Wydawnictwo PP, Poznań 1998.
14. Barełkowski R., *Kształtowanie czy odkrywanie przestrzeni – dylemat w projektowaniu architektonicznym*, Czasopismo Techniczne PK 2008, Z.15/2009, Architektura Z. 6-A.
15. Barnaś J., *Przestrzenie i obiekty publiczne*, Czasopismo Techniczne PK Z.15/2009, A. Z.6-A.
16. Bartkiewicz B., *Miasto – zjawisko kulturowe w czasie*, Mikułowski-Pomorski J., *Mit partycypacja kontynuacja*, Materiały z Konferencji Naukowej poprzedzającej Kongres Kultury Polskiej 2000, PAN O/Kraków, PK Wydział Architektury, Kraków 2000.
17. Barucki T., *O pięknie ale i tożsamości naszej współczesnej architektury*, Czasopismo Techniczne Politechniki Krakowskiej nr 13/2007.
18. Basista A., *Architektura. Dlaczego jest, jaka jest?*, Znak, Warszawa 2000.
19. Basista A., *Architektura i wartości*, Universitas, Kraków 2009.
20. Basista A., *Betonowe dziedzictwo*, PWN, Warszawa-Kraków 2001.
21. Bazyłow L., *Historia Rosji*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1975.
22. Beiersdorf Z., *Ikonoografia miast województwa krakowskiego w krakowskich zbiorach graficznych* [w:] Kornecki M., *Materiały i Sprawozdania Konserwatorskie Województwa Krakowskiego*, Prezydium WRN, Kraków 1970.
23. Bergman E., *Nurt mauretański w architekturze synagog. Europy Środkowo Wschodniej w XIX i na początku XX wieku*. Neriton, Warszawa 2004.
24. Białostocki J., *Innowacja i tradycja*, [w:] Tradycja i innowacja, PWN, Warszawa 1981.
25. Białostocki J., *Symbole i obrazy w świecie sztuki*, PWN, Warszawa 1981.
26. Białostocki J., *Sztuka cenniejsza niż złoto*, PWN, Warszawa 1969.

27. Bieda K., Palej A., *Krajobraz trzeciej fali*, Zeszyty Naukowe Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PK, Kraków 6/1999.
28. Bigaj P., *Geneza twórczego pluralizmu we współczesnej architekturze – quo vadis architekturo?*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
29. Bigaj P., *Lokalne i globalne znaczenie dzieła architektonicznego w tworzeniu tożsamości współczesnego miasta – architektura znaku*, Czasopismo Techniczne PK nr 15/2008.
30. Biskupski P., *Tożsamość miejsca w procesie globalizacji na przykładzie rozwoju przestrzennego Traktu Królewskiego Poznania*, Zeszyty Naukowe PP, Poznań nr 18/2009.
31. Błazy R., *Tradycja a współczesna przestrzeń publiczna. Problem spotkania w przestrzeni*, Czasopismo Techniczne PK Zeszyt 5, 2-A/2010.
32. Bogdanowski J., *Konserwacja i kształtowanie w architekturze krajobrazu: wybrane problemy*, PK, Kraków 1968.
33. Bogdanowski J., *Krajobraz – dziedzictwo kultury i natury*. Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych PAN O/Kraków Tom XL/1 1996.
34. Bogdanowski J., *Krajobraz jutra*, Materiały z Konferencji Naukowej poprzedzającej Kongres Kultury Polskiej 2000, PAN O/Kraków, PK. Wydział Architektury, Kraków 2000.
35. Böhm A., *Architektura krajobrazu – jej początki i rozwój*, PK, Kraków, 1994.
36. Böhm A., *Architektura krajobrazu w dobie ponowoczesności*, [w:] Rybakiewicz J., *Krajobraz jako wizerunek tożsamości regionalnej (zagrożenia, ochrona i kształtowanie)*, IV Forum Architektury Krajobrazu, Katowice – Jaworze, 4-6.X. 2001, Fundacja Przestrzeni Górnego Śląska, Katowice 2002.
37. Böhm A., *Czym różni się zawód architekta od zawodu architekta krajobrazu i co z tego wynika*, Rocznik Wydziału Architektury PK – 2004.
38. Böhm A., *Dość szpecenia kraju*, Przegląd – 2001, nr 30.
39. Böhm A., *Dydaktyka na wynos*, Nasza Politechnika, nr 6 2006.
40. Böhm A., *Granice architektury*, Czasopismo Techniczne PK nr 8-A/2003.
41. Böhm A., *Przestrzenie otwarte w mieście XXI wieku*. *Architektura & Biznes*, nr 12 (99).
42. Böhm A., *Wnętrze w kompozycji krajobrazu*, Wydawnictwo PK, Kraków 2004.
43. Bollnow O. F., *Mensch und Raum*, Kohlhammer, Stuttgart 1963.
44. Bonenberg W., *Architektura społeczeństwa informacyjnego – interpretacje współczesnych procesów społecznych i kulturowych*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 5, 2-A/2010.
45. Bonenberg W., *Miejska Przestrzeń kreatywna*, Zeszyty Naukowe PP, (nr 10, 2007).
46. Bonenberg W., *O architekturze, nauczaniu i badaniach architektonicznych*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 7, 1-A/2009.
47. Bonenberg W., *Rzeczywistość wirtualna a przestrzeń rzeczywista*, Zeszyty Naukowe PP, nr 18/2009.
48. Bonenberg, W., *Mapy emocjonalne jako metoda diagnozy przestrzeni publicznych – na przykładzie miasta Poznania*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 5, 2-A/2010.
49. Bonenberg, W., *Uwagi na temat zapisu architektury*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 157-A/2010/1.

50. Boruch. W., *Ratusz w Żelechowie (woj. Siedleckie) mpis*, Dokumentacja naukowo-historyczna, PKZ o/Lublin, Lublin 1981 (Archiwum Mazowieckiego WUOZ, Delegatura w Siedlcach, s.v.).
51. Bręczewska-Kulesza, *Rola szczegółu w zachowaniu tożsamości historycznej obiektów zabytkowych*, Zeszyty Naukowe PP, nr 19/2009.
52. Browning R., *Justynian i Teodora*, PIW, Warszawa 1977.
53. Budakowska E., *Tożsamość bez granic: współczesne wyzwania*, Wydawnictwo UW, Warszawa 2006.
54. Bujak A., *Ruś. Tysiąc lat chrześcijaństwa*, SiT, Warszawa 1992.
55. Burszta W., *Dwie Europy*, [w:] Mucha J., Olszewski W. (red.), *Dylematy tożsamości europejskich pod koniec drugiego tysiąclecia*, Wydawnictwo UMK, Toruń 1997.
56. Buszko P., *Współczesne miasto jako wieloprzestrzeń*, Zeszyty Naukowe PP, nr 19/2009.
57. Canter D., *The Psychology of Place*, Architectural Press, London 1977.
58. Carrithers M., *Dlaczego ludzie mają kultury*, PIW, Warszawa, 1994.
59. *Centrum sztuki TEA*, ARCHITEKTURA (Murator) nr 5, Maj 2009.
60. Chmielewski T. J. (red), *Nowa jakość Krajobrazu: Ekologia-Kultura-Technika*, Komitet Człowiek Środowisko PAN, , Warszawa-Lublin 2004.
61. Chorowska M., *Rezydencje średniowieczne na Śląsku*, Oficyna Wydawnicza PWR, Wrocław 2003.
62. Christopher Aleksander, *Język wzorców, miasta, budynki, konstrukcja*, GWP, Gdańsk 2008.
63. Chrzanowski T., Kornecki M., *Zabytki architektury i budownictwa w Polsce*, z. 7, Ministerstwo Kultury i Sztuki Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków, Warszawa 1971.
64. Chwalibóg K., *Genius loci w otoczeniu globalnym*, [w:] *Architektura miasta w dialogu kultur, narodów, religii*, Kongres Architektów Polskich, Białystok 2005.
65. Cisek E., „*Opera Narodowa w Oslo jako znak miejsca i droga w wędrówce ku iluminacji*”, *Czasopismo Techniczne PK*, Zeszyt 15/2008.
66. Cisek E., *Równowaga i harmonia jako piękno współczesnej architektury Norwegii*, *Czasopismo Techniczne PK*, 13/2007.
67. Czaplński K. K., *Dorzecze Odry. Zamki w Polsce*, Videograf II, Katowice 1997.
68. Czarnecki B., *Czy rozwój wyklucza zachowanie tożsamości*, Zeszyty Naukowe PP, nr 11, 2007.
69. Czechowicz J., *Nowy obiekt i kontekst otoczenia w architekturze miasta*, *Czasopismo Techniczne, PK* nr 15/2008.
70. Czekiel-Świtalska E., *Tożsamość miasta Szczecina*, *Czasopismo Techniczne PK*, 2008.
71. *Człoby nie przestała pamiętać rodziców i nasza świeca nie pogasła, izbornik, byli i przedania riazańskogo kraja. Rianzań - nowe wremia*, Riazańskij Istoriko-Architekturnyj Muzej, Rianzań 1995.
72. Czyżewski K., *Dialog międzykulturowy w regionie Europy Środkowej*, [w:] Zenderowski R., (red), *Europa Środkowa: wspólnota czy zbiorowość?*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2004.
73. Dallera O., et al., *Mocarstwa świata*, Muza, Warszawa 1994.

74. Damurski Ł., *Wizerunek Wrocławia w świadomości mieszkańców i osób z zewnątrz – dwa oblicza tożsamości miasta*, Zeszyty Naukowe PP, Poznań nr 18/2009.
75. Daniel-Rops H., *Dzieje Chrystusa*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1995.
76. Dauksza M., *Żelechów, województwo siedleckie. Studium historyczno-urbanistyczne miasta*, mpis. PP PKZ o/Lublin, Zakład w Siedlcach, Siedlce 1987.
77. Davidson Cragoe C., *Jak czytać architekturę*, Arkady, Warszawa 2008.
78. Davies N., *Europa*, Znak, Kraków 2004.
79. Dąbrowska-Milewska G., *Architektura w kontekście tożsamości miasta*, Zeszyty Naukowe PP, nr 19/2009.
80. Delanty G., *Odkrywanie Europy: idea, tożsamość, rzeczywistość*, PWN, Warszawa 1999.
81. Deńko St., *Architektura kontekstu miejsca*, Katedra Kształtowania Środowiska Mieszkaniowego, Wydział Architektury PKj, Środowisko mieszkaniowe nr 7/2009.
82. Dominik K., *Rys historyczny Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajobrazowego w Dobzycach*, Urząd Miasta i Gminy, Dobczyce 2007.
83. Dúe A., *Dzieje 2000 lat Chrześcijaństwa*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2000.
84. Dürschke G. J., *Emergencja i paradoksalny kamuflaż w architekturze współczesnej. Teoria emergentnych systemów przestrzennych*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
85. Eco U., *Funkcja i znak (Semiologia architektury)*, [w:] Eco U., *Pejzaż semiotyczny*, PIW, Warszawa 1971.
86. Eco U., *Historia piękna*, Wyd. 2, Rebis, Poznań 2007.
87. Eco U., *Semiologia życia codziennego*, Czytelnik, Warszawa 1996.
88. Eliot T.S., *Notes towards the definition of culture*, Faber and Faber, London, 1948.
89. Estreicher K., *Historia sztuki w zarysie*, Wyd. 10, PWN, Warszawa-Kraków 1990.
90. *Europa i architektura jutra – Biała księga – propozycja dla europejskiego środowiska zbudowanego*, Rada Architektów Europy, Bruksela 1995.
91. Fein R., *Czas architektury*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2020/1.
92. Fikus M., Gurawski J., *Przestrzenno-funkcjonalny element integrujący*. Architektura, nr 12, 1976.
93. *Florencja i Kraków. Miasta partnerskie w Europie – wspólne dziedzictwo*, red. naukowa: Jasieńko J., Kadłuczka A., Mandelli M., Universitas, Kraków 2010.
94. Fołtarz A., *Architektura byt kulturowy*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 157-A/2010/1.
95. Franta A., Franta A., *Jakość architektury i urbanistyki – czynnik wzmacniający konkurencyjność zewnętrzną miasta (regionu)*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa, Instytut Projektowania Miast i Regionów Wydział Architektury PK, Kraków 18-19. X.2002 rok, Wydawnictwo PK, Kraków 2002.
96. Franta A., *Jak kreować „nasze miejsca” - o potrzebie etyki współdziałania synergicznego*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 5, 2-A/2010.
97. Franta A., *Kultura Miasta*, XII Międzynarodowa Konferencja Naukowa Instytutu Projektowania Urbanistycznego, Zakładu Kompozycji Urbanistycznej Instytutu Projektowania Urbanistycznego, SERCE MIASTA – THE HEART OF THE CITY, 24-25 X 2008, Wydział Architektury PK, Czasopismo Techniczne 2008.

98. Franta A., *Tożsamość i jej znaczenie dla konkurencyjności miast i regionów, w: Konkurencyjność miast i regionów jako problem planowania przestrzennego w perspektywie integracji z Unią Europejską*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa, Instytut Projektowania Miast i Regionów Wydział Architektury, PK, Kraków 18-19.X.2002 rok, Wydawnictwo PK, Kraków 2002.
99. Frysztak A., *Jak projektować – zmiana paradygmatu?*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
100. Fundacion Auditorio Las Palmas de Gran Canaria, *Alfredo Kraus Auditorio Las Palmas de Grand Canaria*, Palacio de Congresos de Canarias, Las Palmas 2007.
101. Gadomski J., Gadomska J., *Dokumentacja historyczno-architektoniczna zamku w Dobzycach*, PWN, Kraków 1970.
102. Gałkowski J., *Tożsamość środowiska mieszkaniowego ludzi starszych w dobie globalizacji*, Zeszyty Naukowe PP, (nr 10, 2007).
103. Gawarecki H., Gawdzik Cz., *Lublin: krajobraz i architektura*, Arkady, Warszawa 1964.
104. Gawarecki H., *O dawnym Lublinie. Szkice z przeszłości miasta*, Wydawnictwo Lubelskie Lublin 1974.
105. Gawarecki H., *O dawnym Lublinie. Szkice z przeszłości miasta*, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin 1974.
106. Gawdzik Cz., *Rozwój urbanistyczny starego Lublina*, Ochrona zabytków 7 (1954) nr 3 (26).
107. Gądecki J., *Architektura i tożsamość. Rzecz o antropologii architektury*, Wydawnictwo Rolewski, Nowa Wieś 2005.
108. Gądek Z., *Architektura miejsca*, Ages, Kraków 1996.
109. Gehl J. & Gemzoe, *New City Spaces*, Architectural Press, Copenhagen 2003.
110. Gehl J., Kaes S., Sondehagen S. B. S., *New City Life*, Architectural Press, Copenhagen 2004.
111. Gehl J., *Życie między budynkami: użytkowanie przestrzeni publicznych*, Wydawnictwo RAM, Kraków 2010.
112. Gerłowska K., *Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa*, PSOZ O/Lublin mpis 1971.
113. Giedion S., *Przestrzeń, czas i architektura*, PIW, Warszawa 1968.
114. Gilewicz W., *Produkt architektoniczny*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15, 7-A/2010/1.
115. Goodchild R., *Cyrene and Apolonia an historical guide*, Department of Antiquities, Tripoli 1981.
116. Gosel P., Leuthau G., *Architektura XX wieku*, Taschen, Köln 2006.
117. Grabowska-Pałęcka H., *Rio de Janeiro – program rehabilitacji zdegradowanych obszarów miasta*. Zeszyty Naukowe Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PK. Materiały po konferencyjne 1999.
118. Gralak A., *Dobczyce, Renowacje*, nr 2 1999.
119. Grychowski A., *Lublin i Lubelszczyzna w życiu i twórczości pisarzy polskich*, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin 1974.
120. Guerquin B., *Zamki w Polsce*, Arkady, Warszawa 1984.
121. Gumilow L., *Od Rusi do Rosji. Szkice historii etnicznej*, PIW, Warszawa 1996.

122. Gyurkovich J., *Architektura wczoraj, dziś, jutro – pomiędzy pięknem a oryginalnością*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
123. Gyurkovich J., *Dwa miasta – jedno serce*, Czasopismo Techniczne PK 2008, z. 2-A.
124. Gyurkovich J., *Dzieło architektury w mieście – wstęp*, Czasopismo Techniczne PK – 2008, z. 6-A.
125. Gyurkovich J., *Forma i kontekst w architekturze współczesnej*, w: *Prace polskich architektów na tle kierunków twórczych w architekturze i urbanistyce w latach 1945 – 1995*, Międzynarodowa Konferencja 50-lecia Wydziału Architektury PK, Kraków 20-21 października 1995, materiały T. 2., PK, Kraków 1995.
126. Gyurkovich J., *Forma i kontekst*, Czasopismo Techniczne. PK Zeszyt 13/2007.
127. Gyurkovich J., *Kompozycja przestrzeni miejskiej wczoraj i dziś*, [w:] *50 lat Architektury i Urbanistyki w Polskiej Akademii Nauk*, Wrocław O/PAN 2002.
128. Gyurkovich J., *Kontynuacja – naśladowanie czy kreacja*, VI Ogólnopolska I Międzynarodowa Konferencja Instytutu Projektowania Urbanistycznego, Kraków, 23-24.04.1999, Zeszyty Naukowe PK WA 6/99.
129. Gyurkovich J., *Miasto bez serca*, Czasopismo Techniczne PK. 2008, z. 2 A.
130. Gyurkovich J., *Przestrzeń publiczna – między tradycją i przyszłością*, w: *Przestrzeń publiczna współczesnego miasta*, Międzynarodowa Konferencja Instytutu Projektowania Urbanistycznego, Kraków 17-18 listopada 2005, Materiały Pokonferencyjne, Czasopismo Techniczne Arch./PK 2005.
131. Gyurkovich J., *Przyszłość przeszłości*, w: *Przestrzeń dla komunikacji w mieście*, VIII Ogólnopolska II Międzynarodowa Konferencja Instytutu Projektowania Urbanistycznego, Wydziału Architektury PK, Kraków 10-12 maja 2002, Materiały Pokonferencyjne, PK, Kraków 2002.
132. Gyurkovich J., *W poszukiwaniu miejskości – przestrzeń przyjazna*, Czasopismo Techniczne PK Zeszyt 5, 2-A/2010.
133. Gyurkovich M., *Muzeum dziś*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
134. Gzell S., *Architekt i globalizacja*, Zeszyty Naukowe PP, (nr 10, 2007).
135. Gzell S., *Dzieło a doktryna*, Międzynarodowa Konferencja Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury, PK 2008, Czasopismo Techniczne PK, Z. 15/2009, Architektura Z.6-A.
136. Gzell S., *Fenomen małomiasteczkowości*, Wydawnictwo PW i PWN. Warszawa-Łódź. 1996.
137. Gzell S., *Forma miasta na początku, w końcu i na początku wieku*. Zeszyty Naukowe Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PK, Materiały Pokonferencyjne, Kraków 1999.
138. Gzell S., *Miasteczko w krajobrazie podgórskim*, Wydawnictwo PW i PWN, Warszawa-Łódź 1981.
139. Gzell S., *Neomonumentalizm: wielka siostra Europy*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
140. Gzell S., *Obszary graniczne*. w: *Krajobraz architektoniczny Warszawy końca XX wieku*, Redaktor Gzell S., Wydawnictwo Akapit-DTP, Warszawa 2002.
141. Haduch B., Haduch M., *Teatr różnaitości, Herzog & de Meuron, Tenerife Espacio de las Artes*, A&B Architektura & Biznes, nr 09/2009.
142. Hall E. T., *Bezgłośny język*, PIW, Warszawa 1987.
143. Hall E. T., *Ukryty wymiar*, Wyd. 2., Muza, Warszawa 2001.
144. Hauziński J., *Burzliwe dzieje kalifatu bagdadzkiego*, PWN Warszawa 1993.

145. Hegel G. W. F., *Nauka logiki, T.1*, PWN, Warszawa 1967.
146. Hegel G. W. F., *Nauka logiki, T.2*, PWN, Warszawa 1968.
147. Heidegger M., *Identität und Differenz*, Gunter Neske, Pfullingen, 1957.
148. Hitti P. K., *Dzieje Arabów*, PWN, Warszawa 1969.
149. Hourani A., *Historia Arabów*, Marabut, Gdańsk 1995.
150. Huntington S. P., *Zderzenie cywilizacji*, Muza, Warszawa 2006.
151. Jałowiecki B., *Społeczny język architektury. Od gotyckiej katedry do hipermarketu.* [w:] Jałowiecki B., Majer A., Szczepański M. S. (red), *Przemiany miasta: wokół socjologii Aleksandra Wallis*, Scholar, Warszawa 2005.
152. Jałowiecki B., Szczepański M. S., *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Scholar, Warszawa 2006.
153. Janowski M., *Człowiek jako współtwórca architektury: od buntu mas do indywidualnej ekspresji*, [w:] *Zachowanie, środowisko, architektura (2) : forma i przestrzeń w świadomości użytkowników i projektantów*, Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań 2003.
154. Janus K., *Analiza stanu zachowania Zespołu Pałacowego Sobieskich przy ul. Bernardyńskiej 13 w Lublinie z projektem łącznika budynku Pałacu i oficyny*, Praca dyplomowa pod kierunkiem dr hab. inż. arch. E. Przesmyckiej Prof. PL na Wydziale Inżynierii Budowlanej i Sanitarnej PL, Lublin 2007.
155. Jasiński A., *O wielokulturowych aspektach współczesnej przestrzeni publicznej*, Czasopismo Techniczne PK Zeszyt 5, 2-A/2010.
156. Jędrzejczyk D. (red.), *Humanistyczne oblicze miasta*, UW Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa 2004.
157. Jodidio P., *Calatrava*, Taschen, Köln 2008.
158. Jodidio P., *Oslo Opera House*, Architecture Now, nr 6, Taschen, Köln 2009.
159. Jodidio P., *Santiago Calatrava. Complete Works 1979-2007*, Taschen, Köln 2008.
160. Johnson P., *Historia Żydów*, Wyd. 3, Platan, Kraków 1996.
161. Juchnowicz St., *Urbanistyka jako narzędzie kształtowania kultury i tożsamości*, Kongres Kultury Polskiej, Kraków 2000.
162. Juzwa N., *Medialność i marketing nowej architektury przykład obiektu przemysłowego*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
163. Juzwa N., *Pomiędzy teorią a praktyką w projektowaniu urbanistycznym*, Zeszyty Naukowe Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PK, Materiały konferencyjne 6/99, 23-24.04, Kraków 1999.
164. Kaczyński I. T., *Zamki w Polsce południowej*, Muza S. A., 1996.
165. Kadłuczka A., *Architektura Krakowa. Dzieje, badania, odnowa, tom 1*, Czasopismo Techniczne PK, Z. 9-A/2003.
166. Kadłuczka A., *Historia architektury i konserwacji zabytków, próba diagnozy i prognozy*, Kongres Kultury Polskiej, Kraków 2000.
167. Kadłuczka A., *Idea zrównoważonego rozwoju a problemy ochrony dziedzictwa kulturowego na przykładzie Florencji i Krakowa*, Wiadomości Konserwatorskie nr 23/2008.
168. Kadłuczka A., *Ochrona zabytków architektury. Rozwój doktryn i teorii*, t. 1, Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków, Kraków 2001.
169. Kadłuczka A., *Podziemne muzeum Rynku Głównego w Krakowie*, Wydawnictwo PK, Kraków 2010.

170. Kadłuczka A., *Problemy integracji architektury współczesnej z historycznym środowiskiem kulturowym*, PK, Kraków 1982.
171. Kadłuczka A., *Przekształcanie przestrzeni historycznej a traktat Witruwiusza*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 7/2009.
172. Kadłuczka A., *Regionalizm jako forma ochrony narodowych wartości środowiska kulturowego*, Materiały OSAR, T. 3, PK, Kraków 1982.
173. Kadłuczka A., *Sukiennice w Krakowie. Restauracja i modernizacja*. Wydawnictwo PK, Kraków 2010.
174. Kadłuczka A., *Teatr Miejski im. J. Słowackiego w Krakowie. Restauracja i modernizacja w latach 1988-1993*, Wydawnictwo Architektura & Biznes, Kraków 1993.
175. Kajzer L., Salm J., Kołodziejcki S., *Leksykon zamków w Polsce*, Arkady, Warszawa 2007.
176. Kalitko K., *Architektura między materialnością i wirtualnością*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2005.
177. Kapuściński R., *Nasz kruchy świat*, Znak Kraków 2002.
178. *Karta Krakowska 2000: zasady konserwacji i restauracji dziedzictwa architektoniczno-urbanistycznego* [w:] Materiały Międzynarodowej Konferencji Konserwatorskiej (1997-2000), AIP, Kraków 2000
179. Kawalek R., *Terra Incognita. Ulica Szeroka w Lublinie*, Scriptor nr 2/2003 (28).
180. Kaźmierczak B., *Lokalny produkt turystyczny a tożsamość miasta*. Zeszyty Naukowe PP nr. 12, 2007).
181. Kelm T., *Architektura sakralna Sahary*, Arkady, Warszawa 2000.
182. Kelm T., *Duch pogranicza – frontier spirit*, II Międzynarodowa Konferencja Naukowa Architektura Kultur Lokalnych Pogranicza, Zakład Architektury Kultur Lokalnych, Wydział Architektury PB, Białystok-Vilnius 2-4.X.2009.
183. Kłopotowska A., *Regionalny uniwersalizm czy uniwersalny regionalizm*. Zeszyty Naukowe PP, nr 11, 2007.
184. Kłopotowski M., *O przyszłości wczorajszej architektury*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
185. Kłopotowski M., *W poszukiwaniu „utraczonego miasta”*. Zeszyty Naukowe PP, nr 10, 2007.
186. Kłosiewicz L., *Dom w lesie*, PW, Warszawa 1993.
187. Kłosiewicz L., *Granice architektury*, Teka. Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. OL PAN, 7-8/2006.
188. Kłosiewicz L., *Piotr Biegański – architekt 8.V.1905 –12.I.1986*, PW, Warszawa 1987.
189. Kłosiewicz L., *Willa Mairea*, PW, Warszawa 1993.
190. Kobylarczyk J., *Wpływ nowych rozwiązań architektoniczno-urbanistycznych na tożsamość miast*, Zeszyty Naukowe PP, nr 18/2009.
191. Kobylarczyk J., *Współczesne rozważania na temat architektury – formy i jej otoczenia*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
192. Koch W., *Style w architekturze*, Świat Książki, Warszawa 2005.
193. Kociuba M., *Tożsamość kulturowa cywilizacji europejskiej: o potrzebie aksjologicznej „metanoi*, [w:] *Annales Universitatis Mariae Curie - Skłodowska*, vol. XXVII, 3 2002.
194. Kołakowski L., *O tożsamości zbiorowej*. [w:] *Tożsamość w czasach zmiany: rozmowy w Castel Gandolfo*, Znak, Kraków 1995.

195. Kołakowski M., *Odzyskane miasto – rozmowa z Janem Gehlem i Larsem Gemzøe*, Architektura & Biznes, nr 11 2007.
196. Kołata J., *Mała architektura w przestrzeni urbanistycznej jako wyraz tożsamości miejsca*, Zeszyty Naukowe PP, nr 19/2009.
197. Koneczny F., *Dzieje Rosji*, tom I, Antyk, Warszawa 2003.
198. Konior L., *Homo Architectonicus*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2004.
199. Kopaliński W., *Słownik mitów i tradycji kultury*, Rytm, Warszawa 2003.
200. Kornecki M., *Zamki i dwory obronne ziemi krakowskiej*, Wojewódzki Konserwator Zabytków. Kraków 1966.
201. Kosiński W., *Aktywizacja turystyczna małych miast. Aspekty architektoniczno-krajo-
brazowe*, Wydawnictwo PK, Kraków 2000.
202. Kosiński W., *Architektura dzisiaj – na niewidzialnej granicy między niezmierną
przeszłością i nieznaną przyszłością*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15
7-A/2010/1.
203. Kosiński W., *Czy kompozycja urbanistyczna ma sens dziś i jutro?*” Urbanistyka. Mię-
dzyuczelniane Zeszyty Rok VII. Redaktor Gzell S., Akapit – DTP, Warszawa 2003.
204. Kosiński W., *Europa Środkowa – nowy wymiar dziedzictwa*. Materiały Międzynaro-
dowej Konferencji zorganizowanej przez Międzynarodowe Centrum Kultury
w Krakowie w dniach 1-2 czerwca, Teka KUAT.34 2002, Kraków 2002.
205. Kosiński W., *Globalizacja – szanse i zagrożenia tożsamości miast*, Zeszyty Naukowe
PP, (nr 10, 2007).
206. Kosiński W., *Globalizacja i ponowoczesność a tożsamość miasta*, Zeszyty Naukowe
PP, (nr 10, 2007).
207. Kosiński W., *Granice regionalizmu*, Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych
O/PAN Kraków t. 38 [nr]1 (1994).
208. Kosiński W., *Kontekst i kontrast*, Czasopismo Techniczne PK Z.15/2009, Z.6-A.
209. Kosiński W., *Małe miasta w Polsce – potencjał rozwojowy, diagnoza i prognoza*,
Kongres Kultury Polskiej, Kraków 2000.
210. Kosiński W., *Najnowsza cywilizacja i zachowana tradycja*, Aura 1996, nr 11.
211. Kosiński W., *O szkole prawdziwej, która zachowała tożsamość i nie popadła w schi-
zofrenię jak wiele innych*, [w:] *Krakowski Wydział czy Krakowska szkoła architekту-
ry*: Sesja Naukowa Instytutu Projektowania Urbanistycznego, Kraków 25 maja 1999 r.,
Wydział Architektury, Instytut Projektowania Urbanistycznego PK, Kraków 1999.
212. Kosiński W., *Plac śródmiejski – rola społeczna i ranga przestrzenna – tradycja
współczesność, perspektywy*, Czasopismo Techniczne PK Zeszyt 5, 2-A/2010.
213. Kosiński W., *Polska w Europie. Wizualna identyfikacja miejsca w poszukiwaniu
tożsamości*, Zeszyty Naukowe Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału
Architektury PK, Materiały Pokonferencyjne z. 8/2000.
214. Kosiński W., *Przesłanie Witruwiusza - powaga, klasycyzm, minimalizm*, Czasopismo
215. Kosiński W., *Wojna, po wojnie, socrealizm, Architektura współczesna*, [w:] *Dzieje
architektury w Polsce*. Wydawnictwo Kluszczyński, Kraków 2004.
216. Kotula T., *Afryka Północna w starożytności*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich,
Wrocław 1972.
217. Kowalewski M. z zespołem, *Zmieniając miasto: wokół teorii i praktyki rewitalizacji*,
Fundacja Twórców Architektury, Poznań 2008.

218. Kowalski W., Staśko J., *Dobczyce. Przeszłość i teraźniejszość*, Wydawnictwo Artystyczno-Graficzne, Kraków 1969.
219. Kowalski W., *Zamek w Dobczycach*, Wojewódzki Ośrodek Informacji Turystycznej, Kraków 1973.
220. Kozaczko M., *Fazy globalizacji idei architektonicznych*. Teza Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin, Vol. II, Lublin 2006.
221. Kozaczko M., *Globalizacja, entropia, wędrówka form*, Zeszyty Naukowe PP, nr 20/2009.
222. Kozień-Woźniak M., *Architektura dziś: sposób na miasto*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
223. Kozłowski D. *O pięknie architektury (współczesnej) – uwagi o ułomności rzeczy użytecznych*, Czasopismo Techniczne PK nr 13/2007.
224. Kozłowski D., „*Krakowska szkoła architektury*” albo *ethos twórcy-profesora – rozważania nostalgiczne w punktach*; w: *Krakowski Wydział czy Krakowska szkoła architektury*: sesja Naukowa Instytutu Projektowania Urbanistycznego, Kraków, 25 maja 1999, Wydział Architektury PK, Kraków 1999.
225. Kozłowski D., *7 przypadków architektury*, Czasopismo Techniczne PK 2005, z. 11-A (nr specjalny).
226. Kozłowski D., *Architektura dziś albo miasta nieśmiertelnych*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
227. Kozłowski D., *Dzieło architektoniczne w przestrzeni miasta – o formie, kontekście użyteczności*, III Czasopismo Techniczne PK, Z.15/2009, Architektura Z.6-A.
228. Kozłowski D., *Miasta Niewidziane albo podwójny kolaż z pamięci*, Architektura & Biznes, nr 11 2000.
229. Kozłowski D., *Nauka architektury albo przechadzanie się po labiryncie – czyli dziedzictwo ziemi*, Kongres Kultury Polskiej, Kraków 2000.
230. Kozłowski D., *Pomiędzy światłem i ciemnością (architektury)*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa Instytutu Projektowania Architektonicznego, Wydział Architektury PK, Kraków, 23-24 listopada 2001, PK, Kraków 2001.
231. Krajewski K., *Mała encyklopedia architektury i wnętrz*, Wydawnictwo Ossolińskich, Wrocław 1999.
232. Krenz J., *Tożsamość miasta – między chaosem a złożonością*, wypowiedź na Międzynarodową Konferencję *Tożsamość Miasta Odbudowanego. Autentyzm – Integralność – kontynuacja*, Gdańsk 10-11 maja 2001.
233. Kucza-Kuczyński K., *Warsztat architektoniczny jako funkcja etyki zawodowej*, Wydawnictwa PB, Białystok 1985.
234. Kucza-Kuczyński K., *Architektura sakralna przed końcem wieku*, Architektura nr 2/1998.
235. Kucza-Kuczyński K., *Czwarty wymiar architektury*, Arkady, Warszawa 1982.
236. Kucza-Kuczyński K., *Definiowanie przestrzeni architektonicznej 2001-2010*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
237. Kucza-Kuczyński K., *Fenomen pogranicza jako miejsca spotkania innego*, II Międzynarodowa Konferencja Naukowa Architektura Kultur Lokalnych Pogranicza, Zakład Architektury Kultur Lokalnych, Wydział Architektury PB, Białystok-Vilnius 2-4. X. 2009, Wydawnictwo PB, Białystok 2009.

238. Kucza-Kuczyński K., *Miasto ujarzmione – Warszawa 2008*, Czasopismo Techniczne PK nr 15/2008.
239. Kucza-Kuczyński K., *O tożsamości*, Architekt nr 4/2000.
240. Kucza-Kuczyński K., *Piękna architektura - czy piękno architektury, czyli: czytając Stróżowskiego*, Czasopismo Techniczne PK nr 13/2007.
241. Kucza-Kuczyński K., *Zawód architekt o etyce zawodowej i moralności architektury*, Oficyna Wydawnicza PW, Warszawa 2004.
242. Kucza-Kuczyński K., *Zawód architekt, o etyce zawodowej i moralności architektury*, Oficyna Wydawnicza PW, Warszawa 2004.
243. Kuryłowicz E., *Dzieło arcydzieło a ikona we współczesnym mieście. Detronizacja czy nobilitacja dla idoli XXI wieku*, Czasopismo Techniczne PK nr 15/2008.
244. Kuryłowicz E., *Piękno w autentyzmie czy autentyzm piękna*, Czasopismo Techniczne PK nr 13/2007.
245. Kuśnierz K., *Miejskie ośrodki gospodarcze wielkich latyfundiów południowej Polski w XVI oraz XVII wiek*, ZN PK, Kraków 1989.
246. Kuśnierz K., *Sieniawa: historia rozwoju przestrzennego*, KAW, Kraków 2001.
247. Kuśnierz K., *Tarnobrzeg: historia rozwoju przestrzennego*, Wyd. 2, Wydawnictwo Naukowe Zakładu Historii Architektury, Urbanistyki i Sztuki Powszechnej Wydziału Architektury PK, Kraków 1998.
248. Kwiatkowski K., *Architektura w poszukiwaniu nowego paradygmatu*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
249. Kwiatkowski K., *Ewolucja tożsamości społecznej a kształtowanie tożsamości miasta*, Zeszyty Naukowe PP nr 20/2009.
250. *La Carta de Machu – Picchu*, Copia del documento leido por Manuel Ungaro Zevallas, Dicembre 12, Machu Picchu 1977.
251. Lamparska J., *Tajemnice, zamki, podziemia*, Asia Press, Wrocław 2002.
252. Lasiewicz-Sych A., *Kierunki refleksji filozoficznej XX wieku współkształtujące współczesną teorię architektury*, [w:] Winskowski P. (red), *Uwarunkowania kulturowe architektury wobec przemian cywilizacyjnych końca XX wieku*, Wydawnictwo And Kraków-Warszawa 2002
253. Le Goff J., *Kultura średniowiecznej Europy*, Wyd. 3, Marabut-Volumen Gdańsk-Warszawa 2002.
254. Lenartowicz K., *Słownik psychologii architektury dla studiujących architekturę*, PK, Kraków 1997.
255. Lenartowicz K., *Słownik psychologii architektury*, PK, Kraków 2007.
256. Lenartowicz K., *Tożsamość architektury – tożsamość architekta*, Kongres Kultury Polskiej, Kraków 2000.
257. Lisowski M., *Polska architektura dziś – autorska próba oceny*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
258. Livio P., (ed.) *The age of the Jamahiriya*, Tourist Research & Planing/ T.R.P, Torino 1979
259. Loegler R., *Definiowanie wartości miejsca*, RAM, Kraków 2005.
260. Loegler R., *Z porządku uwolniona forma*, Kraków/Warszawa 1997 (praca doktorska Wydział Architektury PW, promotor prof. K. Kucza-Kuczyński).
261. Lombardi, L., *Ziemia Święta*, Plurigraf, Narni-Terni 1993.

262. Losantos A., Santos Quartino D., Vranckx B., *Krajobraz miejski, nowe trendy, nowe inspiracje, nowe rozwiązania*, Tmc, Warszawa 2008.
263. Łukacz M., *Pałac Sobieskich w Lublinie ul. Bernardyńska 13 – badania architektoniczno-konserwatorskie*, Pracownia Badań Zabytków Architektury, Kraków 2008.
264. Łużny R., *Pierwsze tysiąclecie chrześcijaństwa (988-1988) na ziemiach wschodniej Słowiańszczyzny od Rusi Kijowskiej do Rosji, Ukrainy i Białorusi: kronika ważniejszych wydarzeń dziejowych*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1994.
265. Malinowska-Petelenz, *Architektura sakralna dziś*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
266. Maluga L., *Artystyczne okolice architektury*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2020/1.
267. Małachowicz E., *Konserwacja i rewitalizacja architektury w środowisku kulturowym*, Oficyna Wydawnicza PWR, Wrocław 2007.
268. Mango C., *Historia Bizancjum*, Marabut, Gdańsk 1997.
269. Manteuffel T., *Bizancjum i wczesne średniowiecze*, Cz.1, Nakładem Księgarni Trzaski, Everta i Michalskiego, Warszawa 1938.
270. Manteuffel T., *Historia powszechna: średniowiecze*, Wyd. 16, PWN, Warszawa 2005.
271. Marciniak P., *Architektura nowoczesna a tożsamość miasta: o identyfikacji z perspektywy antropolologicznej i socjologicznej*, Zeszyty Naukowe PP nr 10, 2007.
272. MATERIA, *Herzog & de Meuron, IKMZ BTU Cottbus Information, Communications and Media Center Brandenburg Technical University*, Frederico Motta Editore, Milano, Italy, nr 50 Agosto 2006.
273. MATERIA, *Herzog & de Meuron, TEA, Spazio Delle Arti, TEA, Space for the Arts*, Frederico Motta Editore, nr 61 Milano, Italy, marzo 2009.
274. MATERIA, *Robinson&McIlwaine+K.A. Dean&Associates, Combre Mill Village*, Frederico Motta Editore, nr 49 Milano, Italy Aprile 2006.
275. MATERIA, *Snøhetta Operahouse*, Frederico Motta Editore, nr 64 Milano, Italy, dicembre 2009.
276. Mazur-Belzyt K., Opania S., *Tożsamość przestrzeni w programach rewitalizacji obszarów miejskich*, Zeszyty Naukowe PP, nr 20/2009.
277. Mączyński Z., *Elementy i detale architektoniczne w rozwoju historycznym*, BiA Warszawa 1956.
278. Michalczyk S., *O początkach Lublina, czyli geneza układu urbanistycznego Starego Miasta*, Biuletyn Historii Sztuki 1970, r. 32, nr 2.
279. *Międzynarodowa karta ochrony miast historycznych*, Waszyngton 1987.
280. Mikielwicz R., *Przestrzeń jednostki – przestrzeń wspólnoty*, Czasopismo Techniczne PK Zeszyt 5, 2-A/2010.
281. Mikielwicz R., *Tożsamość – "Identyczność, Autentyczność", Jednakowość? Studium przypadku*, Czasopismo Techniczne, PK nr 15/2008.
282. Mikułowski-Pomorski J., *Mit partycypacja kontynuacja*, Materiały z Konferencji Naukowej poprzedzającej Kongres Kultury Polskiej 2000, PAN o/Kraków, PK, Wydział Architektury, Kraków 2000.
283. Misiągiewicz M., *Architektura – sztuka definiowania kształtu*, Zeszyty Naukowe Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PK, Materiały Pokonferencyjne 7/2000.

284. Misiągiewicz M., *Idee architektoniczne dziś*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
285. Misiągiewicz M., *Meandry zadziwiania w architekturze nowoczesnej*, Czasopismo Techniczne. PK Zeszyt 13/2007.
286. Misiągiewicz M., *O roli przestrzeni publicznej w miejscach zamieszkania*, Czasopismo Techniczne PK Zeszyt 5, 2-A/2010.
287. Misiągiewicz M., *Przestrzeń estetycznie otwarta*, III Międzynarodowa Konferencja Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PK, Czasopismo Techniczne PK 2 Z.15/2009, A Z.6-A.
288. *Misurata Master Plan 2000: Final report*, Consulting Office. Bureau of Municipal Project WADECO, Warsaw 1986.
289. Mizia M., *Żyjąc obok*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
290. Mokłowski K., *Sztuka ludowa w Polsce*, H. Altenberg, Lwów 1903.
291. Monestiroli A., *Reakcja formy I. Krótki wykład o architekturze*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
292. Mrozek A., *Islam a naród w Afryce. Somalia, Sudan, Libi*, PWN, Warszawa 1973.
293. Myczkowski Z., *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, PK, Kraków 2003.
294. Myczkowski Z., *Tożsamość „dawna” i „nowa”*, [w] *Wiedza o kulturze polskiej u progu XXI wieku, Architektura i dobra kultury, Tożsamość i kontynuacja tradycji*, Kongres Kultury Polskiej, Kraków 2000.
295. Myczkowski Z., *Tożsamość miejsca w ochronie i kształtowaniu krajobrazu kulturowego, Krajobrazy Dziedzictwa Narodowego*, 2000.
296. Myczkowski Z., *Wizualne aspekty tożsamości miejsca – konflikty*, Czasopismo Techniczne PK, nr 10/2008.
297. *Najpiękniejsze zamki Polski, dolnośląskie, lubuskie, opolskie, wielkopolskie*, Pascal, Bielsko-Biała 2006.
298. Norberg-Schulz Ch., *Bycie, przestrzeń i architektura*, Murator, Warszawa 2000.
299. Norberg-Schulz Ch., *Existence, Space and Architecture*, Studio Vista, London 1971.
300. Norman E., *Dom Boga: historia architektury sakralnej*, Arkady, Warszawa 2007.
301. *Nowa Encyklopedia Powszechna*, PWN, Warszawa 1997.
302. Paczowski B., *Architektura i sztuka budowania*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
303. Paczowski B., *Wolność pomimo reguł czy dzięki nim?*, Czasopismo Techniczne PK Zeszyt 13/2007.
304. Palej A., *Uwodzenie estetyką a estetyka uwodzenia*. *Architektura & Biznes*, 2002 nr 5 (118).
305. Panfil T., Wyszkowski M., Lipniewski J., *Lublin na dawnej pocztówce*, Wydawnictwo Akademickie WSS-P & R. Bohdziewicz, Lublin 2006.
306. Paszkiewicz H., *Początki Rusi*, PAU, Kraków 1996.
307. Paszkiewicz H., *Powstanie narodu ruskiego*, PAU, Kraków 1998.
308. Paszkowski Z., ... *Spowolnić architekturę...*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15, 7-A/2010/1.
309. Paszkowski Z., *Restrukturalizacja miasta historycznego. Jako metoda jego współczesnego kształtowania na przykładzie starego miasta w Szczecinie*, Wydawnictwo Hogben, Szczecin 2008.

310. Patoczka P., „*Ściany*” i „*Bramy*” w krajobrazie, PK, Kraków 2000.
311. Pawlak A., *Stara i nowa Europa. Kształtowanie się tożsamości europejskiej*, Dwumiesięcznik społeczno-polityczny „*Realia*” sierpień nr 4 (19) 2010.
312. Pawlicki B. M., *Architektura bez granic – peryferyjność czy uniwersaliz.*, Teza Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin V. III, Lublin 2006.
313. Pawlicki B. M., *Sacrum – wrażliwość twórcza artysty*, [w:] *Architektura sakralna w kształtowaniu tożsamości miejsca*, Przesmycka E. (red. naukowa), PAN o/Lublin, Lublin 2006.
314. Pawlicki B. M., *Transformacja i eskalacja przekształceń zabytkowych miast. Tożsamość – degradacja – przyszłość*, Zeszyty Naukowe Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PK, Materiały konferencyjne, PK, Kraków 2002.
315. Pawlicki M. B., *Ochrona krajobrazu kulturowego*, Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji, Nasze Forum, 32/2006.
316. Pawlicki M. B., *Stylowe oblicze miast i regionów od pojęcia „Polis” do oblicza „Globalnej wioski” jako alternatywny trend planowania przestrzennego XXI wieku*, Wydawnictwo PK, Kraków 2002.
317. Pawlicki M. B., *Zachowawczość i nowatorstwo w kształtowaniu przestrzeni architektonicznej jako alternatywa kultury XXI wieku: od dawnych filozoficznych idei do współczesnych utopii*, [w:] *Czasopismo Techniczne PK*, 2002.
318. Pawlicki M., *Panorama tożsamości kulturowej w obszarach gmin ziemi krakowskiej*, Kongres Kultury Polskiej, Kraków 2000.
319. Pawlicki M., *Tożsamość kulturowa ziemi krakowskiej, problemy kontynuacji*, Kongres Kultury Polskiej, Kraków 2000.
320. Pawłowska K., *Idea swojskości miasta*, PK, Kraków 2001.
321. Pazder D., *Rola przestrzeni kulturowych w kreacji współczesnego śródmieścia*, *Czasopismo Techniczne PK*, 2008.
322. Piccinato G., *Planowanie dziedzictwa na świecie: szanse, zagrożenia i sprzeczności*, [w:] *Europa Środkowa – nowy wymiar dziedzictwa*, MCK, Kraków 2005.
323. Pięciak P., *Tożsamość miejsca*, Rozmowa z Prof. Konradem Kucza-Kuczyńskim, *Budownictwo-Technologie-Architektura*, Polski Cement, Kraków lipiec-wrzesień 2002.
324. Pijoan J. et al., *Sztuka Świata*, Arkady, Warszawa 1989.
325. *Plany i widoki Lublina*, Harasimiuk M. et al., O/Miejski PTTK, Lublin 2007.
326. Pluta K., *Kompozycja nowych i rewitalizowanych przestrzeni publicznych w miastach europejskich*, XII, *Czasopismo Techniczne PK* 2008.
327. Podhalański B., Arvay - Podhalańska E., *Czym jest „dzisiaj” architektury?*, *Czasopismo Techniczne PK*, Zeszyt 15 7-A/2010/1. PP, nr 18/2009.
328. Pratelli A., *Architektura teraz, ale na kiedy?*, *Czasopismo Techniczne PK*, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
329. Prokopczuk J., Szymański E., *Zarys nowożytnej historii Afryki*, Wydawnictwa UW, Warszawa 1965.
330. Pruszyński J., *Profesor Marian Lalewicz i Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości*, *Spotkania z zabytkami*, Warszawa 6/2006.

331. Przesmycka E. (red), *Architektura sakralna w kształtowaniu tożsamości kulturowej miejsca*, Wydawnictwo PL, Lublin 2006.
332. Przesmycka E., *Kultura architektury*, Czasopismo Techniczne. PK Zeszyt 13/2007.
333. Przesmycka E., *Przeobrażenia zabudowy i krajobrazu miasteczek Lubelszczyzny*, Wydawnictwo PL, Lublin 2002.
334. Przesmycka E., Radziewanowski Z., Wrana J., *Ochrona środowiska – drogą zachowania tożsamości kulturowej miejsca*. Czasopismo Techniczne PK, nr 14/2007.
335. Przesmycka E., *Rewitalizacja przyrodnicza miast – kontynuacja czy dekontynuacja*, TEKA I PAN/O Lublin 2006.
336. Przewoźniak M., *Teoretyczne aspekty przyrodniczej miast: Ku metodologii zintegrowanej rewitalizacji urbanistyczno-przyrodniczej*. Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin, Vol. I Lublin 2005.
337. Purchla J., *Dziedzictwo a transformacja*, MCK, Kraków 2005.
338. Raczak K., *Kultura globalna, kultura lokalna*. Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin Vol. III, Lublin 2006.
339. Radziewanowski Z., *Architektura w „kulturze biedy”*, Kongres Kultury Polskiej, Kraków 2000.
340. Radziewanowski Z., *Idea tożsamości w kształtowaniu współczesnych centrów metropolii na przykładzie Berlina*, Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych PAN o/Kraków Tom XLI/1 1997.
341. Radziewanowski Z., *Kreowanie tożsamości miejsca*, Zeszyty Naukowe Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PK, Materiały Pokonferencyjne 1999.
342. Radziewanowski Z., *O niektórych problemach regionalizmu i ekologii w architekturze i urbanistyce*, PK, Kraków 2005.
343. Radzik T., *Lubelska Dzielnica Zamknięta*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1999.
344. Radziukiewicz A., *Na wschód od zachodu*, Arka, Śródlisie, 2008.
345. Rasmussen St. E., *Odczuwanie architektury*, Murator, Warszawa 1999.
346. Rączka J. W., *Ginie w nas tysiącletni system wartości*, Kongres Kultury Polskiej, Kraków 2000.
347. *Renowacje i Zabytki*, kwartalnik ogólnopolski , nr 1 (13) 2005.
348. *Renowacje i Zabytki*, kwartalnik ogólnopolski , nr 4 (12) 2004.
349. Riabinin J. (oprac), *Materiały do historii miasta Lublina 1317-1792*, Wydawnictwo dziennika Zarządu m. Lublina, Lublin 1938.
350. Rizzi P., *O regulach*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
351. Robinson M., *Mahomet*, PIW, Warszawa 1994.
352. Rodzinski A., *Osoba i kultura*, Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1985.
353. Rosikoń J., *Ratusze w Polsce*, Roksikon Press, Warszawa 2000.
354. *Rozmowy o kulturze przestrzeni*, Scriptores, 3(29)2005.
355. Runciman S., *Królestwo Akki i późniejsze krucjaty*, Książnica, Warszawa 2009.
356. Runciman S., *Królestwo Jerozolimskie i frankijski Wschód 1100-1187*, Książnica, Warszawa 2009.
357. Runciman S., *Pierwsza krucjata i założenie Królestwa Jerozolimskiego*, Książnica, Warszawa 2009.
358. Runciman S., *Upadek Konstantynopola 1453*, PIW, Warszawa 1994.

359. Ruszkowski J., *Ikona i archetyp*, Architektura & Biznes, 2002 nr 3 (116).
360. *Ryazan: 900 years = Рязань: 900 лет*, Новое Время, Рязань 1995.
361. *Ryazan: monuments of architecture and fine arts = Рязань: памятники архитектуры и искусства*, Советская Россия, Москва 1985.
362. Rybakow B., *Pierwsze wieki historii Rusi*, PIW, Warszawa 1983.
363. Sagan I., *Miasto. Scena konfliktów i współpracy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2000.
364. Schneider-Skalska G., *Dzieło architektoniczne zawsze w kontekście*, Czasopismo Techniczne PK, nr 15/2008.
365. Scholz S. J., *Spojrzenie wstecz do przodu – czyli tradycja versus nowoczesność lub czy współczesność jest jeszcze aktualna? – niepotrzebna debata?*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
366. Sennett R., *Ciało i kamień: człowiek i miasto w cywilizacji Zachodu*, Marabut, Gdańsk 1996.
367. Seruga W., *...co z tą formą?*, Katedra Kształtowania Środowiska Mieszkaniowego, Wydział Architektury PK, Środowisko mieszkaniowe nr 7/2009.
368. Seruga W., *Architektura – urbanistyka – krajobraz: ideał trzech jedności*. Zeszyty Naukowe Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PK, Materiały Konferencyjne, Kraków 2000.
369. Seruga W., *Kreacja a kontekst urbanistyczny*, Zeszyty Naukowe Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PK, Materiały konferencyjne 6/99, 23-24.04, Kraków 1999.
370. Setkowicz P., *Kraków – stan świadomości a kondycja tożsamości*, Zeszyty Naukowe PP nr 18/2009.
371. Seuga W., *Mieszkanie w otoczeniu*, Zeszyty Naukowe Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PK, Materiały Konferencyjne 8/ 2000.
372. Sidor K., *Bogowie, magowie i nafta*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1967.
373. Siestrzewitowska Marzena J., *Ochrona tożsamości przestrzennej na przykładzie wybranych miast Lubelszczyzny: Ostrów Lubelski, Biłgoraj, Kraśnik*, Politechnika Lubelska, Lublin, 2011.
374. Skalski J., *Dziś architektury: kilka uwag*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15, 7-A/2010/1.
375. Skarga, *Tożsamość i różnica, Eseje metafizyczne*, Znak, Kraków 1997.
376. Słuchocka K., *Miejsce – tożsamość*. Zeszyty Naukowe PP, nr 10, 2007.
377. Smoleń M., *Przemysł kultury: wpływ na rozwój miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków 2003.
378. Solska M., *Aksjologiczny aspekt architektury*. Teza Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin, Vol. II, Lublin 2006.
379. *Spotkania z zabytkami*, Miesięcznik Towarzystwa Opieki nad Zabytkami, nr 6 2006, Warszawa.
380. Stangel M., *Miasta dla ludzi – rozmowa z Janem Gehl*, Architektura nr 2 Luty 2009.
381. Stangel M., *Międzynarodowo o placu Litewskim*, Architektura nr 2 Luty 2009.
382. Stasiak M., *Katalog zasobów kulturowych miasta Lublina, studium ochrony wartości kulturowego krajobrazu i środowiska miasta Lublina*, Lubelska Pracownia Urbanistyczna, Lublin 1999.

383. Staszewska-Furmanek A., *Piękno czy estetyka dialogu*, Czasopismo Techniczne PK, nr 13/2007.
384. Stelmach B., *W poszukiwaniu struktur?*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
385. Stępniewska-Holzer B., *Życie codzienne na Bliskim Wschodzie w XIX wieku*, PIW, Warszawa 2002.
386. Stróżewski W., *O wielkości. Szkice z filozofii człowieka*, Kraków 2002.
387. Stróżewski W., *Wykłady o Platonie, Ontologia*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1992.
388. Strzelczyk J., *Wandalowie i ich afrykańskie państwo*, PIW, Warszawa 1992.
389. Sykta I., *Kontrowersyjne obiekty architektury współczesnej – ryzykowne eksperymenty w historycznym centrum miasta*, Czasopismo Techniczne PK, 2008.
390. Szmit B., *Ład przestrzeni, Kanon*, Warszawa 1998.
391. Szmygin B., *Czy można chronić świat, który przestał istnieć? Dzielnica żydowska w Lublinie*, [w:] Murzyn-Kupisz M., Purchla J. (red. naukowa), *Rewitalizacja zabytkowych dzielnic żydowskich w miastach Europy Środkowej*, MCK, Kraków 2008. s. 263-286.
392. Szmygin B., *Kształtowanie doktryny konserwatorskiej w Polsce w XX wieku*, Wydawnictwo PL, Lublin 2000.
393. Szmygin B., *Ochrona dziedzictwa kulturowego i konserwacja zabytków w powojennej Polsce w świecie doktryn i opracowań naukowych* [w:] Kongres Konserwatorów Zabytków, SKZ, Warszawa 2005.
394. Szmygin B., *Pojęcie tożsamości w odbudowie zespołów staromiejskich*, [w:] *Tożsamość miasta odbudowanego*, Wydział Architektury PG, Gdańsk 2001.
395. Szmygin B., *Zabytek architektury jako znak w krajobrazie: próba zastosowania semiotyki do analizy*, maszynopis pracy doktorskiej w bibliotece PK, Lublin 1990.
396. Szydłowski T., *Pomniki architektury epoki piastowskiej we województwach krakowskim i kieleckim, z 186 ilustracjami i mapką orientacyjną*, wydane z zasiłku Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Skład Główny Gebethner i Wolff, Druk. W. L. Anczyca i Spółki w Krakowie, Kraków 1928.
397. Szymski A. M., *Kryzys teorii czy teoria kryzysu?* Zeszyty Naukowe Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PK, Materiały konferencyjne 1999.
398. Szymski A., Długopolski R., *Degradacja publicznej przestrzeni miasta jako wynik braku poczucia tożsamości kulturowej jego mieszkańców*. Zeszyty Naukowe Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PK, VIII Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Materiały konferencyjne 2002.
399. Szymski A., *Genius loci – czyli o odkrywaniu i na nowo definiowaniu znaczeń w istniejącej przestrzeni miejskiej (trzy przykłady)*, III Międzynarodowa Konferencja Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PK, Czasopismo Techniczne PK 2008, Z.15/2009, Architektura Z.6-A.
400. Szymski A., *System społeczny a warunki egzystencji – prognoza dla Polski*. Zeszyty Naukowe Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PK, Materiały konferencyjne 2000.
401. Świeży M., *Zamki, twierdze, warownie – Dolny śląsk: przewodnik historyczny*, Foto Art., Gryfów Śląski 2002.

402. Świt-Jankowska B., *Identyfikacja wizualna miasta w dobie globalizacji*. Zeszyty Naukowe PP, Poznań nr 20/2009.
403. Tarnowski J., *Architektura w poszukiwaniu tożsamości lokalnej. Referat wygłoszony w trakcie konferencji Kultura wobec kręgów tożsamości, w Poznaniu 19-21 X 00*. <http://www.orw.poznan.pl/Orw?Archiwum/200001019/Tarnowski.html>.
404. Teodorowicz-Czerepińska J. et al., *Studium rewaloryzacji Żelechowa dla potrzeb planu szczegółowego: zapis*, Zespół Dokumentacji Historycznej Mansarda, Lublin 1995.
405. Tischner J., *Myślenie według wartości*, Wyd. 2, Znak, Kraków 1993.
406. Toczydłowska I. A., *Czytelność kodu*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15, 7-A/2010/1.
407. Toffler, *Trzecia fala*, PIW, Warszawa 1986.
408. Tokajuk A., *Próba identyfikacji elementów tożsamości miasta na przykładzie Białegostoku*, Zeszyty Naukowe PP, nr 12, 2007.
409. Tomczak M., *Od Unii Lubelskiej do Unii Europejskiej*, Architektura & Biznes, nr 1 Styczeń 2009.
410. *Tożsamość miejsca*, rozmowa Pawła Pięciaka z Konradem Kucza-Kuczyńskim, Budownictwo-Technologie-Architektura, nr 3/2002.
411. Trillo de Leyva J. L., *November blue*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15, 7-A/2010/1.
412. Tuan Yi-Fu, *Przestrzeń i miejsce*, PIW, Warszawa 1987.
413. Tuan Yi-Fu, *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values*, Columbia University Press, New York 1990.
414. Twardowski M., *Dziedzinięć dusz*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15, 7-A/2010/1.
415. *Vademecum Konserwatora zabytków: międzynarodowe normy ochrony dziedzictwa kultury*, Konopka K. (red.), Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Warszawa 1996.
416. Wallis A., *Informacja i gwar*, PIW, Warszawa 1979.
417. Wallis A., *Miasto i przestrzeń*, PWN, Warszawa 1977.
418. Wehle-Strzelecka S., *Związki z tradycją we współczesnych energooszczędnych rozwiązaniach*. Teza Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin, Vol. II, Lublin 2006.
419. Welsch W., *Estetyka poza estetyką*, Universitas, Kraków 2005.
420. Węclawowicz-Bilska E., Zuziak Z., *Planowanie przestrzenne a wyrównywanie szans w obszarach rozszerzonej Unii Europejskiej*, Czasopismo Techniczne PK Zeszyt 2/2005.
421. Węclawowicz-Bilska E., *Uwarunkowania regionów i możliwości zwiększania ich atrakcyjności*, Wydawnictwo PK, Kraków 2002.
422. Węclawowicz-Gyurkovich E., *Nowe formy zderzone z historycznymi*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
423. Węclawowicz-Gyurkovich E., *Czy architektura musi być piękna*, Czasopismo Techniczne PK Zeszyt 13/2007.
424. Węclawowicz-Gyurkovich E., *Nie tylko minimalizm w przestrzeniach miast*, III Międzynarodowa Konferencja Instytutu, Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PK, Czasopismo Techniczne PK Z.15/2009, Architektura Z.6-A.
425. *Wiadomości Konserwatorskie*, Pismo Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków, nr 13/2003 Warszawa.

426. Wielgosz A., *Co identyfikuje współczesne metropolie?*, Zeszyty Naukowe PP nr 18/2009.
427. *Wielka Encyklopedia*, t.11, PWN, Warszawa 1968.
428. *Wielki plan Lublina 1934*, WBP im. H. Ł., Dział Zbiorów Specjalnych.
429. Wilkins D. G.; *Wielka księga sztuki*, Arkady, Warszawa 2007.
430. Winskowski P., *Kultura ponowoczesna i cywilizacja postindustrialna*, [w:] Winskowski P. (red), *Uwarunkowania kulturowe architektury wobec przemian cywilizacyjnych końca XX wieku*, Wydawnictwo And, Kraków-Warszawa 2002.
431. Winskowski P., *Modernizm przebudowany. Inspiracje techniką w architekturze u progu XXI wieku*, Universitas, Kraków 2000.
432. Wisner H., *Unia. Sceny z przeszłości Polski i Litwy*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1988.
433. Witriwiusz, *O Architekturze ksiąg dziesięć*, PWN 1956, s. 15.
434. Witusik A., Radzik T., *Lublin w dziejach i kulturze Polski*, KAW, Warszawa 2000.
435. Włodarczyk M., *Wczorajsza architektura dzisiaj*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
436. Wrana J. *Wystawiennictwo – strukturalne ogniwo rozwoju miasta*, Oficyna Saska, Kraków 2002.
437. Wrana J., *Alpbach (zachodnia Austria) – przykład poszanowania tradycji miejsca*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa Instytutu Architektury i Urbanistyki Podhalańskiej Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Targu 12-13 grudnia 2008, Materiały Pokonferencyjne, PPWSZ, Nowy Targ. 2008.
438. Wrana J., *Architektura nowoczesna a kontekst miejsca*, Wydział Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach, Katedra Projektowania Architektonicznego i Sztuk Pięknych, Gliwice 2010.
439. Wrana J., *Architektura regionów przygranicznych -problem projektowania w nowych warunkach europejskich*, współpraca zesp. arch. Sergeya Filippova, z Białorusi, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN O/Lublin, Vol. II, Lublin 2006.
440. Wrana J., *Architektura -zrozumiały komunikat przestrzenny*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
441. Wrana J., *Centrum miasta integrujące życie mieszkańców - odzyskiwanie lokalnej tożsamości*, Czasopismo Techniczne PK 2008.
442. Wrana J., *Identyfikacja miejsca jako wyzwanie w procesie globalizacji idei projektowych*, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN O/Lublin, Vol. II, Lublin 2006.
443. Wrana J., *Konieczne nowe przestrzenie publiczne stymulujące rozwój miast i regionów, podnoszący poziom ich konkurencyjności*, Wydawnictwo PK, Kraków 2002.
444. Wrana J., Kuśnierz K., Kuśnierz-Krupa D., *Żelechów – uwagi do rewaloryzacji centrum miasta zabytkowego*, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN O/Lublin, Vol. I, Lublin 2005.
445. Wrana J., Kuśnierz-Krupa D., Krupa M., *Konserwacje polskich architektów poza granicami kraju. Rewaloryzacja placu Chlebnaja Płoszczad w Riazaniu*, Wiadomości konserwatorskie nr 20/2006.
446. Wrana J., *Lubny – kształtowanie tradycji na kresach*, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN O/Lublin Vol. III, Lublin 2006.

447. Wrana J., *Nowe możliwości projektowe po roku 1989 w warunkach wolnorynkowych - Rosja*”, Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych PAN o/Kraków Tom XLII, Kraków 1997.
448. Wrana J., *Poszukiwanie piękna w architekturze współczesnej*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 13/2007.
449. Wrana J., *Projektowanie w regionach odmiennych kulturowo – dialog o tożsamości*. Wydawnictwo Wydziału Budownictwa i Architektury PL Budownictwo i Architektura”, nr 1/2009.
450. Wrana J., *Przekraczanie granicy pamięci*, Przestrzeń i Forma, 11/2009.
451. Wrana J., *Przywracanie przestrzeni publicznej mieszkańcom miasta*, Wydział Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach, Katedra Projektowania Architektonicznego i Sztuk Pięknych, Gliwice 2009.
452. Wrana J., *Rewitalizacja przestrzeni publicznej drogą do integracji lokalnej*, Czasopismo Techniczne PK, zeszyt 5, 2-A/2010.
453. Wrana J., *Santiago Calatrava – rzeźbiarz w żelbecie*, Inżynieria i Budownictwo, nr 8/2010.
454. Wrana J., *Trwałość tradycji kulturowych (...ty jesteś Piotr – czyli skała, na tej skale zbuduję kościół mój Ewangelia wg. Św. Mateusza), świątynie na skale – Krym*, [w:] Przesmycka E. (red), *Architektura sakralna w kształtowaniu tożsamości miejsca*, Wydawnictwo PL, Lublin 2006.
455. Wrana J., *Współczesna forma architektoniczna a kontekst miejsca*, Czasopismo Techniczne PK, nr 7/2009.
456. Wrana J., *Wystawiennictwo – wynik ekspansji cywilizacyjnej i kapitałowej*, Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych PAN o/Kraków Tom XLI/1 1997.
457. Wright E. et al. (red), *Historia świata*, Agencja Informacyjna, Warszawa 1994.
458. Wujek J., *Mity i utopie architektury XX wieku*, Arkady, Warszawa 1986.
459. Wyżykowski A., *Przestrzeń reprezentacyjna – forum muzeów*, Zeszyty Naukowe Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PK, Materiały Konferencyjne 6/99, 23-24.04, Kraków 1999.
460. Wyżykowski A., Zuziak Z., *Nowe przestrzenie publiczne – wielokulturowość a kreacja urbanistyczna*, VI Ogólnopolska, I Międzynarodowa Konferencja Instytutu Projektowania Urbanistycznego, Kraków, 23-24.04.1999.
461. *Zabytki architektury i urbanistyki ziemi Krakowskiej i ich rola we współczesnym rozwoju regionu*, red. A. Kadłuczka, DjaF, Kraków 1996.
462. *Zabytki architektury i urbanistyki ziemi krakowskiej i ich rola we współczesnym rozwoju regionu*, red. A. Kadłuczka, Wydawnictwo PK, Kraków 1996.
463. Zakrzewski K., *Dzieje Bizancjum*, Trzaska, Ewert i Michalski, Warszawa 1934.
464. Zaniewska H., *Polskie miasteczka w okresie transformacji społeczno-gospodarczej*, Wydawnictwo IGPIK, Warszawa 1998.
465. Zętar J., *Architektura sakralna Lubelszczyzny jako przejaw wielokulturowych tradycji regionu*, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN O/Lublin Vol. III, Lublin 2006.
466. Zętar J., *Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN: odbudowa i kształtowanie tożsamości miejsca..* Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN O/Lublin, Vol. II, Lublin 2006.
467. Zientara B., *Historia powszechna średniowiecza*, Wyd. 3, Trio, Warszawa 1994.

468. Zin W., *Miasta historyczne*, Arkady, Warszawa 1986.
469. Zin W., *Pomniki przyrody i kultury jako czynniki kształtowania świadomości i odrębności narodowej*, Materiały z Konferencji Naukowej poprzedzającej Kongres Kultury Polskiej 2000, PAN O/Kraków, PK Wydział Architektury, Kraków 2000.
470. Złowłódzki M., *O ergonomii i architekturze*, Wydawnictwo PK, Kraków 2008.
471. Zuziak I., *Echo rzeczywistości w akcie twórczym*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.
472. Zuziak Z., *Język urbanistyki i architektoniczne myślenie*, III Międzynarodowa Konferencja Instytutu, Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PK Czasopismo Techniczne PK Z.15/2009, A Z.6-A.
473. Zuziak Z., *Od architektury do urbanistyki i od urbanistyki do architektury*, Czasopismo Techniczne PK, zeszyt 15 7-A/2010/1.
474. Zuziak Z., *Architektonika przestrzeni życiowej*, Czasopismo Techniczne PK, nr 11 A/2005.
475. Zuziak Z., *Marketing a kompozycja urbanistyczna*, w: *Projektowanie urbanistyczne w nowych warunkach ustrojowych – jego rola w aktywizacji miast: V Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej [...] Mogilany k. Krakowa, 21-22 listopada 1997*, Zeszyty Naukowe Instytutu Projektowania Urbanistycznego PK 1997, nr 5.
476. Zuziak Z., *O tożsamości urbanistyki*, Wydawnictwo PK, Kraków 2008.
477. Zuziak Z., *Piękno nie jedyne*, Czasopismo Techniczne PK, nr 13/2007.
478. Zuziak Z., *Projekty dla miasta konkurencyjnego*, Wydawnictwo PK, Kraków 2002.
479. Zuziak Z., *Przestrzeń, miejsce, przestrzeń społeczna-rozważania nad naturą pojęć*.
480. Z. Zuziak, *Osiedlowa przestrzeń społeczna*. Materiały pokonferencyjne z II Ogólnopolskiego Konserwatorium Polskiej Architektury Współczesnej zorganizowanego przez Komisję Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie, Mogilany 18-19 listopada 1981, Kraków, PAN Oddział w Krakowie, KUiA, PK, Kraków 1981.
481. Zuziak Z., *Serce metropolii*, Czasopismo Techniczne PK, 4A/2008.
482. Żarnowiecka J. C., *Wieżowce – poszukiwanie symbolu tożsamości miasta – studium przypadku*, Zeszyty Naukowe PP nr 19/2009.
483. Żebrowski J., *Libia*, Książka i Wiedza, Warszawa 1979.
484. Żórawski J., *O budowie formy architektonicznej*, Arkady, Warszawa 1973.
485. Żychowska M. J., *Architektura znacząca*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 15 7-A/2010/1.

3. SPIS I ŹRÓDŁA ILUSTRACJI. SPIS ILUSTRACJI

ROZDZIAŁ II.

3A. REGION MORZA ŚRÓDZIEMNEGO – PÓLNOCNA AFRYKA (Libia – przez Homera określany kraj leżący bezpośrednio na zachód od Egiptu, a przez Heroda cała Afryka Północna)

- Ilustracja 1. Rysunki na skalne w rejonie Sebha (Sahara)
- Ilustracja 2. Ulica starego centrum miast w Libii – Ghadames – miasto na terenie Sahary centralnej (obecnie zbieg trzech granic państw: Tunezji, Algerii, Libii), pierwsza osada z przed ok. 10 tys. lat (ulice przekryte zadaszeniem z lokalnym doświetleniem i naturalną wentylacją).
- Ilustracja 3. Ulica starego centrum miast w Libii – Stare miasto arabskie w Tripoli (miejsce wczesnej osady fenickiej Oea).
- Ilustracja 4. Granica imperium Rzymu (Sahara).
- Ilustracja 5. Villa Selena II-gi w. n.e. Kolonia rzymska nad Morzem Śródziemnym – zachowana bryła
- Ilustracja 6. Meczet z końca XIII wieku (rejon Jalo, Sahara centralna)
- Ilustracja 7. Leptis Magna (Region Tripolitanii), miasto okresu imperium Rzymu – Fragment zachowanych łaźni.
- Ilustracja 8. Leptis Magna – Arkada na Forum.
- Ilustracja 9. Leptis Magna – bazylika wczesnochrześcijańska.
- Ilustracja 10. Sabratha, miasto okresu imperium Rzymu – Teatr

3B. REGION BLISKIEGO WSCHODU – PÓLWYSEP ARABSKI.

A.

- Ilustracja 11. Jerozolima plan miasta ok. 20 lat p.n.e.
- Ilustracja 12. Jerozolima, Brama Herodowa.
- Ilustracja 13. Wzgórze Herodionu k/Jerozolimy.
- Ilustracja 14. Jerozolima, główny plac po synagodze zbudowanej przez Heroda.
- Ilustracja 15. Współczesny Tel-Aviv – zdjęcie satelitarne wybrzeża.

B.

- Ilustracja 16. Palestyna w czasach Chrystusa.
- Ilustracja 17. Rekonstrukcja planu Jerozolimy z czasów rzymskich.
- Ilustracja 18. Wnętrze bazyliki Justyniana z VI w.
- Ilustracja 19. Hagia Sophia (wnętrze) zmieniona w wieku XV na meczet.

C.

- Ilustracja 20. Mahomet prowadzący do szturm na Mekkę.
- Ilustracja 21. Skrzynia z płaszczem Mahometa.
- Ilustracja 22. Odtworzony plan domu Mahometa w Medynie wraz z dziedzińcem przeznaczonym do modłów.
- Ilustracja 23. (A, B) Wielki Meczet w Kairuanie – minaret najstarszy z obecnie istniejących, plan meczetu.
- Ilustracja 24. (A, B) Wielki Meczet (Sidi Okba) w Kairuanie (836) – wnętrze, Wielki Meczet w Suzie (850 – 851) – widok z lotu ptaka.
- Ilustracja 25. Jerozolima – Wielki Meczet na skale (skarbiec islamu).

3C. REGION WIELKIEJ RUSI

- Ilustracja 26. Krym. Uspieński Monstyr, przy drodze do Czufut-Kale w rejonie Bakszysaraj.
- Ilustracja 27. Sobór w Nowogrodzie Wielkim (1045 – 1050).
- Ilustracja 28. Sobór Wstawiennictwa Matki Bożej nad rzeką Nerłą (ok. 1165 r.)
- Ilustracja 29. (A, B) Wzgórze Kremłowskie w Moskwie – Cerkiew Zwiastowania, Cerkiew Dwunastu Apostołów.
- Ilustracja 30. Wzgórze Kremłowskie w Moskwie – dekoracyjne zwieńczenie cerkwi.
- Ilustracja 31. Rianzań, Kreml – Siedziba Arcybiskupa oraz cerkiew św. Jana Baptysty (1658).
- Ilustracja 32. Rianzań, Kreml – Uspieński Sobór – widok.

3D. REGION POGRANICZA JEDNOCZĄCEJ SIĘ EUROPY. LUBLIN.

- Ilustracja 33. Lublin – Plan Miasta w XVI – XVII wieku.
- Ilustracja 34. Lublin – Zamek i dzielnica żydowska, rysunek L. Urmowskiego z 1810 roku.
- Ilustracja 35. Lublin – Zamek i ulica Kowalska, rok 1860.
- Ilustracja 36. Lublin – Kościół św. Mikołaja na Czwartku (1964).
- Ilustracja 37. Lublin – Brama Krakowska od strony ulicy Grodzkiej.
- Ilustracja 38. Lublin – gmach Kasy Przemysłowców Lubelskich na rogu Krakowskiego Przedmieścia i Szpitalnej (Kołłątaja) – proj. Gustaw Landau.
- Ilustracja 39. Lublin – Stare Miasto na tle Śródmieścia w roku 2000.
- Ilustracja 40. Lublin – zdjęcie satelitarne Placu Litewskiego.
- Ilustracja 41. Lublin – współczesna panorama Miasta.
-
- Ilustracja 42. (A, B) Karta „Machu-Picchu” – Strona tytułowa, Podpisy zarządu UIA (kopię dokumentu otrzymał autor pracy podczas spotkania w Siedzibie Architektów Meksykańskich).
- Ilustracja 43. I Kongres CIAM, 1928 – Zdjęcie grupowe przed kaplicą zamku LA Sarraz (Szwajcaria).
- Ilustracja 44. Wnioski dotyczące programu funkcjonalno-użytkowego renowacji skrzydła południowo zachodniego „Wielkiej Ruiny”

ROZDZIAŁ IV

1.REALIZACJE POLSKIE.

1A. KONSERWACJA I MODERNIZACJA OBIEKTU DAWNEJ BIBLIOTEKI OPACTWA BENEDYKTYNÓW W TYŃCU. Z. RADZIEWANOWSKI Z ZESPOŁEM.

- Ilustracja 45. Opactwo Benedyktynów w Tyńcu – Klasztor romański. (A. Rzut kościoła nowożytnego z naniesionymi grubą kreską pozostałościami kościoła romańskiego, B. Rekonstrukcja rzutu świątyni romańskiej wg badań K. Żurowskiej, C. Rekonstrukcja przekroju świątyni romańskiej wg badań K. Żurowskiej, D. Przepuszczalny wygląd romańskiego założenia klasztonego w ujęciu perspektywicznym.)

- Ilustracja 46. Opactwo Benedyktynów w Tyńcu – Sytuacja, trasa postulowanej ścieżki historyczno-kulturowej w obrębie założenia urbanistycznego Opactwa Tyńnickiego, stanowiąca element zespołu kulturowego Opactwa.
- Ilustracja 47. Opactwo Benedyktynów w Tyńcu – przekrój
- Ilustracja 48. Opactwo Benedyktynów w Tyńcu – widok Opactwa od strony Wisły.
- Ilustracja 49. Opactwo Benedyktynów w Tyńcu – Kościół i dziedziniec klasztorny za studnią.
- Ilustracja 50. Opactwo Benedyktynów w Tyńcu – odrestaurowane zabudowania biblioteki.
- Ilustracja 51. Opactwo Benedyktynów w Tyńcu – odrestaurowane skrzydło południowo-zachodnie „Wielkiej Ruiny” – wnętrze.

1B. ROZBUDOWA ZESPOŁU OBIEKTÓW AKADEMII SZTUK PIĘKNYCH W KRAKOWIE.

ANDRZEJ GETTER, JACEK BUDYN.

- Ilustracja 52. Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie im. Jana Matejki – sytuacja.
- Ilustracja 53. Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie im. Jana Matejki – rzut parteru.
- Ilustracja 54. Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie im. Jana Matejki – przekrój A-A.
- Ilustracja 55. Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie im. Jana Matejki – przekrój B-B.
- Ilustracja 56. Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie im. Jana Matejki – dziedziniec przed wyburzeniami rozdrobnionej zabudowy.
- Ilustracja 57. Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie im. Jana Matejki – model komputerowy prezentujący rozbudowę skrzydła z Aulą.
- Ilustracja 58. Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie im. Jana Matejki – wizualizacja wnętrza Auli.
- Ilustracja 59. Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie im. Jana Matejki – widok nowego skrzydła ASP od strony pomnika Bitwy pod Grunwaldem na Placu Matejki.

1C. SKWER HERBERTA HOOVERA W WARSZAWIE.

JEMS ARCHITEKCI.

- Ilustracja 60. Skwer Herberta Hoovera – sytuacja.
- Ilustracja 61. Skwer Herberta Hoovera – przekrój poprzeczny
- Ilustracja 62. Skwer Herberta Hoovera – zdjęcie z realizacji – widok od południa.
- Ilustracja 63. Skwer Herberta Hoovera – zdjęcie z realizacji z wyraźnie zarysowaną osią skweru, ciągnącą się w kierunku północ-południe.

1D. BIBLIOTEKA UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO.

MAREK BUDZYŃSKI, ZBIGNIEW BADOWSKI.

- Ilustracja 64. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego – rzut parteru zespołu obiektów bibliotecznych i ogrodów wewnętrznych.
- Ilustracja 65. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego – Plan zagospodarowania zespołu obiektów bibliotecznych wraz z ogrodem – szkic autora projektu.
- Ilustracja 66. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego – zdjęcie założenia z lotu ptaka.
- Ilustracja 67. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego – strefa wejściowa biblioteki.
- Ilustracja 68. Bibliotek Uniwersytetu Warszawskiego – fragment elewacji północnej założenia.

Ilustracja 69. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego – fragment ogrodu projektu Ireny Bajerskiej.

Ilustracja 70. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego – wnętrze – główny pasaż.

1E. ADAPTACJA XIX – WIECZNYCH ZABUDOWAŃ FABRYCZNYCH NA CENTRUM „MANUFATURA” W ŁÓDŹI.

JEAN MARC PIVOT, BIURO MARCINIAK & WITASIAK, BIURO LUTOMIRSKI, BIURO BILIŃSKI.

Ilustracja 71. „Manufaktura”, Łódź – Sytuacja.

Ilustracja 72. „Manufaktura”, Łódź – rzut – galeria handlowa.

Ilustracja 73. (a, b) „Manufaktura”, Łódź – galeria handlowa – wnętrza.

Ilustracja 74. Centrum restauracyjne w północno-zachodnim narożniku Rynku.

Ilustracja 75. „Manufaktura”, Łódź – fontanna na terenie rynku „Manufaktury”.

Ilustracja 76. „Manufaktura”, Łódź – styk budynków centrum restauracyjnego i centrum rozrywki.

Ilustracja 77. „Manufaktura”, Łódź – ściana zachodnia centrum rozrywki.

1F. MUZEUM SZTUKI I TECHNIKI JAPOŃSKIEJ „MANGGHA” W KRAKOWIE.

ARATA IZOSAKI, współpraca KRZYSZTOF INGARDEN, JACEK EWY.

Ilustracja 78. Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej „Manggha” w Krakowie – sytuacja.

Ilustracja 79. Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej „Manggha” w Krakowie – rzut parteru.

Ilustracja 80. Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej „Manggha” w Krakowie – widok, bulwar Poleski.

Ilustracja 81. Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej „Manggha” w Krakowie – widok Muzeum na tle Wawelu.

Ilustracja 82. Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej „Manggha” w Krakowie – widok Muzeum od ul. Marii Konopnickiej.

Ilustracja 83. Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej „Manggha” w Krakowie – główne wejście do obiektu.

Ilustracja 84. Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej „Manggha” w Krakowie – fragment elewacji wschodniej z przeszkleniem kawiarni.

2. REALIZACJE EUROPEJSKIE.

2A. MUZEUM ARA PACIS W RZYMIE.

RICHARD MEIER & PARTNERS ARCHITECTS.

Ilustracja 85. Muzeum Ara Pacis w Rzymie – projekt, rzut parteru.

Ilustracja 86. Muzeum Ara Pacis w Rzymie – projekt, przekrój.

Ilustracja 87. Muzeum Ara Pacis w Rzymie – zdjęcie satelitarne.

Ilustracja 88. Muzeum Ara Pacis w Rzymie – budynek widziany z lotu, elewacja południowa.

Ilustracja 89. Muzeum Ara Pacis w Rzymie – wejście główne, elewacja południowa.

Ilustracja 90. Muzeum Ara Pacis w Rzymie – bryła budynku, widok południowy-zachód.

Ilustracja 91. Muzeum Ara Pacis w Rzymie – bryła budynku, widok północny-wschód.

Ilustracja 92. Elewacja wschodnia w relacji z kościołem San Roco.

Ilustracja 93. Muzeum Ara Pacis w Rzymie – Ołtarz Pokoju we wnętrzu muzeum.

2B. MUZEUM AKROPOLU W ATENACH

BERNARD TSCHUMI ARCHITECTS.

Ilustracja 94. Muzeum Akropolu w Atenach – rzut przyziemia.

Ilustracja 95. Muzeum Akropolu w Atenach – rzut ostatniej kondygnacji, nawiązującej do usytuowania i skali Panteonu.

Ilustracja 96. Muzeum Akropolu w Atenach – przekrój przez muzeum

Ilustracja 97. Muzeum Akropolu w Atenach – wizualizacja, model pokazujący posadowienie obiektu.

Ilustracja 98. Muzeum Akropolu w Atenach – ruiny dawnych Aten – ekspozycja w strefie wejściowej.

Ilustracja 99. Muzeum Akropolu w Atenach – muzeum w relacji z Panteonem.

Ilustracja 100. Muzeum Akropolu w Atenach – bryła budynku, widok z Akropolu.

Ilustracja 101. Muzeum Akropolu w Atenach – bryła budynku widziana z lotu, pokazująca relacje obiektu nowego Muzeum z wzgórzem Akropolu.

Ilustracja 102. Muzeum Akropolu w Atenach – widok z wnętrza.

2C. REALIZACJE MARTINA DRAHOWSKIEGO W KOSZYCACH.

Ilustracja 103. Hotel Bankov, okolice Koszyc – fragment elewacji wschodniej z zewnętrzną klatką schodową.

Ilustracja 104. Hotel Bankov, okolice Koszyc – wejście główne do obiektu.

Ilustracja 105. Kaplica Pogrzebowa „Dom Smutku” w Kamienicy na Cirochou – elewacja frontowa.

Ilustracja 106. Kaplica Pogrzebowa „Dom Smutku” w Kamienicy na Cirochou – bryła budynku w relacji ze zboczem.

Ilustracja 107. Kaplica Pogrzebowa „Dom Smutku” w Valaliky – bryła budynku, widok ogólny.

Ilustracja 108. Domy Rzemieślnicze przy ulicy Garncarskiej – widok ogólny.

Ilustracja 109. Domy Rzemieślnicze przy ulicy Garncarskiej – dziedziniec jednego z domów z zewnętrzną klatką schodową.

Ilustracja 110. Wielofunkcyjna sala Ratusza w Koszycach – widok ogólny z zewnątrz.

2D. AUDITORIO DE TENERIFE, TA CRUZ DE TENERIFE.

SANTIAGO CALATRAVA.

Ilustracja 111. Auditorio de Tenerife – projekt, rzut przyziemia.

Ilustracja 112. Auditorio de Tenerife – projekt, przekrój podłużny.

Ilustracja 113. Auditorio de Tenerife – projekt, przekrój poprzeczny.

Ilustracja 114. (a, b, c) Auditorio de Tenerife – detale rzeźbiarskich elementów łączenia “liścia” z korpusem budynku.

Ilustracja 115. Auditorio de Tenerife – Opera widziana od strony oceanu atlantyckiego.

Ilustracja 116. Auditorio de Tenerife – Opera widziana od strony miasta.

Ilustracja 117. Auditorio de Tenerife – zdjęcie z lotu ptaka.

2E. TEA, CENTRUM SZTUKI WSPÓŁCZESNEJ, SANTA CRUZ DE TENERIFE. HERZOG & DE MEURON, DAVID KOCH.

- Ilustracja 118. TEA – Tenerife de las Artes – projekt, rzut kondygnacji podziemnej.
Ilustracja 119. TEA – Tenerife de las Artes – projekt, rzut parteru.
Ilustracja 120. TEA – Tenerife de las Artes – projekt, przekrój podłużny.
Ilustracja 121. TEA – Tenerife de las Artes – struktura elewacji.
Ilustracja 122. TEA – Tenerife de las Artes – dziedziniec muzeum na rzucie trójkąta.
Ilustracja 123. TEA – Tenerife de las Artes – rampa prowadząca do wejścia głównego.
Ilustracja 124. TEA – Tenerife de las Artes – wnętrze, biblioteka z kafeterią.
Ilustracja 125. TEA – Tenerife de las Artes – wnętrze, rzeźbiarska, spiralna klatka schodowa w centralnej części budynku.

2F. SAN CARLO ALLE QUATTRO FONTANE, SZWAJCARIA MARIO BOTTA

- Ilustracja 126. San Carlo alle Quattro Fontane – szkice autora projektu.
Ilustracja 127. San Carlo alle Quattro Fontane – widok obiektu od strony Parku Lugano.
Ilustracja 128. San Carlo alle Quattro Fontane – widok od strony jeziora.
Ilustracja 129. San Carlo alle Quattro Fontane – widok na platformę z wyrysowanym rzutem kościoła w posadzce.
Ilustracja 130. San Carlo alle Quattro Fontane – bryła z widocznym wyrysowanym rzutem kościoła w posadzce
Ilustracja 131. (a, b, c) San Carlo alle Quattro Fontane (Szwajcaria) – widok wnętrza konstrukcji.

2G. CENTRUM DUSZPASTERSKIE W SERIATE, WŁOCHY MARIO BOTTA

- Ilustracja 132. Kościół i Centrum Duszpasterskie w Seriate (Włochy) – projekt, rzut i przekrój budynku.
Ilustracja 133. Kościół i Centrum Duszpasterskie w Seriate (Włochy) – szkice autora projektu.
Ilustracja 134. Kościół i Centrum Duszpasterskie w Seriate (Włochy) – zdjęcie satelitarne zagospodarowania.
Ilustracja 135. Kościół i Centrum Duszpasterskie w Seriate (Włochy) – nowy kościół, w relacji z XVII – wieczną świątynią.
Ilustracja 136. (a, b) Kościół i Centrum Duszpasterskie w Seriate (Włochy) – wnętrze, model.
Ilustracja 137. Kościół i Centrum Duszpasterskie w Seriate (Włochy) – elewacja frontowa.

2H. GMACH NARODOWEJ OPERY I BALETU W OSŁO, NORWEGIA SNØHETTA ARCHITECTS,

- Ilustracja 138. Gmach Narodowej Opery i Baletu w Oslo – rzut poziomu 1.
Ilustracja 139. Gmach Narodowej Opery i Baletu w Oslo – centralna, przeszklona część bryły budynku.
Ilustracja 140. Gmach Narodowej Opery i Baletu w Oslo – wnętrze, strefa wejściowa Opery.
Ilustracja 141. Gmach Narodowej Opery i Baletu w Oslo – zdjęcie satelitarne.

Ilustracja 142. Gmach Narodowej Opery i Baletu w Oslo – zdjęcie obiektu od strony morza.

Ilustracja 143. Gmach Narodowej Opery i Baletu w Oslo – sytuacja.

Ilustracja 144. Nadmorskie miasto Misurata – stan z roku 1980.

Ilustracja 145. Misurata w województwie GULF SIRT.

Ilustracja 146. Region Wielkiej Rusi - Pierwsza osada nad Oką.

Ilustracja 147. Pereslaw Riazański – Kreml (XV – XVIII w.)

Ilustracja 148. (a, b, c) Stary Riazan – Uspieński Sobór, rekonstrukcje.

Ilustracja 149. Generalny Plan Miasta Riazan z roku 1780.

Ilustracja 150. Plan Kremla Riazańskiego.

Ilustracja 151. Riazan – od rzeki Oki. Rycina XIX-wieczna

Ilustracja 152. Riazan, Uspieński Sobór.

Ilustracja 153. (a, b) Herb miasta Riazan i tablica przygotowana na obchody 900 lat miasta.

Ilustracja 154. Riazan – etapy powstawania głównej przestrzeni publicznej miasta.

Ilustracja 155. Północno – wschodnia część miasta Riazan.

Ilustracja 156. „Propozycja Miejskiego Salonu” – Chlebna Płocznad.

Ilustracja 157. Widok Zamku Czocha od strony jeziora.

Ilustracja 158. Rekonstrukcja Zamku – wiek XIV – XV.

Ilustracja 159. Rekonstrukcja Zamku – XVI – XVII.

Ilustracja 160. Zamek Czocha – Komnata książęca.

Ilustracja 161. Zamek Czocha – łazienka przy sypialni.

Ilustracja 162. Zamek Czocha – Sala Muzealna.

Ilustracja 163. Zamek Czocha – Sala z kominkiem w części otwartej do zwiedzania.

Ilustracja 164. Zamek Czocha – Sala Rycerska.

Ilustracja 165. Zamek Czocha – schemat funkcji zamku.

Ilustracja 166. Zamek w Dobczycach – widok wzgórza zamkowego od strony zapory.

Ilustracja 167. Żelechów, Rynek z centralnie usytuowanym ratuszem.

Ilustracja 168. Model Integracyjnego Centrum Dydaktyczno – Sportowego w Józefowie.

Ilustracja 169. Rozbudowa Wydziału Budownictwa i Architektury PL – zagospodarowanie terenu.

Ilustracja 170. Zespół Pałacowy Sobieskich od ulicy Bernardyńskiej, po przebudowie.

ROZDZIAŁ V.

1.REGION MORZA ŚRÓDZIEMNEGO – PÓŁNOCNA AFRYKA.

1.3. TŁO KULTUROWE REGIONU, POSZANOWANIE TRADYCJI.

Ilustracja 171. Miasto Misurata (Libia), tło kulturowe regionu – drzwi do Meczetu Islamu w Tripoli.

Ilustracja 172. Miasto Misurata (Libia), tło kulturowe regionu – ozdoby tradycyjnych uprzęży konnych.

Ilustracja 173. Miasto Misurata (Libia), tło kulturowe regionu – ozdoby kobiece.

Ilustracja 174. Miasto Misurata (Libia), tło kulturowe regionu – ozdoby z tradycyjnych wyrobów ze srebra.

Ilustracja 175. (a, b) Miasto Misurata (Libia), tło kulturowe regionu – eksponaty wyrobów z materiałów lokalnych na targu (suku).

Ilustracja 176. (a, b, c) Miasto Misurata (Libia), tło kulturowe regionu – tradycyjna architektura muzułmańska, meczety z minaretem, dekoracje geometryczne wnętrz.

1.4A. MISURATA (LIBIA) – MASTER PLAN (1985 – 1989)

Ilustracja 177. Miasto Misurata (Libia), Master Plan – zastany zespół osadniczy centrum miasta.

Ilustracja 178. Miasto Misurata (Libia), Master Plan – Misurata (stan na rok 1980).

Ilustracja 179. Miasto Misurata (Libia), Master Plan – opracowany Master Plan – Misurata 2000 (PolSERVICE – Wadeco).

Ilustracja 180. Miasto Misurata (Libia) – obwodnica miasta.

Ilustracja 181. Miasto Misurata (Libia) – nowe osiedle mieszkalne z otwartą przestrzenią publiczną, na której zbudowany jest nowy Meczet.

Ilustracja 182. Miasto Misurata (Libia) – zrealizowany główny plac miejski z wieżą zegarową.

1.4B. MISURATA LIBIA, REWITALIZACJA CENTRUM MIASTA.

(AUTOR Z ZESPOŁEM). KONSULTANT: ARCH. AMMAR GARGUM – BALADYJA MISURATA (LIBIA).

Ilustracja 183. (a) Miasto Misurata (Libia) – rewitalizacja centrum miasta (autor z zespołem) – „Misurata 2010”, strefa „A” Centrum, wewnątrz I-go „ringu”, inwentaryzacja urbanistyczna.

Ilustracja 184. Miasto Misurata (Libia) – rewitalizacja centrum miasta (autor z zespołem) – szkic autorski nowych dyspozycji Funkcji CENTRUM „A”, „Misurata 2010”.

Ilustracja 185. Miasto Misurata (Libia) – rewitalizacja centrum miasta (autor z zespołem) – dyspozycje programowe.

Ilustracja 186. (a, b) Miasto Misurata (Libia) – rewitalizacja centrum miasta (autor z zespołem) – sytuacja i widok perspektywistyczny makiety PLANU (animacja komputerowe).

1.4C. DOM TOWAROWY NA STARYM MIEŚCIE W MISURATHA. AUTOR Z ZESPOŁEM.

Ilustracja 187. Miasto Misurata (Libia) – Dom Towarowy na Starym Mieście (autor z zespołem) – plan sytuacyjny Domu Towarowego w ścisłym CENTRUM (Stare Miasto).

Ilustracja 188. Miasto Misurata (Libia) – Dom Towarowy na Starym Mieście (autor z zespołem) – rzut przyziemia (autor pracy).

Ilustracja 189. Miasto Misurata (Libia) – Dom Towarowy na Starym Mieście (autor z zespołem) – elewacja, projekt zatwierdzony do realizacji.

Ilustracja 190. Miasto Misurata (Libia) – Dom Towarowy na Starym Mieście (autor z zespołem) – perspektywa, (szkic autora).

Ilustracja 191. Miasto Misurata (Libia) – Dom Towarowy na Starym Mieście (autor z zespołem) – rozpoczęcie budowy.

Ilustracja 192. Miasto Misurata (Libia) – Dom Towarowy na Starym Mieście (autor z zespołem) – wizualizacja komputerowa.

2. REGION WIELKIEJ RUSI, STUDIUM, PROJEKT I REALIZACJA – REWITALIZACJI CENTRUM MIASTA ORAZ HISTORYCZNYCH CIĄGÓW HANDLOWYCH (RIADY), (1994 – 1996) W RIAZANIU. ROSJA. RIAZAŃ. TŁO KULTUROWE. AUTOR Z ZESPOŁEM.

2.2. RIAZAŃ. TŁO KULTUROWE.

- Ilustracja 193. Znakomici mieszkańcy miasta Riazań – Sołodownikow W. M. (1776–1831), urodzony w Riazańskiej Guberni, pisarz, uczonek, generał – zajmuje poczesne miejsce w historii rosyjskiej floty, geograf.
- Ilustracja 194. Znakomici mieszkańcy miasta Riazań – Połonskij A. P. (1819–1898), urodzony w Riazaniu. Rosyjski poeta – liryk. Znaczną część jego twórczości zajmuje proza.
- Ilustracja 195. Znakomici mieszkańcy miasta Riazań – Iłowańskij D. N. (1832–1920), urodzony w Ranienburgu (Gubernia Riazańska), uczonek – historyk, pedagog. Honorowy obywatel Riazania.
- Ilustracja 196. Znakomici mieszkańcy miasta Riazań – Pawłow I. P. (1849–1936), urodzony w Riazaniu. Uczeń filolog, pierwszy rosyjski Laureat Nagrody Nobla (1904).
- Ilustracja 197. Znakomici mieszkańcy miasta Riazań – Ciołkowski K. E. (1857–1935). Urodzony w Irzewskoje, Riazańskiej Guberni, wybitny rosyjski uczonek i wynalazca.
- Ilustracja 198. Znakomici mieszkańcy miasta Riazań – Jesienin S. A. (1895–1925), urodzony w Konstantynowo (Riazańska Gubernia) wielki rosyjski poeta.
- Ilustracja 199. (a, b, c) Riazań (Rosja), tło kulturowe – mieszkańcy XIX-wiecznego Riazania.
- Ilustracja 200. Miasto Riazań na przełomie XIX i XX wieku – główny plac targowy przy ul. Moskiewskiej XIX wiek.
- Ilustracja 201. Miasto Riazań na przełomie XIX i XX wieku – 12 kwietnia 1908 r. – wylew rzeki Oki (załany stary bazar).
- Ilustracja 202. Miasto Riazań na przełomie XIX i XX wieku – wybrukowane ulice.
- Ilustracja 203. Riazań, Kreml – zwieńczenie „cebulaste”.
- Ilustracja 204. Riazań, Kreml – widok założenia zespołu.
- Ilustracja 205. Riazań, Kreml – fragment elewacji wschodniej.
- Ilustracja 206. Riazań, Kreml – detal elewacji. – (rzeźbiarskie dekoracje elementów podokiennych).
- Ilustracja 207. Riazań, Kreml – Siedziba Arcybiskupa, Cerkiew św. Jana Baptysty (z lewej), archangielski sobór (z prawej).
- Ilustracja 208. Riazań, Kreml – Ikony Riazańskie.
- Ilustracja 209. Riazańskie Ikony – Matka Boża, najstarsza Riazańska ikona.
- Ilustracja 210. Riazańskie Ikony – Archanioł Michał, ikona z Archangielskiego Soboru.
- Ilustracja 211. Parada w strojach regionalnych (z dekoracyjnymi nakryciami głowy).
- Ilustracja 212. Tradycja – stroje ludowe.
- Ilustracja 213. Riazań w sztuce – pomnik Jesienina, poety urodzonego w Guberni Riazańskiej.

2.3. ODTWORZENIE HISTORYCZNEJ FUNKCJI HANDLOWO-USŁUGOWEJ GŁÓWNEGO PLACU MIASTA - CHLEBNAJA PŁOSZCZAD, RIAZAŃ. ROSJA. KONCEPCJA, PROJEKT, REALIZACJA. 1994 – 1995. AUTOR Z ZESPOŁEM.

- Ilustracja 214. Rewitalizacja Placu Miasta „Chlebnaja Płoszczad”, Riady – „Chlebnaja Płoszczad”, stan zastany w roku 1994.
- Ilustracja 215. (A, B) Rewitalizacja Placu Miasta „Chlebnaja Płoszczad”, Riady – zdjęcie ilustrujące stan techniczny.
- Ilustracja 216. Rewitalizacja Placu Miasta „Chlebnaja Płoszczad”, Riady – elewacja od strony placu (zapropozowane baszty skrajne oraz środkowa w osi ciągu dla Sali Rady Miasta).
- Ilustracja 217. Rewitalizacja Placu Miasta „Chlebnaja Płoszczad”, Riady – elewacja od strony ul. Krasnojarskiej.
- Ilustracja 218. A) Rewitalizacja Placu Miasta „Chlebnaja Płoszczad”, Riady – wybrany wariant planu do realizacji. B) Wizualizacja komputerowa.
- Ilustracja 219. Rewitalizacja Placu Miasta „Chlebnaja Płoszczad”, Riady – zatwierdzone rozwiązanie Riadów do realizacji (dwukondygnacyjnych ciągów handlowych) – rzut parteru.
- Ilustracja 220. Rewitalizacja Placu Miasta „Chlebnaja Płoszczad”, Riady – zatwierdzone rozwiązania Riadów do realizacji (dwukondygnacyjnych ciągów handlowych) – rzut piętra (doświetlenie lukarnami).
- Ilustracja 221. Rewitalizacja Placu Miasta „Chlebnaja Płoszczad”, Riady – elewacja od strony placu (zapropozowane baszty skrajne oraz środkowa w osi ciągu dla Sali Rady Miasta).
- Ilustracja 222. Rewitalizacja Placu Miasta „Chlebnaja Płoszczad”, Riady – elewacja od strony ul. Krasnojarskiej.
- Ilustracja 223. (A, B, C) Rewitalizacja Placu Miasta „Chlebnaja Płoszczad”, Riady – prowadzone prace murarskie.

3. STUDIA REWALORYZACJI ORAZ MODERNIZACJI ZESPOŁÓW ZAMKOWYCH.

3A. ZAMEK CZOCHA WOJ. DOLNOŚLĄSKIE. STUDIUM. KONCEPCJA. PROJEKTY. (REALIZACJA CZĘŚCIOWA) REWALORYZACJI ZESPOŁU HOTELOWO-TURYSTYCZNEGO „ZAMEK CZOCHA” WRAZ Z PRZYLEGLĄ INFRASTRUKTURĄ. INWENTARYZACJA FOTOGRAFICZNA.

3A.1. TŁO HISTORYCZNE. AUTOR Z ZESPOŁEM.

- Ilustracja 224. (A, B, C.) Inwentaryzacja fotograficzna Zamku oraz Podzamecza.
- Ilustracja 225. Prof. Bodo Ehardt i jego prace na dolnym Śląsku. – portret Profesora.
- Ilustracja 226. Odnalezione rysunki przebudowy Zamku Czocha – szkice Profesora
- Ilustracja 227. (A, B) Przebudowa Zamku Czocha z pocz. XX wieku – szkice detalu sporządzone przez Profesora.
- Ilustracja 228. (A, B) Przebudowa Zamku Czocha z pocz. XX wieku – prowadzenie prac pod nadzorem Profesora Bodo Ehardta

3A.2. CZĘŚĆ „A”. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE I WNIOSKI DO REWALORYZACJI ZESPOŁU HOTELOWO – TURYSTYCZNEGO „ZAMEK CHOCHA” WRAZ Z PRZYLEGLĄ INFRASTRUKTURĄ. AUTOR Z ZESPOŁEM.

Ilustracja 229. Zespół obiektów hotelowo – turystycznych „Zamek Czocha” wraz z przyległą infrastrukturą.

Ilustracja 230. Zespół obiektów hotelowo – turystycznych „Zamek Czocha” wraz z przyległą infrastrukturą – elewacja zespołu.

Ilustracja 231. Zespół obiektów hotelowo – turystycznych „Zamek Czocha” wraz z przyległą infrastrukturą wariant z basenem podziemnym.

3A.3. ZAMEK CZOCHA Z PODZAMCZEM I FOLWARKIEM – PROGRAM ZAMIERZEŃ INWESTYCYJNYCH.

AUTOR Z ZESPOŁEM

Ilustracja 232. (A, B, C, D) Program zamierzeń inwestycyjnych – rzut piwnic, rzut niskiego parteru, rzut 2-giego piętra, rzut 3-ciego piętra)

Ilustracja 233. Program zamierzeń inwestycyjnych – rzuty i przekrój zwieńczenia wieży.

Ilustracja 234. (A, B) Zespół obiektów hotelowo – turystycznych „Zamek Czocha” – przekroje z pokazaniem wymienionych elementów konstrukcyjnych oraz pokrycia dachu.

Ilustracja 235. Zespół obiektów hotelowo – turystycznych „Zamek Czocha” – przekrój przez wieżę oraz część niską zamku.

Ilustracja 236. Zespół obiektów hotelowo – turystycznych „Zamek Czocha” – elewacja wschodnia.

Ilustracja 237. Zespół obiektów hotelowo – turystycznych „Zamek Czocha” – elewacja południowa.

Ilustracja 238. Zespół obiektów hotelowo – turystycznych „Zamek Czocha” – elewacja zachodnia.

3B. ZAMEK W DOBCZYCACH WOJ. MAŁOPOLSKIE. STUDIUM KONCEPCYJNE URBANISTYCZNO-ARCHITEKTONICZNE REWALORYZACJI ZESPOŁU.

3B.1. TŁO HISTORYCZNE. TŁO KULTUROWE.

Ilustracja 239. Zamek w Dobczycach – plan wzgórza miasta i Zamku z zachowanymi murami.

Ilustracja 240. Zamek w Dobczycach – widok od południa z pokazaniem dawnych murów zamku – szkic.

Ilustracja 241. Zamek w Dobczycach – archiwalne zdjęcie satelitarne.

Ilustracja 242. Zamek w Dobczycach – zdjęcie Zamku ze skansenem u jego podnóża.

Ilustracja 243. Zamek w Dobczycach – wnętrze Zamku.

Ilustracja 244. Zamek w Dobczycach – zdjęcie satelitarne Zamku z zaporą.

3B.2. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE REWALORYZACJI ZAMKU W DOBCZYCACH. AUTOR Z ZESPOŁEM.

Ilustracja 245. Zamek w Dobczycach – studium koncepcyjno-urbanistyczno-architektoniczne – analiza historyczna i Wzgórze Zamkowe przed wykonaniem zalewu.

- Ilustracja 246. Zamek w Dobczycach – studium koncepcyjno-urbanistyczno-architektoniczne – studium rewitalizacji Zamku w Dobczycach, rzut poziomym +6,60
- Ilustracja 247. Zamek w Dobczycach – studium koncepcyjno-urbanistyczno-architektoniczne – studium rewitalizacji Zamku w Dobczycach, rzut poziomym +13,30
- Ilustracja 248. Zamek w Dobczycach – studium koncepcyjno-urbanistyczno-architektoniczne – elewacja zachodnia.
- Ilustracja 249. Zamek w Dobczycach – studium koncepcyjno-urbanistyczno-architektoniczne – studium, widok z lotu ptaka (rys. autor)

4. STUDIUM REWALORYZACJI RYNKU NOWEGO MIASTA ORAZ RATUSZA-ŻELICHÓW, WOJ. MAZOWIECKIE.

4.3. TŁO KULTUROWE.

- Ilustracja 250. Tła kulturowe – archiwalny plan miasta Żelichowa z 1868 roku wykonane przez Konstantego Woszyckiego, kopia z 1876 roku, oryginał w posiadaniu Archiwum Akt Nowych w Warszawie, o/Otwock.
- Ilustracja 251. Tła kulturowe – archiwalne zdjęcie ratusza w Żelichowie z ok. 1915 (autor nieznanym)
- Ilustracja 252. Tła kulturowe – Żelichów początek XX wieku - święto ludowe.
- Ilustracja 253. Tła kulturowe – Żelichów początek XX wieku - ochotnicza straż pożarna.
- Ilustracja 254. Tła kulturowe – Żelichów początek XX wieku - widok miasta.
- Ilustracja 255. Tła kulturowe – Żelichów początek XX wieku – zakład rzemieślniczy.
- Ilustracja 256. Tła kulturowe – zabudowa z lat dziewięćdziesiątych XX wieku, istniejący budynek ratusza.
- Ilustracja 257. Stan obecny – budynek ratusza.

4.2. RATUSZ I RYNEK W ŻELICHOWIE. STUDIUM. AUTOR Z ZESPOŁEM.

- Ilustracja 258. Koncepcja – Ratusz, rzut parteru.
- Ilustracja 259. Koncepcja – Ratusz, elewacja.
- Ilustracja 260. Koncepcja – Ratusz, wizualizacja komputerowa.
- Ilustracja 261. Koncepcja – Rynek, propozycja rozwiązań nawierzchni.
- Ilustracja 262. Koncepcja – Rynek, propozycja zmiennych funkcji.
- Ilustracja 263. Koncepcja – Rynek – pierzeje, stan projektowy.

5. JÓZEFÓW K/WARSZAWY.

5.2. TŁO KULTUROWE.

- Ilustracja 264. Józefów k/Warszawy – tło historyczne, tło kulturowe – Okolice Józefowa ok. 1825 rok.
- Ilustracja 265. Józefów k/Warszawy – okładka przewodnika po okolicach Świdra wydany w latach 30-tych XX wieku,
- Ilustracja 266. Józefów k/Warszawy – tło historyczne, tło kulturowe – Michał Elwiro Andriolli.
- Ilustracja 267. Józefów k/Warszawy – tło historyczne, tło kulturowe – Willa Michała Elwira Andriollego w Brzegach.
- Ilustracja 268. Józefów k/Warszawy – tło historyczne, tło kulturowe – luksusowe wnętrze holu głównego w Uzdrowisku Abrama Górewicza w Otwocku (z lat 30-tych XX wieku)

Ilustracja 269. Józefów k/Warszawy – tło historyczne, tło kulturowe – przykład willi drewnianej

Ilustracja 270. (a, b, c) Józefów k/Warszawy – tło historyczne, tło kulturowe – przykłady willi murowanych –XX w.

5.3 INTEGRACYJNE CENTRUM DYDAKTYCZNO-SPORTOWE W JÓZEFOWIE. KONCEPCJA, PROJEKTY, REALIZACJA. AUTOR Z ZESPOŁEM.

Ilustracja 271. Integracyjne Centrum Dydaktyczno-Sportowe w Józefowie – zagospodarowanie terenu.

Ilustracja 272. Integracyjne Centrum Dydaktyczno-Sportowe w Józefowie – zdjęcie zespołu z lotu ptaka.

Ilustracja 273. (a, b) Integracyjne Centrum Dydaktyczno-Sportowe w Józefowie – rzut parteru, aula z zapleczem, hotel młodzieżowy z kawiarnią.

Ilustracja 274. Integracyjne Centrum Dydaktyczno-Sportowe w Józefowie – elewacja od ulicy Leśnej.

Ilustracja 275. (A, B, C, D, E) Integracyjne Centrum Dydaktyczno-Sportowe w Józefowie – zdjęcia za zrealizowanego zespołu.

6. REGION POGRANICZA JEDNOCZĄCEJ SIĘ EUROPY. LUBLIN. STUDIA I PROJEKTY DLA POLITECHNIKI LUBELSKIEJ.

6A. ROZBUDOWA BUDYNKU WYDZIAŁU BUDOWNICTWA I ARCHITEKTURY O NOWE SKRZYDŁO DLA POTRZEB KSZTAŁCENIA NA KIERUNKU ARCHITEKTURA I URBANISTYKA NA TERENIE KAMPUSU UCZELNI UL. NADBYSTRZYCKA 40 (PROJEKT, REALIZACJA 2009 – 2013)

Ilustracja 276. (A, B) Rozbudowa Wydziału Budownictwa i Architektury – Stan obecny terenu do zabudowy.

Ilustracja 277. Rozbudowa Wydziału Budownictwa i Architektury – sytuacja

Ilustracja 278. Rozbudowa Wydziału Budownictwa i Architektury – rzut parteru.

Ilustracja 279. Rozbudowa Wydziału Budownictwa i Architektury – rzut 5 piętra.

Ilustracja 280. Rozbudowa Wydziału Budownictwa i Architektury – elewacja frontowa.

Ilustracja 281. Rozbudowa Wydziału Budownictwa i Architektury – przekrój.

Ilustracja 282. Rozbudowa Wydziału Budownictwa i Architektury – wizualizacja nowego obiektu od ul. Nadbystrzyckiej.

Ilustracja 283. Rozbudowa Wydziału Budownictwa i Architektury – wizualizacja nowego obiektu, ujęcie elewacji bocznej.

Ilustracja 284. Rozbudowa Wydziału Budownictwa i Architektury – wizualizacja nowego obiektu o zmierzchu.

6B. REWALORYZACJA I MODERNIZACJA DAWNEGO PAŁACU SOBIESKICH DLA POTRZEB KSZTAŁCENIA NA KIERUNKU ARCHITEKTURA I URBANISTYKA. PRACA ZESPOŁOWA.

Ilustracja 285. Rewaloryzacja i modernizacja Pałacu Sobieskich – inwentaryzacja fotograficzna stan istniejący.

Ilustracja 286. Rewaloryzacja i modernizacja Pałacu Sobieskich – sytuacja.

Ilustracja 287. Rewaloryzacja i modernizacja Pałacu Sobieskich – rzuty na poziomie 6,00.

Ilustracja 288. Rewaloryzacja i modernizacja Pałacu Sobieskich – rzuty parteru.

Ilustracja 289. Rewaloryzacja i modernizacja Pałacu Sobieskich – przekrój poprzeczny korpusu Pałacu.

Ilustracja 290. Rewaloryzacja i modernizacja Pałacu Sobieskich – przekrój poprzez Aulę.

Ilustracja 291. Rewaloryzacja i modernizacja Pałacu Sobieskich – przekrój przez łączniki z widokiem na elewację Pałacu od ulicy Bernardyńskiej.

Ilustracja 292. Rewaloryzacja i modernizacja Pałacu Sobieskich – wizualizacje.

ROZDZIAŁ VIII

ANEKS 1. PRZYKŁADY AUTORSKICH ROZWIĄZAŃ PROJEKTOWYCH Z POSZANOWANIEM TOŻSAMOŚCI LOKALNEJ

Ilustracja 293. Misurata – dyspozycje funkcji centrum miasta

Ilustracja 294. Misurata – Dom Towarowy na Starym Mieście, wybrane rozwiązanie elewacji.

Ilustracja 295. Wybrany wariant „B” odtworzenia funkcji Głównego Placu miasta – do realizacji.

Ilustracja 296. Zaakceptowana elewacja „Riadów” handlowych do realizacji

Ilustracja 297. Zespół obiektów hotelowo-turystycznych „Zamek Czocha” wraz z przyległą infrastrukturą nad rzeką Kwisa zaakceptowany do sukcesywnej realizacji plan zagospodarowania.

Ilustracja 298. Elewacja docelowa. Zespołu „Zamku Czocha”.

Ilustracja 299. Plan zagospodarowania wyspy w Ełku (projekt).

Ilustracja 300. Zamek w Dobczycach”. Rzut kondygnacji (hotelowej)

Ilustracja 301. Elewacja od strony zapory

Ilustracja 302. Przekrój przez proponowane Muzeum Kairu (odwrócona forma piramidy z trzonem komunikacyjnym przekrytym „parasolem” (inspiracja liśćmi palmowymi).

Ilustracja 303. Zamek Królewski na Wawelu – ryzalit północny. Ryzalit północny po przebudowie.

Ilustracja 304. Wzgórze Wawelskie, oznaczone ryzalitem północny i południowy.

Ilustracja 305. Zamek Królewski na Wawelu – elewacja ryzalitu południowego bud. Nr 5 – zaakceptowana.

Ilustracja 306. Elewacja po realizacji.

Ilustracja 307. Docelowy plan zagospodarowania Rynku z Ratuszem oraz kładem proponowanych pierzei.

Ilustracja 308. Propozycja uporządkowania pierzei rynku.

Ilustracja 309. Proponowana elewacja Ratusza.

Ilustracja 310. Zbiorcza elewacja ICDS w Józefowie.

Ilustracja 311. ICDS – widok z lotu ptaka (oddana realizacja).

Ilustracja 312. Ostrów Mazowiecki – Centrum Kultury i rekreacji „Za Stawem”, Docelowy Plan Zagospodarowania

Ilustracja 313. Ostrów Mazowiecka -Elewacja – Dom Kultury do realizacji.

Ilustracja 314, 315. Ostrów Mazowiecka – Kryty basen i Hala Sportowa (oddane w roku 2009)

Ilustracja 316. Wyższa Szkoła im B. Jańskiego, Rzut parteru (I-szy etap).

Ilustracja 317. Wyższa Szkoła im. B. jańskiego. Elewacja szkoły od ul. Elektronowej.

Ilustracja 318. Dom spotkań młodzieży w Monachium. Plan zagospodarowania – propozycja konkursowa.

Ilustracja 319. Rozbudowa Wydziału Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej „WICA”- elewacja główna (animacja komputerowa).

Ilustracja 320. Przebudowa Zespołu Pałacu Sobieskich „WICA” – animacja komputerowa (rozwiązanie docelowe).

ŹRÓDŁA ILUSTRACJI:

Ilustracje i zdjęcia ze zbiorów autora: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 29, 30, 117a, 117b, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 177c, 118, 119, 171, 174, 175, 178, 181a, 183b, 183c, 183j, 184, 185, 186, 187, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243a, 243b, 244a, 244b, 245a, 245b, 245c, 246, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 270, 271, 272, 273, 274, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 294, 295, 296, 297, 298a, 298b, 298c, 299a, 299b, 299c, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341

Akademia Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie – Zespół sal wielofunkcyjnych. Ilustracje ze zbiorów autorów projektu: arch. Andrzej Getter, arch. Jacek Budyn: 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63

Architecture now! P. Jodoidio, TASHEN 2001: 128, 129, 130, 132a

Architekt, kwiecień 2000: 105, 106, 108, 112

Architektura 10-2006: 75, 76, 77, 78, 79, 80

Architektura Sakralna Sahary, Teresa Kelm, ARKADY: 20, 21, 22, 23

„Atlas Biblijny”: 11, 16

Dzieła nowoczesnej architektury M. Agnoletto, F. Boccia, S. Cassara, A. Di Marco, G. Rosso, M. Tagliatori, wyd. KAMARA S.A., ANNA PURNA: 113, 114, 115

Dobczyce. Przeszłość i teraźniejszość, Władysław Kowalski: 266

„Izrael”: 25

„*Józefów nad Świdrem*” Wydawnictwo Miejskiego Ośrodka Kultury: 289, 290, 291, 292, 293

„*Lublin na dawnej poczłótwce*”: J. Lipniewski, T. Panfil, M. Wyszowski, wyd. Wyższa Szkoła Społeczno-Przyrodnicza w Lublinie, styczeń 2006: 40, 41, 42

Książka wydana przez Urząd Miasta w Misuracie 1969-1989: 188, 189, 190, 191

Materia 61, marzec 2009: 120, 121, 122, 123, 124, 125a, 125b, 126, 127

„Mocarstwa Świata” MUZA SA, Warszawa 1994: 19

PROGRAM KONSERWATORSKO-MODERNIZACYJNY BUDYNKU DAWNEJ BIBLIOTEKI OPACTWA BENEDYKTYNÓW W TYŃCU. REKONSTRUKCJA, REWITALIZACJA NA CELE KULTURY.

Z. RADZIEWANOWSKI, Z. D. RADZIEWANOWSKI, J. M. RADZIEWANOWSKA: 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55

„Ryazan, Monuments of Architecture and Fine Arts”, Sovietskaya Rossia Publisheres, Moscow: 222, 223, 224, 225, 227

“Ryazan 900 years”, НОБЕ ВРЕМЯ, 1995: 215, 216, 217, 218, 220, 221, 228, 229, 230, 231, 232

“Shadows and lights from Libyan Arab Republic”, Libyan Arab Republic Ministry of State General Department of Culture 1976:173, 176, 179, 180, 181b, 182, 183d, 183e, 183e, 183f, 183g, 183h, 183i, 183k

StoJurnal, Czasopismo projektantów, architektów i inwestorów, Rok XIII NR.2/2009: 96

„Tajemnice Zamku Czocha” Janusz Skowroński, Agencja Wydawnicza CB, Andrzej Zasieczny Warszawa 2000: 247, 248, 249, 250, 251a, 251b

„THE AGE OF THE JAMAHIRIYA The Socialist People’s Libyan Araba Jamahiriya”, Tourist Research & Planning LTD Switzerland in collaboration with T.R.P. s. r. l. Torino 1979: 7, 172, 177, 183 d

THE PHAIDON ATLAS OF 21ST CENTURY WORLD ARCHITECTURE: 133, 136, 137

Zdjęcia ze zbiorów Urzędu Miasta w Żelichowie: 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281

„Ziemia Święta” Luigi Lombardi, EDIZIONI SOPRANI via del mascherino, Rzym 1982: 12, 13, 17, 18

Рязанские известия Dziennik lokalny, 4 – 10 wrzesień 1995: 214a, 214b, 214c, 219

„... ЧТОБЫ НЕ ПРЕСТАЛА ПАМЯТЬ РОДИТЕЛЕЙ НАШИХ И НАША, И СВЕЧА НЕ ПОГАСЛА”, БЫЛИ И ПРЕДАНИЯ РЯЗАНСКОГО КРАЯ 1995: 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 226, 233

Internet:

http://e-architect.co.uk/athens/new_acropolis_museum.htm: 101, 102, 103, 104
<http://ianaloni.wordpress.com/2009/03/>: 14, 15
<http://maps.google.pl/>: 44, 70, 90
<http://pl.wikipedia.org>: 36, 38, 45, 85, 86
http://salebiznesowe.pl/804,muzeum_sztuki_i_tehniki_japonskiej_manggha,krakow,1.html
: 83, 87
<http://skyscrapercity.com>: 34, 35, 37, 39, 43, 71, 72, 73, 74
<http://virtualglobetrotting.com>: 116, 135
<http://www.ara-pacis-museum.com/2006/11/an-oracle-of-modernism-in-ancient-rome.html>
: 91
<http://www.archdaily.com/440/oslo-opera-house-snohetta/>: 138, 139, 140, 142
<http://www.arch.pw.edu.pl/wapw/index.php?co=projekty&id=6&pracownik=16&menu=p>
rojekty: 68, 69
<http://www.arespace.com>: 97, 98, 99, 100, 141, 143
<http://www.botta.ch/>: 131, 132b, 134
<http://www.cassovia.sk/vystavy/19112001vsg/>: 107, 110, 111
<http://www.richardmeier.com/www/#/projects/architecture/visnal/1/277/0/>: 88, 89, 92,
93, 94, 95
<http://www.james.pl/>: 64, 65, 66, 67
<http://www.manggha.krakow.pl>: 81, 82, 84
<http://www.sztukasakralna.pl/domsmutku.php>: 109
<http://www.zamek.dobczyce.pl/galeria/index.html>: 267, 269

Autor składa serdeczne podziękowania wszystkim Wydawnictwom, których materiały zostały zamieszczone w tej pracy.

STRESZCZENIE

Na przełomie XX i XXI wieku zachodzące zmiany geopolityczne, rozpoczęte procesy transformacji, dokonujące się widoczne zmiany w strukturach etnicznych krajów o wielokulturowym dziedzictwie a podejmujących akces wspólnotowy, nakładają szczególne kryteria oceny uwarunkowań kulturowych.

Praca podejmuje ważny współcześnie problem postrzegania architektury jako zrozumiałego przekazu przestrzennego wywodzącego się z kultury i tradycji badanego obszaru przy jednoczesnym założeniu, że przekaz ten jest rozpoznawalny w wielokulturowym regionie. Oczekuje się od zawodu architekta, jego twórczej postawy świadomego traktowania przestrzeni jako tworzywa dla kreacji przy zastosowaniu współczesnego instrumentarium w poszukiwaniu nowych form architektonicznej ekspresji zarówno w obszarach objętych ochroną, a także, kiedy tworzy „nową tożsamość” w zastanej przestrzeni – stosując zrozumiały dla odbiorcy „język rysunku” oraz realizacje projektowe .

W pracy przyjęto tezę, że jednym z podstawowych czynników mających istotne znaczenie w twórczej kreacji architektonicznej jest zrozumienie przez architekta specyficznych cech przestrzeni opisującej wszystko, co zwykle się rozumieć pod pojęciem „TOŻSAMOŚCI MIEJSCA”. Właściwe zrozumienie powinno stanowić główną wytyczną w poszukiwaniu rozwiązań projektowych gwarantujących trafność wyboru (trafność rozpoznawania „kodu” przestrzennego), który pomimo dowolnego (aktualnie modnego) języka architektonicznego, wpisuje się w zastaną przestrzeń, a także tworzy treści z zasobów kulturowych miejsca. W efekcie – to co nowe – odczytywane będzie powszechnie jako oczywiste i zrozumiałe. Pojęcie wieloznaczne -TOŻSAMOŚĆ- stosowane w rozważaniach naukowych, tworzeniu teorii oraz pracach twórczych związanych z przekształcaniem „wspólnej przestrzeni dla życia”, staje się w okresie wzmożonej integracji słowem „kluczem” przy identyfikacji rodowodu nawastrzeń kulturowych.

Miejsce tożsamości w historii kultury i cywilizacji oraz historyczne uwarunkowania europejskiej tożsamości kulturowej mające wpływ na kształtowanie się współcześnie zróżnicowanej kulturowo Europy przeanalizowane zostało w rozdziale drugim. Zaprezentowane w tym rozdziale wielokulturowe regiony, które miały wpływ na kształtowanie się współcześnie kulturowo Europy, to miejsca aktywności projektowej autora pracy. Problematykę tożsamości miejsca w studiach oraz realizacjach w tych regionach a wykonanych na podstawie dokumentacji przygotowanej przez zespoły pod kierunkiem autora, zaprezentowano w rozdziale piątym. Nadrzędnym zadaniem w pracach przedprojektowych było rozpoznanie tła historycznego i kulturowego oraz określenie lokalnego zapisu „kodu” z poszanowaniem kontekstu miejsca. Poddany analizie materiał badawczy stanowił inspirację dla zaprezentowania koncepcji i projektów potwierdzających zrozumienie odmienności kulturowej regionu.

Proponowana metoda analizy i projektowania jest przekazem doświadczeń autora w podejmowanych studiach i działaniach projektowych w regionach poza krajem, korygowanych w podejmowanych pracach projektowych w kraju oraz w prowadzonym procesie kształcenia w regionie lubelskim o wielokulturowej tradycji. Autor, poprzez prezentację wybranych działań własnych oraz przez kierowany zespół projektowy, poparty wstępnymi analizami i studiami, zmierza do autentyczności przekazu.

Poszukując współcześnie zrozumiałego odbioru naszych twórczych ingerencji projektowych winniśmy świadomie stosować zrozumiały do odczytania „kod” przekazu, aby „architektura była czytelnym komunikatem przestrzennym”.

SUMMARY

At the turn of the XX and the XXI centuries the occurring geopolitical changes, the already started processes of transformation, and the obvious changes that occur in ethnic structures of the countries with multicultural heritage attempting communitarian access, all these factors create specific criteria for cultural conditioning evaluation.

This work deals with a contemporarily important issue of perceiving architecture as an understandable spatial message originating from culture and tradition of the examined area with the simultaneous assumption that this message is recognizable in a multicultural region. Architects are expected to present a creative attitude of aware treatment of space as the fabric for creation, using modern instruments in search of new forms of architectural expression, both in protected regions and when they create “a new identity” in the encountered space-applying the planning realizations and “the language of drawing” understandable for the recipient.

In this work, the author has advanced the thesis that one of the basic factors bearing significant importance in creative architectural creation is the architect’s understanding of specific space features describing everything applied under the term “THE IDENTITY OF A PLACE”. Proper understanding shall be the main guideline while searching for planning solutions that could guarantee the accuracy of choice (the accuracy in recognizing the spatial “code”), which despite arbitrary (currently fashionable) architectural language, blends with the encountered space, and creates contents from the cultural resources of a place. As a result, the new creations will be treated as obvious and clear. An ambiguous term “IDENTITY”, applied in the scientific considerations, advancing theses, and creative works connected with transforming “a common space for life”, becomes, in a period of intensified integration, “a key word” in the identification of the cultural multilayer origin.

The place of identity in the history of culture and civilization, and the historical conditions of the European cultural identity that influence the creation of modern culturally varied Europe have been analysed in chapter two. The multicultural regions, presented in this chapter, which influenced the cultural creation of modern Europe, are the places of planning activity of the author. The issues connected with the identity of a place in studies and the implementations in these regions, carried out on the basis of the documents prepared by the teams under the author’s guidance, have been presented in chapter five. The superior task in pre-planning work was the recognition of the historical and cultural background and specifying the local record of the “code”, respecting the context of a place. The analysed research material has been the inspiration for presenting the concepts and the projects acknowledging the understanding of the region cultural distinctness.

The author’s experience involving his studies and planning activities in the foreign regions, revised by his planning works in the country and conducting the educational process in the multicultural lubelski region, was the basis for the proposed method of analysing and planning. The author, via presenting his own and his planning team’s selected activities, supported by the preliminary analyses and studies, heads towards the authenticity of a message.

Searching for the contemporary understanding of our creative planning interventions we shall consciously apply a clear “code” in our messages, so that “the architecture is an understandable spatial message”.